

Politicorvm Libri Decem

Contzen, Adam

Colonia, [1621]

Politicorvm Liber decimus De Bello.

[urn:nbn:de:hbz:466:1-95437](https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:hbz:466:1-95437)

POLITICORVM

LIBER DECIMVS.

DE BELLO.

CAPVT I.

*Togatum & Sacerdotem de bello disputare
conuenienter posse.*

*Militia spi-
ritalis, &
externa.*

MILITIA est vita hominis super terram; quocirca laborare me iubet Apostolus sicut bonum militem CHRISTI IESU, sed nunquid militiam illam, quā vita eripitur inuafori, præcipit, cum ad nomen respondere imperat, & stare in procinctu? Spiritualem militiam contra aëreas potestates, tenebrarum harum edicit; Abijciamus ergo opera tenebrarum, & induamur arma lucis. Rom. 13. 11. Quæ vocat 2. Cor. 6. 7. arma iustitiæ à dextris, & à sinistris. Nam reuera secundum carnem ambulantes, non secundum carnem militamus, arma enim militia nostra non carnalia sunt, sed potentia Deo, ad destructionem munitionum. 2. Cor. 10. 4. Quid igitur cum armis carnalibus spirituali? quid armis illis, quibus interficitur inimicus, si pro illis orandum est? si bene faciendum his, qui nos persequuntur? Duo igitur de bello tractanti obijciuntur. Primum non posse belli in expertem ex umbra dare præcepta certantibus. Alterum id minime decere sacerdotem, & religiosum, ut cuius sit munus, libros & templa tueri,

Bella viri, pacemq; gerant, quæ bella gerenda.

§. 2. Ad hæc respondere, ut tam obreptantium conuiuitio, quam beneuolentium quæstioni satisfiat, in vestibulo huius libri mihi propositum est.

*Confilia
belli dare
rogatus po-
test.*

Et quidem si obijciatur togatum de bello scribere alienum esse, atque absurdum, si dicant: Tunc hæc audebis homo umbraticus? qui serio nunquam castra videris, nunquam denique partem vilius bellici muneris attrigeris. Respondit iam olim pro me maior inuidia, altior calumniis Justus Lipsius l. 5. polit. cap. 1. Ego vero audeo, nec mei tamen ingenij aut virum fiducia, sed eorum à quibus iam diu mutuo & sumo. Quid enim hic meum? ordo aliquis & contextus fortasse? at verba sensusq; mihi præeunt illi, quos in hac ipsa re (fidenter dicam) Annibal aliquis audire nihil abnuat, aut ipse Caesar. Nam quid sapientes inclutosq; illos viros fugit? cur non hic quoq; rectum eorum & parum iudicium? qui partim interfuerunt, imo & presuerunt, bellis: partim in senatu & populo illo versati sunt, ubi assidua materies & agitatio harum rerum. Viderunt igitur, audierunt; & quod caput est, cum iudicio obseruauerunt, causas ipsas, originesq; rerum, nec æquæ & eis solum euentuum, sed æquæ ipsa. Alexander ille, in re quidem bellica verè Magnus, Homerum sibi militia magistrum assumere, & asserere nihil verebatur: non meliori iure ergo mihi istos? Nam vates ille (eximus sane & supra hominem vates, sed tamen vates:) quid nisi vnum bellum, & id ipsum fabellis aspersum decantauit? Nostri isti, (historicos me intelligere palam est) ab omni pæne æuo bella, continuatâ serie, & intermixta fide scripserunt. Nec id tantum, sed sepe in ipsa narratione, aut extra eam in concionibus, velut data opera sa-

luberrima monita & consilia miscuerunt ad omnem rem militarem. Quæ eius pars siue ars est, quam non ii cum exemplis subiciant, tum verbis etiam delibent: ut de exercitu, de castris, de Agminibus, de signorum collationibus, de Oppidorum oppugnationibus, de Commeatu, de Insidiis faciendis atq; vitandis, de reliquis rebus, quæ sunt propria belli administrandi. In quibus cum tot iam annos verser, & curioso isto mētis oculo quotidie vagor per latos & letos illos Historiarum campos: cur non mihi etiam fas intelligere & iudicare aliquid in istis? Non enim vidisti, inquit. Certè, ideoque nec vsum aut tractationem armorum mihi vindico; sententiam & iudicium tantum, eaque ipsa ascripta sententia aliena. Ecce in circulis omnibus, atque etiam, si diis placer in conuiuiis, sunt qui exercitum ducunt; ubi castra locanda sunt, sciunt; quæ loca praefidiis occupanda; quando cum hoste manus conferenda, quando quiescendum sit. Et hoc nemo carpit. ego canicula & impudens, si verbum his de rebus faciam ex veterum mente? Iphicrates olim interrogatus, τίς οὐκ ἔστιν ἐγὼ εὐεῖς; ἀντίστρατος ἢ τὸ ἐξ ὅσων, ἢ πελάγης, ἢ ἀγέλης; Οὐδείς ἐστιν, τὸ τὸν, ἀλλ' ὁ πᾶσι τῶν οἰς ἐμῶν ἐστὶν ἐπὶ ἀγέλης. Quis tu es qui tantos spiritus tibi sumis? vtrum eques, an sagittarius, an veles, an legionarius? nihil horum inquit: sed qui his omnibus noui imperare. Aemulabor in parte, & dicam; non ego dux aut miles, sed qui his in tempore consulere aliquid possum & suadere. Itaq; pergam audacter, nec vacillanti pede in incepto, & ex veterum scriptorum velut hortis sententiarum flores legam, & intexam in has capitum corollas.

§. 3. Eadem hic quidem mea causa est, eademq; defensio. Cur enim in me exiguo reprehendatur, quod in illo viro magno laudatur? Et sane nimirum quam à vera sapientia ac ratione abeunt, quia omnia experientia tribuunt, nihil studio, diligentia, ingenio, cum ratio certissima dux, experientia etiam utilis, nunquam tam omnibus numeris absoluta: & si longævum & felicem imperatorem audiamus; manet tamen illud, quod ipsi milites fatentur: sana ratio omnibus præfertur exemplis: quamquam omnia mea clarorum virorum exemplis docere, & firmare constitui, ut quod deest auctori, supersit integritati doctrine. Quod eo minus noui videri debet, quod omnes fere de bello libros à rogatis, historiaq; scriptas legimus, qui etiā de ducibus, regumq; bellicis consiliis prudentissime iudicant, cum bella tamen illi non gesserint; cum vero hunc in finem historia in Academiis explicentur lectissimæ iuuentuti, non ut hominum scelera, cædesq; annalibus conditas intelligant; sed ut quid quoq; in resequendum fugiendumq; sit, percipiant; neco sane prudens iudicabit, ab officio historici alienum esse, de belli gerendi ratione disserere, qui præcipuas historia partes bella continere primo aspectu didicerit. sine hac igitur tractatione historia intelligi nullo modo potest: nec recte eruditior iuuentus instrui; cur mihi igitur, quem vocatio mea, atq; adeo propensio animi, studiorumq; amor iuuentutis commodis iam olim consecrauit, de iunctumq; tenet, vitio quispam vertat, si ex fideli historia optima pacis, & belli præcepta iuuentuti propono? Quæ si mala erunt,

*Sana ratio
præstat ex-
emplis.*

iam irrita esse iubeo, si bona, laudare etiam inimici debebunt. Historiam itaque bellicam ordine digestam, norma rationis, adminiculis exemplorum compositam, firmatamque dabo, non meo ingenio, sed regum, ducumque magnorum institutis absolutam.

Sacerdotes
veteris re-
stanti
bellatores.

§. 4. Altera pars obiectionis dilutior etiam euadit; quamvis primo aspectu absurdum videatur, de armis tractare sacerdotem. Mihi vero & contrario videtur bono fine, iustis de causis sacerdotes posse ac debere interdum belli esse desceptratores. Moses sacerdos erat, & bellator eximius, nec minus Iosue minister Moysi quamquam sacerdos non esset, pietatem tamen & cuncta belli decora coniunxit. Phinees Eleazari summi Pontificis filius, belli dux contra Madianitas à Mose constituitur. Machabaei Pontifices magna bella gesserunt, & cur mihi de bello loqui non liceat? Clericis quidem belligerare vetitum est legibus Canonicis, monet tamen D. Bernardus Eugenium bella non eius manu, sed tamen auctoritate gerenda.

Bellis interesse Clerici interdum possunt. Nam militem fide, & pietate erudire, eorum licentia obfistere possunt ac debent, solari vulneratos, morientibus sacramenta exhibere. Et hac quidem de re nemo sanus dubitat.

Alia quoque praestare possunt, ut ad fortiter pugnandum militem adhortentur, etiam crucem praefertant, magnoque animo esse iubeant. Maiol. l. 5. cap. 49. Deus olim tubas esse in castris voluit, quibus clangerent sacerdotes, victoriamque bellatoribus conficerent. Num. 10. 9. Si exierit ad bellum de terra vestra contra hostes, qui dimicant aduersum vos, clangeris vultantibus tubis, & erit recordatio vestri coram Domino Deo nostro, ut eruamini de manibus inimicorum vestrorum. Ideo quoque Balaam vocat clangorem victoriae regis, qui erat in tabernaculis Israel. Sacerdos nouae legis si in periculo belli constitutus pro necessaria defensione decidat inuasorem, non redditur irregularis, quia in causa melior est eius conditio, quam militis, miles enim sponte nomen dedit, ut publica auctoritate occideret hostem, Clericus priuata se defendit contra inuasorem.

Clerici pu-
gnare ali-
quando
possunt.

§. 5. Sed neque bellum adeo grauius vetitum est Clericis, ut in graui necessitate, aut pro magna utilitate pugnare non valeant. Si patria sit in periculo, si speretur pax vniuersalis Ecclesiae. Ban. 2. 2. q. 4. o. art. 2. Henriquez. l. 1. c. 13. Omnes etiam concedunt Pontificis concessione pugnare Clericos posse. Episcopus sane bellum indicare, si id necessarium sit ad recuperandas vel defendendas Ecclesias suas, potest: itaque delectus habebit, militem coget, foederibus principum, auxiliisque se munit, ita Henriquez, Caietanus, Syluester, & ante hos S. Bernardus, S. Leo Papa.

Nimum igitur iniqui sunt in nos iudices, qui ut facile nobis calicem extorqueant, accincti gladijs nos inuadunt, & sola breuiarij armatura contentos nos esse iubent, quasi vero nobis pro legitimis nostris, aris, & templis pugnare non liceat, cum in Domini familia duo gladij fuerint.

In natura
interdum
Clericos
pugnare
cogit.

§. 6. Docet recte S. Thomas 2. 2. q. 30. art. 2. Non licere Clericis pugnare, quia bella valde repugnant officijs Clericorum. Executione ordinum illi priuantur, cap. Clerici, & cap. Quicumque 13. q. 8. iubentur retrudi in monasterio. Quia tamen lex illa naturalis non est, nec diuina, sed Ecclesiastica duntaxat, non modo tolli à legislatore potest, sed interdum ipsa tollitur eius obligatio, cum alia lex grauior obligat. Si enim Respublica sit in graui discrimine, possitque seruari, si in milites Clerici cooptentur, naturalis est, ut ipsi quoque manu pugnent; iuris enim

naturalis obligatio requirit, ut suam quisque Respublicam tueatur. Quod si in bello offensiuo Respublica est in grauissima necessitate, poterit & in eo clericus manu sua pugnare. De bello defensiuo concors est sententia in summa necessitate, vel maxima utilitate licitum esse. De offensiuo negant, verum contingere potest, ut offensiuum sit & quod necessarium, in bello enim crebro occupare & praertere oportet.

Bene mili-
tem regere,
est hostem
vincere.

§. 7. Quaecunque initio de causis, cur politica tractanda susceperim, praefatus sum, eadem hic quoque locum suum habent. Nam ducem, Legatos, Tribunos, Centuriones omni prudentia politica adniti debent, ut exercitum regant, homines feroces, & arma tenentes, idque in magnis periculis, ex quibus facile motus, dissensionisque oriuntur; dum prospera sibi, aduersa ducibus imputant. Summa igitur artis est militem regere: quod si recte fiat, hostem facile est vincere. Haec igitur eo fine & modo tractaturus sum, ut legendis historijs, bellisque, iuuentus fructum capiat, & cum matura adoleuerit aetas, bella etiam necessaria gerere possit, fauere conatui debet etiam maleuolus, successum praestare ipse non possum.

Hac tracta-
tio ad histo-
riam neces-
saria est.

Omnes plurimum Lipsio debemus, qui intelligendis historijs, faciem historicam, non ex superbia, sed ex proposito appellatam accendit, id est, inquit, ut mores Romanos, publicos, priuatosque proferam, (atibi & Gracos) arg- eos ita illustrem, ut simul loca scriptorum veterum, qui alludunt vel tangunt. Hoc cam diffusum, imo & confusum sit (negare non possum) placuit excerpere primum ex omni cumulo quidquid ad militiam facit, & id iunctum proponere, & serie aliqua ac cohaesione rerum. Ideo quae ad militiam: quia ea non creberrime sed assidue in historia occurrit, & omnem in ea paginam, ut sic dicam, facit. Ut enim vita nostra publica est, sic scriptio: illa ab auro in aurum, turba & bella: ergo & annales qui aurum representant. Atque ego sciens & gnarus dico, nihil esse quod magis sisat aut remoretur iuuentutem quam militiae priscae ignorantia: cui malo ante omnia medemur, & hanc caliginem nostra face (pro copia quidem ingenii) imusd- pulsum.

Mihi quoque propositum est, non modo intelligendis veterum gestis, sed imitatione quoque exprimendis iuuentutem exercere. Consilia enim de illis rebus dantur, quae sunt facienda. Hoc enim pertinet ad bonum publicum, cui imprimis milites seruiunt.

§. 8. Denique cum de bello omnium Politicorum, Iurisperitorum, Theologorum, Scholasticorum, Canonistarum lucubrationes essent, cum multae quaestiones ad tribunalia, & conscientiam pertinentes explicandae sint, manifestum est, hanc à me partem negligi non oportere. siue Theologicas, siue Politicas tractationes spectes. His vero adiungere nonnulla polemica consilia magnorum ducum, mihi non laboriosum, iuuentuti vero gratissimum & fructuosissimum fuerit. Neque tamen hoc iudico ad bellum gerendum eos adhibendos, qui disceptare & perorare de bellis solent; ipsi enim in acie forte omnium suarum praeparationum obliti terga darent hosti: sed vtatur milite exercitato Respublica, qui exequi, non iudicare duci dicta norit, ducibus autem, qui & haec legerint, eisque uti, vel hostem vtentem eludere queant. In praesidijs enim, itineribus, obsidionibus praeter opinionem varia eueniunt, quae subitam prudentiam exigunt, tum vero exercitatus & legendo, & belligerando Imperator ad subita Consilia expeditus erit, haec enim omnia eo pertinent, ut in periculo Consilium sit, & inopinatis casibus explicent se duces, aut hostes implicent; Magni enim Imperatoris est prudentia non sanguine vincere. Hoc enim supra omnes triumphos est bono stratagemate hostem de-
pisse

De bello
disputant
qui pugna-
re non pos-
sunt.

CAPVT II.

Belli definitio & detestatio.

Bellum est
ferocissima
bellua.

§. 1. **S**entiunt facilius bellum integræ ciuitates, quam pauci definiunt. Est vero bellum ut definit Lipsius, *vis & arma in principem aut populum alienum*. Sine dubio intelligit vim illatam à summo Principe, vel Republica, si enim à parte vel à paucis inferatur nullo publico Consilio, latrocinia sunt potius quam bella. Hebræi *לחם בלחמה* & *חמא בלחמה* quod est comedere, deuorare. Est enim *ὁ πόλεμος* & *δὴν ὁ βόρος* bellum vorax populi. Hinc diuinus Spiritus in scriptura os tribuit gladio, & perire dicuntur in ore gladij. Deuteronom. 32. 42. *Inebriabo sagittas meas sanguine, & gladius meus deuorabit carnes*. Bellum igitur horrenda belua est, quæ innumeris sagittis fugit cruorem morientium, & gladijs carnem secat, ac viscerationibus pertusum ventrem farcire conatur, nunquam autem etiam temulenta satiatur.

Summus
honor ex
sanguine
hominis.

§. 2. Belli innumera mala sunt, nullum grauius, quam quod tam magna decora & triumphj de hominum cæde petuntur. ferarum mutuos laniatus, venationesque cernimus, sed pasta cessat crudelitas, homini occidisse hominē gloriosum est. Et satis causa videtur esse, ut tam sacrum animal interficiatur, si victoris nomen acquiratur occisori. Quot enim gentes nulla sua culpa, sed crudelissima ambitione perierunt? Non inficior, eos qui iustorum bellorum administri fuerunt, quique pro patria vulnera acceperunt, meritis præmijs decorandos; verum hanc humani generis calamitatem deploro, quod pro folijs lauri nationes integræ concidantur, quodque cupidine triumphandi bella ferantur, & maior sit gloria multos hominum occidisse, quam multos seruasse. Alexandrum, Cæsarem, Machometem, Tamberlanum admiramur. & summæ laudis habetur multos malos, & multos innocentes sine discrimine occidisse: quo titulo Nemeum, Leonem, Hydram, Lernæam, Aprum Caledonium laudare possis. Fæda est professio Cæsaris, vndecies, nonaginta duo hominum millia à se occisa; & de bello ciuili nondum loquitur. Pompeius in delubro Mineræ inscripsit; à se vices semel centena, octoginta millia fusa, fugata, occisa, in deditionem accepta. Quid est hoc, *ὁ δὲ υἱός* meus, ut in societate humana, inter erudita etiam ingenia fastigium laudis teneat, multos occidisse? Nec velari prætextu iustitiæ tanta potest inhumanitas; in ea gloria fuerunt etiam, qui iniusta bella gesserunt. Frustra hæc querimus. Bella cum nato mundo fuerunt, & bellantes decretoria dies inueniet. Duobus fratribus angustus erat mundus, in quo Caino videbatur Abel fore beatior; secuta sunt bella Gigantum, & discordes in vnum gurgitem caraclysmus inclusit. Post diluuium primo familiam gubernauit Noe, & filij eius, donec diuisa terra est, regnauitque Nemrod in campo Sennaar. Quin etiam bella grauiora fuerunt, Noacho, Semo, Iapeto, ac Chamo viuentibus. Nec pacem conciliare inter posteros proauj, aut patresque potuerunt. Bella illa narrantur Gen. 14. quæ contigerunt annos 344. post diluuium, quo tempore, Noe, Sem, Arphaxad, Sale, Heber, Phaleg, Reusarag, Nachor vitam agebant, ut mirum fuerit, tam cito exstitisse tyrannidas. Nam hoc prælium quod Moyses recenset, primum non fuit, iam enim annos duodecim reges illi seruierant Chodorlahomor regi Elamitarum, victi igitur bello fuerant ante annos duodecim, & visitata iam erant bella, cuius rei indicium est, quod Chodorlahomor fœderatos habet reges, & cum regnet in Elymaide longo spacio à Chanaanais, eos tamen seruitio pro-

Bella anti-
qua.

mit. Quin & crudelia bella fuerunt, Gen. 14. 5. Igitur quartodecimo anno venit Chodorlahomor, & reges qui erant cum eo: percusseruntque Raphaim in Asarothicarnaim, & Zuzim cum eis, & Enim in Saue Cariathaim. & Chorroas in montibus Seir, vsque ad Campes tria Pharan, quæ est in solitudine. Hac disciplina, ac serie bella ad nostra vsque tempora continuata sunt.

Mox à di-
lunio cru-
delia bella.

§. 3. Bellorum etiam iustissimorum malum est commune, quod in illis disciplina iaceat, vitia inualescant: Cum enim in bello maximi labores, cõtinaua sint pericula, voluptatum & omnium vitiorum dulcedine stolidos militum animos detinent, ne castra deferantur. Hinc mores nulla res æquè corrumpit, atq; militia, quippe in quâ pleraq; impune committuntur. Feros itaque, & omnium malorum cupidos bellum efficit. Quæ enim in Repub. & bene constituta ciuitate flagitia censentur, in castris ludi sunt. Quæ namque facies malorum in captis ciuitatibus abesse solet: ita multo sunt miserabiliores, qui victoriam sceleribus ingentibus contaminant, quam illi quos trucidant. Fere n. maiora scelera committuntur dum ciuitas capitur, quam ea sunt, quibus meretur capi. Tantæ impietatis indubium signum est, quod in presenti periculo, inter strages morientium de salute cogitationem seriam non suscipiunt. Mortem in labris habent, experiunturque, quod ille ait

Bello vitia
aluntur.

Κοινὸς ἐστὶν ὁ θάνατος, καὶ τοῦ κταέοντος καὶ τοῦ λεγόμενου.

Mors communis est, occidentem occidit.

Atque illud est, quod duratum malis animum, gratiaq; diuinæ contumacem ostendit, non constanter mori, sed vitis suis immori. Nullo periculo moueri ad pœnitentiam, malis ipsis indurescere. Cautela est, quia tantorum certaminum finis sunt diuitiæ.

Mors sine
preparatio-
ne subitur.

*Vsq; adeo solus ferrum, mortemq; timere
Aurine scit amor; pereunt discrimine nullo
Amissa leges, & pars vilissima rerum
Certamen mouisset opes.*

§. 4. Hinc nec Ethnicis à Deorum suorum delubris superstitio, nec Christianis à sacris ædibus violandis religio deterruit.

Religio bel-
lo perit.

Laudatur Fabij humanitas, quod cum Tarentum euertisset, in Deos nō leuaret, sed diceret. Relinquere se Tarentinis Deos iratos. Laudatur ergo Fabius, q̃ simulachrorū depredatione abstinuisset maluit, quam multa grandiaq; auterre. Veteres quidem et in templis deorum nequiores erant. Ipsa, ut dixi Troia (ait August. l. 1. de Ciuit. c. 4.) mater Romani populi sacratis in locis deorum suorum munire non potuit ciues suos ab ignibus ferroque Gracorum, eosdem ipsos Deos colentium: quim etiā Iunonis asylo Custodes lecti Phenix & dirus Vlysses. Pradam afferuabant, huc vndiq; Troia gazæ Incensis erepta adytis, mensæq; Deorum Cratereq; auro solidi; captiuaq; vestis Congeritur. Pueri & pauide longo ordine matres Stant circum.

Electus est videlicet locus tanta deæ sacratus, non vnde captiuos non liceret euacere, sed vbi captiuos liberet includere.

Non quidem scelus erat, idolia illa, & Lupanaria excindere, verū immane sacrilegium, cum videmus à Christianis, ne quidem templis Christianorum, sacrisque parci. Athenæ illæ omnium literarum & humanitatis inuentrices, non iustitia, aut pietate bella gessisse, sed opum causa, illi qui auxilium petierunt, testatur. Egessenfes ideo insigni stratagemate Athenienses eluserunt, pecunia enim auxilia comparaturi, à vicinis accepto, mutuo, fana, & ædes ornauerunt, & falsa diuitiarum opinione auxilia habuerunt.

§. 5. Principi bellum semper rimendum est, quamuis hostes imbecilles sint, minimeq; pares. Nam incerta est bellalea. Diogenes Cynicus Philippo exprobrabat: stultitij se illius spectatorem esse, qui tam multa possidens omnia in discrimen mitteret, id que nulla

Incerto
belli fructus
certus labor

nulla necessitate. Quid enim cogitari magis insanum potest, quam tot regnorum dominum ad incertum iaculum scopi instar propositum esse. Omnia incerta sunt in hominum vita, sed bello nihil incertius. Hora una opes, decoraq; parata, & sperata euertit. Quod vero gratissimum est in bello peccare bis non licet: quin & illud ordinarium est, ut quorum principum est labor, eorum non sit fructus. Alij triumphant, & aiunt:

*Qui sanguine fuso
Hanc patriam peperere.*

*bellum
amici gra-
ue faciunt.*
Id vero in bello omnium grauissimum est Duci, aut Reipublice, quod a suis militibus, & Tribunis frequenter bonis exuuntur, atque in magnas calamitates incidit. Sunt enim ex illis plurimi, quibus lucrosam est bellum duci, quod ignavia & negligentia sua facile consequuntur. Finierant bellum contra Romanos Pœni, pax atq; adeo fœdera inita erant, cum subito miles exanthorandus Mathonem Spendiumq; duces creat, bellum Carthaginensibus intulit multo periculosius, quam id quod aduersus Romanos gestum erat. Idem ante aurore ætatem in Italia pacatis rebus contigit, militum n. turmæ oppida, atq; arces occupantur ac diripiuntur. Quin & Franciscus Sfortia bellator inclutus Mediolanum, pro quo pugnarat, occupauit. eodẽ modo milites pleriq; in Italia eo tẽpore affecti erant, licet ducatu non acceperint. Propria vires tam principi, quam alienæ sunt timendæ.

*Propria vi-
res pericu-
losa.*
*Bellantium
vires peri-
cula.*
§.6. Nec laudem victores quam optant, consequuntur. Nihil tam capax est malignitatis, & sermonum quam bellum. Damna semper eueniunt, & ob damna semper principes culpantur; ideo hinc seditiones facile oriuntur, quib; princeps impar est, cum foris hostes, domi tumultuantes insurgunt; quorum hi principi vires subducunt, illi frangunt. Prudentissime itaq; Martianus dicebat scilicet. Imperatori arma capiendâ nō esse, quamdiu colere pacē liceret. Cum n. in imperio etiam moderato arduum sit, vel modicæ paucorū expectationi satisfacere, quomodo fieri potest, ut per inuitiosa bellorū omnibus placeat vnus, paucis vtilis, multis nocēs, omnibus gravis? Hęc ex natura belli oriuntur. Nemo securē fortunis fruitur, omnibus omni hora mors imminet, & inimicus ensē, iam iam hæsurum iugulo rotat. Principem itaq; requiro pacis custodem. Pax est bonum ab omnibus laudatum, sed quod pauci custodiunt, ut ait Nazianz.

*Clarissimi
triumphi
cellus mul-
tati sunt.*
Experientia docet, eos, qui spectatissime triumpharunt, victrice inuidia oppressos. Camillus direptis Veijs albis equis triumphans, deos amulare visus est, verum expertus est quicquid cōmunem sortem excedit, inuidia aliorum esse obnoxium: superioribus enim oēs inuident, nisi admodum boni sint. Inuidet etiam amicis, & illis qui profunt. Saul salutem Dauidis fortitudine datam gauisus est, sed gloriæ vsq; adeo inuidit, ut vicini maluisse videatur, quam cum ducis sui laude vincere. Ceca enim inuidia est, nec quicquam aliud scit, quam detrectare virtutes, corrumpere honores, ac præmia laborum. Quid igitur laudem spectes, cum aliquando senatum, populumque videas obrectare victori: imo quo maior apparet gloria, eo malignius eleuare, obloqui, lites necdere, exilia decernere. Hęc suadeo, nec tamen ut suspicor, persuadeo. Ingens enim dulcedo gloriæ, facilius contemnenda dicitur, quam contemnitur.

*Finis belli
non est in
perpetrare
iniquitatis.*
§.7. Facile incipitur, difficillime sedatur. Syluam scintilla & filice excussa accendit, eandem nulla vis extinguere potest. cum per densa arborum flamma victrix exultat. Ob interceptum canem Scotos & Pictos inter primū rixa, deinde cædes exorte sunt, tandem Rege Crachynto decertatum est iusto prælio. Hector Boeth. l. 6. Scot. histor. Vnius piscis causa, qui cuidam Felestagoræ donatus erat, afflicti multis cla-

dibus sunt Naxij, stupris, cædibusq; sæuitū, donec ex nimia libertate in seruitutē reciderent. Athen. l. 8. c. 7. & Arist. de Rep. Nax: Eam ob causam nec politice nec ciuilitate fecit Archela? Macedonū rex, cum multam genti Thracum indixit Talentum, q. canem eius a via forte oberrantem dijs immolassent, vorassentq;. Nam exigua causa ingēs penē bellum conflauerant: modestius Thracæ, qui in præsens rem dissimularūt.

§.8. Quicunq; igitur pacem principi suadent, modo ne sub pacis nomine grauius bellum lateat, et inter tubas audiendi sunt. Nec Hanno mihi displicet, qui post Cannensem victoriā cum annulis allatis equitum occisorum numerum nuncios admetiri videret, legatorum de pace mittendorum auctor fuit, cuius consiliū, si eo tẽpore Carthago audisset, Romæ forte superuissset. Mala igitur multa consequuntur certa, sed bonum, q. queritur, est incertū. Orofius. l. 1. Quid aliud bella dicenda sunt, quam vrgentia in alterutrum mala: mala scilicet huiusmodi, quæ fuerunt, vel quæ nunc sunt, in quantum sunt, aut manifesta peccata sunt, aut occultæ punitiones peccatorum. Proclus in Com. in Alcibiad. ὁ δὲ ἄνθρωπος τὴν δυνάμειν ἐσθλὴν, ἀπὸ δὲ αἰσεί. ἢ ἀνασείν, ἢ ἀπὸ τῆς ἀγῆς, ἢ ἐστὶ βαλὼν, ἢ ἐναντίας τινος, ὁσὶν ἐκμαλίσσομεν αὐτὸν τῶν κακῶν ἀλεονόων, ἀπὸ δὲ ἀγῆς, ὅ ἐστιν ἀρετῆς, ἢ γὰρ δὲ κατὰ δυνάμειν ἀνασείν, ἀπὸ τῆς ἀρετῆς, ἢ ἀπὸ τῆς ἀρετῆς. Ares (l. mars) ab αἰσείν & ἀνασείν auferendo dicitur, vel ab ἀρετῇ Executione, & damno, vel per contrarium, ut loquuntur mollis, ab ἀγῆς quod est concinnare, nam vis effēctrix res concinnat & ordinat. Falloran & hinc arma Latinis dicta? Aliorū itaq; finis belli cadit, quam putarunt. Carthago pacem noluit, prælijs victrix, bello victa, excidio superbiam luit. Nec dissimilis Romæ victricis fuit ruina, alia tempora felices comprehenderunt, & oppresserunt.

Multa propositis aliena euenerunt, Augustus Istrum & Euphrate terminos imperij statuit, sed frustra. Hinc mouet Euphrates, illinc Germania bellum, & coniurato descendit Dacus ab Istro. Euphrates quidem Asiam fertilem, & mollem inundat, Dacus & gentes Transdanubianæ Pannonicas, Thracias, Græciam, Italiam inuadunt, Transfhenanæ Gallias, Italiam, Hispanias, ipsamque Africam cum gelido suo Boote commutant. Historia casus veteres nos docuit, nos posteros docebimus.

*Tentauit Geticus nuper delere tyrannus
Italiam patrio veniens iuratus ab Istro
Has arces aquare solo.*

Gentes omnes, teste Capitolino, ab Illyrici limite vsque Galliam conspirauerant, ut Marcomanni, Narsci, Hermunduri, & Quadi, Sueni, Sarmatæ, Laringes, & Buri, alij, cum Victoriatis Sosibes, Sicobotes, Rhoxolani, Basteriæ, Alaii, Peucini, Costobocij. Magno igitur suo labore gētes asperrimas vicat sine fructu: Causa, diuersitas hostium, & tuorum: Multum sane refert quibusnam hostibus res agatur. Eudamidas Spartanus hortantibus, ut memor victoria-rum contra Persas obtentorum, contra Macedones pugnaret, respondit. Ignoras idem esse istud, ac si victor mille onium, pugnet cum quinquaginta lupis. Plutarchus in Apophth.

§.9. Bellum etiam fugiendum, quia comes eius est, ingens omnium paupertas, ætærium exhauritur, subditi spoliantur, militibus male parata, male dilabuntur, vastitate & incendijs viuendi adminicula absumuntur. Raro victor est beator, victus semper est pauperior. Paupertas vero illa male sua est, & scelestum concitatrix, dum latrocinij recuperare tendit, quod belli calamitatibus perditum est. Pereunt bello pauperes, ut recte dicebat Antistheni defensor bello-rum: sed recte quoque respondit Antisthenes, Plures fieri pauperes.

§.10. Nec modo bellum ipsum, sed metus et belli paupertatem & famem præmittit. Non vllus aratro dignus

*Pacis men-
tio etiam
inter tu-
bas.*

*Imperium
dilatando
perdunt.*

*Laboriose
victi cito
deficiunt.*

*Paupertas
è bello.*

dignus honor, fugiunt coloni, squalent arua, ciuitates deseruntur. Neque imaginentur bellaturi multa damna se illaturos, pauca passuros, fieri enim solet, ut illi, qui multa inferunt alijs, multa & ipsi patiantur, cum defendere se difficile sit, nocere facillimum.

Præter illa damna etiam labor additur, quo conficiuntur ciues.

Egregio commento Phocion Athenienses à studio belli contra Thebanos abduxit; cum n. nec quicquam dissuasisset, sed cōtra eius orationem esset bellum decretum, & Phocion ipse dux cōstitutus; Agite Phocion sumptis quinq; dierū cibarijs me sequimini; q̄ cum senes detrectaret, studium belli remissum est.

Pax bello
quaritur.

§. 11. Quod si quippiam accidat, ut bellum suscipiendum videatur, id secum Resp. perpendat: finito bello nihil melius q̄ pacem se consecuturam. At vero iam pax est, quæ ciuilitate agēdo, & parua dissimulando damna, retineri pōt. Sane aurea sententia est Seneca. Felicitas est pax nunquā lacepsa, quā multo reparata sanguine. Intra paucos annos in Europa bella, & pacē vidimus, postquam oēs fessi cladibus sunt, pace respirant. Egregium hac de re est S. Aug. iudicium l. 4. de ciuit. c. 15. Felicitas est maior vicinū habere concordem, quam subingere bellatorem. Annos quadringentos cum vicinis Roma belligeravit, clades intulit, & accepit, interea tot ciues cæsi, vulneratiq; agri vastati ducentes, prædæ abactæ; quis ita ab omni ratione alienus est, qui non iudicet Romam beatiorem futuram fuisse, si cōtinuis bellis ciues non attriuisset: si concorditer cum vicinis vixisset? Athenienses non nisi pullati pacem optabant, & nunc etiam principes cum exhausta æraria, & saucios è prælio vident, ad pacem animum applicant. Prudentissime Gueuara l. 3. c. 15. horol. Tam stolidus nemo est, & rudis, quin feliciter pronunciet eum, qui linteo ad detergendum vultus sudorem vitur, quam qui ad exsicandum capiti sanguinem idem scindit. Itaq; qui bellum non necessarium pro pace gerit, perinde facit, atque ille, qui cicatricem integræ cuti præponit; cum nunquam cicatrix nisi collata vulnere placeat.

Pax secundum naturam bellū contranaturam est.

§. 12. Quid vero si naturam ipsam spectemus. Bellus vires & rabiem pro virtute natura in seuit, ius homini dedit, magnumq; illud etiam latronum peccatoribus insculpsit; quod tibi non vis fieri, alteri ne feceris. Quid in mutuas lanienas ruimus? nullum animal in suum genus seuit. Iuuenalis Satyra 15.

Sed iam serpentum maior concordia: parcat
Cognatus maculis similis fera. quando leoni
Fortior eripuit vitam leo? quo nemore vquam
Expirauit aper maioris dentibus apri?
Indica tigris agit rabida cum tigris de pace
Perpetuam: sauis inter se conuenit vrsis:
A si homini ferrum lethale incude nefanda
Produxisse parum est, cum rastro, & sarcula tantum
Assueti coquere, & maris, ac vomere lasi
Nescierint primi gladios excudere fabri.

Aspicimus populos, quorum non sufficit ira,
Occidisse aliquem: sed pectora, brachia, vultum
Crediderint genus esse cibi.

Quid vero bellis agitur? Subditis licentia scelerum datur, homines trucidantur, insontes spoliātur. Hæcque sine iustitia ut plurimum. quid enim milites habebunt, si suum quisq; habuerit? Sen. de benef. 4. Principes igitur si boni esse, & haberi volunt, id agant, ut non hostes attrahant, sed ut improbos repellant. Plato optime Spartatis Lydos præposuit, qui opere rustico duratas manus haberent, eum Spartiæ torquendis hastis brachia eneruata traherent. Natura igitur quæ societatem, eadem pacem nos docuit, & amicitiam cum omnibus, quibuscum esse potest. Sine amico enim visceratio leonis, & lupi, vita est. Hoc ipsa nos docet antiquitas, horrore quodam contra naturam bellatorem perfundens. Terull. de pallio. Cur istas

non spectas? vel illos item habitus, qui nouitate vestitus religionem mentuntur, cum ob cultum omnia cādītatum, & ob notam vitam, & priuilegium galeri, Cereri imitantur, cum ob diuerſam actionem tenebrica vestis, & retrici super caput velleris in Bellona montes fugantur. Et aduersus gentes; Hodie isthic Bellona sacra sanguis de femore proſeſſo in parmulam exceptus suis datur signatis. Quid aliud retrica velleris, in montes fuga, sanguinis epotatio significat, quam eos qui belli malis gaudeant, ab hominibus migrasse in beluinam versos naturam?

Bello boni
plus patiū-
tur.

§. 13. Denique hoc in bello detestabilissimum est, quod non modo ubi bellum ingruit innocentes ac noxijuxta cadunt, sed boni plus etiam patiuntur. Cum enim mali parui vitam, minoris conscientiam æstiment, in omnia iniuriarum genera proni sunt; at boni cum iniuriæ nec inferre, nec rapere velint, damna sua mullare, & perferre coguntur. Quod si mali malis concurrant, paruum detrimentum videri quibusdam solet; sed errant illi quoq; , quanquam enim in cæde improborum non magna censentur; hoc tamen ipsum damnosum est, improbum alienā furiā, & ipsum furem cadere, qui in cūctā morte sublatu saluari poterat. Magnum precium est animæ Christianæ, quæ dum inter cædes projicit vitam temporariam, sæpe desperat æternam. Hinc fit ut etiam boni nisi cum necesse est, hostem non occidant. Ego plane auream sententiam hominis Ethnici iudico Tac. hist. 1. Aequè apud bonos miserū est occidere, quā perire.

Commoda
bellosum.

§. 14. Commoda tamen & prædæ ex bellis oriuntur. ita est, imo ex victoria, & quidem incruentā & felice; alioqui care emittur præda multo sanguine. Verum commoda vocemus, seruituti subditam prouinciam, militumq; è præda diuitias. commoda tamen non sunt, nisi collata detrimentis, seruos mauiſ habere vicinis, quam latrones & piratas, sed præstabat habere amicos. Nec felicitas est aliena infelicitate, nisi necessario illos infelices fecisti. Vere Orosius. Quam feliciter Roma vincit, tam infelicitate, quidquid extra Romam est, vincitur. Bene hanc rotam comparat modiolis haustorijs Gueuara, nisi enim illi qui ascendunt euacuentur, non possunt alij pleni ascendere. Magna itaq; aliena est infelicitas, ex quā tanta emolumenta nascuntur, ut vitæ periculis bene emicredantur. Nec sic tamen felix est victor, Roma orbis diuitias partim bello, partim præsidij auaritiā rapuit, sed pressa exuijs deuicti mundi periit. Natura inter Draconem & Elephantem inimicitias posuit, Draco deuicti Elephantis sanguinem tanta aviditate bibit, ut aut rumpatur, aut hostis cadentis mole obteturatur. Id fieri solet cum prædarum multitudine fientium animi militum subito implentur, atque ita farciuntur, ut fortunā suam cōcoquere nullo modo queant, imo nec fortiter amplius agere, nec viuere.

Felicitas
bellosum
ex aliena
infelicitate.

§. 15. Accedit ad hanc crudelem vanitatem in bella raptantem, aliud plane quod inique comparatum est, & merito detertere à bello omnes oportebat. Ducis enim solius pene decora sunt, solius nomen principis trophæis inscribitur; male Græcos fecisse ait Curtius l. 8. quod trophæis regum duntaxat nomina inscripserint. Principem igitur scabies illa infestet, quid tu, ô miles, post victoriam speras? iacent tot millia commilitonum, & illi quidem cum laude, sed tamen sine nomine vulgus; multo maior pars oberat, egens, mutilato corpore, & triumpho suo cum ignominia superstes. Imperator per vibrem vehitur curru sublimis, captat plausus, conspici desiderat, at Romanus quoque sapiens Cicero, qui ista desiderauit, inania ipsa delectamenta iudicat, & pene puerorum. Orat. in Pison. Quod si maxima iudicantur, certe militum non sunt. Milites hodie pene leguntur maximam partem ex infima plebe, aluntur ut victimæ, nec sane liberaliter, reguntur durissimè,

Multorum
periculum
ducis glori-

Militum
miseria for-

finis, & ad bellum tamen aspirant. Olim sacramenti fugiendi causa in ergastulis latitabant, pollices sibi praescindebant, alias effugiendi occasiones quarebant. Nunc sponte accurrunt, quos desperatio, aut cupido licentiae domi manere non sinit. Hinc aliud etiam & triste malum nascitur, ut bella optent, ingrata sit quies. Maleuola suspitionis est carmen Philemonis Comici, sed in bello verum.

Ουτε γὰρ ἰατρός, οὐδὲ εἰς, ἀν' ἐν σκοπῇ,
Τὸς ἀντὶς αὐτῶν βάλει δ' ὀφθαλμοὺς φίλους.

Ουτε ἑρμηνεύς, πάλιν ὁρᾷν εἶπε καὶ αὐτῶν.

Neque enim medicus vilius, si bene rem consideres, amicos suos bene valere peroptat, nec miles suam sine malo ciuitatem videre. Cupido porro belli eos tenet, quia aliam vitam honeste degendae attem non didicerunt. Hinc Italorum prouerbio iactatur. Bellum fures ferere, quos pax gladio demetat, & laqueo. Nam reuera otio, luxuria, crudelitati omnino dediti, ad latrocinia, furtaque veruntur. Horum malorum causa est, nostrae militiae corruptio, olim ea erat disciplina militiae, ut arma ponere vehementer miles optaret, vacationem maximi loco beneficii acciperet, ad agros redirent, etiam consulares, & triumphales, atque adeo bene secum veterani putabant agi, si ab solutis stipendiis agri darentur: nunc multi omnia in arte militari collocant, itaque atque retinent, ac si cum bello vita quoque abrumperenda sit. Nihil magis cauetum est regibus, quam ne his de suscipiendo bello consiliariis vtantur: animos enim illorum tumultu, & vana spe implent, non alio fine, quam ut necessitate urgente, rebus ipsi admoueantur. Id sane contingit, ut vbi diuturna militia est, pauci Tribuni ac manipulares maximis imperijs sint potentiores. Praetoriani milites Romae, pars quota, non dico totius imperij, sed vnius vrbs, quoties imperatores fecerunt, & factos occiderunt itaque cum bellum est, res domi incertae sunt, foris afflictae.

CAPVT III.

Bellum esse licitum.

Bellum licitum. §. 1. **V**etus illa disputatio est, non quidem an omnino genere bellum liceat, sed an Christianis licitum sit: ita enim Iulianus Apostata per derisum exprobrabat, aliam danti dandam & alteram maxillam, non igitur bello vindicandum. Manichaei etiam omnino bellum vetabant, quos refutat S. Augustinus libr. 22. contra Faustum Manichaeum c. 74. Nec bellum per Moysen gesta miretur aut horreat, quia & in illis diuina secutus imperia, non sciens, sed obediens fuit: nec Deus cum iubebat ista, sciebat, sed digna dignis retribuere, dignosque terrebatur. Quid enim culpatur in bello? An quia moriuntur quandoque moriuri, ut dementur in pace victuri? Hoc reprehendere timidorum est, non religiosorum: nocendi cupiditas, viciscendi crudelitas, implacatus & implacabilis animus, feritas rebellandi, libido dominandi, & si quae similia, haec sunt quae in bellis iure culpantur, quae plerumque ut etiam iure puniantur aduersus violentiam resistentium, siue Deo, siue aliquo legitimo imperio iubente, gerenda ipsa bella suscipiuntur à bonis, cum in eo rerum humanarum ordine inueniuntur, ubi eos, vel iubere tale aliquid, vel in talibus obedire iuste ordo ipse constringit. Alioquin Ioannes, cum ad eum baptizandi milites veniret, dicebat: Et nos quid faciemus? responderet eis, arma abiciite, militiam & iam deserite, neminem percutite, vulnere, prostermite. Sed quia sciebat eos, cum haec militando facerent, non esse homicidas sed ministros legis, & non vltres iniuriarum suarum, sed salutis publicae defensores: respondit eis, Neminem concusseritis, nulli calumniam feceritis: sufficit vobis stipendium vestrum. Sed quia Manichaei Ioannem aperte blasphemare consueverunt, ipsum Dominum IESVM CHRISTVM audiant, hoc stipendium iubentem reddi Caesari, quod Ioannes dicit debere sufficere militi.

Reddite, inquit, Caesari, quia Caesaris sunt, & Deo quia Dei sunt. Ad hoc enim tributa praestantur, ut propter bella necessaria militi stipendium praebeatur. Merito & illius Centurionis dicentis, Et ego homo sum sub potestate constitutus, habens sub me milites: & dico huic vade, & vadit: & alii veni & venit: & seruo meo fac hoc & facit: fidem laudauit, non illius militiae desertionem imperauit.

Wicleffus eiusdem erroris infimulatur à Thoma Waldensi; Cornelius Agrippa archimagus in eadem opinione fuit. Et Erasmus. Lutherus affectu & impotentia iracundiae rem iudicauit contra Turcas geri bellum vetuit, quod esset ipse flagellum Dei, contra Pontificem & Catholicos iussit, & ut bellaretur, effecit.

§. 2. Bellum natura sua non esse illicitum, neque à Deo vetitum, tota vetus scriptura docet. Abraham Gen. 17. bello vicit Reges victores; Moses, & Iosue Chananaeam belli iure occuparunt, quamuis enim eam terram illis donasset Deus, armis tamen obtineri voluit. Imo belli leges quoque dictauit. Num. 10. 9. Si exieritis ad bellum de terra vestra contra hostes, qui dimicant aduersum vos, clangentis vulturibus tubis & erit recordatio vestri coram Domino DEO vestro, ut eruamini de manibus inimicorum vestrorum. Et capit. 21. 14. citatur liber bellorum domini, quae sine dubio sunt gesta probante Domino. & Deuteronom. 20. 1. Si exieris ad bellum contra hostes tuos, & videris equitatus & currus, & maiorem quam tu habeas aduersarii exercitus multitudinem, non timebis eos: quia Dominus DEVS tuus tecum est: qui eduxit te de terra Aegypti. Appropinquante autem iam praelio stabit sacerdos ante aciem, & sic loquetur ad populum. Audi Israel, vos hodie contra inimicos vestros pugnam committitis, non pertimescat cor vestrum, nolite metuere, nolite cedere, nec formidetis eos: Quia Dominus DEVS vester in medio vestri est, & pro vobis contra aduersarios dimicabit, ut eruat vos de periculo. Duces quoque per singulas turmas audiente exercitu proclamabunt: Quis est homo qui adificauit domum nouam &c. & post pauca. Cumque siluerint duces exercitus, & finem loquendi fecerint, unusquisque suos ad bellandum cuneos preparabit. Si quando accesseris ad expugnandam ciuitatem, offores ei primam pacem. si receperit, & aperuerit tibi portas, cunctus populus, qui in ea est saluabitur, & seruiet tibi sub tributo. Sin autem sedes inire noluerit, & coeperit contra te bellum, oppugnabis eam. Cumque tradiderit Dominus DEVS illam in manu tua, percuties omne quod in ea generis masculini est, in ore gladii absque mulieribus & infantibus, iumentis & ceteris, quae in ciuitate sunt. Omnem pradam exercitus diuides, & comes despoliis hostium tuorum, quae Dominus Deus tuus dederit tibi &c. Libri quoque Iosue, Iudicum, Regum, Paralipomenon, Machabaeorum pleni sunt historia bellorum. Et Hebraeor. 11. Apostolus ait. Sanctos per fidem vicisse regna, fortes fuisse in bello Ioannes quoque Baptista, non vetuit militare, nec CHRISTVS, nec Petrus centuriones sacramento soluerunt. Bellandi enim licentiam à Deo datam agnouerunt. Centurionis sane preces, & elemosynae ascenderunt ante Deum, & habuit ille quoque milites timentes DEVM. Fuere quoque olim in bellis Christiani milites. Legio fulminatrix notissima est, quae imbre impetrato exercitum seruauit, & Thebaeorum, quae martyrium saepius decimata pettulit. Tertullian. apolog. cap. 42. Christianos cum gentibus vna militare tradit. Quid vero ipse sentiat, non omnino liquet, constat enim sui temporis militiam sub Ethnicis imperatoribus, idololatriae connexam improbasse. L. de corona militis, capit. vñdecimo. Etenim ut ipsam coronam militaris aggrediar, puro prius conquirendum, an in totum Christianis militia conueniat. Quale est alioquin de accidetibus retractare, cum à praecedentibus culpa sit: Creditur

Deus bellum licitum approbavit, & sancti gesserunt.

Christus bella probauit.

musne humanum sacramentum diuino superdici licere? & in alium Dominum, respondere post Christum & iterare patrem ac matrem, & omnem proximum, quos & lex honorari & post Deum diligere precepit? Hos & Euangelium solo Christo pluris non faciens, sic quoque honorabit. Licebit in gladio conuersari Domino pronunciantes: gladio periturum, qui gladio fuerit usus? Et proelio operabitur filius pacis, cui nec litigare conueniet? Et vincula & carcerem, & tormenta, supplicia administrabit, nec suarum ultor iniuriarum? Iam & stationes, aut alii magis faciet quam Christo? aut & dominico die quando nec Christo? Et excubabit pro templis quibus renuntiavit? & conabit illic ubi Apostolo non placet? Et quos interdum exorcismus fugauit, noctibus defensabit, incumbens & requiescens super luncho, quo perfossum est latus Christi? Vexillum quoque portabit amulum Christi? & signum postulat à principe, qui iam à Deo accepit? Mortuus etiam tuba inquietabitur anectoris, qui excitari à tuba Angelis expectat? Et cremabitur ex disciplina Castrensi Christianus, cui cremare non licuit, cui Christus merita ignis indulsit? Quanta alia in delictis circumspici possunt Castrensi munium, transgressionis interpretanda? Ipsum de castris lucis in castra tenebrarum nomen deferre, transgressio est. Plane si quos militia prauectos fides posterior inuenit, alia conditio est, ut illorum quos Ioannes admittere ad lauacrum; ut centurionum fidelissimorum, quem Christus probat, & quem Petrus catechizat: dum tamen suscepta fide atque signata aut deferendum statim sit, ut multis actum, aut omnibus modis cauillandum, ne quid aduersus Deum committatur, quo nec ex malitia committantur; aut nouissime perpetiendum pro Deo, quod aequae fides pagana condixit. Nec enim delictorum impunitatem, ut martyriorum immunitatem militia promittet. Nusquam Christianus aliud est. Vnum Euangelium & idem Iesus: negaturus omnem negatorem, & confessorus omnem confessorem Dei; & saluam facturus animam pro nomine eius amissam, perditurus autem de contrario aduersus nomen eius lucrum habitam. Apud hunc tam miles est, paganus fidelis, quam paganus est, miles infidelis. Non admittit status fidei allegationem necessitatis. Nulla est necessitas delinquendi, quibus una est necessitas non delinquendi. Nam & ad sacrificandū, & directo negandum, necessitate quis premittitur tormentorum siue penarum: tamen nec illi necessitati disciplina conueniet: quia potior est necessitas timende negationis & obeundi martyrii, quā euadende passionis & implendi officii. Ceterum subuertit totam substantiam sacramenti causatio eiusmodi, ut etiam voluntariis delictis subulam laxet. Nam & voluntas poterit necessitas cōtendi, habens, scilicet, unde cogatur. Vel ipse hac prastruxerim & cetera officialium coronarum causas, quibus familiarissima ista ducatio, necessitatis: cum idcirco aut officia fugienda sint, ne in delicta incidamus, aut & martyria toleranda sint, ut officia rumpamus. De prima specie questionis etiam militia ipsius illicita, plura non faciunt, ut secunda reddatur. Nisi omni ope expulso militiā, frustra iam de corona militari prouocari. Puta denique licere militiam vsque ad causam coronae.

Eadem sentit de idololatria c. 19. At nunc de isto quaeritur, an fidelis ad militiam conuerti possit, & an militia ad fidem admitti etiam caligata vel inferior quoque, cui non sit necessitas immolationum vel capitalium iudiciorum. Non conuenit sacramento diuino & humano, signo Christi & signo Diaboli, castris lucis & castris tenebrarum: non potest una anima duobus deberi, Deo & Caesari. Et virgam portauit Moyses, subulam & Aaron: cingitur loro & Ioannes, agmen agit & Iesus. Naue, bellauit & populus, si placet ludere. Quomodo autem bellabit, imo quomodo etiam in pace militabit, sine gladio, quem Dominus absulit? Nam & si adierant milites ad Ioannem, & formam obseruationis acceperant, sit etiam centurio crediderat; omnem postea militem Dominus in Petro exarmando discinxit, nullus habitus licitus est apud nos illicito actui adscriptus.

Doctissimus Pammelius Tertullianum arbitratur militiam non penitus, sed quia sine idololatria vix erat, reiecit, non enim commilitones Christianos,

sed coronae impositionem reprehendit. Verum fuerit ille error etiam Tertulliani. Nobis certa ratione constat militiam ex se legitimam, & honestam, periculofam tamen, & ut plurimum corruptricem morum. Nihil Ceterioni, cuius fidei nulla pars fides erat in Israel, militia nocuit. In sanctis Ecclesia recenset Alexandrum, Theodorum, Mercurium, Florianum, Quirinum, Victorem, Ferreolum, Romanum, Iulianum, Modestum, Georgium, Exuperium, Anastasium, Gallicanum, Marcellum, Carolum Magnum, Arsacium, Ludouicum Regem, Vitalem, Vrsulum, Longinum, Marcellum, Nicostratum. Deinde legiones integras, aut cohortes, ut Achatij, Mauritij, Gereonis, Castuli, Cyronis, Gregorij, & Mauri, Theodosij, Callistrati, aliorumque, qui ita milites fuerunt, ut tamen insigni laude pietatis, & martyrij floruerint.

§. 3. Si quis serio atque ex animo omne bellum improbet, eum ego non haereticum modo, sed Reipublicae proditorem esse iudico; quorum primum ad Theologos, alterum ad Magistratū pertinet. Cum n. belluæ omnes infirma sua norint, & qua ratione hosti ire obuiau possint, cum nos quoque, aduersus Leones, & Tygres armemur, natura quoque nobis insueuerit defendendi vitam, hostesque repellendi quendam impetum, sine quo vita degi non potest, negari non potest, quin aduersum latronem, furem, adulterum, sit iusta defensio. Neque fides, neque vlla lex diuina naturale ius tulit. Sed defensionem ut contra serpentem, contra scorpionem, contra alias beluas, ita contra impios latrones permittit. Peiores enim illi sunt, qui malitia & cupiditate, quam qui natura ad iniuriam feruntur. Si igitur Dauid contra Vrsulum & Leonem insurgere licuit, eosque discerpere, cur non etiam funda Goliati frontem pertudat, cum ille velut canis mortuus maledicat agminibus Dei uiuentis? Quod si vnicuique priuato contra iniustam vim repugnandi potestas datur, multo magis principi illi conuenit, cuius officium est subditorum defensio. Quis parens non affligit animum filio insidiantem? Quis pastor non eruit ouem de ore lupi? & Princeps ciuitatem non defendet, cui hostis barbarus, infortunatus, in corpora, auaritia, libidine, crudelitate grassaturus imminet? Bella igitur sunt suscipienda, ut sine iniuria in pace viuamus. Non modo honestum est, sed etiam necessarium, cum vi vis illata defenditur; hanc legem beluis natura, mos gentibus, ratio prudentibus, necessitas omnibus imposuit.

§. 4. In Republ. igitur & belli, & pacis ratio constare debet. Oportet, ait Arist. l. 7. cap. 14. negotia quidem & bella gerere posse; sed magis agere pacem, atque ociari posse. & rerum quidem necessariorum, & vitium sed magis honestarum habere facultatem agendi. Cetera itaque in principe dissimulari possunt, sed ducem esse imperatoria est virtus. Nulla Respublica perferat potest, nisi quae militarem artem excolit. Nam cum magna cupiditate ad aliena rapienda feruntur homines, ubi obstaculum non vident, eo ruunt. Si igitur princeps bellicosus non est, aut duces ignauos habet, hoc ipso bellum expectet. Impetum enim facient, ut Danitæ in Laïam, alij in alios.

§. 5. Vbi igitur mandata saluatoris de altera maxilla porrigenda? Matt. 5. ubi lex Apostoli Rom. 12. Non vos defendentes, sed date locum ira. & Matth. 26. Conuerte gladium tuum in locum suum. Nonne Deus ipse dixit, Mihi vindictam, & ego retribuam? Si igitur ultio prohibetur, si iniuriarum patientia imperatur, non potest à Christiano bellum geri. Respondeo. Hic olim Gentiles abusos esse, ut dicerent: Christianam fidem Reipublicae perniciosam esse. Ita vir Illustris Venerianus apud Marcellinum, ut est in Epist. 4. Augusti. Tum deinde quæ eius prædicatio, atque doctrina Reip. moribus nulla ex parte conueniat: ut potest fieri à multis dicitur, cuius hoc constat

Ius natura
contra ho-
stiles defen-
sionem per-
mittit.

Respublica
inermis
præda est.

Mansuetudo
Christiana
bello non
repugnat.

conset praeceptum, vixnulli malum pro malo reddere debeamus, & percutienti aliam praeberet maxillam, & pallium dare persisteret tunicam tollere, & cum eo qui nos angariare voluerit, ire debere spacio itineris duplicato: quae omnia Reipublice moribus asserit esse contraria: Nam quis tolli sibi ab hoste aliquid patitur, vel Romanae provinciae depredatori non mala velit belli iure reponere: & cetera quae dici ad rem posse, intelligat venerabilitas tua. Respondet S. Augustinus. Epist. 5. Primo quidem; Reipubl. vtilem esse clementiam, quā inimicis ignoscitur, sic enim ex parua & inopi magnam esse faciam, & opulentiam, quod citius accepta injuria ignoscere, quam persequi maluerunt. Cicero quoque; Caesari adulatū dixisse, cum nihil obliuisci, nisi injurias solere. Secundo. Vincendum in bono malum cum ad penitentiam deducitur victus, non viribus sentiens, sed benevolentia patientis. Itaque faciendum, cum videtur ei, p̄futuū, propter quem fit, idque eo animo faciendum, etsi alius exitus sequatur. Tertio. Curandum, ne vindictae cupiditate auferatur patientia, quae melior est omni eo, quod iniurio potest auferre inimicus. Quarto. Illa praecepta magis ad preparationem cordis, quae intus est, pertinere, quam ad opus, quod in aperto fit, ut teneatur in secreto animi patientia cum benevolentia, in manifesto autem id fiat, quod eis videtur prodesse posse, quibus bene velle debemus. Addit nec Christum praeuisse alteram, nec Paulum, sed insuper increpauit iniquum iudicem. Sunt ergo ista praecepta patientiae semper in cordis preparatione retinenda, ipsaque benevolentia, ne reddatur malum pro malo, semper in voluntate complenda. Ne verò putes Augustinum sophistice benevolentiam in voluntate, in opere verò crudelitatem probare. Clarissime ostendit manente patientia, sine cupiditate vindictae, imò preparatione patiendi cum benevolentia corrigi alios posse, & bella geri. Agenda sunt, inquit, autem multarum cum iniuriis benigna quadam asperitate plectendis, quorum potius utilitati consulendum est, quam voluntati, quod in Principe ciuitatis luculentissime illorum litera laudauerunt. Nam in corripiendo filio quam libet asperere, nunquam p̄fecto amor paternus amittitur. Fit tamen quod nolit, & dolat, qui etiam iniuriis videtur dolore sanandus. Asper hoc sit terrena ista Reipubl. praecepta Christiana custodiat, & ipsa bella sine benevolentia non gerantur, ut ad pietatis, iustitiaeque pacatam societatem victis facilius consulatur. Nam cui licentia iniquitatis eripitur, utiliter vincitur. Quoniam nihil est infelicius felicitate peccantium, quae penalis nutritur impunitas, & mala voluntas, velut hostis interior roboratur. Principem quidem ajunt omnia bona hostibus optare posse, praeter bonam mentem: omnia n. bona, si mala mens sit, inimica fiunt. Ego vel precipue bonam mentem optari velim hostibus, ea enim si praediti sint, amici erunt, nisi sint jure hostes. Itaque illa praecepta mansuetudinis Christianae, nec iudici manus ligant; ne in maleficos animaduertat, nec Principi, ne hostem perimat, sed hoc monet ne publice, nec priuatim, ira, odio, ultionis dulcedine sauiamus, aduersa patiamur, & si patientia nostra utilis est inuasori, eam corde, & opere teneamus, si nostra patientia ad maiorem injuriam ille irritatur: corde benevolentiam teneamus, opere medicinam asperiores ad moueamus, quemadmodum pater tam castigans, quam indulgens amore retinet. Suum cuique jus manet, cedere Christianus in propria solet, in publica Princeps, interdum cedere consuevit, interdum opponere omnes vires regni, cum illud necessarium iudicat. Nec minus est hanc animi lenitatem regni a nobis, cum nec ciuitas, nec castra consistere possint, nisi multa multi condonent ciuibus & commilitonibus. Sed & in certamine atque ardore praelij ratio, non ira dominari debet, ita ipsi gentiles imperij Rectores decreuerunt. Senec. l. 1. de ira. c. 11. Quid enim est aliud, quam Barbaros tanto robustiores corporibus, tanto patientiores laborum comminuat, nisi ira infestissima sibi?

gladiatoria quoque, ars tuetur, ira denudat. Deinde quid opus est ira, cum idem perficiat ratio: an tu putas venatorem irasci feris, vel cum & fugientes persequitur, & tremantes excipit? omnia illa sine ira facit ratio. Quid Cimbrorum, Theutonorumque tot millia superflua Alpibus ita suffulit, ut tante cladis notitiam ad suos non nuncius, sed fama pertulerit, nisi quod erat illis ira pro virtute? quae ut aliquando perculit, strauitque, obuia, ita saepius sibi exitio est. Germanis quid est animosius? quid ad incursum acius? quid armorum cupidius? quibus innascuntur, innutrienturque: quorum unica illis cura est, in alia negligentibus? Quid induratus ad omnem patientiam, ut quibus magna ex parte non tegumenta corporum, praesa sunt, non suffugia ad perpetuum caeli rigorem. Hos tamen Hispani, Galli, & Asia, Syriaque, molles bello viri, antequam legio visatur, cadunt: ob nullam rem aliam, quam ob iracundiam. Eam ob causam id quoque periculosum est, pugnaturis potionem miscere, quo mente quodammodo alienentur, ne pericula sua sentiant. Turcae opio vtuntur, quod allucis furorem aliquem concitat, quod tamen perniciosum est, cum ad curandum, accipiendumque imperium minus idonei sint, quos rabies, non ratio ducit. Bellum ergo geret Princeps animosus; cum latrone enim armis, non decretis agendum est. Milites sunt virum munimenta, & nerui regnorum, sine arte militari quicquid acquiritur, ad hostem pertinet: quia defendi non potest. Cicero pro Murena id satis ostendit. Rei militaris virtus praestat ceteris omnibus: hac nomen populo Romano, hac huic urbi aeternam gloriam peperit: hac orbem terrarum parere huic imperio coegit: omnes urbanae res, omnia hac praecleara nostra studia, & hac forensis laus & industria latent in tutela ac praesidio bellicae virtutis: simul atque increpuit suspicio tumultus, artes illico nostra conticescunt, quod sit ita est, cedit, opinor, forum castris, otium militiae, stylus gladio, umbra soli: sit denique in ciuitate ea prima res, propter quam ipsa ciuitas est omnium Princeps. Quam cordi fuerit res militaris fortibus viris, & amantibus Reipubl. docet David ipse, qui triginta fortes, praeter exercitus habuit. Oraculum diuinum est, nisi militiam colant Reges, regna interitura. Auferam sortem, & virum bellatorem, iudicem Prophetam, & effeminati dominabuntur eis, & corruet populus. Itaque cum Principes imbelles plures sibi succedunt, aut vnus effeminatus acres habet aduersarios, diu stare Reipubl. non potest. Signum etiam est pessime Reipubl. constitutam, si in ea sit neglecta ratio militaris, ubi n. non sunt bonae leges, bona arma esse non possunt. Reitaque militaris cura Principi necessaria est, omnis regio peragrandi, montes, flumina, urbes, portus considerandi; nam inermis inter armatos tutus esse non potest, inermem omnes infestant, armatum metuunt.

CAPVT IV.

Iustum bellum esse oportet, & ab eo, qui ius bellandi habet, indicti.

§. 1. Sanctus Thom. 2. 2. q. 40. art. 1. Tres conditiones requirit, ut bellum sit iustum. Prima est, ut sit legitima Principis auctoritas; altera, ut iusta sit causa, quae ad bellum impellit. Tertia ut iusta sit intentio. Quas ego quaestiones ordine disputabo.

§. 2. Cum Principum varia sit potestas; alij superiorem nullum habent, alij ita mittuntur a Regibus, ut prouincias gubernent, ut tamen rem bellicam non attingant, merito quaeritur in cuius potestate sit bellum decernere?

Constat autem belli indicendi ius in ipsa Reipubl. quae perfecta est, nec ab alio superiore Magistratu ius accipit, residere. Respublica enim perfecta est, quae sibi sufficiens est, seu a vtriusque, ut tueri se abique aliena auctoritate possit; ad hoc autem necessarium est, ut arma inferre possit, cum alio modo ius obtinere non

Rr potest.

Perfecta Respublica bellum indicere potest.

Ratione non ira bellandum.

potest. Cum n. Romani impetuntur à Vejentib. assiduís, & annuierarijs hostib. cum Falisci, & Fidenates impetum faciunt, cum contra Samnites socij opem implorant, cum Tarentini aduenis insultant, legatos violant, cum Picentes hostium focios domare placuit, opus erat, qui decerneret bellandum esse. Neq; enim ferri injuriæ illæ debuerunt, ne prorsus Respublica amitteretur.

Respubl. la-
sa index est.

Jus autem belli in perfecta Rep. esse, ex eo docetur, q. læsa repetundarum agere, satisfactionemque exigere, potest: Priuati judicem adeunt, hic nemo judex, nisi pars læsa, quæ idem superior est, quia qui injuriam intulerunt, hoc ipso obnoxij sunt læsis, crimine enim suo effecerant, vt judicium subire debeant. Quemadmodum enim priuatus cum in alieno territorio crimen admittit, judici subditur, in cuius provincia peccauit; ita quoque cum Reipub. damnum inferitur, ipsa injuriosos judicare potest, itaq; in alios bellum decernit, & boni communis impedimenta remouet. Cum autem bellum sit actus *vis & iniuriæ*, iustitiæ vindicatricis, eoq; ad magistratum pertineat, constat omnino judicem illius, qui injuriam fecit, esse eum, qui passus est. Alio qui nullus judex, nullum iustitiæ præsidium ille habere.

Ius belli pe-
nes Reges
fere est.

§. 3. Reges ordinariè jus belli gerendi habent, & Senatus siue summum consilium. Interdum tamen eà potestate regni legibus carent, & forte id expedit: ne velox Regum indignatio, bella pœnitenda, & populo luenda suscipiat. Reges primi Romæ ex auctoritate senatus bellum suscipiebant, postea eadem potestate senatus vsus est, donec fatigati continuis laboribus res ad populum deuoluta. Inuitus n. decreuit bellum suo periculo tolerandum. Spartiata q. pessime Remp. suam teste Aristotele, & Xenephonte instituerunt, q. ferè ad vnicam rem attenderunt, nempe bellum, Regibus suis jus inferendi belli cuiusq; concesserunt, neq; vlli jus intercedendi, aut phibendi fuit. Quæ res eos in magnas calamitates coniecit, dum solo vnus arbitrio bella concitant. Melius Romulus, Regesq; consecuti ad Patres, ad populum, aliquando rerulerunt. Tarquinius Superbus ad se reuocauit omnia, itemq; Julius, & Augustus, q. vt iure facere viderentur, legem obtinuerunt, de qua Strabo lib. 15. q. vocant legem regiam, sanè vt bellum tardius decernatur, præstat requiri multorum consensum. Ego tamen leges eas sic temperandas censeo, vt aliquando concedatur, aliquando negetur illud jus regi: concedatur in subitis casibus, & cum periculum est in morâ, negetur cum tempus deliberandi sine periculo dari potest.

Principes q.
sub alio est,
defendere se
potest.

§. 4. Principes qui superiorem agnoscunt, itemq; Respubl. ab alio dependentes bellum defensuum suis auspicijs, absq; supremi Magistratus licentia gerere possunt. Non enim minus juris habet se, ciuesq; suos defendendi, quam quiuis priuatus: at quisq; se contra inuasorem armare, vim vi depellere potest.

Inferre bel-
lum non
potest, nec
socio Prin-
cipi.

§. 5. Princeps qui sub alio Principe maiore est, vel Respub. quæ alij paret, bellum offensuum prior alteri ordinariè indicare nō potest. Fieri hoc potest duobus modis, velenim alteri Principi ejusdem Reip. membro, vel extero bellum indicet: Principi q. ejusdem Reip. ciuis est, non potest bellum indicare, quia vterq; judicem habet, q. rem disceptet. Quemadmodum igitur ciues, non vi, & armata manu, sed iure res repetunt, ita nobiles, comites, duces oportet de controuersijs audire supremum judicem. Alioqui tota Respub. conturbaretur, & fortior opprimeret imbecillior. Martianus Jurisconf. respondit ad Legem Iul. majest. Teneri maiestatis lege, eum qui iniussu Principis bellum gesserit, delectum habuerit, exercitum comparari.

§. 6. Neq; externo Principi inferre bellum potest Princeps, si supremus magistratus non consensit, q. ius

id facilius concedi possit. Nam si externus absolutus est, nec vllum superiorem agnoscit, non potest eum ad sui regis tribunal citare, quem ille non agnoscit. si externus Princeps etiam dominum habet, apud eum accusari, & per eum ad satisfaciendum potest cogi; q. si ille nolit, ne sic quidem Princeps sub alio constitutus, bello aduersarium sine consensu Regis sui petere potest. Ratio petenda est ex ipsa membrorum Reip. inter se vnione & ordine, q. vetat membrum aliquod absq; consensu & voluntate totius moueri: Quanta enim damna, quamq; atrocia bella inde orirentur, si Princeps aliquis Galliæ, Principi Hispaniæ bellum inferret: nonne continuo tota regna concuterentur? Carolus Audax bellum Gallo indixit, & totum commouit imperium. Magna pars bellorum ex priuatis litibus, & iniurijs ortum habuit. Deinde etiam regnis magnis periculosum est, vnum aliquem Principem externos bello persequi, militem habere, exercere arma, faciliè in vicinos armatur, qui bellis assuevit.

§. 7. Ordinariam potestatem negauit, extraordinaria concedo. Extraordinaria duplex. Prima quum illæ circumstantiæ sunt, vt nisi anticipetur bellum, in magno sint omnes periculo. Deinde cum longe abest Princeps superior, & causa occasioq; frequenter concurrunt, nec consuli Rex potest, tum enim jus indicendi, & gerendi belli inferioribus committere solet. Hæc posterior ratio nullam difficultatem habet; Penes inferiorem enim arbitrium belli & pacis est, ex commissione superioris. Hac ratione Prætores Indiarum bellum gerere possunt, sociosque defendere, communi lege & potestate officij, quod gerunt. De priore modo est difficultas; nam facultatem belli offensiui negant Iurisconsulti, & Theologi. Verum ego certum statum excipio; nempe cum ea est rerum conditio, vt præuertendus sit hostis: Abigunt prædam & causam belli dant hostes Turcæ, Dux cuiuslibet commissus, repetit res, irridetur, interim offertur insignis occasio alicuius vrbis occupandæ, quæ magnum momentum ad bellum adfert, quæque in hostium manens potestate, quia in ea arma sunt, & opes, in magnum periculum adducere potest Christianos. Hunc dico rectè facturum, si occasione vta-
tur; nam ad sui defensionem necessaria hæc est offensio, aut sanè vtilissima. Ad inculpata tutelæ defensionem priuatus etiam, dum in latrones incidit, cum videt aliqui pereundum, potest, si videt opportunitum, anteuertere.

§. 8. Contra hostes internos multis Principibus, vrbibusq; data est potestas bellum gerere absq; superioris mandato, & scientia. Sunt n. illi subditi, quos coercere magistratus potest & debet: Primo quidem legibus & pœnis legum, quod si potentiores sint, q. vt legibus teneri queant, bello sunt domandi. Deinde quia plus est in his periculi, nisi celeriter compescantur, denique hac ratione hostis externus non irritatur, si suos Magistratus compescat subditos, sed magis, si seditio inualescat. Magistratus autem particulares, si cum supremo conferantur, quasi priuati censentur, si cum subditis Magistratus sunt, ac gladium gestant, non in omnes, sed in eos qui subditi sunt.

§. 9. Si duo Principes inter se contendant, Rex v. iustitiam negligat, injuriam passo non subueniat, sed opprimi sinat, multi putant, ne sic quidem bellum posse suscipi ab oppressis, sed tolerandum esse injuriam, quod absq; dubio graue est; cum subditorum corpora acres vexantur, agunturque, cum exui sic omnibus bonis atq; adeo vita possit Princeps. Ego aliter sentio; si atrocem injuriam Principi, qui sub Imperatore est, inferat Princeps externus, nec iustitiā administret Imperator, nec alius quispiam, posse bellum offensuum geri. Ratio mihi quidem euident vide-
tur.

tur: Tunc licet gerere bellum offensuum, quando sine eo non potest Princeps, aut pars Reipublice defendi, quæ gerit bellum: At sine hoc bello Princeps aut pars Reipublice non potest defendi. Exemplum est in Julio, Juliano, alijs, qui quidem belligerendi potestatem habuerunt, sed tamen ei, qui non habet, in simili fortuna res ipsa dat. Rhenum singulis annis Germani transibant, provinciam infestam habebant, defendere tantum sua paruum erat præsidium, nec pro dignitate imperij, nec pro subditorum incoluntate; semper enim antequam recederent, magnis damnis affectam relinquebant provinciam; itaque Romani Rheno transito inuicem eorum turgia vrebant, cæde & vinculis lætiebant. Valdè enim hostes insolescunt, cum repellere tantummodo vident, domi esse sine periculo. Quemadmodum igitur priuatus, cui jus negatur, potest alia compensatione damnum sarcire, ita quoque Princeps facere potest, imò meliore jure; quia populi defensio illi incumbit.

Principes sub vno Rege bellare non possunt

§. 10. Olim in Romano imperio tam vasto, ac potenti, non licuit vlli Principi, aut Regi subdito contra alios bellum gerere, nedum præfectis & proconsulibus, contra Collegas, cumque id fieret, ciuile & nefarium bellum censebatur; at neq; hoc tempore, vel in regno Gallia, vel Hispania permittitur, meritoque puniti sunt in Occidente Pizari, qui tumultus & ciuilia bella inceperunt. Nunc verò in Germania sæpè inter se bella Principes gerunt, & olim gesserunt, adèd vt contendat quidam licitum esse Principibus Germaniæ sine consensu Cæsaris bellum indicere collegis. Quæ de re sic statuo. Illam potestatem, si est data Principibus, perniciosam esse. Nam perinde est, ac si in corporis exiguis morbis, ante fomenta, & faciles medicorum operas ferrum, & ignis admoveatur. Deinde jus illud concessum, exercitum, Principes, & ciuitates exhaurit, dum contra vicinos omnes se muniunt. Signum verò est, Imperatorem satis potentem non esse, vt controuersias decidere ac sedare possit. Quanta verò damna inde exorta sint, experientia docet, & explicat FERDINANDVS Imperator Anno 1564. in Comitij Wormatiensibus. Verum de potestate belligerandi, quæ Principum esse putatur, contra Collegas audire constitutiones imperij præstat. Aurea Bulla CAROLI QUARTI: Incendia, spolia, rapinas prohibet, quæ fieri solent post diffidationem, nisi tres dies ante in loco consueto diffidatio fuerit significata; est autem diffidatio amicitia renuntiatio, discessioque. FREDERICVS III. pari modo statuit, Anno 1442. ne quis damnum alteri inferat, nisi prius ad æquum, iustum, & iustum ius citarit, queritur verò Fredericus ingentia damna hujus legis violatione imperio allata. Clarior verò est. Anno 1495. facta constitutio Maximiliani, seu totius imperij, nam fuisse eo in loco Principum plurimè. Eas leges hic ponere libuit, vt intelligamus, quid Principibus imperij Germanici concessum sit.

Lex prima ita habet.

MANDATVM DE PACE seruanda.

Nullo licet bellum inferre alteri

VT ab huius denunciationis tempore, nullus, cuiuscumq; dignitatis, status aut conditionis tandem sit, aduersus alium hostilia exercere, bella mouere, alium spoliare, capere, inuadere, aut obsidere annitatur: idque nec per se, nec per alium suo nomine suppetias ferendo, vel vllam arcem, oppidum, castrum, munitiones, pagos, villas, territoria abstrahendo, aut vicinæ alterius consensum adimendo, incendiis, & similibus nocendo. Neq; vllus hujus transgressoribus consilium vel auxilium adsit, domo excipiat, annonam subleuet, toleretne. Quod si conuenire eos quis velit, id non nisi in iis locis & iudiciis fiat, vbi causa, aut antehac, aut modo in camera ordinatione decisa sunt aut decidenda.

ABOLITIO OMNIS HOSTILITATIS.

Quamobrem omnem publicam hostilitatem per vniuersam imperium regia potestate, & vi huius edicti iussimus.

PœNA PACIS PERTVRBATORVM.

Asi quisquam cuiuscumq; dignitatis aut status, contra vnum plurave præcedente articulo memorata egerit, vel saltem agere præsumpserit, ipso iure præter alias pœnas nostro & imperiali banno subiacet, quem & hoc ipso nostra & imperiali proscriptione serimus, ita vt vitam fortunamq; illius omnibus & singulis communes faciamus, nec vllus temerarium quid eas sibi vendicando sic attentatur: quin & omnes syngraphæ, obligationes fœderag, illius, quibus fretus, omnem ex parte illius vim & valorem deperdent. Feuda etiam, quantalilla sint in proprietarium refundentur, illaq; nec tota, nec illorum partem quoad transgressor superuerit, vel illi, vel heredibus conferre, vel fructuum participationem indulgere proprietarius teneatur.

Proferri bitur Collegarum perturbator.

SI TRANSGRESSORES OCCVLTII, ET quispiam suspectus sit.

Quod si etiam Electores, Principes, Prælati, Comites, Barones, Nobiles, Vrbes, aut alius quisque cuiuscumq; status, dignitatis aut conditionis sit, seu Ecclesiasticus, seu Secularis, eorumq; subiecti & conuincti aduersus pacem hanc damni quid passus fuerint, nec transgressor manifestus, verum in suspicionem quis trahatur, accusatores quoq; contumere eum non contendant, non ex friuola tamen delatione suspicionem alant, indultum sit levis suspecto diem indicere, purificationemq; iuramento firmatam exigere. Sin v. suspectus vlla ratione purificationem recuset, vel in diem conditum non compareat, damni censetur illati reus, ac pacis perturbatoris pœnis prædictis afficietur: attamen debebit Elector, Princeps, Prælatus, Comes, Baro, Nobilis, ciuitas, alteri, iusq; qui in Comitatu eius erunt, de conductu saluo providere usq; dum in tuto constitutur: & si litera, quibus dies indictus & conditus traditi illi forsitan nequeant, in duobus eas aut tribus locis, vbi negotia expediturus putabitur suffigi & publicari oportebit. Esti quidem contra mandatum hoc nostrum spoliatus quis, lesus, aliove damno affectus esset, tum ii, qui post recens commissum facinus admoniti hac de re erunt, aut alia ratione experientur, omni vi, studio & diligentia facinorosos insequantur, & tantquam sibi illatum esset damnum perquirant.

Suspectus de damno illato purgare se debet.

PACIS PERTVRBATORES DOMO non recipiendi.

Neq; vllus eiusmodi transgressores domo recipiat, alimentis & auxiliis in iis, quæ superioris sui sunt, quin nec inendi propriis iurisdictionibus præbeat, verum eos deinceps, serieq; de causis illorum ad cuiusq; etiam accusationem cognoscat, nec transgredietur, quod vllam fiduciam, securitatem, privilegium tales præstent, cum horum omnium citra aduersæ partis consensum set receptot. nulla ratione capaces existant, nam nos in omnibus, quæ concessimus privilegiis, & securitatibus, pacis hanc perturbationem exceptam volumus.

DE PACIS PERTVRBATORVM tutela.

Si forsitan transgressores & pacis hi perturbatores, inuimine, auxilio, alijsq; adiumentis & fauore tanto preteritur, vt iusto aliquo exercitu, eog; in campum educendo opus foret; aut quispiam in generali hac pace comprehensus cuiuscumque status, dignitatis, & conditionis sit, Ecclesiasticus, vel Secularis, vel non comprehensus diffamatus, accusatus aut damno quopiam affectus fuerit, vel etiam transgressores hosce foueat & inuet, id à levis, camerave iudiciis ad nos, nostrumve legatum, & annuum Electorum, Principum, Statuumq; imperij conuentum deferatur, vbi lesio absq; vllâ morâ suppetia decernentur, quod si contingat ob inuasionem aut impressionem quandam conuentum illum annuum expectari non posse, potestatem facimus tam camera nostra imperiali iudici nostro

Non recipiendi. Non esset transgressor, nisi esset receptot.

*rastrare-
gnorum ex
bello.*

illas fluminum conficiat arboribus feracibus, cum desertis & incultis coram conspexi, & delubra elegantia, aurataq; funditus enersa. Desertum & incultum regnum vniuersum putres, & a nemine prorsus inhabitari; plateae ac praesertim, quae ad sana iter habent cranis cadaueribusque, tum fame, tum ferro domestico, dum in mutuas ruunt caedes, tum etiam iussu Regio necatorum, & in profluentem, vix etiam cymbis minoribus ob cadauerum multitudinem nauigabilem abiectorum oppleta sordent vrbes, oppida, pagosq; cum incolis omnibus deleros hictaceo, vt nulli hoc ynquam extitisse credatur tyranni immemor. Eadem fortuna fuit regni Martianij florentissimi, quod per Sionios etiam ad vastitatem redactum, vti idem Theophrastus testatur. Rex secum triginta millia retinebat, ducenta millia per montes & sylvas metu mortis Atroniti vagabantur, omnis ager incultus & horridus erat Anno 1599. Tot malorum causam dedit, qui belli iniusti consilium dedit. Omnes igitur animae ab ejus animâ repetentur, quae perierunt, eidemq; scelera militum, qui eas peremerunt, imputabuntur.

*Iniustitia
belli consi-
deranda.*

§. 2. Causae bellorum magna cura ponderandae sunt, vt prima quaestio sit, Iustene bellum appareatur, altera, an majus ex bello iusto commodum, quam ex pace iniqua haberi possit? Prima per Theologos & Jurisconsultos decidi potest; altera vique ad fructum victoriae incerta manet. Athenienses de belli iustitia Philosophos audire, & Oratores consueuerunt. Si autem iniuste bellum suscipiatur, quamuis victoria consequatur, felix tamen diu esse non potest victor improbus.

ὁ δὲ τὸν ἀδικῶν πολεῖν οὐκ ἔστιν ἀγαθόν.

Nemo belligerans iniuste saluus redit.

*Iniqua vi-
ctoria bre-
uis est.*

Aliquando ad tempus iniquitas praevalet, sed tandem grauius punitur; multa iniuste suscepit, impotenter, superbeq; gessit bella Alexander, verum ipse cum matre, vxoribus, liberis, tota familia poenas luit, quod factum non esset, si in Macedonia sua resedisset, & milites, ac centuriones ad tantam potentiam non exuisset.

Magnam verò esse diligentiam in disceptatione necessariam, vt constet belli iustitia, ipsa rerum magnitudo declarat; iudex enim sedet in grauissima causa, quae integri regni fortunas, vitamq; multorum vno discrimine inuoluit.

*Iniustitia bel-
li serò con-
sideranda
est.*

Regula iuris est, eaque legitima. Probationes in criminalibus luce meridiana oportere clariores esse: dubia enim causa, certa morte occumbere reum nulla aequitas patitur, quomodo igitur tot millia conciduntur, nec liquet, quis iniustus induat arma? Iudex non nisi probata sequi debet, & non nisi de quibus liquet iudicare, i. illicitas. §. veritas de officio praesidis. Hoc si priuato reo seruatur, vbi de hereditate, & agellis; aut sanè vnus vili capite agitur, quâ in magnis faciendum, integrisq; populis censuimus? Quod si aequè valent causae pro aduersarijs & contra eos, iam bellum suscipiendum est, aut accuratius inquirendum seruandumque; quod monet in syntag. Tholosanus lib. 48. cap. 9. §. 14. Quare si aequè probant reus & actor, & testes & alia probationes sint equipollentes, in dubium redit res, & in primum statum, vnde reus absoluitur: nisi fauorabilior causam actor foueat. Pro rebus enim fauorabilibus, in dubiis iudicandum est: vt pro libertate, in causa inofficiosi testamenti, pro matrimonio, pro dote. In causis tamen criminalibus raro concursus probationum accidit, in quibus reus ad probandum negatiuam non admittitur, quamdiu potest actor seu accusator probare. Non enim contra probationes inducitur probatio Canonica. Obseruatur tamen, vt si dum auditur reus in crimine, aliqua vt dicunt facta, vel casus attenuantes vel restringentes delicti qualitatem allegauerit, fiat de iis seorsim extraxis probatio. Fit & ex officio iudicis, quando dubia vtriusq; probatio est, inquisitio noua, vt de veritate habeatur certa notio.

*In dubio
reus absol-
uitur.*

Multo maior indagatio belligerato conuenit; neque enim valet hoc loco leuis, & perfunctoria cogitatio, non enim error nisi difficilis excusat auctorem. Non solum autem per suos Consiliarios, sed per Academias, alios amicos, Principesque rem examinabit. Et si partium iura sint obscura, faciendum est reo, non actori.

§. 3. Si alicui Principi aut Reipublicae bellum indicitur, causam perpendere oportet; quod si aduersarius iustam causam obtinet, illi satisfaciendum est, lum infert, si omni diligentia adhibita manet causa dubia, offerre se ad exquisitiorem discussionem potest, si bello peratur, defendere se potest; non enim quia dubium jus habet, ideo dimittere illud tenetur. Deinde q dubio iure bellum infert, injuriam facit, deoq; iam iustum bellum gerit ille, q ante dubiam causam tuebatur.

§. 4. Hic quoque manet ea ratio; In dubio meliorem esse causam possidentis. Hoc enim in omni causa valet. At maximè in causa criminali, de capite enim sententia non fertur ex obscuris; at qui bellum indicit, jam de capite iudicauit. Neque hic plus iuris est Principibus in Principes, q subditis in subditos.

§. 5. Potest tamen ille, qui non possidet, iudicem postulare, ac iure petere, vt quoniam causa vtriusq; dubia est, communiter iudicetur, & alteri, qui non possidet, pars detur, aut si res diuidi non possit, compensatio, id verò locum habet, si verisimilior sit causa non possidentis, jam n. pares non sunt, ideo nec melior conditio possidentis. Nec ju⁹ probabilius dimittere tenetur ille, q non possidet, alioqui si tenuissimam dubitationem haberet possidens, p⁹babilissimâ alter, nihil agere posset, quod iniquum est. Quod si eâ in causâ, nihil dare possessor velit, injuriam facit, ideoque bello peti ab aduersario potest.

*In dissimili
dubio, non
est melior
causa possi-
dentis.*

§. 6. Nec milites, praesertim Tribunos & Centuriones aliquâ inquisitione recti, & aequi excipio. Si enim bellum est manifeste iustum, militare omnes possunt; si iniustitia clara est, nemo nomen militiae dare potest. Si dubia est causa, milites qui subditi sunt, stipendijsque certis addicti, vasalli, castra dubia sequi possunt. Ita S. Augustinus lib. 22. cap. 75. contra Faustum. Si enim vir iustus forte sub Rege sacrilego militet, bene potest illo iubente bellare, cui quod iubetur, vel non esse contra Dei praeceptum certum est, vel vtrum sit certum non est, ita vt fortasse reum faciat Regem iniquitas imperandi, innocentem autem militem ostendat ordo seruitutis. Milites enim cum exequantur sententiam iudicis, tutiorem partem eligunt, cum sui Principis sententiam sequuntur. Denique tenentur sequi Principem milites, detrectando enim Sacramentum vires hostibus adderent; & Rempublicam proderent; at sanè in dubio patriae potius quam inimicis fauere oportet. Deniq; moris non est inconditam multitudinem ad iudicium causae aduocare. Alia ratio ducum est, qui, cum vt consiliarij aduocantur, serio de iustitia iudicare coguntur. Quod si militibus, & vasallis constet Principem de iustitia causae dubitare, militiae nomen dare non debent, quia sciunt bellum iniustum esse. Iniustum est enim de alterius vita iudicare, cum est causa dubia.

*Miles de
causa sui
Principis
non iudi-
cat.*

§. 7. Milites qui subditi non sunt, dubia causâ militare non possunt. Quia bellum ad eos non pertinet, & sponte rei dubiae immiscere se non possunt. Deinde sine vlla necessitate exponunt se periculo injuriam inferendi alteri Principi. at cessando piculum illud evitant, ordinariè tamen bonae conscientiae milites hic non delinquant. Nam qui bella gerunt causas speciosissimas praetendunt, quae planè necessariae videantur, deinde cum Rex aut Princeps boni nominis est, merito praesumunt, eum iniusta bella non suscipere, causam accuratè examinasse, a prudentibus eam & integris viris comprobata esse.

Rrr 3

Ca-

CAPVT VI.

Causæ iustæ, ob quas bella moueri possunt.

Fia sunt arma, cum in solis armis spes est.

§. 1. PRIMÆ est, eaque omnium iustissima, si bellum iniustum inferatur. Duobus autem modis iniuste infertur. Primo cum innocentibus, vt Moabitæ Judæis indixerunt bella non iusta; itemq; Antiochus, aliq; quorum pro dolor, historia plena est. Altero modo, cum initio bellum fuit iustum, sed non acceptatâ satisfactione redditur iniustum. v.g. Ottomanicâ nauē cōtra fœd^o capiunt Veneti, Turca bellum indicit, Veneri nauem, merces, epibatas, damna omnium restitunt, pro honore, & auctoritate Imperatoris læsâ satisfacturos esse promittunt, idq; vel ad arbitrium ipsius, si æqua iubeat, vel arbitrorum, si eos dare velit. Quod si omninò bellum moueat, dediq; sibi Rempubliam nobilissimam velit, merito omnibus viribus resistent; quia peccatum tantum non est, vt crudelissimo hosti tradere se debeant, & cum libertate etiam religionem disperdere.

Hæc causâ adeò non modo iusta est; sed etiam necessaria; Tam enim Princeps qui Rempubliam non defendit, quam qui aliena inuadit, contra iustitiam peccat. Itaque aduersum inferentem damnum non modo iusta, sed necessaria est defensio. Hic audacter pronuncio. Qui desiderat pacem præparet bellum, Hic præcipue locum habet illud Isocr. *ὅτι ἀδύνατον δὲ τὰς πόλεις τῶν δικαίων κινδυνεύειν μέλλοντας, ἀλλὰ πολὺ μᾶλλον τὰς ὑπερβόλους.* Non oportet deiecto animo esse eos, qui pro causâ iustâ periclitantur sunt, sed qui iniuriam inferunt. Chilon inter Principem bonum & tyrannum hoc interesse dicebat, & ex eo eos agnosci, de quo controuerterent. Tyrannum alieno incubare, Principem sua defendere.

§. 2. Altera causâ est rerum ablatarum detentio. Nam vt ciues, qui iudicem habent, cum aliquid ablatum est, id iure repetunt, aduersarioq; diè dicunt, ita Respubl. cum frustra repetitum res suas legatos misit, bellum parat, & indicit. Varia porro est causâ repetendi res, tamq; diuersa, quàm in ciuitate. Nam vel furto vel rapina ablata, vel non reddita, quæ deposita erat, vel jus negatum ciuib; vel hereditas detenta.

Iustum bellum est, cum deprædationibus vicina fert, agitq; hostis: tale cum Illyricis gessit populus Romanus, & Gallis, & Barbaris deinceps gentibus. Pro rebus enim quas simul habere non possunt, infelici egestate depugnant, hanc pacem requirunt bella laboriosa, adipiscitur gloriosa victoria. Nam ideò magni diuitesq; impetuntur: quercus enim ventus euertit, quia glandibus & frondibus oneratur, salices immunes sunt. Sic tutiores diu Britanni fuerunt, quia vnciam auri in eâ negabant esse. Bellum etiam gerunt, cum jus ciuib; negatur, aut negotiatores detinentur. Qualia inter Septentrionales multa priscis temporibus fuerunt, & atrocia prælia. Cum inique hereditas diuiditur, contra Jugurtham, qui cum Adherbale regni diuidendi ius adoptione acceperat, legatosque, & Imperatores Romanos precio corrumperat, eam ob causâ bellum gestum est, quia patricium iunxerat.

§. 3. In hisce causis non modo magnitudo damni spectanda est, quæ interdum bello digna non est, sed hostium ppositum bella quærentium; qui, si primis iniurijs obuiam non eatur, ad secundas tertiasque erunt audaciores, actum maioribus damnis acceptis, animis tuorum debilitatis, cum fidentioribus depugnandum erit.

§. 4. Bellum etiam crebro vindictæ causâ sumitur, cum quacung; in re hostis læsit, nec bellatur, vt res re-

cipiantur, quippe q̄ vel ablata non sunt, vel absumpta; sed vt improbi puniantur, atq; hac ratione tutior sit Respublica. Vltionem quidem præstare sibi nemo debet, sed tamen Respub. iniurias suas inultas sinere non debet; siue illæ à priuatis siue ab alia Republica inferantur. Quia gladium habet in vltionem malefactorum, eo igitur cum ratione vti debet.

§. 5. Bellum etiam geri potest, cum religio impetitur, & Deus blasphematur; duobus id fit modis. Primus si externi improbè viuunt, Deumq; contumelijs afficiant, nec alijs tamen noceant. Deinde cum dolo, fraude, vi in eadem peccata abducere alios conantur, atque id faciunt. Si sibi tantum improbi sunt, & blasphemii, bellum contra eos gerere non licet eâ solum causâ. Quia Respub. non est alterius Reipub. iudex; peccata a. punire iudicis est. Dei tamen monitu expresso, & iussu, inferre bellum possunt. Ita Josue Dei imperio Chanaanos occidit, quia jam completa erant iniquitates eorum: Moabitæ & Idumæos non multo meliores non attigerunt, quia mandatum de puniendis illorum scelerib; non habuerunt.

§. 6. Cum verò per vim aut fraudem sua vitia inferre Reip. conantur, iustam etiam dant belli occasionem, ita contra Antiochum, aliosque ad Idololatriam vi impellentes iustissima bella Maccabæi gesserunt.

§. 7. Nec modo, cum vi & armatâ manu, sed etiam cum fraude & blanditijs subditorum animos ad flagitia sollicitant. Moabitæ & Madianitæ occupata per Moysen Basanitide, regionibusq; vicinis cum bello se impares viderent, Israëlitas hospitaliter, vt fratres susceperunt, munera dederunt, filias hospitum curâ habituras miserunt, vt per speciem amicitia, iungendorumque matrimoniorum, illos ad fortiorum adulteriâq; deinde amore meretricio labefactos ad idololatriam pellicerent, quo facto, vt Balaam coniectauerat, Deus offensus illos aut penitus deleteret, aut sanè auxilio destitutos cælesti, vincendos hostibus præberet. Et dolus successit, Num. 25. Morabatur autem eo tempore Israel in Setim & fornicatus est populus cum filiabus Moab, quæ vocauerunt eos ad sacrificia sua: At illi comederunt & adorauerunt Deos earum. Initiatusq; est Israel Beel-phegor: & iratus Dominus, ait ad Moysen. Tolle cunctos Principes populi, & suspende eos contra solem in patibulis: vt aueriat furor meus ab Israel: Dixitq; Moyses ad iudices Israel, occidat vnusquisq; proximos suos qui initiati sunt Beel-phegor. Pro hoc crimine c. 31. grauis vltio expetitur. Locutusq; est Dominus ad Moysen, dicens: Vlscere prius filios Israel de Madianitis, & sic colligeris ad populum tuum: statimq; Moyses, Armate, inquit, ex vobis viros ad pugnam, qui possint vltionem Domini expetere de Madianitis. mille viri de singulis tribubus eligantur ex Israel, qui mittantur ad bellum. Dederuntq; millenos de singulis tribubus, id est, duodecim millia expeditorum ad pugnam: quos misit Moyses cum Phinees filio Eleazar Sacerdotis, vasaq; sancta, & turbas ad clangendum tradidit ei. Cumq; pugnasent contra Madianitas atq; vicissent, omnes mares occiderunt, & Reges eorum Eui & Recem & Sur, & Hur & Rebe, quinq; Principes gentis: Balaam quoq; filium Beor, interfecerunt gladio. Ceperuntq; mulieres eorum & paruulos, omniaq; pecora & cunctam suppellectilem: quidquid habere potuerunt depopulati sunt: tam vrbes quàm viculos, & castella flamma consumpsit. Et tulerunt prædam, & vniuersa quæ ceperant tam ex hominibus quàm ex iumentis, & adduxerunt ad Moysen, & Eleazarum Sacerdotem, & ad omnem multitudinem filiorum Israel, reliqua autem vt ensilia portauerunt ad castra in campibus Moab, iuxta Iordanem contra Iericho. Egressi sunt autem Moyses & Eleazar Sacerdos, & omnes Principes Synagoga in occursum eorum extra castra. Iratusq; Moyses Principibus exercitus, tribunis & centurionibus, qui venerant de bello, ait, cur sceminas reseruastis? Nonne illa sunt, quæ ceperunt filios Israel ad suggestionem Balaam, & præuaticari

Fraudes bello vindicantur.

*In fo
sui
lum*

*Soci
iust
de fo*

per fecerunt in Dominum super peccato Phagor, unde percussus est populus? Ergo cunctos interficite, quidquid est generis masculini etiam in paruulis, & mulieres, que nouerunt viros in coitu, iugulate. Bellum hoc ante Deus decreuit Num. 25. 17. Locutusque est Dominus ad Moysen dicens: Hostes vos sentiant Madianita, & percutite eos: quia & ipsi hostiliter egerunt contra vos, & decipere insidis per idolum Phogor, & Cozbi filiam Ducis Madian sororem suam, que percussa est in die plage, pro sacrilegio Phogor.

§. 8. Nec modo iustum bellum esse necesse est, sed ut recte geratur, dolendum sapienti dari causam iustum bellorum, qui enim cupide etiam iustam causam arripiunt, gaudentque datam occasionem, aliud quiduis potius quam iustitiam querunt: ita comparati erant ante secundum bellum Punicum tam Romani, quam Pœni, hi enim cum pacem & bellum ferre se diceret legatus. Vtrum mallet dare iusserunt, & ille bellum non sine terrore è sinu effudit. Melius Augustus, qui, ut scribit Suet. c. 20. nulli genti sine iustis, & necessarijs causis bellum intulit. Non enim augendo, sed tuendo imperio inuigilabat. Ideo inferre bellum quietis noluit, & inferri doluit.

In socios hostium est bellum iustum.

§. 9. Iustum etiam bellum est in eos, qui hostem in bello iniusto adiuuerunt: ea causa Romani tum sepe, tum verò Picentes, & Salentinos, quia arma pro Tarentinis gesserant, domuerunt. Contra Philippum Macedonem bellum decreuerunt, quod sibi fœdere dominantem in Italia Annibalem sociat, quamuis & Athenarum preces eo impellerent. Etolis quoque bellum illatum est, quod ab Antiocho steterant, eadem causa & Histri subjugati sunt, quia Etolos adiuuerant. In eadem causa fuere Gallogræci, qui in castris Antiochi fuisset dicebantur, sed causam belli non approbavit Senatus, quocirca & Manlio victori negatus est triumphus. Multa itaque gentes Syriaci belli ruinam secuta sunt. Secundi belli Macedonici contagio traxit Illyricos, & hæc quasi catena dum omnes confcios persequitur, Romanus orbem sibi subdidit, causas præbentibus populis, aut exquirenti Romano.

Verum ad hoc bellum, quo hostium σύμμαχοι, siue socij impetuntur, ut iustum sit, duo requiruntur. Primum ut verè adiuuerint, non modo fuerint. Neque enim si Spartani Atheniensium hostes sunt, ideo quoque ab eorum amicitia recedere Thebanos oportet. Cum enim liberi sint, amare possunt, quos Spartani oderunt. Hanc ob causam bellum Creticum iniustum fuit. Creticum bellum, si vera fateri volumus, inquit Flor. l. 3. c. 7. nos fecimus, sola vincendi nobis infulam cupiditate. Fauisse Mithridati videbatur, hoc placuit armis vindicare, & quod iniquus fuit, sane in capitis consultum est, ut veneno sepleri, conficerent. Alterum est, ut subditi hostium non fuerint, & causa belli ipsis clara non fuerit. Si enim dubia belli causa ex fœdere socijs, arma, commeatibus præstare debuerunt, cum innocentes iudicandi sint, finito jam bello vexari non debent.

Sociorum iusta causa defendenda

§. 10. Non modo iustissima, sed etiam speciosissima causa bellandi est, cum socij defenduntur. Ita populus Romanus precibus Campaniæ motus, non pro se, sed quod speciosius est, pro socijs Samnites inuadit. Qua quidem in re hoc quoque animaduertendum est, ut sociorum causa sit iusta.

Pulchrè D. Chrysost. in Psal. 134. Dextras à Deo habemus, ut & nobis ipsis, & alijs iniuria afflictis opem feramus, ut scelera de medio auferamus, ut his quibus violentia, & detrimentum adferunt, portus simus & refugium. Quomodo igitur eis venia dabitur, qui his armis non ad salutem, sed ad aliorum perniciem viuunt? Atque hoc est, quod lib. 4. de Rep. monet Cicero. Nullum bellum suscipi ab optima ciuitate, nisi pro salute vel fide. Fides enim socijs præstanda est, ne opprimi sinantur. Qua in re videndum, ne sociorum iniquas causas defendamus. Nonnulli v. militum adeo improbi sunt, ut vsusque deique ferant, ju-

stane, an mala causa agatur. Ipsi inferis, auctorati nummo, seruiunt; quibus haud temere Princeps vetetur, quia si ex aduerso pecunia ostenderetur, mox transfuga in hostilia castra migrabunt. Illis enim hoc in animo est:

Ibisas, vbi maxima merces.

§. 11. Quamuis ita milites non æstiment suis momentis, neque Principes, iustitia tamen requirit, ut in bello iniusto damna refarciant Dux, & milites. In dubio, ordinariè Princeps, quia accuratius rem exquirere debuit, si non sine sua culpa dubitauit. Deinde consiliarij, quorum ignorantia inexcusabilis est. Milites id solum restituere debent, quo facti sunt ditiores. Si quorum militum culpabilis fuit error, omnia, quæ abstulerunt, reddere tenentur.

CAPUT VII.

Cause belli quedam specialius expositæ.

§. 1. Omnes causæ belli, vel ad defensionem, vel damni reparationem, vel vltionem iniuriæ Deo hominibusque illatæ, tam pro Republ. propriâ, quam pro socijs referri possunt. Quia tamen in his varia est species, grauitasque iniuriarum: De quibusdam causis, ex quibus ingentia bella sunt orta, dicam. Legatorum iniuria, grauium bellorum causa fuit, eaque iustissima, quæ est contra jus gentium. Si n. legatus tutus non sit, pacis & reconciliationis spes absconditur. Tarentini legationem Romanam de læsis ciuib. ferentem querelam, fœde per obscenam turpemque dictu contumeliam violant. Flor. l. 4. c. 8. sed victi magnis prælijs, nequicquam impiam causam tutante Pyrrho, flagitium seruitutis luerunt. Simulque Picentes & Salentini in ditionem venerunt. Illyrij deinde legatos securi tanquam victimas ceciderunt, sed strictè post victoriam in Principum colla securis, legatorum manibus litauerunt. Corintho etiam exitium attulit, quod legati Romani, incertum an manu, certè oratione violati essent. Bellum grauissimum & funestissimum exitio gentis cum Ammonitis gessit Rex David. Causa quæ legatos amicitia & solatijs causa, missos violauit Hannon 2. Reg. c. 10. 4. Tulit itaque Hannon seruos David, rasiq. dimidiam partem barba eorum, & præcidit vestes eorum medias usque, ad nates, & dimisit eos. Quod verò detestabilius erat, conduxerunt contra Dauidem auxilia Syrorum, bellumque intulerunt, nam præter eos, qui filios Ammon iuuabant, quorum erant 33000. Adarezer ingentem multitudinem adduxit, ex quâ David cecidit 700. currus, & 40000. equitum. Postquam autem vicit Rabbath filiorum Ammon valde in victoria, Dei iussu tamen, seuerus fuit. 2. Reg. 12. 31. Populum quoque eius adducens serauit, & circumegit super eos ferrea carpenta: diuisitque cultros, & traduxit in typo laterum: sic fecit vniuersis ciuitatibus filiorum Ammon: & reuersus est David & omnis exercitus in Ierusalem.

Ob legatos violatos iustum bellum.

§. 3. Causa cur Roma filia cum Alba matre pugnavit, nulla fuit legitima, at uterque populus, populus cognatus afflictus est, ut fessii malorum, ut in tres Horatios, & Curiatios discrimen publicum imponent, quinque cecidere, & sextus innocentem sororem, per se victimam dedit. Causa (belli) dicatur, inquit S. August. l. 3. c. 14. de ciuit. Dei, sicut Troia adulterium dicebatur, nulla talis, nulla similis inuenitur. Tantum ut resides moueret, Tullus in arma viros, & iam desueta triumphis, agmina. Illo itaque vitio tantum scelus perpetratum est, socialis belli, atque cognati. Turpe sanè latrocinium exercitij tantum causa bellare.

Exercitij causa bellare iniustum.

§. 3. Quidam etiam nulla alia causa mouentur ad arma, quam hostium imbecillitate, vel contemptu, alias quidem causas habent, ut velint, sed ut audeant, fortuna hostium facit. Si Princeps imbecilla sit ætate vel ingenio, si populus ab illo alienior. Si passa

Rrr 4 in

missent orta de diuis disputatio; vtri meliores haberent Deos? mansit in abeuntibus rabies illa, cum enim sua cuique genti Numina sacra, ritusque honestissimi viderentur, reuerſi domum, quo quisque magis pius videri voluit, eo infestius bellum viſit. Hæc enim est natura ſuperſtitionis, vt aliena irrideat. Omnes, (inquit Philo de vita Moſ. 2.) abhorrent ab externis ritibus, & tanto plus honoris putant ſuis accedere, quanto magis alienos proculcarint. Cuius rei ſons ex inſita malitia, contumaciæque promanat, ſuos enim ritus propugnare honeſte non poſſunt, inſanda enim & indigna multa continent, in alienis irridendis, cum æquæ ſint abſurdi, eloquentes, & faceti eſſe poſſunt. Nunc vix vllum bellum eſt, quod non religionis cauſa geri dicatur.

§. 5. Leuiſſimas cauſas fuiſſe bellorum maximorum conſtat. *ἡ φανερὰ τῆς αἰτίας πολλὰς καὶ ἀμεμπτοῦ πολλῶν πραγμάτων ἀδίκημα μετὰ βολὰς, ἡ συμφορὰς ἀπέτεκεν ὑπερόγκους.* Et ſæpe incidens nullius momenti cauſa multarum rerum mutationes peperit; & calamitates ingentes attulit, vt monet Nicet. in Man. Commemo. Maximorum bellorum ſæpe tenuiſſima, contemptiſſimaque principia fuere. Cicero l. 2. de fin. Fruſtra tanta conatum Xerxem fore dicit, ſi tantum mel ex Hymeto ſe ferre voluiſſe diceret. Et tamen crebro non eſt maior cauſa, aut fruſtus cruentiſſimorum bellorum.

Cupido opus causa belli. §. 6. Pleraque bella inſta ex profunda opum, & honoris cupidine naſcuntur. Quod ſi aliæ cauſæ quoque ſunt iuſtæ, hæc tamen ſe comites jungunt. Opum quidem cupiditas in primis Romanis teſtior fuit, in alijs gentibus conſpectior, & cum Perſæ per totam Græciam legatos mitterent, terram, & aquam in ſignum ſubjectionis petiti. Facit auaritia inquietos; & omnes terras ſuis anneſci æquum cenſet. Xerxes cum ſicus Atticæ guſtaſſet, iurauit ſe terram occupaturum, quæcum fructum ferret, non gulâ, emere enim poterat, ſed auaritia, quia quàmuis tantas opes, tantamque potentiam, quantam nemo alijs ante habuerit, non tamen animum præſentibus contentum habuit. Auaritia ſimul & luxuries Gallos ad Italiam inuadendam ſollicitauit; nam qui in ea fuerant cum popularibus vinum exhibuiſſent, ejus dulcedine ad expeditionem omnes concitarunt, ſed plerique ſanguinem in terrâ infelicitate qualiſcunque effuderunt. Et qui aliena nimis cupidè appetiuerunt, ſua omnia, vitæque amiſerunt.

Eadem amenitate, ac felicitate poſtea Longobardos eadem Italia inuitauit, in Pannoniâ enim cum eſſent, audito Italiam pomis dulcibus, ſucculentâ carne, vino odorato abundare, temperato cælo omnium rerum varietate frui, magnis agminibus eo contenderunt. Hiſpania verò duorum populorum auaritiâ in ſe, & in ipſos mutuo armauit; etenim Hiſpani tum gens ſimplex latentes bene in profundo opes & diuitias ignorabant, deinde Romanis quærent, ſed ea ro inflammata Carthaginenſes contra Romanos arma mouent, quæ excidio Carthaginis quieuerunt, dum itaque Hiſpanico auro, & ſuſſoſſionibus inhiant, mœnia ſua diruerunt: nam quidquid cauſæ prætenderint, certè

Aurum & purpura curis

Exercet hominum vitam, bellos, fatigant.

Nuſquam id clarius, quàm in bello, quod contra Græcos Galli geſſerunt. Brennus enim ſpe prædæ ſuos ad bellum hortabatur, cum enim ex captiuis auſiſſet donaria Delphica non ex ſolido auro, ſed ex ferro auro obducta eſſe, iuſſit eos affirmare ex ſolido auro eſſe, atque ita auaritia ſuorum ad prælium uſus eſt. Adeo hæc cauſa pugnandi legitima viſa eſt, vt apud Pauſaniam Perſas dicerent, ſtultos eſſe, quod cum pauperibus diuites pugnarent. Præmium enim victoriæ, non iuſtitiam, ſed opes oppreſſorum puta-

bant. Itaque hac in cauſa ſe adeo injuſtos eſſe non negabant, vt Antigonus Rex cuidam Sophiſtæ librum de iuſtitia conſcriptum offerenti dicere non erubereſceret. Deſpici, qui cum me videas armis alienas vrbes vexant, tamen apud me de iuſtitia diſſeris. Ridebat ita Antigonus, in iuſtitiam, & magna latrocinia profeſſus; at turpius populus Romanus ſine vlllo prætextu Cypros occupauit, & ne aliquid indignitati deeſſet tanto flagitio Dux Porcius Cato fuit. Florus l. 9. ita rem narrat: Aderat ſatum Inſularum: igitur & Cypros recepta ſine bello. Inſulam veteribus diuitiis abundantem, & ob hoc Veneri ſacram, Ptolomæus regebat: & diuitiarum tanta erat fama, nec falſo, vt victor gentium populus, & donare regna conſueſtus, Publio Clodio Tribuno duce, ſocii vniuique Regis conſecrationem mandauerit. Et ille quidem ad reiſamam veneno ſata præcepit. Ceterum Porcius Cato Cyprias opes Liburnis per Tiberinum oſtium inuexit, quæ res latius ararium populi Romani, quam vllus Triumphus impleuit. Simili cupiditate, maiore recordia in Parthos mouit Craſſus. Florus lib. 3. c. 11. Dum Gallos per Caſarem in Septentrione debellat, interim ad Orientem graue vulnus à Parthiſ populo Romanus accepit. Nec de fortuna queri poſſumus. Caret ſolatio clades. Auerſus & diis & hominibus cupiditas Conſulis Craſſi, dum Parthico inhiat auro, vnde ſtragis legionum, & ipſius capite multata eſt: & Tribunus plebis Metellus exeuntem ducem hoſtilibus diris deuonerat: & cum Zeugma tranſiſſet exercitus rapta ſubitis ſigna turbinibus hauſit Euphrates; & cum apud Niciphorium caſtra poſuiſſet, miſi ab Orode Rege legati dñunciauere percufforum cum Pompeio ſederum, cum Syllaque, memoriſſet. Regis inhiens ille theſauris, nihil ne imaginario quidem iure, ſed Seleucia ſe reſponſurum eſſe reſpondit.

§. 7. Auaritia quidem crebro cauſa belli, ſed perſtinacior in eo eſt ambitio, & libido dominandi cum laude integræ victoriæ. Cur enim cum vitam pacti hoſtes omnia dedere parati ſunt, non accipiuntur preces, ſed inſtat exactor vindictæ, donec deſperatio veniæ miſeros eo adigit, vt res ſuas perdere, ſeq; inſup malint, quam crudeli ludibrio eſſe hoſtibus, nonne quia ſuperbia abſolutam victoriâ cupiens auaritiæ præponderat? Hæc igitur bellandi cauſa, vt omnes hiſtoriæ oſtendunt. Luc. l. 1.

Tu cauſa malorum

*Facta tribus dominis communis Roma, nec vnquam
In turbam miſi ſeralia ſedera regni.
O male concordēs, nimiaque cupidine cœci,
Quid miſcere iuuat vires, orbemque, tenere,
In medio?*

Quamuis enim ſuæ quemque rapiunt ſcelerata in prælia cauſæ, Principatum tamen obtinet dominandi libido. Ninus id primus feciſſe dicitur. Auguſt. l. 4. de ciuit. cap. 6. Iuſtinus qui Græcam, vel potius peregrinam, Trogum Pompeium ſecutus, non Latine tantum, ſicut ille, verum etiam breuiter ſcripſit hiſtoriam, Opus librorum ſuorum ſic incipit. Principio rerum, gentium nationumque imperium penes Reges erat, quos ad ſaſtigiū huiusmaſtatis, non ambitio popularis, ſed ſpectata inter bonos moderatio pronebatur. Populi nullis legibus tenebantur; arbitria Principum pro legibus erant. Fines imperii eueri magis quam proferre mor erat. Intra ſuam cuique patriam regna ſinebantur. Primus omnium Ninus Rex Aſſyriorum, veterem & quaſi æuam gentibus morem noua imperii cupiditate mutauit. Hic primus intulit bella ſinitimis, & rudes adhuc ad reſiſtendum populos ad terminos uſque Lybia perdomuit. Et paulo poſt: Ninus, inquit, magnitudinem quaſita dominationis continua poſſeſſione firmavit. Domitis igitur proximis cum acceſſione virium fortior ad alios tranſiret, & proxima quæque victoria inſtrumentum ſequentiſ eſſet, totius Orientis populos ſubegit. Et libr. 3. c. 14. Quod vitium (exercitii cauſa & laudis amore pugnandi) Salluſtinus magnè tranſeunter attigit. Cum n. laudans breuiter antiquiora commemoraiſſet tempora, quæ ando vita hominum ſine cupiditate agitata, & ſua cuique ſatis placebant. Poſtea vero,

Iuſtitia à bello exulat.

Romana avaritia.

Ambitio belli cauſa creberrima.

Ninus viciis bellum intulit.

verò, inquit, quam in Asia Cyrus, in Græcia Lacedæmonii, atque Athenienses, capere vrbes atq; nationes subigere, libidinem dominandi causam belli habere, maximam gloriam in maximo imperio putare, & cetera quæ ipse instituerat dicere. Mihi huc vsq; satis sit ei⁹ verba posuisse. Libido ista dominandi magnis malis agit at & conterit genus humanum. Hac libidine Roma tunc victa Albam se vicisse triumphabat, & sui secleris laudem gloriam nominabat.

Ira Regum
causa bello-
rum.

§. 8. Bella ob subitam, & iniquam Regum ferociam, multa orbem contriuerunt. Seneca lib. 3. de ira c. 20. Non enim Cati sentiam, sed ira malum propositum est scribere, quæ non tantum viritum furit, sed gentes totas lancinat, sed vrbes, sed flumina, & tuta ab omni sensu doloris conuerberat. Sicut Rex Persarum, totius populi nares recidit in Syria: inde Rhinocolura loci nomen est. Perperisse illum iudicas, quod non tota capita præcidit: nouo genere pœne delictatus est. Tale aliquid passi forentur Æthiopes, qui ob longissimum vitæ spaciū Macrobiū appellantur, in hos enim, quia non supinis manibus exceperant seruitutem, missi, legatis libera responsa dederant, quæ contumeliosa Reges vocant, Cambyfes fremebat: & non prouisis commeatibus, non exploratis itineribus, per inuita, per arentia trahebat omnem bello vtilem turbam: cui inter primum iter deerant necessaria, nec quicquam subministrabat sterilis & inculta humanog, ignota vestigio regio. Sustinebant famem primo tenerissima frondium, & cacumina arborum, tum coria igne molita, & quicquid necessitas cibum fecerat: postquam inter harenas radices quoq; & herba defecerant, apparuitq; mors etiam animalium solitudo, decimum quemq; sortiti, alimentum habuerunt fame sauius. Agebat adhuc ira Regem præcipitem, cum partem exercitus amisisset, partem comedisset: donec timuit, ne & ipse vocaretur ad sortem, tum demum signum receptui dedit. Seruabantur interim illi generosa aues, & instrumenta epularum camelis rehebantur: cum sortirentur milites eius, quis male periret, quis penus viueret. Hic iratus fuit genti, & ignota & immerita, sensura tamen: Cyrus flumini. Nam cū Babylonē oppugnaturus festinaret ad bella, cui⁹ maxima momenta in occasionibus sunt, Cynden latē fufum omnem vado transire tentauit: quod vix tutum est etiam, cum sensu astra-rem, & ad minimum deductus est. Hac de re dixi cum de tyrannide, & crudelitate egi.

Ob miseros
receptos.
bellum ge-
rere non li-
cet.

§. 9. Propter eos, qui ex hostibus profugerunt, receptos, bellum indicere, nisi sint ipsi malorum auctores, iniquum puto, cur enim excisa patria reliquias persequantur? Israëlita⁹ sanè sexcentis Benjaminitis perperere, imo vxores etiam dedere. Iud. vltimo. Faterur suorum improbum odium Florus l. 2. c. 18. Non temerè, si scateri licet, vilius causa belli iniustior. Sedigenses socios & consanguineos, Romanorum manibus elapsos exceperant. Habita pro eū deprecatio nihil valuit, cum se ab omni bellorum contagione remouerent, in legitimi fœderis pretium iusta arma deponere. Hoc sic à Barbâris acceptum, quasi manus absinderentur. Itaq; statim Megara viro fortissimo duce ad arma conuersi, Pompeium prælio aggressi, Fœdus tamen maluerunt, cum debellare potuissent. Hostilium deinde Mancinum. Hunc quoq; assidue cadib⁹ ita subegerunt, vt ne oculos quidem aut vocem Numantini viri quispiam sustineret. Tamen cum hoc quoq; fœdus maluerit, contenti armorum manibus, cum ad internecionem saure potuissent.

Omninò fateri licet, iniuria facta est Numantinis, non modo, quia initium belli sine causa fuit, sed etiam quia fœdera violata, quia pro clementia crudelitas repensata est. Nam dedere se volebant, si toleranda viris imperarentur, sed cum Scipio veram velle, & sine exceptione victoriam, eo miseriarum redacti sunt, vt tentata pugna, eruptione, fuga se ipsi tandem peremerint. Concludam insigni responso barbaræ nationis. Bellum si iustum non est, latrocinium est. Seyrharum legatus hoc liberè Alexandro. Tu qui gloriaris ad latrones persequendos te venire, omnium gentium quas adiisti, latro es.

CAPVT IX.

Si hostis satisfactionem offerat, mitius
agendum est.

§. 1. **D**VPLEX est hoc loco disputatio; nam quæritur, si hostis, qui iniuriam obtulit, dicat nolle factum, & iudicio æquo reparare damnum velit, an pars læsa cogatur eam acceptare satisfactionem, & bello abstinere? Deinde si liberum sit Principi vel acceptare satisfactionem, vel eos bello persequi, quid luadendum illi sit? siue quid expediat?

§. 2. In priore controuersia non idem sentiunt Doctores. Nonnulli enim oblata satisfactione, iubent abstinere bello, cum nondum sanguine fuso factum est, at si jam acies conflixerint, si murum arces perculserint, alij putant contempta satisfactione bellandum, alij abstinendum bello. Mihi magnâ distinctione vtendum videtur, atque his propositionibus res explicanda.

PROPOSITIO I. Iniuria infertur, vel cum fortunæ auferuntur, vel cum corporibus vis infertur, vel cum per calumniam fama & honos læditur, & interdum omnia ista conjunguntur; Denique cum diuina maiestas per sacrilegia, crimen infidelitatis, vel hærescos læditur. De singulis dicendum est. Intelligo verò ista publico, hoc est, totius Reipublicæ iudicio fieri.

PROPOSITIO II. In his facilima compensatio est, fortunarum ablatarum, & honoris. Pecunia enim pecoraque restitui possunt, aut æqua precia rependi. Honor recantatis conuiitijs, & confessâ calumnia etiam redintegrari videtur. Verum duo faciunt hanc rem difficiliorem. Primum est, quod non modo res ablata restitundæ sunt, verum etiam detrimenta, quæ consecuta sunt, compensanda; hoc enim quod in iudicio ciuili decernitur, vt sumptus, damna, lucri cessatio, omnia omninò ad æqualitatem rependantur, id etiam in bello requiritur. Alterum est, quod postquam omnia restituta sunt, pœna nihilominus injurianti, & quidem duplex infligenda sit, nempe vt rependat injuriam passo aliquid pro contumeliâ, quam intulit, cum res vi auferret, pro timore ejus, pro sollicitudine & molestiâ, quam sustinuit, dum re sua careret: Eam ob causam Exod. 22. 4. 7. 9. fur duplum cogitur reddere proximo. Hoc autem facto, aliam quoque pœnam exigit Reipublica ob bonum commune seruandum. Itaque postquam reddita sunt furta, & recantata est calumnia, furtum furca, calumniam exilio, carcere, aliæ ratione plectitur. Itaq; Reipub. quæ læsit, eo modo satisfacere secundum leges debet: Hoc enim juris naturalis est, vt æqualitas inter eos constituatur, qui alienâ injuria facti sunt inæquales. Neq; hæc alia lex est priuatorum & regnorum inter se. Nam vt in eodem regno vel ciuitate iustitiæ æqualitas seruanda est à iudice, ita in societate humani generis, cuius membra sunt regna, inter regna etiam æqualitas constituenda, vt finum alteri aliquid abstulit p injuriam, p iustitiam restituat. Hac tamen moderatione, & leni arbitrio, vt satisfactio recipiatur, non alia Reipublica opprimatur: seruandæ enim leges, quæ in priuatis, in fauorem restituentis sunt.

PROPOSITIO III. In pudicitia violata, & vita ablata restitutio difficilima est. Nam cum adulteria, raptus, violentiaque, & cædes morte puniantur, non videtur alia ratio satisfaciendi, quam vt Reipublica, quæ ista fecit, tota se morti offerat, & colla securibus submittat; omnes enim sunt homicidæ, omnes adulteri,

Restitutio-
ne facta
belli omi-
tendum.

Difficilis
satisfactio,
ubi mors
videtur
illata est.

teri, raptores, atque satisfactio nihil aliud videtur, quam plena deditio ad liberum victoris arbitrium. Exemplum est in sacris literis, cum enim Gabonitæ vxorē Leuitæ libidinando occidissent, nuntios ad omnem Benjamin miserunt filij Israel ex Maspath, qui dicerent, cur tantum nefas in vobis repertum est? tradite homines de Gabaa, qui hoc flagitium perpetrarunt, vt moriantur, & auferatur malum de Israel. Ecce dedi malefactores postulant, quod cum non fieret, omnes defensores, hoc est, tota tribus Benjamin morti destinatur. Idem autem jus videtur Respublica vna in alteram habere, quod omnes filij Israel in vnam tribum. Hinc dedit solent, qui priuata auctoritate alienam Rempublicam læserunt. Hæc quamuis requiri videatur satisfactio, non tamen exigi debet, vt omnes puniantur, neque si Rex alteri Regi nocuit, opus est, vt moriturus eum adeat, aut regnum tradat.

Ingentium
mer Resp.

PROPOSITIO IV. Satisfactionis itaq; moderatio, vt iustitia seruetur, cum inter diuersas Respublicas agitur, non secundum leges scriptas, sed ius naturale, & ius gentium faciendū est. In quo primum facilius redditur in famā, & fortunā læsā, neque enim ad flagra, neque ad furcam tradere quēq; est necesse, cum naturali iure pœna mortis non sit illis delictis statuta, imò ne omnium quidem gentium legibus furtum capitale sit. Quando autem pudicitia violata est, quamuis raptus, & adulteria diuinā lege mortis sententiam acceperint, non tamen ne sic quidem opus est, vt se se dedat ad gladium Respublica, iudiciales enim sunt illæ leges, & Hebræorum, non omnium gentium, & quauis pars læsa possit pœnam mortis exigere, si habeat reum in potestate; non teneatur tamen Respublica reā se morti offerre. Alia ratio erat in Benjaminitis, q. lege diuina tenebantur reos tradere, vel occidere. Potuissent n. alia ratione satisfacere alijs gentibus, si Channanitidi, vel Moabitidi iniuria tanta fuisset irrogata. David sanè adulterium, & homicidium commisit, nec morti tamen ius est, nec regno decedere. Absoloni quoq; cædem fraternam condonauit pater. Itaq; quamuis Rex aliquis auctoritate Senatus, iussu populi, omnium consensu, alium Regem aliquorum cæde, alijs vñ modis læserit, si verè ipse, & populus, senatoresq; pœnitent, si omni modo satisfacere sint parati, non debet ab illis exigi, vt omnes se dedant arbitrio lësorum, in mortem aut vincula, sed contentus debet esse ille, qui læsus est pœnā a liqua mitiore, ppter multitudinem, & plurimos innocentes, imò vel ipse iudicare, vel ad arbitros rem remittere. Joab sanè multitudini etiam in acie parcendum putauit. Hujus rei causa est, q. bellum cum non est necessarium, non agendum sine necessitate. Vel n. tum pugnabit, vt damna sua compenset, vel vt vlciscatur iniuriam, at damna opum & honoris redduntur, pudicitia & mortis irreparabilia sunt; compensatio fiat ex æquo & bono. Iniuriam cū agnoscunt, & satisfactionem offerunt conuenientem, ea acceptari debet, cum autem grauissima sit pœna mortis & seruitutis, possitq; minor exigi, iniuste faciet, si ad tam graues cōditiones totā Remp. redigere velit. Deinde iudex est in hac causā ob delictum alterius, sed cum satisfactio offertur, tanquam cum parte agit, & licet adhuc iudicis partes sustineat, audire tamen etiam tenetur tanquam pars, aut iudex partem. Maxime moueor, vt leniter agendum putem; quia aliōqui nullus esset omnino bellandi finis, cum in hostis armati arbitrium, nemo se facillè committat, atque hæc de totā Republica.

§. 3. Quod si Rex læsus exigat, vt omnes se morti offerant, aut deditionem faciant, vt liberum vitæ, & necis arbitrium penes ipsum sit, aut sanè, vt datā vitā se illi omnes subijciant, Reipubl. formam immutent, id arbitror injuriantibus faciendum, si magna

damna intulerunt, agros vastarunt, vrbes diripuerunt, hic enim æqualitas est compensationis, in minoribus id non facient, vt si legatos irriserunt, vt Ammonitæ, quando Davidis legatos cum ignominia remisserunt, tantam satisfactionem puto non oportere fieri, & iniquè exigi. Davidis victoria crudelis fuit, quia vltra bellum parauerunt vt eum euerterent. Nam multi innocentes, omnes posterius luere ista cogentur. Poterunt igitur portas occludere, sese tueri, vt contra tyrannum maiora delictis supplicia inferentem. Tota verò difficultas est in eo, q. cum priuatus admisit, q. morte dignum est, non potest sese contra ministros iustitiæ defendere, sed latæ sententiæ iudicis succumbere oportet; at hic Respub. rea est, Princeps læsus iudex, sententia fertur, cum bellum decernitur, denunciat mors reo, cum bellum indicitur, mori igitur & seruire Respubl. iniuriola tenetur, & hanc sententiam, quia iusta est, potest Rex exequi, qualiscunque offeratur satisfactio. Verum hac in re dissimilia ita multa sunt, vt argumentū reddatur infirmum. Nam Regis denunciantis bellum hostibus, & iudicis addicentis reum est, & esse debet diuersa sententia. Iudicis n. mens est, vt reus ppter delictum moriatur. Regis verò vt vi hostem adigat ad satisfaciendum p. damno, non autem Rex cui bellum indicitur, ejusque Principes & populus nocens moriatur, multo minus, vt omnes seruitutem seruiant, etiam innocentes; sed vt ex æquo satisfiat iniuriæ. Ita quamuis mors decernatur illis, quibus bellum indicitur, ea tamen non absolute omnibus, sed cum ea conditione, nisi satisfecerint. Deinde reorum magna est diuersitas: Priuatus n. capite suo luit delictum, vxor, liberi, cognati immunes sunt, ac mortem nocentium in Repub. consequitur etiam interitus multorum innocentium, seruitusq; itaq; possunt, primo deprecari veniam, diuitias, aliaq; offerre, quæ salua vita & libertate sua, & suorum possunt; si illa contemnantur, contra nimis duram sententiam armis tueri se possunt. Quid n. dicemus ciuibz, qui sic deliquerunt? Dicent illi. Peccauimus, pecunia ablata est, restituetur, conuicia iactata sunt, dolemus factum, cædes facta est, omnes sumus rei, quidam auctores, eos trademus; alia ratione faciemus satis. si iubet omnes mori, vxores viduas, liberos pupillos, patriam viris orbem relinquere, id grauius est, quam vt à moderato hoste imperari debeat, si iubet seruire, hoc ipsum morte grauius est. Supplices sumus, nec pœnam deprecamur, sed pœnam rogamus, at citra mortem, & seruitutem. Quod si non impetramus jam mutata causa belli victoriam sperare licet. Non licet contra tales bellum gerere, defendere illi se possunt. Fundamentum verò est, quod nemo lege naturali tenetur occidere, furem, aut homicidam, sed aliā potest eum pœnā afficere, vt ante dixi, imo leges ferri in aliqua Republ. possunt, ne homicida morte plectatur, præsertim si consensu tantum auxilioque peccauit. Non ergo ad hanc pœnam cogitur iure naturæ, nec etiam legibus hostilis Reipubl. cui non subest. Nec iure gentium, id enim lenius est, parci enim solet plurimis etiam bello crudelissimo victis.

Mors integre Reipub. non debet inferri.

PROPOSITIO V. Cum jam bellum geritur, si labante acie hostili, veniam & satisfactionem offerunt, caritatis est parcere, non tamen ex iustitia id facere tenetur, jam n. malefactorem in ipso actu deprehendit, nec nisi effugij causa preces præterdit. Si post aliquot prælia vtrinq; facta adhuc satisfacturum pollicetur, audire, & acceptare Princeps tenetur, modo ne fallendi temporis causa, & dolose, donec auxilia veniant, id agatur. Ratio est: quia qui verè se offendisse dolo, & ad satisfactionem paratus est, iam incipit esse innocens, ac proinde ob causas, quas antea attuli, pro Republica debet accipi satisfactio.

§. 4. Con-

Venia ho-
stibus facile
danda.

§. 4. Consilium Principi laeso dederim, vt cum primum se hostis errasse agnouerit, & pro magno delicto paruam satisfactionem obtulerit, eam accipiat, imò ita agat, vt ipse suā clementia pœnam mitiget, nihil asperum, aut contumeliosum imponat, damno eorum, quorum interest, quo ad eus fieri potest, consulat; porius tamen quàm bellum se quatur ipse de suo satisfaciāt, subditosque doceat, pro communi bono incommoda quædam toleranda esse. Sic enim bellum vitabit omnium periculosissimum, quod est futurum cum desperatis. Si enim extrema videant, acerrimè resistent, pro vita & libertate pugnaturi; deinde omnes eorum miserti, vt poterunt, succurrunt; eumque, qui eos ad tam graues necessitates adigit, execrabuntur. Quod si omnia desint, in cuiuscunque potentioris ditionem, & ius se dabunt. Fidenates cum misericordiam victoris desperarent, igne se cremarunt, Saguntini se ipsi conecerunt, & plus operæ fuit in vna ciuitate, nec ea populoſa, quàm in vastissimis Asiæ regnis subjugandis. Cogiter & illud; esse multos innocentes, multos necessitate, multos leuitate, plerosque errore peccasse. Magnum causæ discrimen faciat, qui enim aperte improbi, contra ipsam gentium crudeles fuerunt, grauius puniuntur.

CAPVT X.

Maturo & lento consilio ad bella procedendum.

Primum con-
siliū in pu-
gna, ne le-
datis.

§. 1. **B**ELLVM indicturus omnia hostium, tuorum, vicinorum circumspecte, & si omnia tibi fauere aduerteris, temporum mutationes exhorresce. Bellum facturus omnia tua prius communi, ne lædaris. Deinde vt vincas vide. Hannibal Gades oppugnaturus, in Africam tredecim Hispanorum millia mittit, & mille equites, vt eam tuerentur, ex vrbe Africa quatuor millia Carthagini custodiendæ dimittit, simul obsides, simul milites habens. Lyſander Athenas obſeſſurus, omnes eo compulſit, vt defectu commeatu premeret. Sed hoc anceps est; nam inſtrui poſſet illa multitudo, & caſtra caſtris opprimere.

Bello ardē-
te omnia in-
firma ſunt.

§. 2. Consilium itaque maturum adhibendum, nec bellum nisi summā cura suscipiendum, vt & iusticia causæ, & vires expendantur. Iterum itaque iterumque ad consilium veniatur, quid enim omnia profunt, cum Respublica est bellicis difficultatibus implicata? Omnium parcitas in bella consumitur, nec tantum accipi potest a pacatis, quantum in bella absumitur. Vincenda consilio iracundia. Dictum sapiens est Nazianzeni:

Ὁυ μὴν χαλὴν μὴ φρενῶν ἔξω πείσῃς.

Animum frena, seu iram frena, ne mente excidas, malim ego huic loco accommodare:

Ὁυ μὴν χαλὴν μὴ φρενῶν ἔξω πείσῃς.

Iram frena, ne throno excidas. Rex & Consiliarij sub aurato tholo interperistromata de bello consultantes in acie se versari credant; atque eo animo sint, quo illi, quorum aures circa student, emissa tormentis iacula: si consulentium interdum quies vnus sclopi globulo terreretur, multo sedatius bella decernerent.

Consiliarij
quales in
bellum.

Rectè Princeps Outopianus, cum magno numero Consiliarij de bello consultarent, jamque Senatus consultum p bello subscribendum esset, clam constituit, vt ex opposita senaculo turri per vitreas fenestras in conclaue jacularentur milites, sine vilo periculo eorum, qui adefſent, sed ingenti pauore, cum

volitare specularium fragmina viderent, omnes dif- fugere, tuta querere; monebat Princeps, vt in periculo interriti consisterent, sed frustra; vicit timor ver- recundiam, & solus in periculo, vt putabant, Prin- cepts destituitur; ille ciuilitate timori ignoscens: Ne- mo, inquit, bellum suadeat, nisi qui & ferre pericula potest. Me in periculo destituitis, verbo leones, re lepores. Hæc errata quotidie cernimus; & olim fuisse docet Thucyd. *μὲν δὲ ἀσφαλείας μὲν ἡ ἀπορία μὲν δὲ ὁ δῆμος ἐν τῷ ἔργῳ ἐλλείπειν.* Dum securi sunt fortes sententias pronuntiant, dum in metu, in medio opere deficiunt. Hac in re nihil periculosius Principe, qui cum homo sit, damna, contumeliasque morte huma- no, id est, ægro animo, & vt excelsa mentis videatur, iracundo fert. Consiliarius fidus sententiam non p- affectu, sed salute Principis dicet. Irato enim Prin- ci Consiliarius pacatus maximè necessarius est; nam consilium dabit, quale pacatus Princeps ipse proba- ret. Multi hac in re falluntur, cum ad gratiam occu- pandam, iræ Principis adulantur, quàm mox Prin- cepts ipse positurus est. Non enim semper eodem sunt voluntates Principum, vt monet Plinius, iratorum verò voluntates vaneſcunt celerrime. Memini me legere apud Eurypidem aurea verba in supplicibus:

Σφαλερὸν ἡμεῶν θεσπύς.

Lubrica res Princeps audax, seu iactator, cui si accedat subdolos adulator, qui in lubrico motum ciere no- rit, impetu præcipitabit omnia, & cum omnia defe- cerint, ad stultorum fiduciam refugient, quæ est, vt fortunam sibi spondeant.

Consilium igitur bellis tardum ac maturum re- quiro: vnicum consilium multas superat manus. Meminerint nullos prius sentire mala belli, quàm qui mouent. Optime suadet, & peruenit Juriscon- sultorum prudentissimus Petrus Georgius Tolosa- nus, l. 11. c. 2. §. de Repub. *Paucis momentis consilium ciuitatis non minus, quàm fortuna efficit maxima. Scribit & Aimonius Burgundiones omnes, plus consiliis quàm armis tutasse suam Rempublicam. Saltem arma consilio temperan- da sunt. Sunt enim quidam nimium precipites, qui dum in- ferre pericula volunt, non cauent: cum tamen expendendum sit, vim fortuna Martemque communem & accipitem: certa p- incertis non esse mutanda, & vt ait Sallustius, omne bellum sumi facile, ceterum ægerrimè desinere: nec in eiusdem pote- state initium & finem esse. Incipere cuius vel ignauo licere, sed non deponi, nisi cum victores velint: Princeps hac in con- sultatione de bello incundo, debet quoque, consultores ipsos per- pendere, qui sint, qui suadeant, qui vè dissuadeant. Sunt in aula furia, faciesque belli, nobiles, quibus in pace durius seruitu- um est, quo tempore coguntur probis legibus obtemperare, & a quibus in belli licentia se liberant: sunt iniqui, qui neque ipsi quiescunt, nec alios quiescere sinunt; sunt exules, qui in eos, a quibus pulsi sunt merito metu pœnarum cunctantem Prin- cipem in arma impellunt. Sunt qui pretextu publicæ causæ, vel se ipsos de inimicis vindicare, vel ditescere stipendii, & sumpti- bus Principum, & ex rapina in subditos, capiunt. Sunt plures qui de bello peragendo consilium facile dant, sed periculum pos- tea subire detrectant. Sunt qui presentia tantum respiciant, & iram exandescentem implere desiderant, sed mala publica & priuata non considerant: quæ omnia tamen prudens Prin- cepts vel Reipubl. gubernator, prius expendit, quàm aggredia- tur. Nempe bello instituto, vt ait Thucydides, Principes male audire & culpari ob damna. Consilium bellicum verò in his constituo, vt quantum iuuentus Matte feroci exuperat, tantum omnes prouidere atque euol- uere casus omnes, Senatus esse sui muneris, arbitra- tur.*

§. 3. Hæc verò consideret. Primo. Quis hostis? Quæ con- ſi- an Pœnus? an Asiaticus? an tantum impetu, an verò deranda etiam dolis & prudentia valeat? stultus est, si quis sunt bella- mille arctibus contra quinquaginta lupos bellum turo. adornat.

Consulen-
dum Prin-
cipi non a-
dulandum.

adornant. Hæc merito consideranda veniunt, ne temere quis suam, atque alienam fortunam spe, metuque verset. Plus negotij Romanis tam provide bellantibus, alijque is, qui non timebatur hostis nocuit. Andriſcus vltimæ fortis homo, imaginarius Macedoniæ Rex Iuuentium prætorem cecidit, Numantini vna ciuitas annos quatuordecim restitit, & cælis exercitibus Romanis, pudendis fœderibus eos affecit. Cretes Marcum Antonium vicerunt, cum fiducia victoriæ plures catenas, quam arma in manibus haberet. Bello sociali Rutilius, & Cæpio cæsi, fugati: Iulius Cæsar exercitu amisso in urbem cruentus illatus est, tota Italia infestius, quam ab Hannibale spoliata. Bello serui Euno duce Manilij, Lentuli, Pisonis, Hyspæi castra cæsa sunt. altero vero, Athenione Rege, Seruilij & Luculli castra capta sunt; quia minore Consilio contra hostem contemptum itum est. Spartacus quoque & Socij, Clodij, Glabri castra diripere, deinde alia castra; in Apennino Lentuli exercitum Spartacus idem cecidit, Caij Cassij castra deleuit, quibus victorijs elatus de inuadenda vrbe Romana deliberrauit. Tandem vero totis imperij viribus contra Mirillonem confurgitur. Antenelectum; & temere bellum id gestum, donec periculo Consilia excitarentur. pauca narraui, sed nescio an toto imperij tempore, si bellum Punicum secundum excipias, tanto dedecore victi sint Romani, quam hisce in parergis, & contemptis hostibus, quibus se Imperatores sine maturo Consilio obiecerunt. sed cladibus didicerunt.

Βουλὴς γὰρ ὁρθῆς οὐδὲν ἀσφαλτέστερον
ἢ τὸν ἀληθινὸν ἐστὶν ἡ συμβουλία.

Consilio recto nihil tutius, sacra reuera res est Consilium. Sine eo sacro dum bella aggreduuntur: ceciderunt illud stultorum. Non putabam, quod in bello capitale est. Deinde id quoque pensandum: Neminem facilius opprimi eo, qui securus est. Nihil in bello contemni debet. Nec vocandi sunt timidi, qui cauti, ἀμαδία μὲν θράσος, λογισμὸς δὲ θυμὸν φέρει. Imperitia audaciam, ratio timorem adfert. Omnia ante bellum timenda proponas. Secundo: Ideo laudandi Spartiæ, qui ducem si temere, & sine consilio vicisset, morte multabant. Durius Cathaginenses, si errasset, in crucem agebant: quod tamen in solâ temeritate excusari supplicium possit. Nam temeritate ducis proditam patriam iudicabant, quamuis fortuna casum auerisset. Omnia enim prouidenda sunt, nec quicquam spernendum, cum paruis momentis agitentur casus regnorum. Fama constant bella, & ea sæpe conficiuntur.

Apud Romanos rei gesta ratio poscebatur, sed si quis ignorantia, aut calum rem male gessisset, nullo alio in periculo erat. Malitia pauci deliquerunt, Sergius & Virginius mutuo odio ad Veios magnæ claudicausam dederunt, Sergius à Virginio æmulo collega auxilium petere noluit, Sergio Virginius non rogatus ferre noluit. Tardè itaque consulendum, qui cum multa præiuderis, ab infinitis lædèris, vnde non putabas. Consilia itaq; præeant. Consilio inito studiosè aggrediendum bellum, nam

Εν γὰρ χειρὶ τῶν πολέμων, ἐπείων ἐνὶ βουλῇ
In manibus finis belli, verborum in Consilio.

C A P V T XI.

Bellum etiam iuste gerendum esse.

§. I. P A R V M est iustæ esse, necessariaque bella nisi etiam iura belli seruentur, habent enim & ar-

ma suas, quamuis aduersa legibus, leges. Primo quidem bellum ex iusto aliquando iniustum atque execrabile redditur, cum per milites geritur, quos aduocasse in auxilium non oportuit. Deinde hinc fieri potest, vt iure merito vicini principes, ac Respublicæ possint ac debeant eos, qui ante iniquam causam fouebant, adiuuare, & iudicare causam istam esse factam iustam alterius partis vitio.

Si enim princeps Christianus cum alio bellum gerat item Christiano, milites vero Turcos, Tartarosve, aut alios infideles, & Barbaros inducat, non dubium quin grauissime delinquat, quamuis iustam bellandi causam habeat. Ratio est firma; quamuis enim altera pars peccarit, atque ad satisfactionem obligetur, non tamen tenebitur se barbaris in potestatem tradere, quod summo non modo corporum, sed animorum detrimento fieri certum est. Neque potest vllus princeps aut Respublica ab vlllo principe, aut Republica eam pœnam exigere, vt Turcæ portam aperiat, summo discrimini subditos committat. Possunt etiam principes Christiani obfistere, & contra eum, qui infideles, fœderum contemptores, publicos omnium Christianorum hostes aduocauit, insurgere. Non enim hoc modo iniquæ causæ patrocinabuntur, sed cōmune periculum auerterent, q̄ non modo illis, quos contra vocantur barbari, & vicinis principibus, sed ipsi quoque qui vocantur, in perniciem verti solet.

Vsitatum est in seditionibus aduocare barbaros, & hac via Heruli, Alani, Gothi, Wandali, Longobardi imperiū inuaserunt. Palæologus contra Marcū Craconiciū Bulgariæ principem, cuius fiducia proceres eius rebellarant, Amurathem vocauit, qui lætus occasione primum pro Palæologo vicit, deinde Græciæ magnam partem sibi subiecit. Bellum iniustum gessit Palæologus, sed postquam barbaro & periuro milite vsus est, se, & regnum perdidit, & hostem validum Europæ immisit, qui nunc Italiæ, Germaniæ, & Hispaniæ claustra pulsatur. Hanc ob causam cauendum est; ne principes magni animi & celsi eo per vicinorum iniurias redigantur, vt ad hostem se se communem applicent. Ita Baiazetes dum victis Christianis Palæologum ad extremam desperationem adegit, ille inuocato Tamberlane liberatus est, Baiazetes parricidij, (nam minorem natu fratrem occiderat) & crudelitatis pœnas dedit, caueæ inclusus, & per ludibrium circumductus. Verum ad arma barbarorum reuertamur, 2. Paralipom. capit. 16. *Aſa iubetur exercitum ex Syria conductum dimittere; quin & iam Iſaphato cap. 19. dicitur; impio prebes auxilium & iis, qui oderunt dominum, amicitia iungeris.* Occurrunt tamen hoc loco, quæ subsidia illa tueantur. Nulla enim occurrit ratio, cur non omni genere militum vtamur, seu fideles sint, seu infideles, curenim cū mequis, elephantis, canibus vtamur in hostes, non liceat vti milite infideli, cum sint administri iustitiæ, nec in illis pietas, sed obedientia requiratur? Maccabæi cum Romanis inière fœdus, & Demetrium Ionathas adiuuit. Quin & 1. Regum 18. 29. Dauid se iunxit Achi Palestinarum Regi. Denique in plerisque militum, qui Christiani vocantur, haud magna est religionis, & pietatis cura. Siigitur pios quærimus, castra deferenda sunt.

Responsum in promptu est. Natura ita comparatum est, vt in sui defensionem qualibet auxilia homines exquirant; neque attendant ad pietatem, vel peccata adiuantis: ideoque per se, & ex natura non est scelus vti milite improbo, vel infideli, sed quia tot mala inde nascuntur, vt omnino reddatur bellum illicitum. Quocirca princeps Christianus ditone sua per iniuriam pulsus, exulpo-

Armorum
etiam leges
sunt.

Barbara
auxilia non
aduocanda.

Turca nūc
quoque no-
stris dissidiis
immitatur.

Exul agere
nō debet, vt
Turca viri-
bus resti-
tuatur.

tius vitam innocentem agere debet, quam ad Turcam confugere, ut eius viribus restituatur. Nam subditos bellando conijciat in servitutem, & cedes faciat, quod quidem licitum est; meriti enim sunt, eo ipso quod desciverunt. Id vero non modo caritari, sed iustitiae etiam legibusque repugnat, ut eos subdat infidelibus ut diuendantur, ad Mahometinum cogantur, ut Christianum orbem una ditio- ne subducta, faciat infirmiores, Turcarum vires adiecta augeat, nec bonum quod inde expectat tanti est. Imperium enim precarium sub Barbari fastuoso sceptro tenebit, donec illi collibitum sit. Quod si certum sit barbaros infideles humaniter acturos, victoriaque ex mente principis vsuros, captam multitudinem non abducturos, exercitum deportaturos, nullum ius sibi vendicatos, uti eorum opera poterit, sed hoc idem est, ac si barbaros infideles esse barbaros neges. Id factum haec- tenus nondum est, ideo fore, non est sperandum. Nunquam itaque prudenter inducuntur in patriam, semper legitime repelluntur.

Crudelitas
praeliorum
vitanda.

§. 2. Ut in ipso bello iustitia seruetur, ea omnia damna inferre licet, quae ad puniendos reos, satisfactionem & securitatem Reipublicae stabilien- dam pertinent, cum ultra eas metas progreditur vindicta, iam bellum iniustum est. DOMINVS DEVS sane crudelitatem praeliorum abominatur. Achaz Rex Iuda Dominum offenderat, & manibus Regis Israel traditus est. 2. Paralipom. 28. Occiditque Phacee filius Romelia centum viginti millia, in die vno, omnes viros bellatores, eo quod dereliquissent Dominum Deum patrum suorum. Ceperantque filii Israel de fratribus suis ducenta millia mulierum, puerorum, & puellarum, & infan- tam praedam. Sed quid Propheta Obed in tanta laeti- tia? Ea tempestate (inquit Scriptura) erat ibi propheta Domini, nomine Obed: qui egressus obviam exercitui veni- enti in Samariam, dixit eis: Ecce iratus Dominus DEVS Patrum vestrorum contra Iudam: tradidit eos in mani- bus vestris, & occidistis eos atrociter, ita ut ad Caelum per- tingeret crudelitas vestra. Insuper filios Iuda, & Ierusa- lem vultis vobis subicere in servos & ancillas, quod nequa- quam factu opus est. peccastis enim super hoc DOMINO DEO vestro: sed audite consilium meum, & reducite capti- vos quos adduxistis de fratribus vestris: quia magnus furor Domini imminet vobis. Steteruntque itaque viri de princi- pibus filiorum Israel, Azarias filius Iobanam, Barachias fi- lius Mosollamoth, Ezechias filius Seilum, & Amasias filius Hadat, contra eos qui veniebant de praedio & dixerunt eis, Non introductis huc captivos, ne peccemus Domino. Qua- re vultis adicere super peccata nostra, & vetera cumulare delicta? grande quippe peccatum est, & ira furoris Domini imminet super Israel. Dimiseruntque viri bellatores praedam & universa quae ceperant coram principibus & omni mul- titudine. Steteruntque viri quos supra memoravimus: & ap- prehenderunt captivos, omnesque qui nudi erant vestierunt de spoliis: cum vestissent eos, & calceassent, & refecissent cibo ac potu, vinxissentque propter laborem, & adhibuissent eis en- ram, quicunque ambulare non poterant imbecillo corpore, imposuerunt eos in mentis, & adduxerunt Iericho ciuita- tem Palmarum ad fratres eorum, ipsique reuerfi sunt in Sa- mariam. Hic excessit medicina modum, & vindicta mensuram delicti, ideo ingens furor Domini immi- nebat, non quod iniustum initio esset, sed quod in bello iusto esset iniusta atrocitas. Itaque etiam prin- cipibus dum iusta bella suscipiunt, cauenda est mili- tum sauities, ne gens ad immania velox, in ipsa vi- ctoria Deum irriter.

§. 3. Compensatio non est aestimanda damnis ho- stium, sed commodo victoris. Damna enim ho- stium ingentia esse solent. Quaecunque in praedio miles rapit, iure belli retinet, nec ad satisfactionem pertinent. Aequa plane lex est, ut quae in praedio capta

sunt, iure capientium esse censeantur. Ad animan- dum enim militem necessaria est ducum liberalitas. Deuteronom. 20. Omnibus praeda diuidenda exercitui dicitur, hoc quidem hosti detrahitur, sed est merces mi- litum, nam in bello iusto, pars, quae iniquam causam defendit, stipendia militum, & quicquid sumptuum est, restaurare cogitur, armatos interficere licitum est, vrbes possidere, aliaque facere, quia omnia illa ho- stes faciunt, & conantur.

§. 4. Bellum etiam iniuste geritur in quo occi- duntur innocentes: quamvis aliqui causam habeat iustam. Duobus autem modis occidi innocens po- test. primo is qui cognoscitur esse innocens, ille ut per se, & directe occidatur, sine peccato fieri non potest. Exod. 23. Infontem & innocentem non occides. & Deuter. 24. Non occiduntur filii pro parentibus. Causa ex natura sumitur, quia poenam sustinere non debet, qui est extra culpam, causa belli est iniuria, qui abest ab iniuria, belli expers esse debet, par autem est ratio ciuitatis subdita, & externa; nam si Thessa- lonica deliquit, non tamen Theodosius eadem poena inuoluere iustos, & seditiosos potuit, nec plus iuris in externos habet, quorum iudex factus est, non alia ratione, quam illorum noxa. Hinc Deu- teronom. 20. paruuli & innocentibus parcendum DEVS pronunciat. Innocentes autem praesumuntur pueri, mulieres, clerici, nisi pugnant, aut pugnantes iuuerint. Innocentes etiam aliquando integre exercituum partes esse possunt; quicunque enim principem suum iustam causam tueri arbitrantur, quamvis arma gerant, si modo sit ignorantia in- culcata, innocentes censendi sunt, ideoque occidi non possunt, quasi legitime damnati, per se, & di- recte.

§. 5. Innocentes tamen occiduntur per acci- dens, ut loquuntur Philosophi. Hoc vero vel ideo, quia praesumuntur nocentes, ut cum omnes qui sunt militari aetate post victoriam occiduntur, quia armis, consiliis, auxiliis iuuissse iudicantur, nec miles causas audire singulorum & diiudicare potest. Hinc DEVS paruulis duntaxat parcat, & mulieribus procul dubio si viri aequae innocentes esse cognoscerentur, deteriore conditione non es- sent.

Deinde quamvis constaret multos esse innocen- tes, quia tamen sine illorum caede, bellum geri non potest, possunt occidi, cum enim tormentis verbera- tur ciuitas, eodem in periculo sunt nocentes pariter & innocentes. Tertio, cum diripienda ciuitas datur, passim nullo discrimine obuii sternuntur, & co- cedere tamen praedam totius vrbs imperator po- test; quamvis prauideat multos innocentes esse pe- rittiros; imo si innocentes mœnibus imponant, ius suum persequi potest. Factum est in obsidione Nicææ ubi crudelitas, heroicus animus, & ars certarunt. Vrbem oblidebat Andronicus, cum arietes machi- nasque concidi, incendi, dissipari videret, crudele con- silium inuit, ut arieti matrè Ilacij Angeli, qui tum Ni- cææ erat, imponeret, eoque modo oppugnatores li- beros redderet. Historiam narrat Nicetas in Andro- nico; Quare Andronicus cum sua Consilia successu carere videret, inhumanum facinus molitur, à paucis ante vsur- patum, matrem Isacii Angeli Euphrosynam, Bizantio ac- cerpsit, nunc ut propugnaculum machinè apponit, nunc ea arieti imposita mœnia ferit, ut eodem tempore & spectaculi nouitas, & trucidandae immanitas à nul- lo scelere abhorrens, miserationem: & muliercu- lae tolerantia, non ipso metu examinata, in tanto tamque periculo impetu admirationem haberet, ac tum primum videre mortales, teneram mulierculam defensionis ergo ferro prepositam, ac mirabiliter in- uerso ordine, fragile corpus hominis firmissimis machinis

Innocenti
parcendum.

Innocenti
occidi quan-
do possunt.

Inge-
gat
stati-
ren-

Fin-
pax

Fortis ani-
mus inter-
pericula.

machinis adiunctum, ut qui ex iis pugnabant, incolames manerent. Tela vero è manibus aque ac prius, sed tanta cautione eiciebantur, ut illa nobili muliere, quasi illa nutibus & manibus iacula à se auersa in hostium corda defigeret, hostes & ferirent & terrent. Immane istud facinus adeo nihil Andronico profuit, ut Nicaenses facili noctu eruptione, & machinas incenderent: & muliere fune in urbem attracta, eum tanquam Phineum ab Harpyis spoliatum, plorare sinerent, non habentem quo famem iracundia sua expletet: Ita Nicaenses ab ipsius hostibus laudem fortitudinis consecuti, maiores animos conceperunt, atque audacius pugnauerunt non mœnia tantum strenue defendendo, & Andronicum diceris incescendo, ut lanium, canem, sanguinarium, putre filicernum, malum immortale, hominum furiam, mulierosum, Priapum Tithono & Saturno annosiores: denique nullo turpissimæ rei vocabulo abstinendo, sed etiam relictis propugnaculis portis erumpendo.

§. 6. Hinc fit, ut interdum utraque pars gerat bellum iustum, cum nocentis Reipublicæ pars aliqua innocens est, quæ se iuste defendit, ut innocentem; altera eam ut nocentis Reipublicæ partem oppugnat. Hic quiddam simile est in eo, qui secundum allegata & probata, sed iniuste damnatus est, qui & iuste se defendere potest, & iuste eum damnat iudex, quia secundum leges, iniusta est damnatio, quia est innocentis.

§. 7. Innocentes tamen spoliare possunt, quia in bona potestatem habet maiorem Respublica, quam in vitam innocentis; propter commune commodum priuati bona potest auferre, vitam non potest. Leges tamen quæ positæ sunt obseruari debent, ut Anno 1570. articulo sexagesimo nono. aratrum nemo spoliaret, nec molendinum, nec furnum, & quicquid communi vsui accommodatum est, siue amicorum sit, siue hostium, absque licentia, nihil horum destruat, frangatue; nec vinum, frumentum, farinam proteruia effundant, corrumpantue. Violatori mors pœna esto. Eadem pœna vetatur, ne quis senes, sacerdotes, concionatores, mulieres inermes occidat.

Pœna autem quæ in bonorum, & libertatis amissione consistit, ob magnas causas infligi innocentibus potest. Id vero omnibus bellis fieri solet; nam cum Deus spolia permittit militibus, cum iubet ciuitatem seruire sub tributo, pœna illa omnibus etiam posteris imponitur. Damni vero illati causa est princeps, qui iniquam causam tuetur, tenetur vero ille innocentibus sua restituere.

CAPVT XII.

Finem belli legitimum & honestum esse oportere.

§. 1. FINEM belli bonum esse posse constat, quamuis bellum ipsum sit iniustum scelerateque geratur: Petest etiam in bello iusto finis esse malus; utroque modo, bellum malum est. Belli generatim finis est pax, nec quisquam hoc negat, sed in eo controuertunt, quia alteri alter pacem suam imponere nititur, commodam sibi, molestam socijs. Augustinus libr. decimo nono de Ciuit. capit. duodecimo, in plerisque bellis hunc finem notauit. Quod enim mecum, inquit, quisquis res humanas, naturamque communem utcumque intueretur, agnoscat, sicut nemo est qui gaudere nolit, ita nemo est qui pacem habere nolit. Quandoquidem & ipsi qui bella volunt, nihil aliud quam vincere volunt: ad gloriosam ergo

pacem bellando cupiunt peruenire. Nam quid est aliud victoria, nisi subiectio repugnantium? Quod cum factum fuerit pax erit. Pacis igitur intentione geruntur & bella. ab his etiam qui virtutem bellicam student exercere imperando, atque pugnando. Nam & illi qui pacem, in qua sunt, perturbari volunt, non pacem oderunt, sed eam pro arbitrio suo cupiunt commutari. Non ergo ut sit pax nolunt, sed ut ea sit, quam volunt.

Nemo aliud sentit, sapientes pacis causa bellum gerunt, laborem spe oculi sustentant. ita & recte dictum signus è πολέμος πρὸ τῆς εἰρήνης, pacis altor est bellum. Itaque & Cicero bellum ita iubet suscipi, ut nihil aliud quam pax quaesita esse videatur. Paci enim militari debet fortitudo debellandi.

§. 2. Bellum cuius finis non est rectus, si alioqui iustum sit, ut cum Romani specie Græcos adiuuant, animo Macedoniæ imperium destinant, iustum quidem est, si causa Atheniensium iusta sit; virtuti tamen mista cupiditas facit ut malum sit, & male geratur. neque enim tam commoda sociorum, quam regnum propositum est, auditati Romanorum. Haud mediocriter hoc loco delinquant etiam principes, Tribuni, & milites, qui quamuis iustam habeant bellandi causam, odio tamen suo obsequuntur, publica commoda negligunt.

Ac primo quidem peccant contra caritatem, cum meritas pœnas exigunt amore vindictæ, non Zelo iustitiæ; hinc crudelitas in corpora, incendia, contumeliæque nascuntur, nec æstimant hoc rudes animi, sed æmulatione mutua, vel cladibus exasperatæ belligerantur.

Deinde quamuis peccent, non tamen damna restituere tenentur, quia merito intulerunt, sed modo non licito.

Tertio. qui in bello alioqui iusto, mala intulit subditis principis, qui bellum iustum indixit, ad restitutionem tenebitur.

CAPVT XIII.

Bellum auxilio Dei, summaque pietate gerendum esse.

§. 1. IMPIA vox est: Ducem belli non posse esse iustum; Dux belli quod adeo multa occurrant, quæ suadeant, iustus sit. vel cogant iniustum esse. Bello namque indicto laxantur vitia subditis, & militi. Si disciplinæ militaris diligens exactor sis, si prædas ex pacato, iniuriæque prohibes, stipendiaque soluenda sunt, & sine mora; si paululum indulges, si deest pecunia, non mediocres iniuriæ subditis inferentur. sed quantas concipere solet licentia militaris. Hoc igitur in discrimine constituta est innocentia Ducis. Sed tamē si bellum necessariū suscepit, cum euentum præstare non possit, omnia damna in auctorem redundant. Si compescere militem non possit, ne satis subditos tueri, conscientia eum solabitur, si nihil omisit, quo minus recte omnia administrarentur.

§. 2. Non modo in bello iusticiam, sed etiam Exercitus in extremis periculis pietatem militum, & Ducis exposco. Cum enim magna mortis pericula impendent mortaliter delinquant, qui se ad ea non comparant: itaque bellum Christianorum tale esse oportet, ut castra sint Ecclesiæ non dissimiles, sunt enim castra cœtus euntium in mortem. Hinc bello finis prosper, & singulis victoriæ à Deo pendenda

Sss 2 tenda

Ingens obligatio iniusti bellis gerentis.

Finis belli pax.

Quod in-
euirabile
est, ne con-
ris fugere.

tenda est. Cum in bello præter opinionem plera-
que accidunt, non vires modo considerandæ sunt,
sed Numinis voluntas. Nusquam minus quam in
bello euentus respondet: utrimque ferrum & cor-
pora; volitant inaspectabiles plumbi glandes, &
merito ridetur, si quis vitabundo similis appareat.
Bellum est eorum, qui sani agonizant, ideoque à Deo
petendum auxilium, & Deus præ oculis habendus:
Vera est enim fortitudo, Deo nixa.

§. 3. Bella precibus sustentata felicissima cesse-
runt; Moyses Exod. 17. pugnantibus Israelitis orat,
& vincuntur Amalecitarum. Fecit Iosue vt locutus erat
Moyses & pugnavit contra Amalec: Moyses autem & Aaron
& Hur ascenderunt super verticem collis. Cumque leua-
ret Moyses manus, vincebat Israel: sin autem paulum re-
misisset, superabat Amalec. Manus autem Moyses erant gra-
ues: sumentes igitur lapidem posuerunt subter eum, in quo
sedet: Aaron autem & Hur sustentabant manus eius ex vtra-
que parte. Et factum est, vt manus ipsius non lassarentur,
vsque ad occasum solis. Fugauitque Iosue Amalec, & popu-
lum eius in ore gladii. Et Numerorum capite 21. At
Israel voto se domino obligans, ait, si tradideris populum
istum in manu mea, delebo vrbes eius. Exaudivitque Domi-
nus preces Israel, & tradidit Chananaum quem ille interfecit
subuersis vrribus eius: & vocauit nomen loci illius Horma, id
est, anathema.

Bello iusto
auxilium
petendum.

Iosue quoque Dominus apparuit, & eum confor-
tauit, cui etiam sol auscultauit, ne occideret donec
inimicos Domini persecutus esset. Dauid, Iosaphat,
Ezechiam, ceteros pios reges Deus adiuit, maxi-
me Maccabaos, qui contra copias veteranorum
plurimas victorias obtinuerunt. Sed obseruandum
est, eos tum facile exauditos, cum Deo consulto
bellum inchoarunt. Nam vt pro sua quisque
libidine bella conciliet, & ad arbitrium suum,
DEVM trahere conetur, plus impudentiæ habet,
quam pietatis. Si enim Consilium à Deo petere
dignatus non es, quomodo auxilium petis? Deus
bellorum exordijs, progressibus finibusque assistit
moderator. Inter tot prælia tam varijs locis gesta, vbi
pie fideliterque auxilia à Deo postulata sunt, vix vl-
lum inuenies, quo exaudita non sint preces milita-
res. Paucos belli duces Narseti pares Christiani ha-
buimus, multis prælijs hostes potentissimos vicit,
potentia Dei, non fiducia exercitus victor semper
existit. At ille cum in pauperes largus, in supplices
clemens esset, tanta pietate DEVM coluit, vt to-
tas noctes in basilicis versaretur; itaque quod ve-
rum erat, omnes etiam credebant, magis eum ora-
tionibus, quam armis victoriam obtinere. For-
tiores sunt sane aduersum hostes preces quam fer-
rum, & quamuis stultitiam dicat Romanus histo-
ricus, *Sedendo, aut votis debellari posse credere*, vicit ta-
men Totilam Narsetes, postquam insomnem no-
ctem precum continuatione transiegit, & tes-
tes propemodum lacrymarum lacunas reli-
quit.

Precum
mira vis.

Itaque Totilam deuicit, Theodobertum Fran-
cum excepit, & eius Duces Bucellinum & Aming-
hum oppressit, Suitaldum Brentorum Regem, vt
in pace proditorem ex alta trabe suspendit; tan-
taque gessit, quanta pauci vetustiorum; CHRISTI
enim præsentiam in omnibus expertus est pericu-
lis: meritoque eius expectauit protectionem, cu-
ius coluit Religionem. Ipse DEVS iustæ causæ
præesse solet; *Noster es, an aduersariorum?* quaesivit
Iosue Dux Israelitarum, & cuius sit victoria, respon-
so Angelus demonstrat: *Nequaquam, sed sum prin-
ceps exercitus Domini, & nunc venio.* Hic princeps si
ad sit, non est apud eum vlla distantia. *virum in
paucis auxiliatur, an in pluribus*, vt pie & fideliter di-
cit Asa Rex Iudæ. DEVS vltro etiam Amaliæ mi-

natur: *Quod si putas in robore exercitus bella consistere, su-
perari te faciet Deus ab hostibus: Dei quippe est adiutare, &
in fugam euertere.* De Cælo itaque dimicatur con-
tra hostes, stellæ manentes in ordine, & cursu suo
aduersus Sisaram pugnant, cum in iusta causâ, cum
humilitate à Deo quaeritur victoria, quæ sapienter fi-
de imperatorum, & sanctorum virorum, quam ro-
bore militum quaeritur. Sic Theodosius Maximum
& Eugenium deuicit, retorquente vento in hostes
spicula. Mirum & extra omnem belli morem, quod
Honorio imperante, centena aut ducentena millia
cum Rhadagaifo ceciderunt, nullo in Honorianis
castris ne vulnerato quidem.

Maschezil quinque millibus Gildonem fra-
trem, cæcis septuaginta vel octoginta millibus fudit,
vix enim congressum ferre sustinuit. Theodosio iu-
niore regnante centum millia Persarum panico pa-
uore in Euphrate periere. Burgundionum tria millia
baptizati, Deumque precati, dena millia Hunno-
rum strauerunt.

Christiani Antiochiæ obsessi centum millia Sa-
racenorum considerunt. Hispani quoque in vtra-
que India, pauci ingentia regna vicerunt. Exempla
obuia sunt.

Hoc moneo in præliis etiam Gentiles Deos
suos maxime comprecatos esse. Hinc Romani non
nisi auspicio, & sacris factis egrediebantur. Ma-
xime orationibus Constantinus Orientalis, & Ca-
rolus Germanici fundator imperij, orationibus
hostem vicere. Constantinus noctes in oratione
transigebat, Carolus per triduum supplicationes
indixit.

CAPVT XIV.

Bellum parandum mature & in pace.

§. 1. **M**ATURE omnia bello necessaria com-
paranda sunt, diu apparandum est bel-
lum, vt vincas celerius, longa enim belli præpa-
ratio celerem facit victoriam. Laudatus priscis
nobis laudandus, & imitandus est Philopeme-
nes Achæorum, qui cum pacis tempore iter face-
ret, in belli cogitatione fixus erat, quomodo col-
lis, quem transibant, superandus esset. Quantum
distabat ille Vitellio, qui caris luxum obtende-
bat: *non parare arma, non alloquio, exercitioque militem
firmare, non in ore vulgi agere, sed vmbraculis hortorum
abditus, vt ignaua animalia, quibus si cibum suggeras ia-
cent, torpentq; præterita, instantia, futura pari obliuione de-
miserat.*

Duces in
pace bellum
meditantur.

§. 2. Prima itaque ac laudatissima præpara-
tio ad bellum est, viros fortes & bellicosos, ma-
gno in precio & honore habere, ciuiles digni-
tates illis credere. Ideo enim Roma seminarium
optimorum ducum & bellatorum fuit, quia ciui-
les honores bellicæ virtuti donabantur. Iustum
enim censebat eos summo loco in patria potiri,
qui summa pericula pro ea subissent, illis bene
urbem credi regendam, quorum sanguine defen-
sa esset. Nobilitas etiam Europæ ex bellica virtu-
te originem ducit, hinc enim mediæ ætatis scrip-
tores eos milites appellant, & Germani *Kna-
ben vom Schilde* / inde & Scutum & Galeam om-
nes insignibus gentilitijs decoram gestant. Digni-
tates etiam præcipuas in aulis obtinent. Hos li-
honoratos iuuentus videat, eodem studio accende-
tur, maleq; in castris vitam agere, quam domi mol-
liter educari.

Honor sit
viri belli-
cosi.

§. 3. Ob hanc vnam causam Græci suam
Rem-

Rempubliam grauitet affligerunt, quia viros fortes & promptos Consilio, instar Platanorum habebant, quos pacis tempore negligebant, orta tempestate sub eorum vimbram trepidi refugiebant. Itaque facile vincebantur à Philippo Rege, is enim turmas optimorum, cautiſſimorum centurionum habuit. Pace igitur media belli cum Consilium in Republica floreat, audiaturque; nemo qui idoneus patriæ defensor, & ductor futurus est, suo honore careat, cum periculum abesse videtur.

Nicias in pace Athenis aiebat, se sibi multos anteferre, bello se esse primum. Oritur hac ex re aliud etiam, & quo occultius, eo periculosius malum; cum enim viri celsi animi, & merita victoriarum laude tumentes, in pace contemptum habeantur; aut alio migrant; aut bellum optant, & si possunt, persuadent, quemadmodum medici egenes febres & vulnera: aut ad latrocinia, rapinaeque vertuntur.

§. 4. Cum de viris prospectum est, arma etiam paranda sunt, si enim arma multa, magnaque armamentaria parerent, absque viris, perinde facit atque is, qui variarum artium instrumenta comparat, artifices vero nullos habet, qui uti sciant. Optima ratione olim magni Reges armamentaria condiderunt, duo enim inde consecuti sunt comoda, primum ut arma contra hostes parata haberent, alterum, ne passim vulgus armaretur, & contra se se, aut Rempubliam armis abuterentur, Romæ locis publicis arma custodiebantur; nam Cicero pro C. Rabirio contra Saturninum ex ædificijs armamentarijsque publicis arma Romano populo, C. Mario consule distribuentem data ait. Vetitum autem fuit priuatis habere arma, emere, vendere.

Romanorum in hoc genere industriam, impendiaque Vegetius libro 2. demonstrat. cap. 11. Habet præterea legio fabros lignarios, instructores, Carpentarios, Ferrarios, pictoresque, reliquosque artifices ad hybernorum ædificia fabricanda, ad machinas, turres lignæ, ceteraque quibus vel expugnantur aduersariorum ciuitates, vel defenduntur propria, præparatos, qui arma, qui vehicula ceteraque genera tormentorum, vel noua facerent, vel quassata repararent. Habebant etiam fabricas, scutarias, loricas, arcuarias, in quibus sagittæ, missilia, cassides, omniaque armorum genera formabantur, hæc enim erat cura præcipua, ut quicquid exercitui necessarium videretur, nunquam deesset in castris, usque eo, ut etiam cunicularios haberent, qui ad morem Bessorum ducto sub terris cuniculo, murisque intra fundamenta perfosis improvisi emergerent ad vrbes hostium capiendas, horum iudex erat proprius præfectus fabrorum.

Habebant fabricas non modo in legionibus, sed etiam in oppidis ac prouincijs, ita docet Vegetij doctissimus interpres Godescalcus Steuegius. Neque ad fabricanda arma solummodo in legionibus istæ fabricæ, sed & in oppidis fuere. Oppidatim certe Mithridatem illas instituisse testis Appianus de bello Mithridatico. Cæsar lib. 1. de bello ciuili. Frumetum ex finitimis regionibus atque omnibus castellis in vrbes conuexerant, armorum officinas in vrbe instituerant. Magnum fabricarum numerum sub principibus Romanum Imperium habuit, idque prouinciatis, in quibus ad usum Reipublicæ à Fabricensibus omne genus armorum fabricabatur. Recensebo ex notitia imperij, ubi fabricæ Orientis. Quinque scutaria & armorum Danaci. Scutaria & armorum Antiochia, scutaria & armamenta Aedesse, Hastaria Ironopolitana Cilicia. Pontice vero tres. Clibanaria Cæsarea Cappadocia, scutaria & armorum Nicomedia. Asiana vna scutaria scilicet & armorum, Sardis Lydia. Thraciarum duæ scutaria &

armorum Hadrianopoli. Hæmimontis scutaria & armorum Marcianopoli. Illyrici quatuor, Thessalonicensis, Naissensis, Ratiarensis, Scutaria Horreamargensis. At paulo maiore numero fabricæ occidentis in eadem notitia ac primam in Illyrico. Syrmienſis Scutorum, Balistarum & armorum, Acimensis scutaria, Cornutenſis scutaria, Lauriacensis scutaria, Salonitana armorum. Mantuana lorica, Cremonensis scutaria, Tecinensis arcuaria, Lucensis Spatharia. In Gallia vero Argentoratensis armorum omnium, Maticonensis Sagittaria, Augustodunensis lorica, Suesionensis scutaria balistaria & Clibanaria, Remensis Spatharia, Triborum scutaria, Triborum Balistaria, Ambiacensis Spatharia, & scutaria. si propagandum Romanum fuerat imperium, vel si limites antiqui tuerentur, contra inuadentes habebat in diuersis castellis suos milites limitaneos prædarios, & diuersis quoque in sedibus sparsas Romanorum legiones, quarum crescente paulatim imperio sensim quoque creuisse videtur. Ceterum adeo numeroſo & sparsio militi, vnde arma omni generis suppeditata fuerint, iam discere à me potuisti, ex fabricis nempe istis prouinciatis institutis & quotiescunque nouis armis opus erat in expeditionibus, petebantur ex illis ipsis fabricis, & ad castra vel loca deputata angarijs transuehebantur, quod me docuit constitutio Imperatoris Leonis & Anthemij C. de fabricensibus. Nunc ab omnibus priuatis non alia arma aut fabricari, aut vendi poterant præter cultellos breues, quos nemo in usum belli adsumeret. Arcus vero, sagittæ, spathæ, semispathæ, loricae, contes, lanceæ, scuta, galeæ & cetera id generis arma bellica, non alibi quam publicis fabricis, & à fabricis publicis, id est, qui à noua publica sustentabantur, fieri permisit Imperator Iustinianus, cuius hæc de re Nouella 85. de armis. Frequens admodum de corpore fabricensium, & fabricensium munere, priuilegijs &c. mentio in posterioribus libris codicis, & inibi rubrica quoque de fabricensibus.

Id maxime summam industriam nihil vtilem omittentem significat, quod etiam vehicula publica ferendis ad castra armis destinata erant.

Nec hac contenti erant diligentia, custodes etiam armorum erant, lib. 49. tit. 16. de re militari. Si miles arma alienauit, armorum custodi plerumque ea culpa imputatur, si arma militi commisit non suo tempore. Hinc apparet in castris custodes fuisse armorum, si enim aliqui arma amitterent, si frangerentur, noua paranda erant, præterquam quod sagittarum, pilorumque vis ingens conuehenda fuit, quæ in castris custodiebantur. Nam lanceas, hastas, clypeos, scuta, parmas, loricas suas quisque asseruabat, nec pugnaturi à custode petebant. Nec dubium in vrbe armamentarium fuisse custodes. Merito sane, tempore belli & pacis requiruntur vigilie, leges, arma, l. qui excubias & l. officium de re militari 7.

§. 5. Curam armamentarium fuisse pijs Regibus ex sacris literis constat. Cant. 4. 4. Sicut turris David collum tuum, quæ adificata est cum propugnaculis, mille clypei pendent ex ea, omnis armatura fortium. Hinc. 3. Regum 14. 28. est armamentarium scutorum. Quale vero fuerit, libro secundo, Paralipom. cap. 9. vers. 16. ostendit. Trecenta quoque scuta aurea trecentorum aureorum, quibus legebantur singula scuta; posuitque ea Rex liqua ab in armamentario, quod erat constitum nemore. Vocabatur autem domus Libani, cuius suppellex aurea fuerat, & in eo palatio armamentarium. Ipse Roboam primo triennio cum pacem haberet vrbes muniuit, & armamentaria fecit, libro secundo Paralipom. capit. 11. 12. verba ita habent, vers. quinto. Habitu autem Roboam in Ierusalem, & edificauit ciuitates muratas in Iuda. Extruxitque Bethleem & Etam, & Theue, Bethsur quoque, & Socho & Odolam, nec non & Geth, & Mareſa,

Armamentaria occidentis.

Vbi tot aurea, nec rebus liqua ab-

& Ziph, sed & Aduram, & Lachis & Azeca: Saraa quoque & Aialon & Hebroa, quae erant in Iuda, & Benjamin ciuitates munitissimas. Cumque clausisset eas muris, posuit in eis principes, ciborumque horrea, id est, olei & vini. Sed & in singulis vrribus fecit armamentaria scutorum & hastarum: formauitque eas summa diligentia, & imperauit super Iudam & Benjamin.

Noxae diligentiae causa erat, quia iam nouus hostis, & quidem potentior ortus erat, vrbesque quae tempore Salomonis in medietate regni erant, factae erant abscellu decem tribuum limitaneae, reliqua etiam armamentaria decem tribuum cesserant Ieroboamo. Apud Isaiam 22. 8. etiam mentio est armamentarij domus saltus.

CAPUT XV.

Arma quae curanda.

§. 1. FACTVRVS bellum princeps, praeparare haec praecipue debet: Foedera, comiteatus, arma, munitiones, pecuniam, militem. De singulis dicendum non est hoc capite, de foederibus, comiteatu, munitionibus, pecunia, dictum lib. 8. Pacis enim opera sunt magis, quam belli.

§. 2. Plerique qui de bello scripserunt, de armis & viris, seu terra, seu mari bellaturis accuratè omnia tractarunt. Hoc tamen modo, vt alij vetera, alij noua, pauci causas & Consilia veterum & nouorum ostenderint. Mihi, quae de nouis & veteribus intellexi, breuiter proponere est animus.

§. 3. Arma sunt, quaecunque necessitas suadet. Ferrum, oleum, lignum & alia. Arma sunt militis quasi membra, nam beluis dedit naturalia, quia prudentiam negauit, homini dat exera, quibus vtatur, addita ratione.

φύσις κέλευσε ταύροις
όπλας δ' έδωκεν άνθρωποις
λέγουσι χείρσι όδόντων
τοίς δ' όρμασιν σίδηρον.

Natura cornua tauris, ungulas dedit equis, hiatum dentium Leoni, viris autem ferrum, quo vincit tauros, domat equos, leones venatur, & demum quod difficillimum est, vincit & aliud ferrum. Magna itaque copia armorum paranda est in pace, quia facile habentur. Cum necessitas vrget, etiam omnia accipienda, res campanarum conflari potest, vt finito bello reddatur.

§. 4. Arma defensiva, instrumenta omnia bellorum, quibus ab hoste defendimur, vel hostem offendimus. Ea sunt itaque duplicia, vel enim ipsi nos tutamur, vt est scutum, galea, ocreae; vel hostem laedimus, vt gladius, hasta, sclopus: Haec aliter quoque diuiduntur; vel enim corpori circumdantur, manibusque singulorum tractantur, vel machinis aguntur, & violentius agunt, tormenta maiora. Inter haec media pono equos, elephantos, camelos, canes, porcos, serpentes, quibus velut armis nonnulli interdum vsi, sunt vero arma animata, aut semiarma, & semi-milites.

§. 5. Arma defensiva, seu tegumenta priora sunt offensiuus, Ducis enim laudati est, suos primum in tuto collocare, deinde hosti nocere, sic enim mutuis plagis conciduntur, nullius est victoria. Fortior itaque est, qui munitior: Qui sibi bene prouidit, vt incus sonitus nauarchus, tempestates spernit. Miles bene tectus fidenter inuadit hostem & arte intrepide vritur: ars autem absorbet omnes rerum difficultates: vt militari prouerbio iactant.

§. 6. Veterum tegmen capitis fuit galea. Ea fuit velutim ex pelle lupina, aliave. Polybius: προσεπικροσμεται δε ή λιτώ περικεφαλαίω, πότε λυκίαν, ή τι των τοιούτων επιδιδείναι, σκέπης άμα, ή σμηλεύ χείρην, ήνα τοίς κ' μέγ' ή γρηβοί περιενδύνοντες, έξρομένους, ή μ'η διάδηλοι γινώσκται. Adornatur, (ita vertit Liplius) praeterea & simplici tegmine capitis, atque est, cum lupinam, aut tale aliquid imponit, tutela simul, & signi causa, vt ductoribus ordinum, cum strenue, vel aliter pugnauerint, possint innotescere.

De galeae materia optime Liplius. Non ex aere, aut ferro, sed lana, tomento, corio; cassis de metallo fuit. Galea à γάλην fele aut mustella dicta, à feris sumebant, inde γάλην, mustellina, canina, taurina, caprina. apud Homerum & Virgilium est etiam Leonina, Aeneid. 7. Tegmen torquens immane Leonis, Liplius in Traiani columna adnotat hoc omnes esse habitu, cum pelle leonis, quae caput, humeros, tergumque tergat. Lupina est apud Propertium in eleganti carmine,

Et galea his futa compta lupina iubá.

Apud Statium Vrsina est;

Ille Lycæonia victu caput asperat Vrsa.

Alijs placuit Vulpina. Thraces, Macedonesque similes habuere. Hoc vero est, de quo haeret auditor Liplij, cum tutelae & signi causa gestarint, an nudo capiti, an alteri galeae imposuerint? Existimat Liplius nudo capiti velites imposuisse, eos enim non tam caute & custodire armatos: Ego magis etiam dubito: quamuis Leonina & Vrsina sint tutelae, non tamen video quomodo mustellinae, vel caprinae, vel etiam vulpinae pelliculae sagittas aut gladios morentur: multo magis resistunt ex tomento galeri nostrates, praecipue crassius illi, quos Brunuicenses appellare consueverunt.

Itaque illud quod λιτών vocat Polybius, vilem, nec operose factam galeam significare, non autem simplicem fuisse pelliculam, sed lino lanave suffultam, ad frangendos actus, forte & duplicatae pelles fuerunt. Agrestium arma describit Statius.

Tela rudescunt trunci, galea vacua ora Leonum.

Ipse Liplius galeas è corio, vel simili materia ait esse, ferro aliquo per lineas, aut circulos inducto, corium igitur aut duplicatum, aut alia materia suffultum fuit. Imo magis probo pelles fuisse impositas pileis, vel ex duplicatis, aut saepius dentatis pellibus fuisse. Nam Vegetius libro primo, capite vigesimo. Pileos vocat. Vsq. ad praesentem prope aetatem consuetudo permansit, vt omnes milites pileis, quos Pannonicos vocabant, ex pellibus vterentur: quod propterea seruabatur, ne grauis galea videretur in praelio homini, qui gestabat aliquid semper in capite. Graues ergo pilei aliqua proportionem ad cassidem.

Porro horribiles formas galeis impositas discimus ex Virgilio apud quem Turnus libr. 7. describitur

Ipse inter primos praestanti corpore Turnus
Vertitur arma tenens, & toto vertice supra est.
Cui triplici crinita iuba galea alta Chimeram
Sustinet Aethnaos efflantem faucibus ignes.

Cimbri quoque eo habitu fuere: Plutarch. in Mario. Galeas equitum Cimbrorum & plumis & horrentium animalium formis insignes fuisse ait Diodorus Siculus libro secundo. Reges Aegyptiorum leonum, taurorum, draconum capita suo capite velut principatus insignia gestasse, quod Christianis temporibus sensim desijt, & contra hostem notum

Arma
tutè
pa-
randa.

Arma
defen-
siva
of-
fensiva.

Galea capi-
tu tegmen.

Non sola
pelle caput
ornati erant.

Arma
lim
fug
mus,
nullius
menci.

Magis
parma.

His terribilioribus uti velle puerile est. Hæc, ut dicam, ad insignia familiarum venerunt: Hinc enim nobilium varietas, dum scutum & galeam exhibent.

Cassidæ area. §. 7. Cassis area aut ferrea, interdum argentea, & mistis metallis fuit. Camillus fabricatus est galeas plerasque totas ferreas, & læves in ambitu, ut gladij aut laberentur in ijs, aut frangerentur.

Ad latera erant bucculae, quæ buccas, seu genas contegerent. Servius cum diuitibus imperat areas galeas, satis ostenditur munimentorum areorum prius, quam ferreorum usum fuisse.

§. 8. Cristæ ornamentis, & terriori erant, Polybius ait: super hæc omnia adornantur apice plumæ, pennisque punicis, aut nigris, rectis tribus, ad cubiti longitudinem, quæ cum in summo vertice alijs armis addiderint, vir duplo maior apparet, & pulchra ea species fit, hostique formidulosa. Propter hæc vertit Lipsius apicem, non enim de corona agit, quamvis aliquam coronæ similitudinem habeat.

Centurionis Galea. Summo autem galeæ infixus erat apex ille, seu plumæ corona, Græcis & λῆφος & φάλλος dictus, quin & rubi erant, quibus immixta cristæ. Centuriones transfretas & argentatas cristas habuerunt, ut facilius agnoscerentur, aliorum erectæ erant, & cum crebris pugnis fangiata pendulæ, & diffusæ.

Punicæ dignorum erant, Turni cristæ rubentes erant, Hannibalis niuicæ, deinde vti etiam pauonum picturatis pennis.

Tres autem cristæ, plerumque erant, triplici enim cristata iuba galea alta erat. Mezentius apud Virgilium cristæ est hirsutus equina. Hinc in galeis & insignibus nobilium aut cristæ, aut alia signa, ut cornua, trabes, certi colores, nam alia quæ pro pennis gestasse constat ex historia Pyrrhi, qui agnitus est τὸ πῦρ λῶσθαι διὰ τὸ πρῶτον, καὶ τοῖς τετραγώνις κέρας, cristæ eximia, & hircinis cornibus. Verum quod ad hæc omnia, atque adeo arma pertinet, variè mutarunt, & mutanda omnia fuerunt propter hostes, qui alijs atque alijs armis, arma vetera faciunt inutilia, & ad noua cogunt.

§. 9. Cassis igitur area fuit, Polybius vocat σκευασμένην γαλήνην. Aere caput tecti, surgunt super agmina cristis. Camillus fecit areas, & ferreas, læves in ambitu contra immanes Gallorum gladios. Loro sub mento ligabant, facies nuda erat: nunc faciem multi tegunt, ut solum vulnere pateant, qua oculis prospiciunt. Tales in Persis Marcellinus notauit. Et. Reg. 17. 38. & 5. & 1. Macab. 6. 35. galeis arcis vtuntur. Nostri temperant nouo modo ferrum, ut glandes repellat.

Parmæ olim sufficiens, nunc nullius momenti. §. 10. Alterum tegmen corporis erat parma. ἡ δὲ παρμή, inquit Polybius, καὶ δυνάμει καὶ τῇ κατασκευῇ, καὶ μέγεθος ἀρκεῖν, καὶ σὺν ἀσφάλειαν. Parma & firmitatem habet à structura, & magnitudinem securitati sufficientem. Hæc Velitum fuit.

Firmitas parmæ non à materiâ, non enim ex metallo, sed è corio, vel corio & ligno, idque vel solido, vel texto vimine, vel asserculis commissis, deuinctisque.

Forma parmæ rotunda. Περὶ τῆς: ita Polybius & Nonius. Iphicrates teste Amylio probò, pro parma peltas dedit, vnde Peltastæ sunt nominati.

Magnitudo parma. Magnitudinem parmæ scribit Polybius τεῖπεδον ἔχει διαμέτρον, nouem igitur in circuitu pedes, inquit Lipsius, habet; at non est breuis illa parmula, & paruus Clypeus. Dubitat ille an nomine diametri intelligatur ipsa περιέμετρος. Tum sane exigua esset parmula, vera enim diameter vnus pedis esset. Marius parmulas sustulit, & substituit Bruttianâs, hoc est scuta quibus Brutij pugnare soliti. Sed fieri non potest, ut vnus pedis fuerint; quid enim

hoc ad tutelam, seu ἀσφάλειαν, ut recte sibi ille obijcit. Stultum autem videtur, cum manum sinistram parma occuparet, tam paruam fecisse, ut pugnantem non defenderet, & tamen impediret. Parmam esse, quæ Græcis pelta dicitur, ait Plinius, eamque cetræ etiam appellant, sed ut breue vtrumque scutum erat, ita forma diuersa, semiplenæ lunæ speciem pelta habebat. Virgilius libro primo.

Ducit amazonidum lunatis agmina peltis.

§. 11. Parmæ affine est scutum & clypeus.

Scutum Romanorum.

Scuti magnitudo duorum pedum, & semis in latitudine, in longitudine quatuor, Maius vero palmum amplius habet.

Materia scuti ait Polybius ἐν διπλῇ συνιδόμῳ, ex duplici contabulatione. Itaque constat duas tabulas taurino glutine, cum linteo compactas. Sed addit Lipsius è minutis tabellis contextum; nam Varro à lectura deducit, scutum dictum, vel ut lecatum, quod minute confectum sit tabellis. & Ammianus de Juliano. Cum apud Parisos adhuc Cæsar Iulianus scutum quatiens in campo exercebatur, axiculis, quibus orbis erat compactus, in vanum excussus, ars ære manserat sola. Ego hic, ut fateor, hæreo, optaremque scutum verum ostendi. Nam operosa est illa ex axiculis confectio, nec firmitudini accommodata: itaque cum tantus scutorum esset usus, paratiora fuisse non dubito. Et primo quidem multo firmitus & contumacius erat aduersum ictus, si duæ tabulæ transuersim conglutinauerentur, quam si vna solum esset; ea enim secundum eam dimensionem, quâ fissilis est, facile transfigitur, at hic in diuersa tendunt lineæ fissiles, quod in vnâ recipitur tabellam, in altera tenetur, moramque patitur, asseri enim agglutinatus asser diuerso ductu linearum, eum vincit, continetque ne rimis hiare, aut findi possit.

Et scutum.

Deinde certum mihi est asserculos alios longitudinem, alios latitudinem æquare debuisse, non enim ex duobus tribus longitudine confici potuit, quod ea parte, quâ longitudo ligni absconditur, conglutinari non possint. Quomodo tabellis confectum sit, haud satis capio, nisi longiusculis inter se commissis, glutineque compactis, ex axiculo quasi vinculo addito, ex Ammiano discimus. Ligna huic rei vtilissima nominat Plinius 1. 16. c. 40. frigidissima quæcumque aquatica: lentissima autem, & ideo scuti faciendū aptissima, quorum plaga contrahit se protinus, cluditque suum vulnus, & ob id contumacius transmittit ferrum: in quo sunt genere, ficus, salix, tiliæ, betulla, sambucus, populus vtræque. Leuissima ex his ficus & salix, ideoque vtilissima. Ex quibus etiam discimus illa scuta hodie penitus esse inutilia.

Quomodo fortius eductus aut pluribus tabellis.

Ligna scuti apta.

Forma scuti duplex, quod planum fere, & quod imbricatum, quale nobis Lipsius exhibet.

§. 12. Præter tabellas interdum nihil additum; Germani apud Tacit. 2. ann. Nec scuta quidem ferro, nervoque firmata, sed viminum textus, vel tenues, & colore fucatas tabulas esse. Verum Romani corio firmabant, & obducebant; tum ad firmitatem, tum quia corio defenderetur humor, quo contracto tabulæ salignæ soluerentur, gluten enim humoris impatiens est.

Crebro etiam tergora multiplicabant, leuia enim sunt & lenta. Hinc textu septemplex scuta firmabant præsci, etiam apud Traianos & Græcos. Hæc autem tum erant arma, ob præcium æris & ferri, quod vulgus militum comparare illis in locis non potuit. Sane in sacris litteris apud vetustissimos clypeos, & scuta area legimus.

Ferro munitum scutum.

Præter hæc erat ferreum munimentum, Polybius

σάλαμα vocat, quod Suidas interpretatur σάλαμα περὶ τοῦ αἰθέριαν ὁ ῥωμαῖνός θυρεός. Ferreum limbum, seu ambitum Romani clypei. Ferreum ferro additum, Camillus enim auctor; qui tamen aream laminam addidit. Plutarch. in Cam. τοῖς θυρεοῖς κύκλον αἰθέριον ἀπέδιδε. Scutis laminam ferream adaptavit in orbem, ligno solo ictus parum sustinente. Contra Gallorum magnos gladios, forti robore vibratos, solers Imperator adinuenit. Ambitus ille interdum argenteus, & auratus aliquando fuit. Sidonius Clypeorum lucem in orbibus niveam, in vmbonibus fuluam, ait. Hoc in magnis & potentibus.

Vmbo.

Vmbo est in medio clypeo protuberans ferrū rotundum, græcis αἰθὼν, quod prominentias montium, aliarumque rerum significat, in vestibus etiam vmbonem agnoscit Tertullianus. ὁμοειδὲς αἰθῶρος græci interdum appellant. Polybius vocat σιδῆρον κίχρον, aitque auertere ὁλοσχορεῖς πλῆγας vehementes ictus lapidum, sarissarum, & vniuersi violenti cuiusque teli.

Vmbone hostes etiam protrudebant, Acilius vmbone obuios agit. Optime notauit & Lipsius alam, ipsumque brachium interdum vmbonem vocari. Rotabant autem, atque ita quatiebant scutum, vt ad omnes ictus vmbonem opponerent.

Infirmis scutorum.

§. 13. Parum erat in scuto leui, plus in maiore momenti. Nunc omnia illa impedimenta potius in bello essent, quam adiuuarent. Sed veterum vsum videamus. Primo Gallorum scuta Romani contemnunt, non ferro, neruoue firmata, sed viminum textus, vel tenues, vel colore fucatas tabulas esse. Itaque ante ferrum additum à Camillo, Romana quoque scuta infirma erant.

Deinde vmbone grauioribus ictibus obsistebat, reliquum ergo scutum his impar erat, & crebris ictibus fatisciebat, ita & Ajax de suo dicit, *Nous est successeur habendus.*

Tertio pilis & sagittis ita interdum onerabatur, vt graue esset ferenti.

Quarto eius agitatio vehementer militem fatigabat. ita vt non minus sinistra, quam dextra lassaretur.

Quinto ipsis in præliis videmus crebro traiecta scuta, etiam cum ipso viro, vt multæ historiæ ostendunt.

Scuta nostris militibus impedi-
mentum sunt.

Quod si ergo ad bella nostratia veniamus impedimenta fuerint non munimenta. Nam vt de bombardis taceam, ne mediocris quidem vilius ictum sustinebunt; cum pilo iacto perforarentur, & sagitta; ne minoribus quidem resistere possunt armorum viribus; contra scuta enim maiores nostri ante bombardas inuentas, vsi sunt triplici potissimum armorum genere. Equitum lanceis, quibus scuta hominemque auferebant. Grandibus gladiis, quos vtraque manu vibrabant, quibus scuta obiecta findebant, & è manibus gestantis excutiebant. Denique bipennibus quarum violentissimi ictus scuta omnia inutilia fecerunt. Origo huius armaturæ à Germanis, Gothis, Longobardis, quorum vires magnæ scuta facile excutiebant. Scuta igitur nunc inutilia sunt. olim frequenter etiam mutata sunt. Ante Romulum Argolicis Clypeis vsi sunt auctore Plutarcho. Romulus scuta instituit, credo quod in pastoritio populo haud facile Clypei haberi poterant; hinc Seruius postea Clypeos reposuit, sed censum maiorem habentibus eos imperauit. Ad Veios Clypeis omnis scuta retenta sunt, quæ causâ sit, non satis conijcio; an forte cum stipendia æqualia essent, pediti etiam arma æquanda duxerunt? ita Lipsius sentit.

Ante bombardas scuta inutilia.

Dugæus Græcorum scutum erat, à similitudine πύγῃς ita vocatum, quod longitudo eius maior latitudine. Athen. 4. & 6.

§. 14. Clypei Græcorum erant; αἰπίδες vocabantur. ἑνὶ κύκλῳ vocat Homerus, quod rotundi essent.

§. 15. Lorica præcis varia, & mirum tantæ curæ fuisse, cum bombardæ non essent. Titus apud Hege-
sippum describit l. 3. c. 14. Progredimur in bellum muniti vndique, tegitur galea caput, lorica pectus, totum clypeo corpus. Vbi feriat hostis Romanum militem, reperire non potest. Nec auxesis est. Claud. l. 2. in Rufin.

Lorica filii
munimen-
tum.

Coniuncta per artem

Flexilis inductis animatur lamina membris,

Horribilis visu: credas simulachra moueri

Ferrea, cognatoq; viros spirare metallo.

Nec poeta sed historicus quoque Ammianus eodem modo loquitur. Praxitelis manu polita crederes simulachra, non viros, quos laminarum circuli tenues apti corporibus, flexibus ambiebant, per omnia membra deducti, vt quocumque artus necessitas commouisset, vestitus congrueret, iuncturâ coherenter aptata.

Verum de Loricarum genere dicamus.

Plerique milites Romani priore æuo totum corpus lorica non texerunt, sed lamina pectus tantummodo. οἱ μὲν γὰρ πολλοὶ περὶ τὸν στήθος καὶ τὸν κοιλίαν σπινθάρια καὶ τὴν πλάτην καὶ τὰς ἰσχίας, ὁ δὲ περὶ τὸν μὲν στήθος καὶ τὴν κοιλίαν καὶ τὴν πλάτην καὶ τὰς ἰσχίας. Plerique capientes aream laminam, quæ sit spirhana, seu duodecim digitorum vndique, eam pectori apponunt; & vocant καρδισφύλακα, Laetius cordituum, Lipsius pectorale vocat. Aream laminam dicit Polybius, Varro de crudo corio pectoralia facta ait. itemque alij. Sed credo desisse pelleas loricas, quod parum tutarentur, & vehementer calefacerent pugnantes.

Lamina
pectoralis.

Qui honestiores erant, fortioresque, lorica pectus, ventrem, & alia dorsum tegebant, vt testatur Pausanias l. 1. Vtramque lorica ad latera fibulis connectebant, atque hæc vocabatur iusta ac plena armatura. Erant illi à prima classe, supra decem mille drachmas censi, vt ait Polybius.

Lorica illæ triplices, vel enim ex integra lamina erant, quales hodie pleræque sunt, vel hamata, & catenulis contextæ, Græci δάρεκας ἀλίδισσας appellant.

Lorica tri-
plex.

Loricam confertam hamis, auroq; trilecem Virgilius appellat. Tertium genus erat squamarum, κατὰ τὴν φασιδίων.

Rutilum thoraca indutus ænīs

Horrebat squamis.

Squamæ interdum catenulis contextæ erant, interdum linteæ, aliquando corio superductæ.

Apud Suidam Parthorum equites, quos postea imitati sunt Latini & Clibanarios vocant, sic armantur. Lorica Parthi equitis est talis. Prior eius pars pectus & femora & manus extremas & crura tegit: posterior, tergum & ceruicem & caput totum. Fibulæ vero sunt ad latera, quibus vtramque partem iungunt, atque ita totum equitem ferreum dant videri. Prohibet vero nihil aut impedit ferrum membrorum extensiones siue contractiones: adeo curiose factum scutumque est ad naturam membrorum. Armant autem & equum similiter ferro, totum quidem & vsq; ad angulas hoc ideo, quia nihil illis arma propria, si equus interficiatur.

Clibanarij
Parthorum

Robur hoc erat olim, & nunc est militiæ. Ammianus ferreas laminas vocat in modum tenuis plumæ. & Virgilius.

Spumantemq; agitabat equum, quem pellit ænīs

In plumam squamis auro conferta tegebat.

Armaturam clarius describit Ammian. lib. 16. Incedebant, inquit, hinc inde ordo geminæ armorum, clypeatus atque cristatus, corusco lumine radians, nitidæ lorice indutus: sparsique cataphracti equites (quos Clibanarios dicitant Persæ) thoracum muniti tegminibus, & limbus ferreis cincti, vt

Prætere-

Praxitelis manu polita crivides simulacra, non viros: quos laminarum circuli tenues a vi corporis flexibus ambiebant, per omnia membra deducti, ut quocumque artus necessitas commouisset, vestitus congrueret, iunctura coherenter aptata.

Quomodo illis obfisteretur docet l. 25. Humanorumque vultuum simulacra ita capitibus diligenter aptata, ut imbractatis corporibus solidis, ibi tantum incidentia tela possint harere, quæ per cauernas minutas, & orbibus oculorum adfixas, parcius visitur, vel suppremitatis narium angustis spiritus emittuntur.

Magnatum squamæ fuerunt; nam habiles erant ferendo, & hoc ipso quod aliquantum cederent, ictibus obfisterant. Hoc admirabilius quod squamas ex vngulis equorum, & aliorum animalium faciebant: describit Paulian. l. i. Thoraces vero ita faciunt. Multos equos quisque nutrit, his ad bellum non modo vtuntur, sed & dyspatris suis immolant, colligentes vero vngulas, eas purgantes & effecantes conficiunt ex eis quiddam draconum squamis simile, aut si quis draconem non viderit, vidit autem nucis pineæ fructum viridem, is è nucis segmentis aut torulis si opus assimilarit, haud errarit. Has igitur squamulas perforantes, & nervis equinis aut bubulis consuentes, loricas ad vsum habent, neque decore Græcæ inferioris, neque infirmiores. Nam & cominus percussa, & iactu petita, resistunt & sustinent.

Linceos thoraces vetustissimi vltus fuisse Homerus ostendit, apud quem Atax est λινκοεις, & inter prima arma fuisse crediderim.

Hoc tempore interdum vtuntur, sed parum ferro, aut globis resiliunt, venantibus erant apti, dentes enim retundunt, aut frangunt. Lorice hamata pene desierunt, cum enim glande annuli rumpuntur, plura vulnera faciunt, inhaerentque corporibus frusta, nec deduci facile possunt.

Lancoes etiam subcoactos, seu coactiles thoraces habebant, acetum addiderunt, ut ferro resisterent, spongia etiam pectori tegumentum erat. Sed ne pluvia grauarentur, pellibus inducebantur. Valde autem talia nunc quoque probantur, nam si lorica mediocri defendantur, quæ vis glandis frangitur, hisce tomentis retinetur.

Interim hoc fere tempore in vfu sunt ferreæ, fortes, graues, qualis illa apud Plutarchum in Demetrio, quæ telum balistarum repulit, nec nisi leuem sticturam accepit, quasi a stylo strictorio. Sed hæc valde rara fuerunt: Nam communem armaturam etiam gladij vincebant. Diod. ait ὅτι τῶν βαρβάρων, ὅτι καὶ οἱ Ῥωμαῖοι. Neque scutum, neque galea, neque os sustinet ictum: nempe gladij Hispanientis. Et Plutarchus in Persæ, Gladios Romanorum grauitate & ictu per omnia arma ad corpora perualisse tradit. Jam vero nemo arma tollere dignaretur, quæ ne gladio quidem resisterent.

§. 16. Vegetius ferreas ocreas pedibus tribuit, vnam in dextro crure, quod in pugna stataria antececidit; at qui iaculis pugnabant, in sinistro: Veteres tamen crurum utrumque tecti fuere.

§. 17. Equites initio loricas non habuerunt, ut refert Polybius, id enim agebant ut facile equum confunderent, cum stratores, seu ἀνταρτοὶ non haberent. Id enim seuerè exactum. Vegetius lib. i. cap. 18. Non tantum autem à tyrionibus, sed etiam à stipendiariis militibus saluto equorum districtè est semper exacta. Quem vsum vsque ad hanc ætatem, licet iam cum dissimulatione, peruenisse manifestum est. Equi lignei hyeme sub tecto, æstate ponebantur in campo: super hos iuniores primo inermes, dum consuetudine proficerent, demum armati cogebantur ascendere. Tantaque cura erat, ut non solum à dextris, sed etiam à sinistris (partibus) & insilire & desilire conficerent, euaginato etiam gladios, vel contos tenentes. Hoc enim assidua meditatione faciebant, scilicet, ut in tumultu praelii sine mora ascenderent, qui tam studiosè exercebantur in pace.

Scuta equitum ex mero corio, quod non satis duratum pluuia redderetur inutile. Cetram appellabant, scutum loreum sine ligno. Credo & ex alia materia, & interdum ex corio durato, cui aqua haud noceat. Sine dubio ridiculum foret, in nostram militiam eo munimento procedere.

§. 18. Pro coronide adiungam quæ Vegetius l. i. c. 20. de armis habet. Locus exigit ut quo armorum genere, vel instruendi vel muniendi sint tyrones, referre tentemus.

sed in hac parte antiqua consuetudo penitus deleta est: nam licet exemplo Gothorum & Alanorum, Hunnorumque equitum arma profecerint, pedites (tamen) constat esse nudatos. Ab vrbe enim condita vsque ad tempus Vni Gratiani & cataphractis & galeis manebatur pedestris exercitus. Sed cum campestris exercitatio interueniente negligentia, desidiaque cessaret, grauius videri arma ceperunt, quæ raro vtique milites induebant. Itaque ab Imperatore postulant, primo cataphractas, deinde cassides deponere: sic detectis pectoribus & capitibus congressi contra Gothos milites nostri multitudinem sagittariorum saepe deleti sunt. nec post tot clades, quæ vsque ad tantarum urbium excidia peruenierunt, cuiquam cura fuit vel cataphractas vel galeas pedestribus reddere. Ita fit, ut non de pugna, sed de fuga cogitent, qui in acie nudi exponebantur ad vulnera. Quid enim pedes sagittarius sine cataphracta, sine galea, qui cum arcu scutum tenere non potest, faciat? Quid ipsi Draconarii atque signiferi, qui sinistra manu hastas gubernant, in praelio facient, quorum & capita esse nuda constat & pectora? sed grauis pediti lorica videtur, & galea fortasse, raro mediantibus arma, raro tractanti.

Ceterum quotidianus vsum non laborat, etiam si onerosa gestauerit. Sed illi qui laborem in portandis veteribus monumentis armorum ferre non possunt, detectis corporibus & vulnera sustinere coguntur & mortes: & quod est grauius (& turpius) aut capi, aut certe fuga Republicam prodere. Sic dum exercituum laboremque declinant, cum maximo dedecore trucidantur, ut pecudes. Vnde enim apud antiquos Murus dicebatur pedestris exercitus: nisi quod pilata legiones præter scuta etiam cataphractis galeisque fulgebant vsque eo ut sagittarii sinistra brachii manibus muniuntur. Pedites autem sicut præter cataphractas & galeas, etiam ferreas ocreas in dextris cruribus cogerentur accipere. Sic erant muniti illi, qui in prima acie pugnantes principes, in secunda hastati, in tertia triarii vocabantur. Sed triarii genibus positos solebant intra scuta subdere, ne stantes vulnerarentur venientibus telis: & cum necessitas postulasset, tanquam requieti vehementius hostes inuaderent, à quibus constat saepe factam esse victoriam, cum hastati illi, & qui priores steterant, interissent. Erant autem apud veteres inter pedites qui dicebantur, leuis armatura, funditores & ferentarii: qui præcipue in cornibus locabantur, & à quibus pugnandi sumebatur exordium: sed hi & velocissimi & exercitissimi legebantur. Nec erant admodum multi qui cedentes, si praelii necessitas compulisset, inter principia legionum recipi solebant, ita acies immota consisteret. vs.

Pilei pannique ad presentem propè ætatem consuetudo permansit, ut omnes milites pileis, quos Pannonicos vocabant, ex pellibus vterentur: quod propterea seruabatur, ne grauis galea videretur in praelio homini, qui gestabat aliquid semper in capite. Mislilia autem quibus vtebatur pedestris exercitus, pila vocabantur, ferro subtili trigono prefixa, vnciarum nouem suæ pedali, quæ in scuto fixa non possent abscondi, & lorici sciēter & fortiter directæ facile per-rumpunt. cuius generis apud nos iam rara sunt tela. Barbari autem sicutati pedites, his præcipue vtuntur, quas Bebras vocant, ac binas etiam & ternas in praeliis portant. Sciendum præterea, cum misilibus agitur, singulos pedes in ante milites habere debere: ita enim vibrandis spiculis vehementior ictus est. Sed cum ad pila, ut vocant, venitur, & manu ad manum gladiis pugatur, tunc dextros pileis in ante milites habere debent: ut & latera eorum subducantur ab hostibus, ne possint

Exercitatio cessans exercitum perdidit.

Nudi caput & pectus delecti milites.

Pilei pannique ad presentem propè ætatem consuetudo permansit, ut omnes milites pileis, quos Pannonicos vocabant, ex pellibus vterentur: quod propterea seruabatur, ne grauis galea videretur in praelio homini, qui gestabat aliquid semper in capite. Mislilia autem quibus vtebatur pedestris exercitus, pila vocabantur, ferro subtili trigono prefixa, vnciarum nouem suæ pedali, quæ in scuto fixa non possent abscondi, & lorici sciēter & fortiter directæ facile per-rumpunt. cuius generis apud nos iam rara sunt tela. Barbari autem sicutati pedites, his præcipue vtuntur, quas Bebras vocant, ac binas etiam & ternas in praeliis portant. Sciendum præterea, cum misilibus agitur, singulos pedes in ante milites habere debere: ita enim vibrandis spiculis vehementior ictus est. Sed cum ad pila, ut vocant, venitur, & manu ad manum gladiis pugatur, tunc dextros pileis in ante milites habere debent: ut & latera eorum subducantur ab hostibus, ne possint

Pileis, ensibusque obfisterant.

Lincei thoraces adhuc in vfu.

Tomenta autem lorica vtilia sunt.

Ocreæ.

Lorice equitum.

possint vulnus accipere, & proximior dextra sit, quæ plagam possit inferre. Instruendos igitur ac protegendos omni arte pugnandi quocunque genere armorum constat esse tyrones. Necesse est enim ut dimicandi sumat audaciam, qui munito capite vel pectore non timet vulnus.

Exercitus
Romanus
corruptus.

§. 19. Neglectus eo tempore exercitus Romanus est. Nam Valens Gothos admisit & eorum præsidio fatus, militem suum desepxit, nec omnino absq; causa, ut qui Imperatorum suorum nece clariore, quam victoria contra hostem solerent euadere. Gratianus autem Alanis errore eodem confidebat, suorum passus insidias. Cataphractas vocat Vegetius pectoris munimentum, & lorica, omniaque quæ corpus ætate & sepiunt ac muniunt, nudati hoc modo Gothorum impetu turbatur. indicat Paul. Diac. l. 12. & Orosius. Ad primum Gothorum impetum, perturbata sunt Romanorum equitum turma, nudati quoque pedites deseruere, qui mox equitatu hostium septi, ac sagittarum nubibus obruti. Postea Thoracomacho se munierunt, de quo Steenvechius ex noticia imperij. Inter omnia, quæ aduersum bellicum prouida posteritatis cogitauit antiquitas, Thoracomachum quoque mirâ vilitate ad leuamen corporis, armorum ponderi & asperitati subiecit. hoc enim vestimenti genus, quod decoactili ad mensuram & tutelam humani pectoris conficitur, de mollibus lanis timoris sollicitudo, solertia magistra, composuit: ut hoc in ducto primum, lorica vel cliueus, aut his similia fragilitatem corporis, ponderis asperitatem non lederent; membra quoque vestientis, inter armorum hyemisque discrimen tali solatio adiuta labori sufficiant. Sanè ne idem Thoracomachus pluuio verberatus ingrauescente pondere adficiat vestientem, de Libycis bene confectis pellibus ad instar eiusdem Thoracomachi faciem conueniet superinducere. Hoc igitur ut diximus, Thoracomacho induto, cui græca appellatio, ex tuitione corporis nomen adsumpsit, focietiam, hoc est, calcemētis, & ferratis oreis indutis, superposita galea & scuto vel gladio lateri aptato, arreptis lanceis in plenum, pedestrem futururus pugnam, miles armabitur.

Thoracomachi.

Verum hoc etiam mutatum, nec diu in vsu fuit. nā contra vim hastarū, maximè quibus tenue ferrum nihil potuit, deinde in pellium paratura sumptus, & opera magna adhibenda fuit. Grauiissimum vero, quod textu laneo inuoluti sudore deflueret, & in acie debilitarent gestantem.

Arma fortia & leuia haberi vix possunt.

Hinc apparet omnia in eo posita, ut leuia essent, ut impenetrabilia tegumenta, quæ duo si quis Imperator iungere posset, ne ille facile orbis terræ imperium obtineat.

Hinc tot mutationes armorum, & in hodiernum vsque diem. Primum ferrea, seu ærea tegmina, deinde lignea & coriacea, iterum ferrea, atque ærea, aliquando leuia, quandoq; grauiora. Dio ait Macrinum lquammatos thoraces abstulisse, & scuta quæ canalium, sed imbricum instar erant, quo ad pugnam faceret expeditiores, sed ut habiliores, ita quoque infirmiores, & magis obnoxios fecit.

CAPVT XVI.

Arma, quibus hostem ledimus cominus.

§. 1. **A** RMA quibus hostem offendimus multiplicia sunt. Neque enim res vlla est, quā non in hominum perniciem homines vti possint, & aliquando vsi sint. Non gladijs modo, & telis homines confectos, sed puluini quoque & ros suffocatos legimus. tuba etiam, tympano quoque pugnamus, & sono hostem fugamus: Quin pars hostium de suo corpore præbet arma. 2. Reg. 2. 6. Apprehenso vnusquisque capite comparis sui gladium desuper in latus contrariū. Capilli itaque arma erant, vti & gladius. adeo ut minus ridicu-

lum Thesei institutum videatur, qui capillum radi voluit, ne aniam hostibus præberet; quod Alexander Magnus in barbâ iussit imitari suos. Thascorum, & Carthaginenium femine, capillos pro machinis necandis, & nauium funibus dederunt. Polyæn. l. 8. Aquileienses in neruos arcuum impenderunt; Fulg. l. 7. c. 6.

Arma itaq; quibus hostem ferimus, opprimimusque, sunt quibus cominus, vel quibus eminus pugnamus. Illa quibus cominus res geritur, non ita mutata sunt; alia valde diuersa sunt.

§. 2. Arma quibus hostis læditur cominus multiplicia sunt. Enses pleræque gentium habuerunt. Primum singularem, deinde duos gestarunt, præter enses oblongum paramerium, vel parazonium, siue pugionem, aliquando ad dextrum, quandoque ad sinistram latus: dextram meminit Polybius, sinistram Iosephus lib. 3. de bello Iudaico. Romani post bellum Punicum secundum Hispanienses gladios gesserunt. Punctum eo potius, quam casum vtuntur. Nam casum pugnantem derisere Romani, raro enim plaga mortifera est, & latus nudat. Interdum tamen & casum; Seneca de benef. Galeam macharā hispanica diuisam ait. Iulius l. 31. Postquam gladio Hispaniensi, detruncata corpora, brachijs abscissis, aut tota ceruice defecta, & sceditatem aliam vulnere viderunt. Nunc diuersa genera gladiorum ad utramque pugnam habentur.

Ensis longus & pugio.

Equiti gladius longus datus. Ioseph. l. 3. de bello. Equitibus gladius est ad dextram oblongus, & contusus item longus in manu. scutum ad latus equi transfertum, & in pharetrā portantur tria, aut plura iacula, culpe lata, & hastis magnitudine non cedentia. Galeas & loricas omnes habent, vti pedites.

Gladius longus equiti.

§. 3. Hasta alia grandis est, qua cominus pugnatur, alia vero iaculatoria; Strabo lib. 10. *Διπλήρης ἡ τῶν δορυτοῦν χειρὶς, ἡ μὲν ἐκ χειρὸς, ἡ δὲ αἰς πελτοῖς. καὶ ἡ περὶ καὶ ὁ κόντος ἀμφοτέρωθεν τῆς χειρὸς ἀποδιδοῦσι. καὶ γὰρ οὐκ ἀπὸν χειρὸς, καὶ κόντος ἐκλενται. ὡς περὶ καὶ ἡ οὐκ ἀπὸν δαναταί, καὶ ὁ οὐκ ἀπὸν.*

Nostri his solis hodie vtuntur cominus, iacula cætera vnæ bombardæ abstulerunt.

Secures fuere longiores, quibus nostræ bipennes seu Hallabardæ successerunt, huc referunt salibam, vel Tricium siue Martiobarbulum, quibus scuta perfingebant, Vegetius lib. 1. cap. 17. In Illyrico dudum due legiones fuerunt, quæ sena milia militum habuerunt: quæ, quod his telis scienter vtebantur & fortiter, Martiobarbuli vocabantur. Per hos longo tempore strenuissime constat omnia bella confecta: vsque eo, ut Diocletianus & Maximianus, cum ad imperium peruenissent, pro merito virtutis hos Martiobarbulos, Iouianos, atque Herculanos censuerint appellandos, eosque cunctis legionibus prætulisse doceantur. Quin autem Martiobarbulos insertos scutis portare consueverunt: quos si opportunè milites iaciunt, propè sagittariorum scutati mutuari videntur officium. Nam hostes, equosque, consanciant, priusquam non modo ad manum, sed ad ictum missilium potuerit perueniri.

Secures.

Martiobarbuli.

Apud Leonem tamen Martiobarbuli sunt iacula. Turnebus à piscibus barbulis dictos putat.

§. 4. Acides teretes erant, & cum in hostem iactæ essent, funiculo reuocabantur; Careiam vel Caiam etiam dictam putant.

Ropalæ, careiam.

§. 5. Malleos etiam ferre consueuerunt maxime equites, quorum loco, nunc latos gladios gerunt. Huc pertinent, & ἑστῆλα, castusque.

Laqueis etiam vsi sunt, quemadmodum reti, seu reticulari laqueo retianj. Tyrij Macedones cum tures ad oppugnationem promouerent, retibus illaqueabant, sternerantq; Diod. l. 17. de Finis, idem ait Olaus Magnus.

CAPVT XVII.

Arma quibus hostem ledimus eminus.

PILVM Romanis iaculum, fuit cubi-
torum quatuor & semis, siue septem pedum,
paulo minus vt Lipsius docet. Ferrum par ligno, sed
dimidia parte infixa, vel affixa ligno, ferrum aliquan-
do quadratum aliquando trigonum, crassitudine digi-
tali, Vegeti⁹ ait Scutatos pedites, & loricos equi-
tes saepe transuerberare. Vis ei tanta etiam à Tibullo
tribuitur, vt lento perfergerit obula pilo. ferrum latum ei
tribuit Virgilius. Lato crispans hastilia ferro.

Florus ingentia pila, gladiis comparat; circa mu-
cronem hamata erant, ne extrahi possent, in scutis i-
taq; harebant, eaq; grauibant, quod impedimentū
vt maius esset, Marius effecit, vt inlesterentur. Inter-
dum duo scuta perforabant, & connectebant.

Pila alia erant ab hastis velutum, has graeci *πύλακες*,
illa *όστρος* appellant. Velites etiam *πύλακες* dixe-
runt. Polybius ita describit. Telum pili lignum habet lon-
gitudine plerumque bicubitali, crassitudine digitali. Spiculum
vnius spithame, palmi inquam maioris, ed vsq; attenuatum &
acutum, vt mox primum post iactum necessitas stectatur, sitq;
inhabile ad remittendum: alioqui commune fieret telum.

Septena iacula quaternum pedum data sunt sin-
gulis; Ligni longitudo trium pedum, ferrum palmi
magni, siue dodrantalis paulo minus pede. facile ita-
que fuit septenas hastulas ferre manu.

Partim pilo, partim hasta velitari similis est Sibū-
na, siue Sybina, Graecis Illyrisque vsitata, in venatib.
potissimum vti sunt. Pilorum licet vis interdum ex-
aggeretur, tamen constat ordinarie infirmam fuisse.
Nam plerumq; ex equo & inferiore loco irrita cadebant.

Litius l. 7. Præter virtutem locus quoque adiunxit,
vt pila omnia, hastæq; non tanquam ex equo missa,
vana (quod plerumq; fit) caderent, sed omnia librata
ponderibus figerentur. At nostra tela quocunque ex
loco efficacia sunt.

S. 2. Equitum hastas veteres, & nouas nobis Poly-
bius describit. Hasta etiam dupliciter inutiles is erant. quod
& graciles faciebant ac tremulas, eoq; nec collinare recte pore-
rant & scopum tangere, & primum cuspidem in aliquo de-
figerent, concussa ipso motu equorum pleraq; frangebantur. Ad-
do quod sine in a cuspidem facta, solam plagam iectumq; primore
parte dabant: eaq; defacta reliquum inutile, & inefficax is
erat. At vero scuti habebant ex bouillo corio, vmbilicata pla-
centis simillimum, quas in sacrificiis solent apponere, quibus nec
in pugna commodè erat vti, quia firmitatem non habebant; &
ab igne corio soluto aut vitato, inutilia & olim & nunc fiant
prorsus. Idcirco improba eorum vsio cum esset, statim assumpsit
re Graecanicam paraturam armorū, in qua hastarum quidem
prima cuspidis plagam directam & validam esse cōtingit, quo-
nam stabile & immobile hastile est; itemq; ex transumptione,
ima cuspidis vsus firmum ac violētum. Eadem ratio in scutis.
Nam & in aggressionē & oppositionē stabilia & firmiter cetera
manent, quod cum vidissent, imitati sunt statim.

Optime Lipsius; cū Brutus & Tarquinius per par-
mas vulnerati conciderent, non hastas fortes, sed par-
mas infirmas fuisse docet. Non igitur magni fuit ve-
terum armatura, quā ipsi principes cā tuti nō essent.

S. 3. Hastam longam habuisse equites constat, qui-
bus conciderent, vt nostri lancearii. Nostri nunc eas
firmant ad latera, vt toto pondere & impetu idē per-
ferant, tum quia ferrū etiam à posteriore parte cuspi-
datum habebant, quem *οὐρομένη* vocabant, putat
Lipsius eo caruisse, quod si fuit, multo infirmior ictus
inferebatur. Sed credo clauū, vncum aut simile quid
fuisse, quo ad corpus sedentis firmaretur hasta, *οὐρο-
μένη* autem liberum fuisse. Nam obniti genibus pote-
rant, vt Syluius ait.

Sustentata genu per campum pondera cori;
Sarmatici prona aduersos vrgebat in hostes.

Alia iacula quæ tria aut quatuor in pharetra gerebāt,
infirma erant, & iacienti potius, quam cominus pu-
gnanti idonea.

Cylindrorum etiam vsus & saxorum à Marcellino
ostenditur. Nonnulli, inquit, scalas vehendo, ascensuq; ex o-
mnī latere parantes, sub oneribus ipsis obruebantur, contrusis
per pronum saxis, & columnarum fragmentis ac cylindris.

S. 4. Tribulos Romani contra spargere soliti, He-
rod. l. 4. Romani quotiens pedem conferebant, facile scil. ad-
uersarios superabant: postea vero quam ab equitatu & came-
lorum multitudine premebantur, fugā simulatā tribulos, alia-
que machinamenta ferrea acuminata proiciebant. que sub a-
renā latentia, neq; cuiquam conspicia, perniciem equitibus, &
camelorum infessoribus adferebat. quippe illis calcatus equi, po-
tissimum vero camelus (quoniam huic generi mollissima sunt
vngula) sub idē claudicabant, excussus tergo infessoribus.

CAPVT XVIII.

Arma viua.

S. 1. Equis bellatoribus vtuntur, alijsq; animalibus,
tanquam instrumentis animatis; itaq; & arma
dici possunt: equidem siue bipalis, siue bubus terram
euertat agricola, tam boues, quam ferrum instrumentū
ta sunt.

S. 2. Antiquissima priscomum arma fuisse equi curu-
les, curtus ferrati, falcati. Quadrigæ etenim falcatae o-
lim summo timori erant. In factis litteris frequenter
memorantur. Exod. 14. Pharaō iungit sexcentos cur-
tus electos. Deut. 11. 4. & 20. 1. Josue 11. 4. & 17. 16. fer-
rei curtus. Jud. 1. 19. & 4. 13. nongentos habet Sisara. Et
1. Reg. 13. 5. Philistim habent triginta millia curuum,
& sex millia equitū. 3. Reg. 9. 9. muniuntur ciuitates
curuum. Item 2. Par. 8. 6. & 9. 25. In illis robur & fidu-
cia. Judith. 9. 6. 11. 31. 1. & 36. 9. & 37. 24. & 66. 15. quasi
turbo quadriga eius. Antiochus & Mithridates cur-
ribus etiam vti sunt. Tandem euahuerunt, & nunc
prorsus inutiles sunt ad pugnam: Vegetius cautam
reddidit l. 3. c. 24. Quæ vi primo magnum inulere terrorem,
ita postmodum fuisse derisui. Nam difficile currus falcatus pla-
num semper inuenit campum, & leui impedimento retinetur:
vnoq; afflicto aut vulnerato equo decipitur. Sed maxime hac
Romanorum militum arte perierunt. Vbi ad pugnam ventum
est, repente toto campo Romani tribulos abiecerunt; in quos
currentes quadrigæ cum incidissent, deletæ sunt. Tribulus a-
quiles. tem est quatuorpalis confixum propugnaculum, quod quomo-
do abieceris, tribus radiis stat, & erecto quarto infestum est.

Erant & alij curtus, seu currodrepani, qui duobus
aut singulari equo trahebantur. quales exhibet nobis
Vegetij interpres doctus, & diligens Godeschalcus
Steenvechius.

Effedarios nobis Cæsar ad miraculum prope au-
daces, expeditosque describit. l. 4. Genus hoc est ex effedus
pugna: Primò per omnes partes perequunt, & tela conici-
unt; atq; ipso terrore equorum, & strepiturorum ordines ple-
rumq; perturbant. & cum se inter equitum curtas insinuant,
& ex effedus desiliunt. & pedes proliantur. Aurigæ interim
paululum e prælio excedunt, atq; ita se collocāt, vt si illi à mul-
titudine hostium premantur, expeditum ad suos regressum ha-
beant. Ita mobilitate equitum, stabilitatem peditum in præ-
lio præstant, ac tandem vsu quotidiano & exercitatione effi-
ciunt, vt in declin. ac præcipiti loco equos sustinere, & breui
moderari ac flectere, & per temonem percurrere, & in ingo in-
sistere, & inde se in curtus celsissime recipere consueuerint.

Curtus falcatos describit nobis Curtius l. 4. Ipse an-
te se falcatos curtus habebat, quos signo dato vniuersos in ho-
stem effudit. ruebant laxatis habenis aurigæ, quo plures nodum
satis prouiso impetu prouicerent. Alios ergo hasta multum vi-
tra temonē emittentes, alios ab vtroq; latere demissa falcem lace-
rantes.

οὐρομένη

Tribuli.

Equi curu-
les, & cur-
tus.

Olim in
curribus
robur.

Nunc inu-
tiles.

Effedarii.

Falcati

curtus.

ranere. Iterum eod.lib. Ducenta falcata quadriga, vnicum il-
larum gentium auxilium, secuta sunt: ex summo temone ha-
sta praefixa ferro eminebant. Verrug, à iugo ternos direxerant
gladios, & inter radios rotarum plura spicula eminebant in
aduersum. alie deinde falces summis rotarum orbibus here-
bant, & alia in terram demissa quicquid obtinuit concitatis e-
que fuisset amputatura. Iple Alexander ordinibus solutus
excipi iussit, Sylla palos fixit. Heluetij cū Gallias oc-
cupare statuisent, creuerunt ad inementorum, carro-
rum maximum numerum, per biennium quam ma-
ximas menses fecerūt, fœdus cum vicinis ciuitatibus,
deinde cum egressuri essent, singulos trium mensium
molita cibaria habere iusserunt. Cæsar l.i. belli Gal-
lici.

Erant currus illi ad munimenta, ut suo loco dicam, & simul necessaria conuehenda.

Elephanti.

§.3. Elephantorum olim formidulosa fuit in prælium inductio. Pyrrhus primus in Italiam duxit.

§. 4. Elephas etiam inutilis fecere Romani; & nunc fere noxii sunt, quia facillime in suos vertitur. olim cataphractis in curribus adterfum beluas collocabant, qui farissas, hoc est, longos contos dirigebant. alij milites cataphracti, & vndiq; cupidibus eminentibus munitis, ne apprehendi possent à proboscide immittebant, alij funditores, & sagittarios. Spacium inuadendi dabant, & circumdatas cum magistris capiebant. Balistis etiam curulibus eos oppugnant: nunc contra eas tormenta omnia valent, vt vix in prelium ducantur. Elephas Hannibal 80. ante annum posuit. Scipio Numidas equites opposuit; communes autem hostes celerantur, quia facile in amicos vertuntur: nulla vi vulnerari potuisse, falso refert Cassid. lib. 10. c. 30. Leuissimo alioqui negotio repellantur.

Cameli.

§. 5. Camelos equis & elephantis opponere con-
fueverunt. Camelos equitatu Cræus opposuit,
quorum nouitate equi confutati, infidentes præci-
pitantur. Front. lib. 2. c. 4. Meminit & Camelorum in
bellis Plin. lib. 7. c. 18. Haliattes Lydus, Colophonij,
Catastabalenses canibus in prælio vii sunt, quod et-
iam Magnetes in more habuerūt. Pollan. l. 7. Ælian.
l. 14.

Canes.

Philippus etiam Arbelios in densa sylvarum fugientes per canes venaticos cepit. Polyæn. l. 4.

Sues.

Degenerofis beftiis minime mirum eft, Sues etiam in bellum adduxerunt; animal propter conuiuium natum, & cui anima pro fale fit. Nam grunnitum fuis, atque adeo immundum pecus elephas abominatur achoret. Ideo contra turrigeras beluas interdum adhibetur.

Megarenſes Elephantos Antigoni, porcis quos pi-
ce illeuerant, auerterunt. Terrorem uſu alii ademe-
runt. omnia enim uſitata uiſcunt. Perſeus elephan-
tos ligneos, ex quibus tuba ſtridebat, fieri curauit, vt
equi illis aſſueſcere & contemnere diſcerent.

Statue.

Non mirum est autem bestiis vos fuisse, qui statuas etiam ad oppugnationem attulerunt. Nimium rude videtur, quod de Sardibus à Cyro captis dicitur: Nam qua mons præruptus erat, eo malos impositis armatis statuīs applicuit, alia deinde parte oppugnationem incepit, sed cum obfessi statuas viderent, iugum ab armatis occupatum existimarunt, atque ita vibem Cyrus inuasit. Omne itaque quod in medio est prudenti Imperatori arma præstat.

In bestiis quoque artis est, naturas earum excitare, quo possunt modo. Nam cum arte careant, arte aliena regendæ sunt. Brachius cum fessi equi calcaribus agi non possent, equas præmisit, quas insecuti sunt.

Fulg. l.7.c.4. Victōria vero in eo sita erat, vt
prior fances montium occu-
paret.

C A P V T X I X.

Machinarum bellicarum consideratio.

§.1. **Q**UOD in praeliis, actionibusq; belli sunt stragemata, hoc in operibus sunt machinae, in his enim, & illis opus est ingenii, prudentiae, sagacitatis, non virtutum aut sumptuum. Machina itaque opus est ingeniosè excogitatum, factumq; ad effectus, qui alias maiore sumptu, ac viribus egerent: ita dictam putant, *ὅτι δὲ αὐτὸ ἡσθεύου*, quod non ab oscitantibus, sed animum artemq; intendentibus fiat. Deut. 20. 20. Ex lignis felicibus **DE V** s. vetuit machinas instruere quas vocat מַחֲשֵׁה quod muniant, seu fortes efficiant obfidentes. 2. Par. 2. 26. 15. Ozias Jerosolymam machinis instruit. Et fecit in Ierusalem diuersi generis machinas, quas in turribus collocavit, & in angulis murorum, ut mitterent sagittas & saxa grandia. Septuaginta vocant *μηχανὰς μηχανῶν*, *ἐκκευμένας λογισμῶν*, machinas ratiocinationibus artificis machinatas. Hebræus vero clarius; השגורה מן השבחה חשב, hoc est, machinas machinationem machinantis: Est vero חשב intenta cura, artificioque cogitare, omniaq; animo voluere.

Machina o-
pus ingenij.

Inuēta igitur antiquissimis temporibus sunt machinae, quotiedq; nouae inueniuntur; sed tamen si vera fateri volumus, machinae machinarum sunt tormēta bellica, vis pulueris pyrei in tormentis, petartis, suffocant.

§ 2. De antiquitate machinarum dubitant Philo-
logi, arbitrantur tamen à Moſe venire, & priſcis illis.
Staius Pylius, & Meſſeniis bello Troiano attribuit.
Romani regū tempore illis uſi ſunt, ut docet Lipſius
l. 1. poliort. Pericli arietes tribuit l. 12. Diodorus.

Verū fuisse antiquas machinas docet Moſes Deu. 20. 20. ubi imprimis è ligno fiunt, & dicuntur מִצָּרָה, quod obſidionem, munitionem, coarctationē ſignificat. Itaque quicquid ad obſidendum, vexandoſque obſeſſos pertinet מִצָּרָה nominatur. Cum autē Moſis tempore, & quod præceſſit, fuerint vrbes munitiſſimæ, & ad cælum vique muratæ, vt Scriptura loquitur, Deut. 1. 28. Eademq; fuerint expugnata, vt conſtat ex bellis Regum Seon, Heſebon, Moab, & Palæſtinarum, machinas fuiſſe conſtat, quis enim credat, dolabris tantum & ligonibus mœnia diſſecta: aut fame captas: & machinis igitur uſi ſunt.

Deinde Ezech. 4. 2. & 21. 22. & 26. 18. meminit Machinarum tanquam ſuo tempore uſitatarum. Verba eius 4. 2. ſunt hæc. Et ordinabis aduerſus eam obſidionem, & edificabis munitiones, & comportabis aggerem & dabis cōtra eam caſtra, & pones arietes in gyro. Et 21. 22. Ad dexterā eius Arietis. facta eſt diuinatio ſuper Ieruſalem, vt ponat arietes, vt aperiat os in cade, vt eleuet vocē in vlulatu, vt penat arietes contra portas, vt comportet aggerem, vt adificet munitiones. Et 26. 8. Filias tuas, quæ ſunt in agro, gladio interficiet: & circumdabit te munitiombus, & comportabit aggerem in gyro: & eleuabit contra te clypeum.

Bombarda
ceteras ma-
chinas fu-
gerunt.

Testud
ligni m
china.

Romani testudinem fecissent, rati eos fessos, ab equis descenderunt, & occisi sunt. Dion. in Aug.

§. 3. Vegetius has machinas recenset, Testudines, arietes, falces, vineas, pluteos, musculos, turres. Vitruvius l. 10. c. 20. & 21.

Testudo ex
suis, &
militibus.

Testudo scutorum iunctorum est machina: Vfus testudinis, vt muro succederent, eum subruerent. Liu. l. 4. 4. Iuuenes quidam Romani, ludicro Circensi ad vsum belli verso, partem humillimam muri ceperunt. Ascendebant autem & duplicem triplicemq; testudinem faciebant, balista & catapultae non nocebant ob vicinitatem. Primi super capita scuta leuabant, sequentes demittebant, postremi genibus nixi erant, hoc modo equitatu & sagittarios repellabant. Dio in hunc modum describit. Porro testudo talis est, & fit hoc modo. Impedimentis, & leni armaturae, & equite omni, in medium acceptis; grauis armaturae pedites, illi qui oblongis, & in tubi dimidiati modum factis scutis vtuntur, in extremis partibus, tanquam in latericio opere, pro muro ponuntur, & reliquos omnes ipsi extra spectantes ambulant. Ceteri qui latiora scuta gerunt, in medio densi locantur, & scuta cum super se, tum super alios attollunt, vt in tota phalange non sit aliud quam scuta cernere, & a telorum tactu omnes tutos esse, ob densitatem instructionis. Adeo n. validè firman, vt & super eam homines aliquot ingredi possint, imò etiam equi & currus agi, quoties in casu & angusto aliquo loco cõstipantur. Quod equitem curruq; sustinuerit, vix fieri potuit, nisi forte pilis humi fixis adiuuarent. Nunc quia scuta defunt, fieri testudo non potest, nec expedire esse, cum conferti tormentis disijci possint. Equitem hactenus sustinent vt suo loco dicturus sum.

Testudo ex
loqui ma-
china.

Vegetius Testudinem, arietem, falcē, hunc in modum describit. l. 4. c. 14. De materia, ac tabulatis testudo contextitur, quae ne exuratur incendio, corijs, vel cilicij, centonibusque vestitur. Hec intrinsecus accipit trabem, quae aut ad unco praefigitur ferro, & falx vocatur, ab eo quod incurua est, vt de muro extrahat lapides: aut certe ipsius caput vestitur ferro, & appellatur aries: vel quod more arietum retrocedit, vt cum impetu vehementius feriat. Testudo autem a similitudine verae testudinis vocabulum sumpsit: quia sicut illa modo reducit, modo profert caput: ita machinamentum interdum reducit trabem; interdum exerit, vt fortius cadat.

Testudo itaque generale nomen est, quod arietem & falcē continet. Carthaginensium inuentum fuisse refert Vitruvius l. 10. c. 19. Carthaginenses, inquit, ad Gades oppugnandas castra posuerunt: cum autem castellum ante cepissent, id demoliri sunt conati. Posteaquam non habuerunt ad demolitionem ferramenta, sumpserunt tignum, idque manibus sustinentes, capiteque eius summum murum continenter pulsantes, summos lapidum ordines deticiebant, & ita gradatim ex ordine totam communionem dissipauerunt. postea quidam faber Tyrus, nomine Pephasthenos, hac ratione & inuentione inductus, malo statuto, ex eo alterum transfuersum vti trutinam suspendit, & reducendo & impellendo reuoluentibus plagis deiecit Gaditanorum murum. Cetrus autem Chalcedonius de materia primum basim subiectis rotis fecit, supraque compegit arcecharijs, & iugis varas, & in his suspendit Arietem, corijsque bubulis textis, vt tutiores essent, qui in ea machinatione ad pulsandum murum essent conlocati. Id autem quod tardos conatus haberet, testudinem arietariam appellare coepit. Verum ante in Palæstina fuit.

Testudinem Lippius triplicem esse docet. χαλῶν χροεῖς erat ad fossas opplendas, vias æquandas. χαλῶν ὑπερὰ ad fodendum comparata arietaria, cui aries illigatus erat. Testudo dicitur a tardigrado processu; magna enim moles erat, & firma contra ignes, catapultas, & saxa grandia.

De Ariete Lippius l. 3. poliore. d. 1.

Duae trabes Hagenoæ afferuntur, magna longitudine, ita vt facile a ducentis hominibus possint impelli: funiculi enim annexi sunt.

Maiores testudo erat Helepolis, qua vñs Deme-

trius, qui Polioretetes dictus est, Marcellinus l. 23. Testudo, ait, compaginatur immanis, axibus roborata longissimis, ferreisque clavis aptata, & contegitur corijs bubulis, virgarumque recentis textura, atque limo asperguntur eius summa, vt flammeos detraxerit & misiles casus. Conferuntur autem eius frontalibus trifida cuspides praecutae, ponderibus ferreis graues, qualia nobis pictores ostendunt fulmina, vel fictores, vt quicquid perierit aculeis exsertis abrumpat. Hanc ita validam molem, palis & funibus regens numerosus intrinsecus miles languidiori murorum parti viribus admovent concitis; & nisi desuper propugnantium valuerint vires, collisparietibus aditus patefacit ingentes.

Helepolis.

§. 4. Vineae ad subruenda mœnia, plutei ad depellendos propugnatores admouebantur. Veg. l. 4. c. 15. Vineas dixerunt veteres, quas nunc militari, barbaricoque vsu causas vocant. E lignis lentioribus machina colligatur, alta pedibus octo, lata pedibus septem, longa pedibus sexdecim. Huius tectum munitione duplici, tabularis, eraribusque contextitur. Latera quoque vimine sepiuntur, ne saxorum, telorumque impetu penetrerent. Extrinsecus autem, ne immisso concremaretur incendio, crudis ac recentibus corijs, vel centonibus operitur. Ista cum plures facta fuerint, iunguntur in ordinem, sub quibus subsidentes tuti ad subruenda murorum penetrant fundamenta. Plutei dicuntur, qui ad similitudinem absidis contextuntur vimine, & ciliciis, vel corijs proteguntur, ternique rotulis, quarum vna in medio, duae in capitibus apponuntur, in quamcunq; partem volueris admoventur more carpentis: quos obsidentes applicant muris; eorumque munitione protecti, sagittis siue fundis, vel missilibus defensores omnes de propugnaculis ciuitatis exturbant, vt scalis ascendendi facilius praestetur occasio.

Vineae.

Plutei.

Vites pergulas imitabantur, crates & tabulae erant, terra internebantur, & quandoque lateribus contra incendia. Dolabris porro fundamenta subruiebant.

§. 5. Musculi minores erant. Veg. l. 4. c. 16. Caesar l. 2. de bello ciuili. Duae trabes erant primum in solo aequae longae, distantes inter se pedes quatuor, conlocantur: inque itis columella pedum in altitudinem quinque desiguntur: has inter se capreolis molli fastigio coniungunt, vbi signa, quae Musculi tegendi causa ponunt, conlocantur. Ea super signa bipedalia iniiciunt, eaque laminis clauisque religant. Ad extremum Musculi tectum trabesque extremas, quadratas regulas, quatuor patentes digitos desigunt; quae lateres qui super Musculos struuntur, contineant. Ita fastigiato atque ordinatim structo, vt trabes erant in capreolis conlocatae, lateribus lutoque usculus, vt ab igne, qui ex muro iaceretur, citius esset, contegitur. supra lateres coria inducuntur, ne canalibus aqua immissa lapides diluere posset. Coria autem ne rursum igne ac lapidibus corrumpantur, centonibus conteguntur.

Musculi.

§. 6. Turres ambulatoriae maioris operis erant, Veget. l. 4. c. 17. Vide Lippium poliore. dial. 4.

Turres.

§. 7. Nunc omnia ista inutilia sunt, nostra enim tormenta paucis ictibus penitus disijcerent. olim vel eruptione facta incendebant, vel phalarica cuiusgenum nutrimenta indiderunt, exurebant.

Arietem catenis comprehendebant.

Aries inutilis.

Pulvinos opponebant.

Murum altiores faciebant, aut alium ducebant. Si inferior muro est, inutilis redditur. at obsidentes arte fallunt. Constat, inquit Vegetius l. 4. c. 19. inefficax machinamentum reddi, si inueniatur inferius. Verum obsidentes eiusmodi dolum adhibere consueuerunt. Primo talem exstruunt turrem, qua propugnaculis ciuitatis videatur inferior. Deinde secreto aliam de tabulatis intrinsecus turriculam faciunt, & cum muris fuerit machina sociata, subito funibus, trochleisque de medio turriculae illa produciuntur, de qua egredientes armati (quia altior inuenitur) statim capiunt ciuitatem.

Turricula in turri.

Rhodus artifex clam terram suffodit cuniculo, accedens machina pondere suo, solo cedente, subfedit.

Callias Helepolim intra murum traxit. Diogenetus sordium proiectu machinam impediuit. Malleolus

Malleoli.

T c t

Marcel-

Malleoli. Marcellino sagitta est in modum coli, ignibus fecta. Malleoli autem, inquit, teligenus figuratur hac specie. Sagitta est cannea, inter spiculum & arundinem multisido ferro coagmentata, quæ in muliebri colli formam, quo nectur lintea stamina, concutatur; Ventre subtiliter & plurifariam patet, atq; in alveo ipso ignem cum aliquo suscipit alimento. & sic emissæ lentius arcu inualido (ictu enim rapidiore exstinguitur) si haferit vsquæ, tenaciter cremat; aquisq; conspersa acrioris excitat æstus incendiorum, nec remedio villo quàm supràdicto pulvere consopitur.

Sambuca. Sambuca dicitur, Veget. l. 4. c. 21. à similitudine citharæ. Nam quemadmodum in citharâ chordæ sunt, ita in trabe, quæ iuxta turrim ponitur, funes sunt, qui pontem de superiore parte trochleis laxant, vt ascendat ad murum, statimq; de turri exeunt bellatores, & per eum transeunt mania vrbis inuadunt. Turri igitur iuncta est.

Tollenon. Exostra pons quide turri proteditur. Veg. l. 4. c. 21. Tollenon dicitur, Veg l. 4. c. 21. quoties vna trabes in terram præaltè defigitur, cui in summo vertice alia transuersa trabes longior dimensa medietate connectitur, eo libramento, vt si vnum caput depresseris, aliud erigatur. In vno ergo capite cratibus siue tabulatis contextitur machina, in qua pauci collocantur armati. Tunc per funes vno attracto depressosq; alio capite eleuati imponuntur in murum.

Balistæ. De balistis aliisq; Veget. c. 22. l. 4. Aduersum hæc obfessos defendere consueuerunt balistæ, onagri, (scorpiones, arcubalistæ, fustibali, sagittarij, fundæ. Balistæ funibus, neruis (chorodug) tenditur, quæ quanto prolixiora brachiola habuerit, hoc est, quanto maior fuerit, tanto spicula longius emittit: quæ si iuxta artem mechanicam temperetur, & ab exercitatus hominibus, qui mensuram eius ante collegerint, dirigatur, penetrat quodcumque percusserit. Onager autem dirigit lapides, sed pro neruorum crassitudine & magnitudine saxorum pondera iaculatur. Nam quanto amplior fuerit, tanto maiora saxa fulminis more contorquet. Hæ duobus generibus nulla tormentorum species vehementior inuenitur. Scorpiones dicebant quas nunc manubalistas vocant: ideo sit nuncupati, quod paruis subtilibusq; spiculis inferant mortem. Fustibales, arcubalistas, & fundas describere superfluum puto, quæ præsens vsus agnoscit: saxi tamen grauioribus per onagrum destinatis, non solum equi eliduntur, & homines, sed etiam hostium machinamenta franguntur.

Onager. Catapulta hastas, Balistæ saxa iaculabatur, sed interdum vtrumq; telum eadem machina. Nô fuisse vim parem nostris etiam minoribus tormentis docet Valerius de serpente Africano. Telorum iactu perforari nequiuisset, sed ad vltimum balistarum tormentis petatum, silicem crebris, & ponderosis ictibus procubuisse. Deinde ictus illi ligneas turres, coriaq; non facile frangebant; nostra tormenta omnia transeunt. Scorpiones minora tela iaciebant, & vnus manu dirigebantur. Superfunt alia armorum genera, quæ quia obfidentibus fere propria sunt, in aliud caput distuli.

Fustibali. **Arcubalistæ.** Catapulta.

Delectum magna cura habendum.

CAPVT XX.

Delectum magna cura habendum.

§. 1. **I**VS TVS Lipsius l. 5. polit. c. 8. Militiæ nostræ flagitia palam aspernatur. Delectus formam apud nos vllam negat esse. Emunt militem non legunt. Ad sonitum tympani coeunt, ignoti inter se, ignorantesque purgamenta vrbrum suarum, quibus ob egestatem & flagitia maxima peccandi necessitudo est, affuei latrocinij, bellorum insolentes. Ego sane delectum militum nostrorum meliorem esse optarem; sed tamen olim quoque vitiosus erat, & crebro pessimorum, certè inuitorum: neq; noster adeo vituperandus est. Veteres ergo videamus. Primum non erat volonum, sed coactorum respondere ad nomina. Quæ ex re tot Romana ciuitas dicordias experta est, cum acerrimum Tribunorū telum esset impedire delectus, quod interdū cum extremo patriæ periculo fecerunt. Quin etiam instar fugitiuorum man-

Veteris delectus inmodus.

cipiorum stigmatibus inusti sunt. Eodem modo notati sunt & Fabricenses, vt habet constitutio Arcadij & Honorij c. l. 11. Magna fuit omnium signatorum obligatio; Julianus legem tulit, ne ante expleta stipendia ad monasteria admitterentur. feruiles igitur milites & Fabricenses erant, quomodo igitur plibertate pugnaret?

Deinde cum inuitti sacramento adigerentur, timidius pugnabāt, domum respectabant. Volonum autē maior est alacritas. Docuit hoc quoq; Romana resp. seu potius eius calamitates. Bello secundo Punico (Liu. l. 22.) octo millia seruorum empti sunt, interrogati singuli; vellentne militare? magno vsui miles ille fuit, & merito inter Quirites recensitus. Non iniuncta est historia quam recitat Liu. l. 24. Legiones magna ex parte Volonum habebat (Tib. Gracchus) qui iam alterum annum libertatem mereri quam postulare maluerant. senferat tamen hybernus egrediens murmur in agmine esse querentū, nunquāne liberi militaturi essent? scripseratq; senatus, non tam quid desiderarent, quam quid meruissent, bona sortiq; operæ eorum se ad eam diem vsū: neq; ad exemplum iusti militis quicquā eis præter libertatē deesse. De eo permixti ipsierat, faceret quod Rep. duceret esse. Itaq; priusquā cum hoste manum confereret, pronunciat, tempus venisse eius libertatis, quam diu sperasset, potiūda. Postero die signis collatis dimicaturū puro ac patenti campo, vbi sine villo insidiarū metu vera virtute geri res posset. Qui caput hostis retulisset, eum se exemplo liberum iussurum esse, qui loco celsisset, in eum seruilis supplicio animaduersurum. Suam cuiq; fortunam in manu esse libertatis auctorem eis non se forte solum, sed COS. M. Marcellum esse, vniuersos patres, qui consulti ab se de libertate eorum sibi permisissent. Literas inde COS. ac S. C. recitauit. Ad quæ clamor cum ingenti assensu est sublatu, pugnam posebant signumq; vt daret extemplo, ferociter instabant. Gracchus prælo in posterum diem pronuntiato, concionem dimisit. Milites lati, præcipue quibus merces nauata in vno die opera libertas futura erat: armis expediendis, quod reliquū diei fuit, consumpserunt. Postero die vbi signa ceperunt canere, primi oim parati instructiq; ad pratorium cōueniunt, sole orto Gracchus in aciem copias eduxit. Nec hostes moram dimicandi fecerunt. Decem & septem millia peditum erant, maxima ex parte Brutij ac Lucani: equites MCC. inter quos pauci admodum Italici, ceteri Numidæ fere omnes, Maurig. Pugnatum est & acriter, & diu, quatuor horis neutro inclinata est pugna. nec alia magis Romanū impediēbat res, quā capita hostium præcia libertati facta, nam vt quisq; hostem impigrè occiderat, primum capita agre inter turbā tumultūq; abscindendo, tempus terebat. deinde occupata dextra tenendo caput fortissimus quisq; pugnator esse desierat: segnis ac timidistr adita pugna erat. Quod vbi Tribuni mil. Graccho nunciauerunt, neminem stantem iam vulnerari hostem, carnificari iacentes, & in dextris militū pro gladiis humana capita esse: signum dari prope iussit, prouicerent capita, inuaderentq; hostem, claram satis & insignem esse: nec dubiam libertatem futurā strenuis viris. Tū redintegrata pugna est, & eques in hostē emissus. Volones igitur, imo ferui imperium seruauit.

Pro libertate pugnauit.

§. 2. Delectum Romanū hunc in modum Polybius exponit. Cum vero Delectum habituri sunt, Consules publicè diem prodicunt, quā die Romanos omnes adesse oporteat, quibus etas sit militaris. Faciunt hoc penè quotannis. Cum igitur dies adesset, & militaris omnis iuuentus in vrbe, & mox in Capitolio congregata, tum diuidunt se Iuniores Tribuni eo ordine quo à populo ab sine Imperatorib; sunt facti, in quatuor partes. Quia nimirum quatuor apud eos legiones totam & præcipuam copiarum diuisionem faciunt. Et primos quidem designatas quatuor Prima legioni dicte attribunt; tres proximos secundæ, quatuor alios Tertiæ, denique tres vltimos Quartæ. Seniorum vero Tribunorum duos quidem primos Prima: tres alios Secunda: duos sequentes Tertia: denique tres vltimos Quartæ. Facta autem diuisione Tribunorum eiusmodi, vt omnes legiones tam pari numero habeant duces, tum sedes seiuncti, & seorsim Tribuni cuiusq; legionis prius fortuantur singulatim, & euocant vt in quāq; fors cecidit. Ex ea eligunt quatuor iuuenes etate & promptitudine propemodum aqua-

Volones priant inuitis.

Pro libertate pugnauit.

Dies delectus.

Tribus fortissim vocatq;

Legiones
paucis.

aequales. Quibus productis, primi electionem faciunt Prima legio-
nis Tribunus, secundi Secunda; tertijs Tertia; vltimi Quarta.
Itaque, quatuor productis, primi electionem secundae legio-
nis Tribunus; & sic deinceps; vltimi vero Prima. Post hac denuo
quatuor productis, primi capiunt Tertiae legionis Tribunus; vlti-
mi vero Secunda. Atque, ita semper electione alternat & in orbem
eunt, sit vt pares admodum capiuntur in quaque legione.

In Capitolio id agunt, quia opus erat sanctitate
loci esse tutos. Tribus fortuitur, ne villa praeterita,
aut onerata videretur. In tribu interdum ipsi milites
sorte lecti, quod Sacramentum detrectarent. Cum
dux gratiosus, aut lucrosa militia, vltro nomina da-
bant. Sic Liui. 10. & 42. Quales vero erant milites,
quos in vincula duci iubebant? 1.3. Liuius. Cum col-
lum torqueret. 1.4. dum acerbitas delectus in damno, & lacer-
atione corporum inuisa esset? hoc est, quod aiunt inuitis
canibus venari. Imo aliquando vendiderunt; Liuius
1.8. Valerius & Fabius consules id egerunt. Tali mili-
te nemo nunc hostem aggrediretur: aut primo im-
petu caderetur.

Servii vero illi non mali milites, sed inter primos
strenui erant. Quid si Spartacus, aut Eunus, contra
barbaros duxissent confertos; an non pro re Roma-
na plurimum valuissent? Si enim auxilia & opes ha-
buissent, plus qua Romanis omnes effecissent. Nunc
vt cetera adessent oia, sumptus sane deerat. De Philo-
poemene dixit Flaminius: manus habet & crura, sed vire
non habet; magno n. & strenuo viro superius bello deerat.

At improbi feliguntur: Fateor, etiam ad metalla fo-
dienda, & fruendosq; muros improborum opera vti-
mur, suntq; eorum peccata Reipublicae lucrosa. Nec
tamen nulla est improborum vilitas cum bella ge-
runt. Primum enim vrbes facie inutili, noxiaq; pur-
gantur, & remanet id quod est sincerius. Deinde im-
probos, inquietosque, & scelerum compertos in acie
occumbere consultius est, quam bonos & quietos;
frugiq; ciues; minore itaq; malo Reipublicae cadunt
mali, remanent meliores, qui vrbes tuent, & seruare
possunt. Neque verum est ad disciplinam erudiri eos
non posse: quemadmodum enim homines insigniter
improbi sunt nonnunquam optimi artifices, nau-
tae, negociatores, ita & bellatores. Ordines seruare,
pericula discutere, aduersa ferre possunt. Metus du-
cis, & assuetudo audaces efficit, interdum etiam bel-
lo pietatem adducunt, cum bonos morum doctores
fortiti inter incerta pericula salutis admonentur.

§.3. Quod si optio detur, voluntarios sane malle,
& quibus res angusta domi. Qui enim inuiti ad no-
men respondent, qui in ergastulis latent, pollices si-
bimet praedunt, ne militare cogantur, domum sem-
per respectant, vbi malunt copiose & delicate viue-
re, quam inter belli labores periclitari, non placent.
Hinc crebrae veteranorum de missione querela, &
tumultus. At voluntarij in solo bello spem habent.
Potentissimi reges quibus ius cogendi erat, tamen
voluntarios habere maluerunt. Xerxes magnus ille
rex cum tot populos in bella cogeret, nec inuiti no-
mina darent, sollicitus erat; nam meminerunt fata-
lem Persis Graciam fuisse; vulpinam igitur induit, &
dimisit passim qui diuisaret; principes Graciae pro-
dituros esse patriam, oes ad spolia vocari, non pugna.

Delectum acerbitas quanta vero illa fuit, cum
Darius Oebazo teni vnus e tribus liberis vacatio-
nem roganti, tres relicturnum spopondit, & occisos in
conspectum patris abiecit? Herod. 1.4. Crudelior etiam
Xerxes in hospitem Lydum, qui e quinque vnus petijt
sene & suae solatium, cum diuisum tyrannus ad viam
posuit, vt inter partes transiens exercitus ferali lustris
inferis sacraretur. Romae ad honores aditus clausi e-
rant eis, qui non militassent, adeo ad militiam allici-
endi fuerunt.

§.4. Quin interdum parum aberant a periculo co-

quisitores, cum delectus inuitorum agerent. Liui. 21.
Duos populos, ait, delectus acerbitate consternatos
merum delectionis fecisse. Mittebantur enim per a-
gros Triumui, qui ad militiam cogeret. Liui. 23. 1. In-
terdum Senatores, vt ab Attio, & Legati, vt a Catone.
Ciuis sane cum ad rebellionem Barbaus inuitat, inter
causas delectum addfert. Inflare delectum, quo liberi a pa-
rentibus, fratres a fratribus, velut supremum diuidantur.

§.5. Hoc magnopere studendum, vt in singulos men-
ses supplementa mittantur; sic enim paulatim dum
pauci accipiuntur, maiore delectu veniunt: & immi-
tti veteranis militarem artem addiscunt. Ita Romani
militiam tolerarunt; quotidie enim etiam victor ex-
ercitus efficitur minor; Nihil enim copijs vllis magis
obest, quam tempus.

§.6. Prima ratio delectus est ex gente. Rerum ordo de-
poscit, inquit Veget. 1.1. c.2. vt ex quibus prouincijs vel regi-
onibus Tyrones legendi sint, prima parte tractetur. Cōstat qui-
dem in omnibus locis & ignauos & strenuos nasci. Sed tamen,
& gens gentem praedat in bello, & plaga caeli ad robur non tan-
tum corporum, sed etiam animorum plurimum valet. Quo lo-
co ea, quae doctissimi hominibus comprobata sunt, non omittā.
Omnes nationes, quae vicina sunt soli, nimio calore siccatae,
amplius quidem sapere, sed minus habere sanguinis dicunt: ac
propterea constantiam ac fiduciam cominus non habere pu-
gnandi, quia metuunt vulnera, qui se exiguum sanguinem ha-
bere nouerunt. Contra, Septentrionales populi, remoti a sole
ardoribus, inconstantes quidem, sed tamen largo sanguine
redundantes, sunt ad bella promptissimi. Tyrones igitur de tem-
peratioribus legendi sunt plagis, quibus & copia sanguinis sup-
perat ad vulnere morisq; contemptum, & non possit deesse
prudencia, quae & modestiam seruat in castris, & non parum
prodest in dimicatione & consilijs.

Equidem non inficias iuero, regionis naturam ad
militem legendum idoneum; sed parui tamen esse
momenti docet ipsa historia. Quae enim terrae olim
barbarae, & in idoneae videbantur, nunc sunt feraces
viri-um fortissimorum. Eos qui vicini sunt, ardoribus
soli timidos putat, quia parum sanguinis habent. Nescio
quam vere: Israelitae viri fortissimi erant, & a calore
soli fici. Carthaginenses prudentiam audaciamq;
in praelia attulerunt, & Africo tamen sole torrebantur,
certe a sole venientes & meridie, Romanos Italica
hyeme vicerunt, etiam pugna stataria.

Nam quod de sanguinis copia philosophatur Ve-
getius, nescio an philosophis sit probaturus, qui forti-
tudinem audaciamq; non multo in sanguine collo-
cant, sed calore & spiritibus; nec vulnera metuunt
tam propter sanguinem, quem sistere facile est, quam
propter mutilationem, mortemque.

Neque verum est Septentrionales prudentia & ca-
strorum disciplina destitui. olim ita fuit, cum barbari
essent. at nunc constantissimi in acie, in castris mode-
stissimi sunt; Itaque in omni gente fortes eligendi, quos
deinde disciplina formet, & firmet. Nam quauis illi
qui terram fecunda, & ad meridiem habitant, facile
emolliantur, multi tamen inter eos fortissimi fuerunt.
De Enacimis, Chorreis, Zonzomais diuina scriptura
testatur. Nec verum dicit de omnib. Lucanus, quauis
de plurib.

Quicquid ad Eos tractus mundi, teporem

Labitur, emollit gentes clementia caeli.

Illic & laxas vestes, & fluxa virorum

Velamenta vides.

Sed feritatem quidem exuunt, cultu autem & prudē-
tia crescunt. Romani quidem Syros contempserunt.
Scipio cum Antiochi varia arma esse, & nomina arma-
torum audisset, cum essem, inquit, in Chalcide, hospes meus
varias carnes proposuit, cumq; copiam mirarer; subiecit omnia
esse domestica sua, sed diuersam condituram, sic illorum arma-
tura diuersa est, sed ipsi omnes Syri sunt.

At sane bellum Iudaicum docuit, nullo modo
contemnendos esse, si informantur. Longe enim la-

Conguis-
tores.

Supple-
menta.

Genius loci
aliquid sed
non multum
ad ingenium
facit.

An exan-
gues timidi?

Legiones
paucis.

Coacti pu-
gnare mili-
tes Romani.

Spartacus si
contra bar-
baros pu-
gnasset insti-
giu fuisse
imperator.

Improbis
homo sape
bonus miles.

Xerxes esse
it, vt habe-
ret volun-
tarios.

Xerxes cru-
delis in de-
pau.

Civitas & agrestis miles legendus.

teq; dominati, & Græcos, Romanosq; fatigarunt.

§. 7. Quæritur à multis ex vrbe, an ex agro legendus miles. Veget. l. i. c. 3. ita definit. Sequitur vtrum de agris, an de vrbeb. vtilior tiro sit, requiramus. De quâ parte nūquam credo potuisse dubitari, aptiorem armis rusticam plebē, quæ sub dio & in labore nutritur, solis patiens, vmbra negligēs, balnearum nescia, deliciarum ignara, simplicis animi; paruo contenta, duratis ad omnem laborum tolerantiam mēbris: cui gestare ferrum, fossam ducere, onus ferre consuetudo de rure est. Interdum tamen neceſſitas exigit, etiam vrbānos ad arma cōpelli: qui vbi nomen dedere militie, primum laborare, decurrere, portare pondus, & solem pulueremq; ferre conſciant; paruo victu vtiuntur & rustico, interdum sub dio, interdum sub papilionibus cōmorentur. Tunc demum ad vsum erudiantur armorum: & si longior expeditio emergit, in agrariis plurimū deſerendi sunt, proculq; habendi à ciuitatis illecebris: vt eo modo, & corporibus eorum robur accedat, & animis. Nec inſiciandū est, poſt vrbe conditam, Romanos ex ciuitate proſectos ſemper ad bellū: ſed tunc nullis voluptatibus, nullis deliciis frangebantur. Sudorem curſu & campeſtri exercitio collectum nādo iuuentus abluēbat in Tyberi. Idem bellator, idem agricola, generatantum mutabat armorū. Quod vſq; adeo verum eſt, vt arantū Quinctio Conſinnato (viro optimo) dictaturam conſet oblatam. Ex agris ergo ſupplendum robur præcipue videtur exercitus. Nescio enim quomodo minus mortem timet, qui minus deliciarū nouit in vita. Mihi miles agreſtris placet, quia laboribus aptior eſt. Sunt tamē in vrbānis multa, quibus illi præſtant rutiſcanā iuuentuti, nā ingenio ſunt exactiore, exercitatioresq; & ad omnia magis habiles, cum itaq; minima pars militie robore, & viribus peragatur, omnia vero ſummā egeant indiſtriā, prudentia, dextertate, ad eam vero facilius educantur Vrbāni, malim eos legi. Nunc vero id eo magis neceſſariū eſt, quia genus armorum, quod hoc tēpote in vſu eſt, dextertatem magis, quam vires exigit, non ſcuta, nō vallos gerūt, nō tot laboribus opprimūt. Habuit Roma milites ex agricolis lectos, eoſq; fortiffimos viros, & milites ſtrenuiſſimos, ait Plin. minimēq; male cogitantes. Sed & Cōſinnatus Dictator à ſtuita, & Regulū pauperis agelli cultor adducitur pro rutiſcanā iuuentute. Verū dum rem accuratius cōſidero, video fuiſſe inſignes, ſed nō ita multos imperatores, ideo eiſdem crebro repetiti ſunt conſulatus. At poſtea cum nobiles imperarunt, plures fuerunt. Imo etiā priſcis temporibus multi diuites rem ſtrenue geſſerunt. Sullaniſ & Cæſarianiſ tēporibus, totoq; eo, quod bellum ſecundum Punicum ſubſequitur: innumerabiles viros fortiffimos habuerunt: eoſque ex vrbānis, diuitibus & lautis.

In vrbānis maior eſt dextertitas.

Aetas militaris.

§. 8. Aetatem veterem probat Veget. pubertatem ſc. incipientem; quia celerius imbuitur, & perfectius diſcit, quæ à pueris imbibit, corpus exercitio aptius eſt; tempus habet vniuerſā diſcendi: Vix tamē minorem anno 17. legebant, niſi neceſſitas cogeret, nec maiore annis quadraginta ſex tirocinio imbuebant. Delectū itaq; ſummā cura inſtitui par eſt, nec enim vnquā eſt exercitus inſirmus, vbi bono delectu res acta eſt.

§. 9. Delectum duobus modis inſtituunt, vel enim omnem exercitum in vnum contrahunt, & vires vniuerſas oſtentant, vt hoſti terrorem incutiant, vel ſingulas legiones, & centuriones, vt incertum maneat, quāta ſit multitudo, quod multo magis probandum eſt, quia ignorata plus ſollicitos habent hoſtes, & vires demonſtrare hoſtem cautum faciunt, vt ſe ad ſtratagemata, vel aliena auxilia conuertat.

§. 10. Reſpubl. quæ ciues bellatores inſtituere deſiderat, eos à puero ita formet. Modo ſeruet modū; nā ita horridus miles inſtruendus eſt, vt nō deſinat bono eſſe ciuis. Spartani ſuos ad famis, ſitis, laborū, dolorū, verberū patientiā educabāt, durabantq; Præcipue inſtāmabant cupiditate vincendi. Cicer. 5. Tuſc. Adoleſcentiū greges Lacedemone, ipſi incredibili cōtentione certantes pugnis, calcib. vnguibus, morſu deniq; vt exanimarentur prius, q̃ ſe victos fatererūt. Seniores cōtentiones ſerebāt, dimicationes ſuggerebāt. Verū

Spartanorū error in Republicā.

hoc mō odia, ciuileſq; contentiones incendebāt, nec magnum tñ, nec diuturnū imperium obtinuerunt. Et nimum de nobilitate gloriabātur. Superbe itaq; magis, quam vtiliter Agellauſ, cū ſocij quereſſentur fuorū multos, Laconū paucos bellare, conſidere iuſſit, & per nomina opificiorū euocauit plures, vbi apparuit ſocios pleroſq; opifices eſſe, Laconū nullos; q̃ tam magni æſtimatum eſt; verum noſtra tempora docuerunt, e fabris fieri optimos omnino milites.

CAPVT XXI.

Delecti militis virtutes.

§. 1. **M**ilitum virtutes vel in corpore vel animo cernuntur. Prima militis virtus eſt in Deum pietas, fides & ſpes: hic n. miles veræ fortitudinis fundamentū habet. improbi, & malē cōſcij pauidā conſcientia mortē contemnere non poſſunt; eſt n. ſemper timida nequitia. Itaq; militē nolim qualem deſcribit Lucanus.

Populi quos deſpicit arctos

Felices errore ſuo quos ille timorum

Maximus haud vrget lethi metus: inderuendi

In ferrum mens prona viri, animaq; capaces

Mortis & ignauum eſt redire & parcere vitæ.

Nunquā ſuperſtitio firmū fundamentū habuit, ideoq; impetus illis maior q̃ virorum, conſtantia minor quā ſceminarū fuit. Quāuis autē ſuperſtitio, ira, furor & ſimilia in illis poſſint, quæ poteſt & veritas, cōſtantia in his tñ eſſe nō poteſt. Quocirca recte Tertullian⁹ fortitudinem Chriſtianorū ex eo pbat, quod tam parati ſint mori. Fieri n. nequit, vt proptē in mortis periculū ſeſe conijciat, qui malē ſe moriturū arbitrat. Quare ille Gallorū error de reditura vitæ, nequaq; eos ita cōſtantes effecit, vt contra Romana arma duraſſent. Nō ignoro militum pleroſq; impios eſſe, ſed pugnant, aut ne vitam amittāt, aut cupiditate alia, quæ facile elanguēſcit accedente maiore metu. Improbos tamen legere non veto, cum magna ſit raritas bonorum.

§. 2. Prudentiam in milite mediocrem deſidero, in duce ſummam. Vnius interdū militis conſilio pugna reſtituitur, vel ciuitas cōſeruatur. Mali milites Egretienſes, qui vt gladioli cor non habebant, quare faciles vinci Themistoſtes cognouit. Multa ex tempore militari prudentiā faciendā occurrunt, quæ imperium ducis dum longius abeſt, vel cuncta turbantur, præſens habere non poſſunt. Deinde niſi prudentia mediocriſ ſit, ad pmoſiones militares ſpē nō habent.

Prudentia militis.

§. 3. Delictiſſimi alieni de cubiculo ad aciem, de vmbra egrediens ad ſolē corpus aſſuetū tunica lorica onus nō ſuſtinet, caput opertum linteo, galeam reuſat, mollem ocio manum, durus exaſperat capulus, fortior autem miles ex confragoſo venit. ita Hier. ad Theodor. monachum. Vegetius iubet durari ad tolerantiam mēbra, cōmorari ſub papilionibus, aut Joue frigido. Ciborum deliciae aberant, laridum, calcus, poſca dabatur. Hunc in finem militi acetū diſtribui ſolitu fuit, vt eo aquæ ſaporem cruditateq; corrigerent. Solem etiam, & aeris iniurias militem ferre voluerunt. Adrianus tabernacula ex frondibus facta dituit, quod militem vellet eſſe ſolis & imbrium tolerantem. Fulg. l. 2. c. 2.

Durus miles.

§. 4. Oportet & animoſos eſſe, maximeq; de victoria cōfidentes, q̃ præcipue faciunt, cū duces ſuos peritos, facileſq; arbitrantur. Nihil æque militē animat, atq; bona de duce exiſtimatio, ſi putent ſingulari aliquo ſtratagemate, aut prudentia ſuos ſeruaturū, hoſtes vero debellaturū. Fabius cū animoſi fuorū cōtra Tuſcos erigeret, multa; adferret argumēta victorię, vnū addebat ſuperſeſſe, q̃ nōdū eſſet publice pponendū, ne inſoteſceret. Milites itaq; cū aliqui fori ſunt animo fiducia ducis oīa pericula liberrime obeunt; nā ſi galeati ſint lepores, ſi ultra ducis oratio trepidus conſolabitur. Pauidos n. mentio periculi percellit. Oēs animantes pauidæ ad pugnā ſunt inutiles. Fruſtra ceruū hortabere, vt pugnet in canes, qui nec videre canē, nec latratum audire ſuſtinet. Sed ad mentionem canis inhorreſcit.

Animoſi.

§. 5. Au-

Audax.

§. 5. Audacia vero frequenter felicem exitum dedit. Mauritius quidam cornicularius Cæsaris excitavit quosdam vigiles, & per medias Cæsaris copias prælium Pompei induxit. Audax igitur miles esto, sed ducis prudentia, animositate utatur.

Experimentum fortitudinis.

§. 6. Fortes potius quam grandes, oculis vigilatibus, erecta cervice; Marius tironem exigit, qui senos pedes, aut quinos decemque uncias habet. Interim itatura quoque pefanda est, qui vires addit; Imperatorie planè Pyrrus, Tu grandes elige, ego exercitatione fortes reddam. Et Brennus productis contemptissimis Græcorum, & cum fortissimis suorum componebat, atque ita Tantos, contra tantillos, ut pugnantem hortabatur. Fortitudinem arte nonnulli probaverunt.

Chabrias cum exercitum Tironum in prælium ducturus esset; edixit; ut qui ægri essent arma deponerent, timidi morbum simularent, eos ille ad præoccupanda loca quædam misit, ut multitudine hostem terrent. Polyænus l. 3.

§. 7. Ipsa quoque ducis experientia ignavos à strenuis secrevit Theagenes Atheniensium dux, cum enim multi ordines ab eo peterent, ad Megaram daturum respondit. Clam vero equites præmisit, eosque hostium specie contra agmen suum redire iussit. Tum vero quasi sollicitus ad pugnam hortatur, & quemque quo veller loco consistere permittit; Tum in primam aciem fortes & alacres profiliunt, timidi post principia stant, Theagenes eo quo quemque invenit loco, promovit. Et Iphicrates cum multis timidos se qui vidisset, edixit, ut si quispiam aliquid reliquisset, rediret, quo bene instructus in hostem iret, cumque occasione, multi uterentur, ceteros fidentiores reddidit, cum diceret; viros fortes sine mancipijs pugnatos.

Velocitas militis.

§. 8. Velocitas agilitasque, ut fortitudinis est indicium, ita bello necessaria est. Velociorem Hasæale, de quo in quo scriptura est, nullum meminimus: & forem tamen virum fuisse res ipsa ostendit.

Multitudo viranda.

§. 9. Denique multitudo & turba vitetur; vires non habet, sed pondus, magis impedimentum est, quam auxilium, manibus opus est, non nominibus. In maximis enim pugnis pauci sunt, qui hostem profligant, si ordines seruent, recentesque mittantur, non potest vinci acies, nisi cum ceteri cadantur; aut nunc fere aliquo casu fit, ut pauculis caesis omnes vertantur in fugam.

§. 10. Multitudo noxia est. Xerxis exercitus flumina siccauit. Credimus altos

Defecisse amnes, epotag. flumina Medo.

Ingēs multitudo in plures exercitus diuidenda.

Justin. Trecenta septuaginta millia, alij quingentas Myriadas, id est, quinquagies centena millia. Cresias in Nini exercitu pedites decies septies centena millia, equitura ducenta millia, currus paulo minus decem millibus, & sexcentis memorat. Darius octingenta millia contra Schytas duxit. Seipsum impedit, & hosti obnoxia redditur. Si multitudo habetur, diuidatur in plures exercitus.

Obedientia.

§. 11. Milites idoneos Romani varia exercitatione paraverunt: honores enim capere non licuit, nisi emeritis magna parte stipendiis, nec uxorem ducere ante dena stipendia.

§. 12. Caput in milite est obedientia: que in re grauissima est exercita, cum iussu in mortem sit eundum. Itaque coercendi, qui ducum imperia interpretari, quam exequi malunt, qui regendo se ingerunt. Talis erat Romanus exercitus in Macedonia. Plutarch. in Galba. Plerique exercitum veluti corpus, nullo proprio impetu, sed ducis tantum moribus ceteri debere assenserunt. Quapropter ferunt Emiliū Paulum, cum is exercitum in Macedonia accepisset loquacitatis, & curiositatis plenum, & se curis muneribusque imperatoris ingentem, præcepisse ei, ut vnuquique ei manum promptam, & acutum gladium præstaret, sibi reliqua curæ fore. Myronides edixit, ut Athenienses exi-

rent, cumque nondum omnes exissent, pugnam incipit, cunctationem interpretatus timorem. Agesilaus Ephefi diuitibus equum & virum imperavit, atque ita pro ignavis strenuus accepit.

CAPVT XXII.

Ducis boni officium & artes

§. 1. Dux exercitui præcipue necessarius est; est enim exercitus sine duce prudente, sicut vana belua sine capite, sicut Polyphemus, monstrum horrendum, informe, ingens, cui lumen ademptum. Quamobrem & Demades Alexandri exercitum Cyclopem appellavit, quod omnia adessent illi, prudentia deesset, quæ moles illa regeretur.

Imperator necessarius.

Exercitus sine duce turba est, corpus est sine anima, remigum ordo sine gubernatore. Summa: Tanti est exercitus, quanti gubernator. Exercitus sine duce, Leo est sine oculis, dux sine exercitu firmo, caput sine corpore. Cæsar cum in Hispaniam contra Petreium & Afranium Pompei legatos tenderet; vado, inquit, ad exercitum sine duce, cum in Thessaliam contra Pompeium, vado ad ducem sine exercitu. Nam firmas legiones habebat legati, Pompeius Tirones magnam partem. Duces bonos plus valere mediocri exercitu, quàm bonus exercitus sine duce. Scipio, Pópeius, Gracchus, Pelopidas, Epaminandas, alijque docuerunt; nam bonus dux celeriter militem format.

Libertas ducis.

§. 2. Duci bellorum magna est in re gerenda libertas permittenda: neque puniendus ob rem male gestâ. Cum enim tantæ occurrat in bello difficultates, tam subita mutationes, ut humano consilio providere nequeant, in nouo periculo, noui consilij libertas relinquenda est. Deinde quæ in eisdem geruntur castris, sæpe utrique parti ignota sunt, tantum abest, ut hostium sæpe machinationibus occurrere possit. Brutus contra Octavianum in suo cornu victor, Cassius est victus, cum exercitum Bruti fugatum putaret, manus sibi attulit, quod nili fecisset, pari Marte res Romanæ stare poterant. Idem iam olim inter Equos & Romanos contigit, Sæpronio consule, cum utrique se victos putarent. Cum igitur tantæ turbæ omnia confundant, non sunt viri magnanimitatis alijs periculis grauandi, sed in aduersis potius adiuvandi.

Prudentia & sagacitas duci.

§. 3. Prudens sit in primis, à quo tot virorum fortium, atque adeo regni fortuna pendet. Ratio ducat agentem non fortuna, quæ tamen si inuitet occasione, eam quoque prudentia moderetur. Periculo enim & negotiis compertum est, ingenium in bello plurimum posse, eam præsertim virtutem quam Græci ἀνχινοῦν, sagacitatem latini appellant.

Magni duces plura consilio, quam vi perfecērunt.

Carthaginenses duces bella prauo consilio rem gerentes, Val. l. 2. 7. etiâ si prospera fortuna subsecuta esset, cruci tamen suffigebantur: quod bene gesserant deorum immortalium adiutorio: quod male commiserant, ipsorum culpæ imputantes. Haud magni momenti fortunæ esse cõitat. Vix perit exercitus, nisi ubi in consilio errat.

Melior est dux prouidus, quàm audax. Et vere Cæsar, Non est minus imperatoris superare consilio, quam gladio.

Vegetus, alacer sit.

§. 4. Vegetus, alacer, non magni nominis vmbra. Periculis itaque excitetur, aliosque animet. Talis L. Marcællus cum in opinato se hoste circumdatum videret, in eos inuectus, etiam spolia optima tulit. Sempronius Tuditanus & C. Octavius Tribunus cum duodecim cõmitionibus per hostium præsidia transierunt. Vigor animi, & confidentia victoriam peperit. Et cum Leonidas diceretur, nubes sagittarum à Persis faciendas, respondit, in vmbra se pugnaturum. Aliquando ipse exemplo præcat, quod maximi Imperatores fecere. Posthumus post exhortationem cum milites quærent, quid imperaret, ut se imitarentur iussit, & sublato signo in hostem iuit, & vicit.

Tit 3

§. 5. In-

Innocens sit.

Alexandri Imperatoris exemplum.

Pius.

Dives.

Curius in hostium consiliis.

Temperans, sobrius.

Seuerus.

Prudens seueritas.

Comitas ducis.

Audaculus foueat.

§.5. Innocens, neminem iniuriā afficiat, tantarū copiarum dux, omnes honesti & decori æmulatione excitet. ita Alexander Imperator, de quo historia eius testatur. Quum igitur cæcis ac talis Imperator domi ac foris esset, inque Parthicam expeditionem: quam tanta disciplina, tanta reuerentia sui egit, ut non milites sed senatores transire dicerentur. Quacumq; iter legiones faciebant, tribuni accincti, centuriones verecundi, milites amabiles erant: ipsū vero ob hæc tot & tanta bona provinciales, ut Deū suscipiebant. Iam vero ipsi milites iuuenem Imperatorem sic amabant ut fratrem, ut filium, ut parentem: vestiti honeste, calceati etiam ad decorem, armati nobiliter, equis et instructi, & ephippijs ac frenis decēribus prorsus, ut Romanam remp. intelligeret quicumq; Alexander vidisset exercitum. Elaborabat deniq; ut digno illo nomine videretur, imo ut Macedonem illum vinceret: dicebatq; inter Romanum Alexandrum & Macedonem multum interesse debere.

§.6. Famam vndiq; non ad vanitatem honoris, sed ad salutem aucupentur. Fama in bello validissima est, & pereunt, quos fama perisse retulit. Nusquā res magis euētib; iactatur, ad casum vnius castra vincuntur.

§.7. Pietatem in primis cordi habeat: Impio ne te, & fortunas tuas crede. Postremo enim tandem misere perire, & exempla fuere. Etiam cum miles impius est, ducem pium requirit.

§.8. Diuites ordinarie deligendi sunt; nā nec prædæ ita inhiant, & opportunos ad sumptus sufficiunt.

§.9. Res hostium perspectas habeat; Epaminondas optimū dicebat ducem, qui quāuis res hostium certo cognoscere nō posset, saltem coniecturā cognosceret.

§.10. Exemplo temperantiæ ac laborum sit exercitui. Imperatoris virtus magno exemplo esse solet. Cato vino quod remiges bibebant, cōtentus erat, Hannibal sub crepusculum cibum capiebat, Amylianus, Scipio, Alexander in itinere ambulans cibum capiebat. Masinissa nonagenarius stans cibum capiebat.

§.11. Seuerus sit, & talis habeatur, vix credatur delictis ignoscere. Talibus enim propere, diligenterque parent, eos mirantur, & quamuis interdum irascuntur, tamen colūt. Militum enim lasciuiæ, improbitas, manus sanguine imbutæ, animus inhians rapinis, non nisi metu & seueritate compescitur. Opinio autem seueritatis facit ut delicta caueantur, pœnæ sint raræ, abstin animorum exacerbationes.

Interim duo sunt vitandi in hoc mari scopuli; Primus nimia seueritas; ne supplicia & contumelias disciplinam vocare videatur. Alter ne miles non sit in arbitrio ducum, sed duces militari violentiā trahantur. Quorum primum abruptas seditiones; alterum interitum accersit. Turcarum lege militari omne delictum morte punitur. Hoc quidem commodi inde habent, ut ceteri militum non facile tumultuentur, Janizaros tamen ea seueritate continere non audent.

§.12. Seueritatem multā comitate reddet tolerabilem, imo amabilem; Si oportune beneficentia vtatur, si verborum atrocitatem in decernendis pœnis vitet. Si faucios visat, curetq; Verū nulla maior vis est, quæ arctius eos iungit, quam commune periculum. Quapropter in prælio commilitones, & fratres appellare milites consueuerunt. Fidos enim sola beneuolentia facit. Ita insignis Imperator ille apud Tacit. l. r. annal. Utq; cladis memoriam etiam comitate leniret, circumire faucios, facta singulorū extollere, vulnera intueri, alium spe, alium gloria, cunctos colloquio & cura, sibiq; & prælio firmabat.

§.13. Minores duces, Tribunos, ceteros habeat, qui impetu, & celeritate valeant, & si forte prudentia destituantur; Aliquos esse tales non omnes expedit, quædam enim subito, & periculo aliquorū discutienda sunt, ad quæ audaces isti prouolāt. Eos ipsi tamen moderetur, ut non nisi suo tempore vires effundant; quæadmodum n. canes venatici generoso impetu in hostem insurgunt, sed loris tenentur, dum momentum adest, ita hos magni facere, fouere, laudare, præ-

miis afficere oportet; nā maxima efficere solēt, & alios ad paria decora excitare. Imo fe quoq; talē existimari non indigne ferat; nam miles latus est seruire ducis.

§.14. Ne duces mutet; Est sane q; in Romana militaria reprehendam: Tribuni cum essent in legione qualibet seni, bini per duos menses imperabant, itaq; ad eisdem post sex menses redibat imperium. Polybius. Vniuersam lateris probationem duo Tribuni faciunt. Similiter aliam etiam castrensem curam hi sunt qui gerunt. Nam in binos & binos se diuidentes, semestris spatii duos menses imperat, & quos ea fors tangit, vniuerse administrationi castrensi tunc præsumt. Idem imperitandi modus Præfectorum in socios. Equites & Centuriones cum primā luce veniunt ad tentoria Tribunorum, Tribuni ad Consul: atq; ille quidquid agendum Tribunis edicit: Tribuni equitibus Centurionibusque: isti vulgo militum, cum tempus cuique rei venit.

Hoc quoq; malū ambitionis Romanæ fuit. Hinc n. quæ sita occasio nocendi æmulis, placendi militib; cum duo vel simul, vel alternis diebus, vel mensibus, imperium haberēt. Hoc laudabile, q; mane quotidie ad Imperatorē Tribuni, ad Tribunos equites & Centuriones mandata accepturi veniebāt. Imo milites ad centuriones ut Joseph. l. 4. de bello. Vix tamē fieri potuit, ut milites omnes ad centurionem. Sed accipiendo eos, qui sub signani, velites venisse nō puto, sparsi illi per vallum erat. Imperator Tribunis tum signum dat, & alia mandata. Cum autē signum petit, imperatori simul numerū militum præsentium recenset. ita Appian. l. 5. Et apud Sen. de animi tranq. c. 8. Numerus illi quotidie seruorū, ut imperatoris exercitus referebatur, cuiā diuitia esse debuerant duo vicarij, & cella laxior Id prudentissime constitutū esse, docēt hodiernæ fraudes, q; cæca nomina principib; offerunt, q; adeo nunc in consuetudine abiit, ut pro industria habeatur, illo mō furari.

Summa omnium magistratuum eo tendebat, ut omnes sine errore, & celeriter imperiū acciperent. Liu. l. 4. 4. Ut ordine ac sine tumultu omnia in agmine, ad nutū imperitūq; ducis fierent, prouidit. Vbi omnib; simul pronunciaretur quid fieret, neq; omnes exaudirent, incerto imperio accepto, alios ab se adiacentes plus eo q; imperatū sit, alios minus facere. clamores deinde dissonos oriri omnib; locis, & prius hostes quā milites qd pareretur scire. Placere igitur Tribunū militū Primpilo legionis secretū edere imperiū, illū & dein singulos pximo cuiq; in ordine Ceteri dicere qd opus factū sit: siue a primis signis ad nouissimū agmē, siue ab extremis ad primos pferendū est.

§.15. Hoc quoq; cauendū, ne aliqua notā infames præficiat, quāuis egregij milites esse videantur. Quid mirum perisse Elagabalum, de quo Herodian. Quippe exercitibus saltatorē quendā præfecit, qui olim iuuenis publicē in theatro operas dederat. Alium itē ē scena iuueni, alium senatui, alium et equestri ordini præposuit. Aurigis itē & comædis miorūq; histrionibus, maxima imperij munia demandabant. Seruisq; suis aut libertis (ut quisq; turpitudine reliquos anteibat) procuraciones tradebat provinciarum.

Nero quoq; per summam vacordiam ad exercitū libertū milit. Tac. l. 14. Sed hostibus irrisus fuit, apud quos flagrate etiam tum libertate, nondum cognita libertorum potentia erat, mirabanturque, quod dux & exercitus tanti belli confector seruitutis obedirent.

§.16. Diligens sit, & occasionem arripiat, quācumq; agendi vincendi; Occasione egregie vsus est Frāscus Carmiola Venetorum Dux; cum enim vicina castra essent, & eques cum quodam hostium equite inimicitias haberet, & duello decernere vellēt, cōstituto inter castra pugna loco; multis cōcurrētib; ad spectaculū, Venetus robur suorū militū in castris instruxit, & derepente hostes inopinato inuadens vicit, fugauitq; Quantum vero etiam aduersis ingenium valeat, id, quod addā, ostendit. Cleomenes & Argiui castra finitima habebant, Rex omnia per præconem edicebat, eum imitabatur Argiui, ita ut cum pranderet, quiesceret, suos educeret, illi quoq; eadē quasi cō-

Error in agmine vitandus.

Nulla nota sit infamis.

Occasio arripienda.

munni signo dato factitabant, at quodam die clam suis denunciavit, cum signum pradij daretur, arma sumerent, quo facto priandentibus superuenit, & occidit. Tanti erat nosse, quid ferret occasio. Summo in timore erat Iphicrates Atheniensis, sed cum explorasset Thracas, è collib. per quos solos ad castra via erat noctu venturos, exercitum clam ad viæ latera disposuit, ignes per paucos in castris aluit, deinde multitudinē decurrentem à lateribus aggressus occidit. Quā facile vir ingeniosus periculum summum in hostes conuertit. Et ex eorum consilio victoriam quaesivit.

CAPUT XXIII.

Princeps aut Rex magno bello ipse interfuit.

Magno bello princeps ipse interfuit.

S. 1. Qui regnum vnum aliquod quamvis grande gubernant, si bellum oritur ad pati, vel potentiore, illi praesse, atq; omnia administrare regem ipsum conuenit. Plurimum n. momenti habet boni regis praesentia: meritoq; Antigonus gubernatori de hostium multitudine admoneri dixit: *ἐπὶ δὲ αὐτοῦ παρὰ τὴν αἰχμήν αὐτὸς ἀλλὰ τρεῖς*. Me vero ipsum praesentē, quam multis antepōnis. Augustus non modo ducis, sed militis quoq; officio functus est, atque in media dimicatione, aquilifero suo legionis grauitur faucio, aquilam humeris subiit, diuque portauit. Prima virtutis insignis regis praesentia est, quod summum ius pugnandi, pro occasione mutandi omnia secum vehit. Vbi enim dux summus est, ibi occasio praesens, ubi ille non est, multa aliunde petenda sunt.

Periculosa res sub regibus magni ducis.

S. 2. Duces suos aliqui se potentiores efficiet, cum exercitum in manu habeant, sintq; exercitati, facile in ordinem redigere principem imbellē queūt. Ostendūt hoc multorum ducum, qui reges solio deiecerunt, exempla. Cum victoria enim non regibus, sed administris attribuitur, periculofum est regibus potentes, acres, & gratiosos habere duces belli.

Rex in praelio suo secum coniunctus.

S. 3. Interfit praelio, ubi de tota summa decernitur, in minoribus per duces suos belligeretur. Heraculum admirabatur Sarrbarus; quam audax, inquit, ad pugnam stat, & contra multitudinem solus decertat, & velut incus iacula remittit. Quod in necessitate fieri potest, alias nunquam committendū, ut in vnius capite exercitus periclitetur. Augustus, prout visum, bellis interfuit, aut per duces gessit. Suet. trāq. Oct. Aug. Externa bella duo omnino per se gessit: Dalmaticum adolescens adhuc: & Antonio deuictio, Cantabricum. Dalmatico etiam vulnera excepit, vna acie dextrū genu lapide ictus altera autem & cruris & vtrumq; brachium ruina pontis confauciat. Reliqua per legatos administravit: ut tamen quibusdam Pannonicis atque Germanicis, aut interueniret, aut non longe abesset, Ravennā, vel Mediolanum, vel Aquileiam vq; ab vrbe progrediens. Cum igitur raro praelijs, & sine periculo interesse debeat, multo minus cum paucis se in viam dare, & explorare hostes conuenit, id q̄ fecit Theodosius, cum equitibus comitatus hostes, sed vt summa audacia ita summo periculo inuenit.

Imperator cum paucis non ibit exploratum.

S. 4. Regem dubijs praeliorum casibus, si quando in aciem descendat, esse necesse est: vel igitur sit aliquo in loco praefidio vallatus, vel vrbe vicinā, ita factum est 2. Reg. 18. 2. Dixitq; rex ad populum: Egrediar & ego vobiscum. Et respondit populus: non exibis: siue enim fugerimus, non magnopere ad eos de nobis pertinebit: siue media pars ceciderit è nobis, non satis curabunt, quia tu vnus pro decem milibus computaris: melius est igitur, vt sis nobis in vrbe praefidio.

Temeritate quoque Alexandri non immerito culpant scriptores, quod omnibus praelijs interesse, sua manu in prima acie pugnare consueuerat. Nunc propter incerta tormentorum iacula, multo magis videndum est, ne ille saucietur, in quo est vniuersorum periculum. Gloriose magis quam prudenter dictum est.

Primum inire manu, postremum ponere pugnam.

Et βασιλεὺς τὸ ὄψαδος, καλεσθεὶς τὸ ἀπὸ τῆς πόλεως. Rex bonus & fortis bellator. Optandum id est, cum necessitas requirit, alioqui discrimina vt in cor ipsum, ita in regem, qui est cor praelij, prouocanda non sunt. Alijs in rebus aequalitatem teneat. Nesciatur dux an miles eat, monstret tolerare labores, non iubeat; hac in re cautus esto. Specimen boni principis dedit Antonius Caracalla, sed constantia eidem defuit: Ea tamē quae de eo scribit Herodianus bono duci vsurpanda censeo. Ipse, inquit, vtique nullum non militia munus promptē obire: & siue quid sodiendum foret, primus fodere: siue pons flumini imponendus, aut extruendus agger, siue quod opus manuum faciendum, aut labor subeundus, primus omnia occupare: remig, mensa, ac ligneolis poculis, vasisque esculentorum contentus esse, panemq; etiam temerē factum comesse: quippe tritico quantum satis vni foret, suā manu molito, massaq; inde facta atq; in carbonibus, decocta, vesci solitus, omnia deniq; elegantiora aspernari, & vilissimis quibusque ac vel pauperissimo gregarioq; militi facilis vi. Tum commilitonē quam principem vocari se malle, ac plerumq; iter facere, perinde atq; ipsi pedibus ambulans, raroq; vehiculum consedere aut equū: sibi ipse portare arma: nonnunquā etiam signa militaria longissima, & multis aureis ornamentis praegravia, ac ne robustissimis quidem militibus facilia, ipse humeris subire.

Boni ducis signa.

Traianus etiā pedibus semper cum militibus iter fecit; eaq; comitate cōsecutus est, vt contra eum miles nunquam tumultuatus sit, vt auctor est Dio. Mirifice enim miles ad opus accenditur, cum Imperatoris consortio labores suos honorari cernit.

S. 5. Deniq; euitat incommoda quae ex aliorum in bellis ducatu eueniunt. Quae recte recenset Machiavelus, sed pessime ac impie omnino definiuit. Verba illius describam. lib. 1. c. 30. Si quis princeps huiusmodi suspitionum occasiones euitare velit, ne pro beneficijs erga suos ingratus esse cogatur: eum oportet ipsum met rebus gerendis interesse: quemadmodum primi Romanorum Imperatores olim & nostra aetate Turca, ceteriq; insigni virtute principes facere solent. Nam si praesentes sint, & rem praelare feliciterq; gerāt: ad eos omnis laus atq; gloria pertinet: Si ipsi absentes, per alios rem bene gerant: tunc quia videtur summa laudis penes eum esse, qui negotio interfuit, non putant se partem victoriae ex animi arbitrio frui posse, nisi extinguant laudem illius, per quem res tam bene gesta est: atq; ex ratione iniusti ingratiq; euadunt. Et quamuis ipsi sibi videatur laudem lucrari eorum, quos hoc modo offendunt: tamen si quis rē diligenter explorat: cōperiet illos plus amittere, quā lucrari. Quod et si ita sit, tamen fieri non potest, quin in huiusmodi errores inciāt, quicūq; aut per imprudentiā, aut negligentia domi otiosi manēt, rerum administrationem aut alijs ducibus suis demandāt: nec vlla ratio est, eos iniuandū, quo minus eo, quo natura ipsos ducit, ferantur. Qui vero dux militaris, repraelare gesta, euitare vult sui principis ingratitudinē, auorū alterū faciat oportet. Nam postquam victoriam obtinuit, aut statim exercitui tradito alteri, ipse in sui principis clientelā supplex cōmittat oportet: sibiq; in omni superbia, atq; ambitione tēperet: quia sola ratione principis animū demulcere poterit, ne de illo quicquā suspicari queat, sed causam manifestā habeat illi praemio afficiendi, non autem laudandi. Aut si facere non velit, sciat tamen ingratiū principem se habiturum: vnicum habet praefidiū se aduersus ingratitudinem tuendi, si victoriā partem sibi referuet forti animo, nec eam ad principem pertinere ostendat: milium & praecipuorum exercitus ducum animos vel sibi cōsiliet, vel si quos nequit benigne conciliare, eos muniendi sui causa è medio tollat: cum vicini populi amicitia contrahat, loca munitiora subinde occupet, praefidijsq; confirmet. Hac ratione ingrato animo viciem rependere poterit. Haec sola sunt rationes quibus bene meritis cauere pōt, ne ab ingrato domino opprimatur, sed quia ita comparatum est, vt homines nesciant esse vel plane boni, vel excellēter mali: itaq; nec post victoriā partem exercitū statim reddere nouerunt, nec modeste atq; humiliter se gerere: nec excellenti ac magnifica quadam malitia uti sciunt: itaq; dubii inter duo extrema haerentes opprimuntur.

Imperator res dirigat, non ipse dirigatur.

Machiaveli improbiū consilium.

Tet 4 Primum

Dux electus
regi exerci-
tum tradat

Primum Consilium videtur quidem tutum, & est reuera iustum, ut qui victoria potitus est, illi exercitum reddat, cuius auspiciis militauit. Quod hodie tot ducum centuriæ faciunt, & fecerunt; sed ut sese abijciant, & ne inuidiosi sint, fiant miseri non suadeo. Nam principi pusillanimitatem, inuidentiamque suâ illâ modestiâ eminentiâ exprobrant, grauiusque offendunt. Alterum Consilium non est modo improbum, & seditiosum, sed etiam temerarium; Illa enim excellens & magnifica malitia, vix vnquam finem bonum sortitur, cum enim exercitus bene erga principem affectus sit, cum viri nobiles, & militares sacramenti religionem non continuo mutant, non poterit omnes transfugas vno momento efficere. Commeatus vero, & pecuniæ unde suppetent? Itaque hodie raræ sunt illæ ducum defectiones; vix enim in Republica bene constituta esse possunt, si ea, quæ supra monui, seruentur.

§. 6. Nemo facile credat, quam conciliet animos præsentia imperatoris. Tacit. in Galba. *tre in castra pla-*
cuit, honorificum id militibus fore, quorum fauorem, ut largi-
tione, & ambitu male acquiri, ita per bonas artes haud sper-
nendum. Hoc modo maxime vnus est Imperator, nam cæteri ab summo Rege, & alijs dependent; consiliaque alijs probare coguntur.

Vnus autem imperator est. Tres tribuni consulari potestate, cum olim ad sua quisque Consilia tenderet, occasionem aperuerunt hosti.

Cum paucis vero vnus Imperator tractat, ideoque res secretiores tenentur, seruaturque omnium bonorum Consiliorum fundamentum, silentium.

Quid fieri debeat, tractato cum multis, quid facturus sis, cum paucissimis, vel potius ipse tecum. Cum ex Metello quaereretur, quid altera die facturus esset? Respondit; Tunicam se suam, si id eloqui posset, combusturam.

Reges in-
fantes ali-
quando in
aciem du-
xerunt.

§. 7. Tanti vero existimarunt præsentiam ducis, ut interdum non modo imbelles, sed etiam infantes in prælia adduxerint.

Macedones infantem Regem in cunis in prima acie posuerunt, & vicerunt Illyricos. Francos etiam miserat Clotharij regis fortes effecit, cum infantem ex vberibus matris pendentem viderunt præeuntem.

Perfarum Reges pugna interesse non solebant, quamuis Darius contra Alexandrum steterit. Nimum est, si nunc Dux adictus exponatur, cum in eo salus exercitus periclitetur, aut si capiatur, expensis regni grauetur. Franci hoc sub Francisco contigit.

Anno 1381. Moscus arcem Litoniæ Neuhausium trecentis millibus obledit, præfectus arcis sagitta cor Ducis traiecit, & totus exercitus fugatus est. Per Ducem Iustinianus, Carolus VI. Galliarum Rex, Hispaniarum Reges, & olim Augustus plurima bella confecerunt. Regis plura sunt munia, quam ut circa Ducis labores debeat occupari, nisi cum magnum est periculum.

CAPVT XXIV.

Disciplina belli commen- data.

§. 1. **E**st est morum, & exercitationis, laborisque. Morum summa cura maioribus fuit, & signatè de bello dictum est, Deuteronomij 23. 9. *Quando egresus fueris aduersus hostes tuos in pugnam, custodes te ab omni re malâ.* Id quidem etiam in pace faciendum esse nemo dubitat, sed in bello præcipue, quod in eo sit multiplex causa peccandi, & in extremo vitæ discrimine animus Deo parari debeat; ne si ceciderit

Peccata in
bello præci-
pue vitanda.

corpus, secunda etiam morte impius miles damnetur. Militem itaque lectum bonus imperator seuere, & constanter conformabit ad virtutem, ad scientiam, fortitudinem militarem. Tenacissimum enim vinculum est disciplina, ex ea omnes triumphi. Hac adeo Romanis culta fuit, ut liberorum caritatem vicerint. *Disciplina maiorum* (inquit Alexander apud Lampridium) *Republicam tenet, quæ si dilabatur, & nomen Romanum, & Imperium amittentur.* Quicquid enim sine ordine, & arte agitur debile est, perinde si arietis latere murum lædas, non capite.

Disciplina
imperium
tenet.

§. 2. Antiquitus morum disciplina fere in cibo, potu, alijs voluptatibus moderandis, furtisque cauendis erat constituta. Cibus parabilem habebant, laridum, panem. Interdum dimidiati, interdum totius mensis cibaria ferre cogebantur. Turcæ hac in re adeo præstant, ut si cætera adiungerent, efficerentur inuicti. Vino abstinent; cum orizæ est copia, pane facile carent. Quod si orizæ desit, puluere quem ex salita carne commolita secum ferunt, sese sustentant; in aquam enim calidam immittunt, puluereque inde corporibus roborandis efficacem conficiunt. Qui magis barbari sunt, equorum sanguine, & carne pascuntur.

Turcorum
abstinentia.

§. 3. Potus erat Posca, aqua aceto mista. Vinum cum milites peterent, fortis imperator Nilum ostendebat.

§. 4. Ordinarijs signis mouentur, non alijs nisi ad stratagemata sit necessarium. Signa alia sunt vocalia, alia semiuocalia, alia muta. Vocalis est tessera, quam voce vulgant: semiuocalia sunt tubæ, tympana, sistræ: muta vexilla, dracones, labarum, aquilæ. Tubicines ad opera, vel ad solos milites, Cornicines cum signa mouentur.

Signa.

§. 5. Iurabant pariter liberi, & serui, se nihil furto ablaturus è castris, si quid inuenirent, ad Tribunal allatos. Lex seuera; nemo pullum rapiat, ne sit vestigium, ut pacato nocuisse putetur. Frontinus 4. Strat. cap. 3. Pomiferam arborem, quam metatio castrorum complexa erat, postera die intactis fructibus mansisse narrat. Formam iuramenti Agell. lib. 16. c. 4. habet. *Cum delectus, inquit, antiquitus fieret, & milites scriberentur, inirendo eos Tribunus militaris adigebat in verba hæc: N MAGISTRATV C Lelii, C. F. Consulis, L. Cornelii P. F. Consulis in exercitu, decemque milia passuum prope, furtum non facies dolo malo, solus, neque cum pluribus, pluri nummi argentei in dies singulos, extraque hastam, hastile, ligna, pomum, pabulum, vitem, follem, faculam, si quid ibi inueneris, sustulerisve quod tuum non erit, quod pluri nummi argentei erit, ubi tu ad C. Lelium C. F. Consulitem, L. Luc Cornelium P. F. Consulitem, siue quem ad vtrum eorum vis, eris, proferes aut proficere in triduo proximo, quidquid inueneris, sustulerisve, sine dolo malo, aut domino suo, cuius id esse censebis, reddes, vti quoad rectum factum esse voles.*

Furtum in
castris ca-
uendum.

Pœna furti erat fuste percuti Polyb. Tiberius militem, qui Pauonem sustulit, capite puniuit. Suet. c. 60. Pescennius ob vnus gallinæ direptionem decem commanipulones qui raptum ab vno comederant, secuti percuti iussit. Spartian. in Pescennio.

Seuera fur-
torum pœna.

Verum multum est crebro indultum militi. Aureliani epistola laudata est potius, quam seruata. Si vis, inquit, tribunus esse, in diu viuere, manus militum continere: nemo pullum rapiat alienum, autem nemo contingat, vnus nullus auferat, segetem nemo, dederat, oleum, sal, lignum nemo exigat, ammona sua contentus sit. De prædâ hostis, non de lacrymis provinciarum habeat: arma tersa sint, ferramenta sanata, calcamenta fortia: vestis nona vestem veterem excludat, stipendium in balneo, non in pompa habeat, torquem brachiale, & annulum apponat, equum saginarium.

Omnium
inimicorum
exercitus.

gimarum suum defricet, caput animal ne vendat, mulum centurionum comiter curet, alter alteri quasi ferus obsequatur, à medicis gratis curentur, aruspicius nihil dent, in hospitium caste se gerant, qui litem fecerit, vapulet.

§. 6. Modestia in cultu vt horridi potius, quam ornati videantur, Nam

Horridi miles armatur.

Vestitus militaris
Qui nimis spectate vestiuntur, ad opera militiæ sequeuntur, pluuiam timent, cauent & vestibus, & corpori. Veterem imperatorem hic imitabitur dux prudens. Chares cum sordida tempestate videret milites segniter opus facere, quod vestibus parcerent, iussit eas commutare inter se, & cum nemo alienorum vestimentorum rationem duceret, celeriter opus absolutum est.

§. 7. Arma tamen culta & fortia. Ita Argyraspidēs, & præcipue hac in re luxur militaris, & non inutilis, licet minus facile ea abijciebant.

§. 8. Ipsi castra munda quoque erant, aspergi plateæ, & verri solebant.

Contra luem & contagionem erat illa mundities, quam iam vix vñquam obseruant. Ideoque non diu castra sine contagione sunt.

Cassitas.
§. 9. Libidinibus abstineant, cum enim parui iudicii sint, plerique voluptatibus franguntur. Cassitanti ciuium consuluit Antigonus. Nam cum filium suum, Front. libr. 4. capit. 1. diuertisse audisset in eius domum, cui tres filia insignes specie essent, audio, inquit, fili, anguste habitare te, pluribus dominum domum possidentibus, hospitium laxius accipe: in quoque commigrare edixit, ne quis minor quinquaginta annos natus, hospitio matris familiareretur.

Quæ Metellus contubernalem filium habere noluit, sed in ordine eum mereri. Idem quoque Rutilius fecit.

Romanorum propria exercitatio.
§. 10. Romanæ virtutis propria est exercitatio, quia illa nulla in gente maior. Ioseph. libro 3. belli. Quod si quis alium Romanorum ordinem in militia inspexerit, videbit hoc grande imperium eos habere virtutis meritum, non fortune beneficium. Non enim incitium illi armorum ipsum bellum est, nec solum cum vsus aut necessitas est manus mouent, in pace seriat: sed tanquam congenti armis, nunquam pausam exercitui faciunt, nec expectant occasiones. Meditationes autem illis siue exercitia nihil à vero vsu fortitudinis & audacia abeunt, sed quisque quotidie miles omni alacritate tamquam à bello exerceatur. Quo fit vt facillime & pæne sine laboris sensu pugnas tolerant. Neque enim vel confusio eos confuso ordine amouet, & dissipat, vel metus reddit attonitos, vel labor fatigatos. Sequitur vero victoria eos, cum in hospugnēt, qui non pariter confirmati. Nec sane errauerit qui dixerit, Exercitia eorum pugnas sine sanguine, Pugnas exercitia cum sanguine esse.

Hinc minimo exercitu maximas victorias obtinuerunt, quod etiam illi fecerunt, qui suos exercebant. Non itaque multitudinis, sed ordinis & disciplinæ est bellum. Xerxes multos se homines habere questus est, viros paucos, quod Themophylæ ostenderunt. Quis vero non miratur Cyrum primo quatuordecim; Alexandrum quadraginta millibus tantas res incepisse; Epaminondas quatuor millibus ex quibus equites erant quadringenti, Lacedæmoniorum pedum viginti quatuor millia, equitum mille sexcentos vici. Græcorum quatuordecim millia cum Cyro minore profecti, centum millia barbarorum vicerunt, & per viam inuiam inuitis barbaris redierunt.

Omnis enim dux exercebatur.
Toto die exercebantur, omnia militum genera exercebantur, etiam Veterani, Iuniores bis in die, Veterani semel. Ipsi Duces exercebantur. Silius libro 8.

Ipsi inter medos ventura ingenia laudat

Signa dabat, vibrare sudem, transmutere saltu
Murales fossas, vndosum frangere nando
Indutus thoraca vadum, spectacula tanta
Ante acies virtutis erant, sape alite plantæ
Ilia per fossam & campi per aperta volantiem
Ipse pedes præuertit equum, sape arduum idem
Castrorum spatium & saxo transfusit & hastâ.

Agelaus castra quotidie, ter quaterque circumduxit, vt scindendis lignis hosti noceretur, militemque exercebat. Hoc de omni exercitiorum genere censendum, vt supra quoque monui.

Alexander ad Tyrum, cum implere fossam, & vallum æquare vellet, primus ipse corbem arenæ attulit. Imo sic commilitones conciliabant, Lilius lib. 7. de Valerio. Non alius militi familiarior fuit, omnia inter infimos militum haud grauate munia obeundo in ludo præterea militari, cum velocitatis virumque inter se æquales certamina ineunt, comiter facili vincere ac rinci vultu eodem: nec quenquam aspernari parem, qui se offerret factis benignus prore, dictis haud minus libertatis aliena quam sua dignitatem memor: & quo nihil popularius est, quibus artibus petierat magistratus, isdem gerebat.

Exercitatio conciliat imperatoris militem.

Huc pertinet, quod Plutarchus ait Pompeium in bello ciuili iam senem, & duode sexaginta annos natum, peditem atque equitem, se inter suos assidue exercuisse. Quod quidem nunc vñcatum non est, raro se ipsi milites exerceant.

Pluuiâ sub porticibus canna aut stramine tectis exercebantur, campidoctores, & τοδοδασκῆται postea orti sunt.

§. 11. Exercitia admodum varia fuere, & semper exigi solita. vt seruate ordines. Veget. libro 1. capit. 11. Nihil magis in itinere, vel in acie custodiendum est, quam vt omnes milites incedendi ordinem seruent.

Doctores campi.

Multum ab exercendi diligentia recessum, nam Augusti & Adriani præceptum fuit, vt ter in mense ambulatum pedites & equites irent. Quamuis vñcum hoc genus erat exercitationis, constat tamen alias quoque rationes fuisse.

§. 12. Decurrere. Veget. lib. 1. cap. 9. Ad cursum præcipue assuefaciendi sunt iuniores, vt maiore impetu in hostem procurrant: vt loca opportuna celeriter, cum vsus aduenit, occupent; vel aduersariis idem facere volentibus, præoccupent: vt ad explorandum alacriter pergant, alacrius redeant: vt fugientium terga facilius comprehendant.

Decursio.

Lilius lib. 27. Legiones in armis ait quatuor millium spacio decurrere. Quinta quaque die decurrebant. Nero indicta decuritione prætorianis scutum ipse prætulit.

§. 13. Decurrebant itaque armati & cum facinis. Exercitium onerum ferendorum graue, & quod fortes redderet Tullius agnoscit in 2. Tuscul. Nostri exercitus primum vnde nomen habeant, vides: deinde qui labor, quantus agminis: ferre plus dimidiati re. mensis cibaria: ferre si quid ad vsu vellet: ferre vallum, nam scutum, gladium, galeam, in onere nostri milites non plus numerant, quam humeros, lacertos, manus. arma enim, membra militis esse dicunt, quæ quidem ita geruntur apte, vt si vsus foret, abiectis oneribus, expeditis armis, vt membris pugnare possint. Virgilius quoque laborem itineris describit.

Non secus ac patris acer Romanus in armis
Iniusto sub fasce viam dum carpit, & ante
Hosti expectatum positus stat in ordine castris.

Inter onera erant ferre dimidiati mensis cibaria. Interdum integri mensis ferebant; ferre opti- Scipio Numantinus triginta dierum frumentum ferre coegit, Lilius Epirom. 57. Aliquando dierum

dierum 22. ita Caesar 1.2. belli Civil. Frumenti copiam legionarii nonnullam habebant, quod dierum viginti duorum ab illa frumentum iusti erant effere, cetrati auxiliare, que nullam, quorum erant & facultates ad parandum exigua, & corpora infueta ad onera portanda.

Alexander apud Lampridium mutauit, nam in mansioribus iussit accipere, in hostico more veteri dierum septendecim ferre docebatur. Interdum frumentum tulerunt, interdum farinam, aliquando panem buccellatum. De frumento constat; nam idcirco molas quoque ferebant, ut frangerent. Liuius lib. 24. Scipioni aut data senta, galeas, hastas, secures, rutra, falces, alucolos, molas; Farinam quoque absque dubio dum in castris haberent, vel dum ad iter pararentur, parabant, neque enim in diem viuiebant. Imo crediderim panes ordinarie, nisi festinato ad iter vocarentur, coxisse. Biscoctum enim, quem buccellatum vocant, secum ferre solebant. Spart. in Pescennio. Ammian. in Iuliano. Paxamadia Græci vocabant; faccis pelliceis, vel ferculis ferebant, quas Mulos Marianos vocitabant, cum vallis illigassent.

Equo descendere.

§. 14. Equitare in longum tempus, conscendere, descendere. Nam quotiescunque id iussit Imperator, faciendum erat.

Pugna vmbatica.

§. 15. Pugna instat concurrere, maxime ut ordines seruare discerent. Ordinum seruandorum cura prima Romanis fuit; nam illis turbatis spes quoque victoriae cedit. Nec densari ita debent, ut locus pugnandi desit, nec laxari ut perturbari possint, ad hoc quoque assuefaciendi sunt, ut aciei formam ex tempore mutare possint.

Opera.

§. 16. Opera facere. Corbulonis insigne dictum, dolabra hostem vincendum. Galba inquit Suet. Veteranum ac Tironem militem opere assiduo corroborauit.

Munire castra.

§. 17. Munire castra; quod non per seruos, aut lixas faciebant, sed suis manibus laborem perficiebant.

Natare.

§. 18. Nando sese etiam exercebant. Vegetius lib. 3. cap. 4. Aestiuo tempore ad natandum cogendos omnes. olim in Tiberi natare discebant, piscinae etiam publicae hunc in usum constitutae erant. Caro filium, Augustus nepotes ista docuit. De Catone Plutarchus. Filium suum prauit & docuit ipse, non solum iaculari, aut armis depugnare, & equitare, sed & pugillatum exercere, & assium ac si quis ferre, ac fluminum vorricosa ac rapida natando superare ac transmittere.

De Augusto Suetonius. cap. 64. Nepotes & litteras, & natare, & alia rudimenta per se pleraque docuit.

Natando usum assui mensibus omnis aequaliter debet Tyro condiscere, non enim pontibus semper flumina transeuntur. Campi aliquando inundant, ut opus sit natatu si euadere velint. Front.

Palatia.

§. 19. Ad palum sese exercebant. Palatia Vegetius exhibet lib. 1. cap. 11. Antiqui (sicut inuenitur in libris) hoc genere exercere tyrones. Scuta de vimine in modum cratium corrotundata terebant: ita ut duplum pondus cratis haberet, quam scutum publicum habere consuevit. Idemque clauas ligneas, duplicis aequi ponderis, pro gladiis tyronibus dabant. Eoque modo non tantum mane, sed etiam post meridiem exercebantur ad palos. Palorum enim usus non solum militibus, sed etiam gladiatoribus plurimum prodest. Nec vnquam aut arena, aut campus inuictum armis virum probauit, nisi qui diligenter exercitatus docebatur ad palum. A singulis autem tyronibus singuli pali defigebantur in terram, ita ut nutare non possent, & sex pedibus eminere. Contra illum palum, tanquam contra aduersarium, tyro cum crateilla, & claua, velut cum gladio se exercebat & scuto: ut nunc quasi caput, aut faciem peteret; nunc à lateribus minaretur, interdum contenderet poplites & crura succidere, accederet, recederet, assultaret, insiliret, & quasi praesentem aduersarium, sic palum omni impetu, omni bellandi arte ten-

taret. In qua meditatione seruabatur illa capela, ut ita tyro ad inferendum vulnus insurgeret, nequa ex parte ipse pateret ad plagum.

Nec claua modo palum petebant, sed pilo quoque graui, Vegetius lib. 1. cap. 14. Sed ad inceptum reuertor. Tyro, qui cum claua exercetur ad palum, basilia quoque ponderis grauioris, quam vera futura sunt iacula, aduersus illum palum, tanquam aduersus hominem iactare compellitur. In qua re armorum doctor attendit, ut magnis viribus hastile contorqueat, ut destinato ictu vel in palum, vel iuxta dirigat misile. Eo enim exercitio, & lacertis robur accrescit, & iaculandi peritia atque usus acquiritur.

Non casim sed punctim ferire discebant, plaga enim illa vitalia aperit, & duas vncias adacta mortalis est. Veget. l. 1. c. 12.

§. 20. Armaturam docendam serio statuit Vegetius lib. 1. cap. 13. Itaque habendos doctores armorum, qui nunc fere defuncti. Anno ab vrbe condita 648. Rutilius Consul bello Cimbrico è ludo Aurelij Scauri doctores gladiatorum ad tirones instruendos vocauit. At C. Caesar Tirones neque in ludo, neque per lanistas, sed in domibus per equites Romanos, ac etiam per Senatores armorum peritos erudiebat.

Quod punctim ferire docebantur. Res illa maxime formidabilem Romanum faciebat, cum scirent eum certo, & destinato ictu *ta naugia*, hoc est, vitalia posse tangere.

Equos vero non in planis modo, sed etiam abruptis & fossis exercere iubebantur, Veget. lib. 3. cap. 2. Plurimum valet sic exercitatio à puero. Perla venatu se equitatuque à iuuentute exercebant, Herod. lib. 1. Strab. lib. 5. gladio semper accincti, pharetraeque onerati, & equis harentes in summa pace bellum meditabantur. Galli olim bello exerciti, ut sine eis vix bellum gestum. Iustin. lib. 25. Nunc cum primum in Gallia belli mentio est, in Germania habetur pro illis delectus, & petitur equitatus.

§. 21. Ire militari modo. Tertullian. ad martyrem. Etiam in pace, labore, & incommodis bellum patiam ediscunt: in armis deambulando, campum decurrendo, fossam moliendo, testudinem desiccando.

Vegetius lib. 1. Præterea & vetus consuetudo permansit, & Diui Augusti atque Hadriani constitutionibus præcætur: ut ter in mense tam equites quam pedites, educantur ambulatum: hoc enim verbo hoc exercitii genus nominant. Decem millia passuum armati instructique omnibus telis pedites, militari gradu ire, ac redire iubebantur in castra, ita ut aliquam itineris partem cursu alacriore conficerent. Equites quoque diuisi per curmas, armatiq., similiter tantum itineris peragebant, ita ut ad equestrem meditationem interdum sequerentur, interdum cederent, & recursum quodam impetu repararent. Non solum autem in campis, sed etiam in cluosis & arduis locis, & ascendere & descendere utraque acies cogebatur, ut nulla res vel casus prorsus pugnantibus posset accidere, quam non ante boni milites assidua exercitatione didicissent.

Veget. l. 1. c. 11. Ordinem aliter seruati non posse, quam ut assiduo exercitati ambulare celeriter & aqualiter discant.

Eundo & redeundo faciebant 20. millia, id quinquæ æstiuis horis, citatiore gradu viginti quatuor.

§. 23. Syluam cadere. Id enim non modo ad machinas, focum, vias faciendas, sed ad robur & exercitationem necessarium.

§. 24. Fossas transilire. Pompeium cum alacribus saltu certasse auctor est Plutarchus. Vegetius hanc quoque exercitationem habet l. 1. c. 9. Ad saltum etiam quo vel fosse transiliuntur, vel impediens aliqua altitudo superatur, exercendus est miles: ut cum eiusmodi difficultates euene-

Palum pilo etiam petebant.

Equites & Senatores Tyrones probabant, docebant.

Equum abruptis.

Ire militari ordinem.

Syluam cadere.

Transilire fossas.

euenerint, possit sine labore transire. Præterea in ipso consili-
ctu ac dimicatione telorum bellator cum cursu saltuque ve-
niens, aduersarii perstringit oculos, mentemque deterret,
priusquam plagâ infligit, quam ille ad cauendum vel ad resisten-
dum certè se præparet. De exercitio Gn. Pompei Magni Sa-
lustius hoc memorat: cum alacribus saltu, cum velocibus cur-
su, cum validè rectè certabat: Neque enim ille aliter potuisset
par esse Sertorio, nisi sese & suos milites frequentibus exercitiis
præparasset ad prælia.

Ad scopum
currere.
§. 25. Destinata tangere. Qui leuis armaturæ
erant, hastilibus, iaculis, pilis, lagittis, fundis exer-
cebantur, quod vno nomine armaturam voca-
bant.

Vegetius lib. 2. cap. 15. ait eos armaturâ dictos, &
excultatores; primum erat hastilia iacere, sudem tor-
quere. faciebant id arbitris centurionibus, diceban-
turque sub vineam iacere.

Sagittariorum erat olim maximus usus. Tertia vel
quarta pars iuniorum his exercebatur. Claudius, &
Scipio institutis sagittariis vicerunt. Sed iam parum
viles, vt & fundæ, quas Vegetius satis indicat ad
barbaros pellendos esse. In his semper exerceban-
tur, ne consuetudo deficeret. Claudian. de Honorij
Consul. lib. 4.

Prius agmina duris

Exerce studiis, & sano præstrue Marti,

Non bruma requies, non hybernacula segnes

Eneruent torpore manus.

Vide leges Theodosi & Valentiniani. l. duces. cap. de
offic. milit. iud. Omnia autem exuperat exercita-
tio.

Testudinem desiccare, robustiora sic ligna red-
debantur. De testudine suo loco dictum est.

Exercitatio
commen-
data.
§. 26. Exercitatio maxime conuenit ei, qui pro
patria pugnat, & cui bis errare non licet: Athleta, in-
quit Vegetius lib. 2. cap. 24. venator, auriga, propter
exiguam mercedem, vel certè plebis fauorem, quotidiana me-
ditatione artes suas aut seruare, aut augere consuecunt. Mi-
litem (cuius est manibus seruanda Respublica) studiosius
oportet scientiam dimicandi, usumque rei bellicæ iugibus
exercitiis custodire: cui contingit non tantum gloriosa vi-
ctoria, sed etiam amplior præda: quemque ad opes, ac digni-
tates ordo militiæ, & Imperatoris iudicium consuevit euehe-
re. Artifices scenici ab exercitiis non recedunt pro laude vulgi.
Miles sacramento lectus, ab exercitiis armorum, vel nouel-
lus, vel iam vetustus cessare non debet, cui pugnandum est pro
salute propria, & libertate communi: præsertim cum an-
tiqua sui prudensque sententia, Omnia in meditatione con-
sistere.

Hinc factum vt exercitatio castrorum antiquior
Romanis fuerit, quam caritas liberorum. l. Postlimi-
nium, §. filius. de captiuis.

Non aliunde robustius, quam disciplina arma-
turæ exercitus. Pompeius, Traianus eare maxime va-
luerunt. salutis rigor vincit inanem speciem clem-
entiæ.

Hinc magni Imperatores præiuerunt. Marius in
fodiendo laborandoque ipse alacer communem o-
peram præstabat. Antoninus in fodiendo, aggeribus,
portubusque constituendis primum se semper præ-
buit. Herod. l. 4.

Hinc etiam qui in vmbaticis hisce negligentes
erant, puniebantur.

In exerci-
tatione vi-
ctus punie-
batur.
Qui in exercitatione negligentiores, pro fru-
mento hordeum coguntur accipere. Vegetius lib. 1.
cap. 13. Ita autem ferre apud maiores exercitii discipli-
na seruata est, vt & doctores armorum duplicibus remunera-
rentur annoniis: & milites qui parum in illa profusione pro-
fecerant, pro frumento hordeum cogebantur accipere: nec
ante eis in tritico redderetur annona, quam sub præsen-
ti præfecti legionis, tribunorum vel principum, experimen-
tu datus, ostendissent se ornari, quæ erant in militari arte,

compleffe. Plutarchus in Mario sic laboribus dura-
tos Romanos ait, vt nec sudantem, nec fuspitantem
quenquam cerneret: Idque in longa, & laboriosa pu-
gna cum Cimbris. Hinc nomē habet, vt exercitus di-
catur. Hippocrates vere. Παδυνιν ὑγρὰν, ἢ ἀσπὲς
τὸ σῶμα ποιεῖ, πῶς δὲ ἑγκατεῖ, τὸ σῶμα ἰσχυρὸν ποιεῖ.
Defidia humectat, & imbecillum facit corpus, labor siccit,
& fortè reddit. Magnus in castris & in itinere la-
bor.

Iosephus, ferunt hastam & scutum; præter ista,
serram, & corbem, rutrum & securim, amplius lo-
rum, falcem & catenam. Denique septenos, aut duo-
denos vallos: Et valli quidem ob tormenta nostra
inutiles sunt, nisi quod equitem morari possunt.
Cætera si quis reducere posset, nã ille facile orbis
imperium occuparet. Quantum enim præsidium in
eo est, vt vnus mensis cibaria miles humeris vehat?
Quo non penetraret ille exercitus, cui annona do-
mi est.

Serui gregario militi vix vlli, vnum communem
deni habebant, qui molam, qui alia ferret; nam cor-
tinæ & pelles tabernaculorum, alia necessaria erant.
Habebant & iumenta nonnulla, multa enim instru-
menta bellorum conuehenda sunt.

§. 27. Admirari libet veterum in hac re diligen-
tiam, cum nostrâ negligentia comparatam. Octavius
Augustus, vt Sext. Pompeium superaret, totâ hyeme
copias exercuit. Suet. tranq. Oct. August. Donec nau-
bus ex integro fabricatis, ac XX. seruiorum millibus man-
datis & ad remum datis, portum Iulium apud Baias, im-
misso in Lucrinum & Auernum lacum mari, effecit. In quo
cum hyeme tota copias exercuisset, Pompeium inter Mylas &
Naulochum superauit.

§. 8. Priscus igitur exercitus, & quicumque nunc
est rectè constitutus, non mera multitudo est. Hæc
sepius noxia est, pluribus casibus subiacet amplior
multitudo. Vegetius lib. 3. cap. 1. Itaque in leuioribus
bellis vnâ legionem, mixtis auxiliis, hoc est, decem millia
pedum & duo millia equitum crediderunt posse sufficere,
quam manum prætores velut minores duces, ad expeditio-
nem sæpe ducebant. Quod si magna hostium copia dice-
rentur, consularis potestas cum viginti millibus pedum,
& quatuor equitum, tanquam comes maior mittebatur.
Quod si infinita multitudo ex gentibus ferocissimis rebel-
lasset, tunc nimia necessitate cogente, duo Duces, & duo
mittebantur exercitus cum eiusmodi præcepto: provideant,
ne quid Respublica detrimenti capiat, Coss. alter, vel alter,
ambove.

Denique cum in diuersis regionibus, contra diuersos ho-
stes, à populo Romano annis propè omnibus pugnaretur, id-
eo sufficiebant milium copia, quod vtilius indicabant non
tam grandes exercitus habere, quam armis instructos. Illa
tamen ratio est seruata, ne vnquam amplior multitudo so-
ciorum auxiliorumve esset in castris, quam ciuium Roma-
norum.

Legionum alia præsidia admiranda sunt, vt me-
rito Vegetius iudicet esse ciuitatem sibi sufficien-
tem. Legio non tantum, inquit lib. 2. cap. 25. militum
numero, sed etiam ferramentorum vincere consuevit. Pri-
mum omnium instruitur iaculis, quæ nulle lorice, nulla
possunt scuta sustinere. Nam per singulas centurias, singu-
las carrobalistas habere consuevit, quibus muli ad trahen-
dum, & singula contubernia ad armandum vel dirigen-
dum, hoc est, vndecim homines deputantur. Nam hæ quan-
to maiores fuerint, tanto longius (ac fortius) tela iaculan-
tur. Non solum autem castra defendunt, verum etiam in
campo post aciem grauis armatura ponuntur. Ad qua-
rum impetum, neque loricati, nec pedites scutari pos-
sunt obflare. In vna autem legione quinquaginta quinque
carrobaliste esse solent. Item decem onagri, hoc est, sin-
guli per singulas cohortes in carpentis bobus (duo-
bus) portantur armati: vt si forte hostes ad oppugnan-
dum

Valli.

Longe exer-
citationis.

Multitudo
noxia.

Auxiliares
ne superent
Romanos.

Carroballi-
ste in legio-
ne.

Scapha.

dum venerint vallum, sagittis & saxis possint castra defendi. Scaphas quoque de singulis trabibus excavatas, cum longissimis funibus, & interdum etiam ferreis catenis secum legio portat: quatenus contextis eisdem (sicut dicunt) monoxylis, super rectis etiam tabulatis, flumina, quae sine pontibus vadari nequeunt, tam à peditibus, quàm à reequitatu sine periculo transcantur. Habet ferreos harpagones, quos lupos vocant, & falces ferreas confixas longissimis contis. Item ad fossarum opera cienda bidentes, ligones, palos, rastra, alueos, cophinos, quibus portetur terra. Habet quoque dolabras, securas, ascias, ferras, quibus materia ac pali dedolantur atque serrantur. Habet praeterea artifices cum omnibus samentis, qui ad oppugnandas hostium civitates testitudines, maseulos, arietes, vineas (ut appellant) turres etiam ambulatorias faciunt. Verum ne singula enumerando plura dicantur, vniuersa quae in quoque belli genere necessaria esse creduntur, secum legio debet ubique portare, ut in quouis loco fixerit castra, armatam faciat civitatem.

CAPVT XXV.

Parato opus esse celeritate.

Cesar celerissimus.

§. 1. Cvm iam arma parata sunt, & viri, ante omnia opus est celeriter hostem aggredi, famam ipsam anteuenire. Dimidium enim victoriae consecutus, qui hostem imparatum inuenit. Ita magnus Imperator si quis alius Caesar, cui & orator maximus testimonium dat, hoc reges, inquit, incredibilis est celeritatis. Et rationem Plutarchus ostendit in Caesare. Quod autem videret captorum exordium & aggressionem non magnam manum requirere in praesentia, sed terrore potius audacia & temporis celeritate precipiendam (quippe percussurum citius inexpectatum se quam si cum apparatu ingrueret, impulsurum aduersarios) imperauit Tribunis & Centurionibus, ut gladiis modo accincti relictis armis alii Ariminum amplam Gallia urbem, quam maxime fieri posset sine sanguine & tumultu occuparent.

Multa prudentia bellica in paucis verbis. Primo subitam aggressionem non requirere magnam manum. Quia fere est contra inermes.

Athenienses urbem egressi, sacra Mineruae celebrarunt, & armis sub veste celatis, de repente agrum Lacedaemoniorum vastarunt, onusti praedae sine vulnere redierunt. Quia antequam armassent se hostes, iam vicerant. Deinde constat celeritate percellere eos, ad quos peruenerunt inexpectati. Terrae enim improuisa. Caracalla non bonus imperator, Parthos alioqui fortes, improuiso dum nuptias expectant, magna clade cecidit. Hinc ortum illud: Semper nocuit differre paratis. Et Caesar in re militari celeritatem cunctis antecellere, docuit, & verbis, & exemplo. Itaque proficiscens incendia vetabat, ne hostem adesse cognoscerent, & ne commeatus suis deesset. Itaque si omnia recte perpendas omnia celeritate conficit, in Hispania Pompei legatos lentius vicit, quia ad Masiliam haeserat, iracundia victus:

Quamuis Hesperium mundi properemus ad axem,
Masiliam delere vacat.

Celeritatis insignia
Exempla.

§. 2. Paratis si tardi sint, maxima pars apparatusum perit. Subitis ne apparatu quidem opus est, quia dormientibus superuenire licet. Celeritate Ariston Athenienses, Amylius Veientes, Aruns Hannibalem vicit. Insignis fuit L. Martij in Hispania celeritas: Scipionibus enim in Hispania caesis, bina eadem nocte castra occupauit, nulla erat statio, nulla custodia, itaque ut in sua castra Romanus intrauit. Liuius l. 34. Sic Thrasybulus in tabernaculo suo, custodiarum negligentia interemptus est.

Laudem plerisque viris Amage regina barbara praecipuit, & quidem vxor regis ignaui; Cum enim Gerlonitae à Scytharum Rege opprimerentur, illa sumptis secum 120. viris continuato itinere ad re-

giam profecta, ianitores, ac Regem cum amicis occidit, filiumque eius iuste regnare iussit.

Minus itaque mirum est, Solonem vno quali impetu naues armasse, matronas hostium cepisse, civitatem expugnasse. Historiam ita scribit Aelianus. Insigne stratagemate Solon Salamina cepit; In Coliade matronae Atticae Ceretis festum celebrabant, laticia & choreis, id per simulatum transfugam Salaminis nunciat; interim iuuenes imberbes muliebribus vestibus indutos, & enses habentes sub vestibus loco foeminarum in littore choreas ducere iubet, ad eos veniunt Salaminij, & occiduntur, iuuenes consensu nauibus, Salamina occupant. Aelian. lib. 8. Iulius secundus pari celeritate subito Bononiam aggressus est, & armatus terrorem intulit, antequam vicini capere consilia possent; itaque Hispanum, Gallumque sibi adiunxit, Veneros terrore suspensos tenuit. Victori omnes gratulati sunt, qui forte victum oppressissent, aut cunctantem deseruissent.

CAPVT XXVI.

Militares Magistratus.

§. 1. Magistratus militares duplices à Lipsio dicuntur, l. 2. de militia Romana. Communes & proprii; Communes, Imperator & legati: Proprii Tribuni, & Centuriones & equitum praefecti.

Imperatorem antea descripsimus; qui tamen apud Romanos duplex; vel enim suis auspicijs militabat, cum Rex, Consul, Dictator, Imperator esset, vel alienis, si Proconsul, Praepreor, Consularis, Legatus, Praetor. Non habuisse eos auspicia testis est Cicero l. de Nat. Deor. & 2. de Diuinat. Habebant tamen quaedam auspiciorum imitamenta, ut facilius est in superstitione mutatio. Liato enim & auspicio in provincias proficiscebantur; unde Scipio apud Liuium 28. Auspicia sibi tribuit. Quamuis de illis ipsis auspicijs forte loquitur, quae in legionibus usitata erant.

§. 2. Imperatoribus erant legati. Eorum institutum erat, ut imperatori opera & consilio adessent: nam *προβουλοι* erant, & *συμβουλοι*.

Aliquando eos Senatus, nonnunquam Consul eos nominabat, ipsi Imperatores eos sibi legebant, sed non absque Senatusconsulto, ut constat ex Cicerone in Vatinius.

§. 3. Munus legati erat, omnia, quae ad rem pertinere putabat, in medium consulere. Caesar lib. 3. belli Civil. Alia sunt legati partes atque Imperatoris. Alter omnia agere ad praescriptum, alter libere ad summam rerum consulere debet.

Insignia imperij habuerunt, Liuius lib. 29.

Duo ut plurimum fuere, interdum plures, prout Senatus censerebat.

Principum autem Consulares legati exercitibus totis praerant. Praetorij singulis legionibus, qui & legati legionum dicti sunt, *πρωτοδιντοι*, & *παρχοι*, quasi subpraetores, & subpraefecti, qui iidem postea duces dicti sunt.

§. 4. Post legatos ordinaria dignitas erat Tribunorum. Erant in singulis legionibus senj, per vices imperabant bini, ius reddebant in principiis, signum dabant. Liuius l. 28. Tribunos & iura reddere in principiis sinebant, & signum ab eis petebant. Penes eos erat cura vigiliarum, munitioum castrorum, exercitiorum.

Non igitur vni cohorti, aut certae parti imperabant, sed toti legioni. Horat. *Quod mihi paruerit legio Romana Tribuno.*

Initio à Regibus, deinde à populo creati sunt. Primo quidem ut populus sex nominaret, reliquos Imper-

Imperator vel suis, vel alienis auspicijs rem gerebat.

Legati.

Tribuni.

Imperator constitueret, quos Rufulos vocabant. Anno v. c. 444. constitutum est, ut seni deni in quatuor legiones à populo crearentur, ceteri octoni à Consulibus. Linius libr. 9. Hinc duplices Tribuni Rufali, & comitarij, & hi in precio præcipuo. Interdum Consulares Tribuni facti. Linius libr. 42. Duo Consulares Tribuni militum cum eo missi. Et in magno periculo senatus vetat fieri Tribunum nisi qui magistratum gessisset.

Tribunorum brevis magistratus est notus.
Tribuni si rectè officio fungerentur in senatum facile adsciscerentur; Augustus senatorum liberis Tribunatum & præfecturam alarum dedit, & ius lati clauui, qui ex eo vocati sunt Tribuni Latyclauui, sicut qui ex equitibus Tribuni angustyclauui.

Nullo modo probandum, quod ambitiose in singulos annos mutabant Tribunos; nam cum postea semestres Tribunatus facerent Imperatorum liberi, infantiæ simile fuit, rider eos Iuuenal. Sat. 8.

*Ille & militia multis largitur honorem
Semestrium digitos circumligat auro.*

Tribuni Cohortis.
§. 5. Erant & Tribuni cohortis, & alarum. Suet. in Claud. Semestres militias ita ordinauit, ut post cohortem, alam; post alam Tribunatum legionis daret.

In Cæsare libr. 2. belli ciuili. Tribuni cohortium nominantur. In Probo, Vopiscus vni Tribuno sex cohortes tribuit, sed optime Lipsius, Tribunatum in hisce pro præfectura accipit.

Tribuni ius annulorum aureorum habuerunt. Appian. in Punic.

Centurio natus.
Præfectus castrorum sub Augusto cæpit.
§. 6. Centuriones in quaque legione erant sexaginta, hoc est, in singulis manipulis duo, duabus lectionibus creabantur, dignior habebatur, qui primus eligebatur. Centuriones sibi optabant *ἀρχαῖος* seu optiones, qui eorum erant adiutores, Vicarij, succenturiones; Qui priore electus erat dextra centuriæ præerat, alter sinistræ.

Ita de hisce Polybius interprete Lipsio. *Ex quoque autem ditorum Generum, exceptis natu minimis, eligunt Ordinum ductores, secundum virtutem, decem.* Post istos altera electione iterum decem: atque hos omnes appellant Ordinum ductores. quorum u, qui primus electus est, etiam consilij particeps sit. Isti autem rursus eligunt totidem Vragos quos dicunt, siue Tergi duces. Post hæc deinde vna cum Ordinum ductoribus diuidunt ætates singulas siue Genera, quamque in decem partes, exceptis Velitibus: & attribunt cuique parti ex viris iam electis duos duces, & duos Vragos. Reliquos autem Velites, vii multitudo est, diuidunt æquabiliter in omnes partes. Atque harum quamque appellant Ordinem, & Manipulum, & signum: ipsos autem duces, Centuriones & ordinum ductores. Qui etiam in quemque Manipulum, ex reliquis eligunt duos, vigore corporis & animi præstantes Signiferos. Duos autem in quemque Manipulum duces faciunt, merito, quia cum incertum sit quid quisque facere aut pati possit, nec res bellicæ excusationem capiat, nunquam volunt Manipulum sine duce esse. Vtrumque igitur præfente, qui prior electus est, præest dextra parti Manipuli, qui secundus, sinistræ. Cum autem alter non adest, is qui reliquitur præest omnibus.

Documenta militaria.
§. 7. Insignia sunt hic documenta veræ militiæ, & animis roborandis. Primum documentum: Eligunt ex virtute & *εὐχρίδιον*, non vt nunc aliquando, & labente imperio, ex fauore, pecunia, alijsve. Scæua apud Lucanum.

*Ibi sanguine multo
Promotus latius longo gerit ordine vitæ.*

Vitem libello poscebant, qui castra non viderant. Cum Centurionatus per amicos in petrareretur, cum

Præfectos Pelopæia facit, Philomela tribunos.

Legionum robur, inquit Vegetius libr. 1. capit. 3. per negligentiam superiorum temporum, infractum est, cum virtutis præmia occuparet ambitio, & per gratiam promouerentur milites, qui promoueri consueverant per laborem. Deinde contubernaliibus, completis stipendiis, per testimoniales ex more dimissis non sunt alij substituti. Præterea necesse est, morbo aliquantos debilitari, atque dimitti, aliquantos militiam deserere, vel diuersis casibus interire: vt nisi annis singulis, imò singulis pene mensibus in decedentium locum iuniorum turba succedat, quantum copiosus exhauriatur exercitus.

Et quamuis à ratione alienum non sit ex censu fieri, & constet aliquando ab initio centuriones esse factos, vt constat ex oratione Mæcenatis, id tamen rarum est; nec nisi in fortissimis & prudentissimis conueniens, qui absque experientia militiæ rudimenta perceperunt; credo in illis fuisse, qui paruuli castra secuti, inter signa reptarunt, omnemque ordinem, & disciplinam perceperunt.

Secundum. Consules, & Tribuni ordinem assignabant, qui cum plures essent, cumque in exercitu res ageretur, non facile viris fortibus indignum præficere potuerunt.

Tertium documentum. Duplex erat lectio; vt magis virtutis ratio haberetur.

Quartum. Primus pilus summa in dignitate erat, nam primo ad Consilium cum legatis, & tribunis vocabatur, sed in rebus trepidis etiam primorum ordinum centuriones vocabantur. ita i. bell. Gall. Cæsar. & l. 5. Et sine dubio tum etiam equitum præfecti, quorum maior erat dignitas, quam centurionum.

Quintum. Optiones dabant tribuni, sed postea id concessum Centurionibus, vt scilicet fortes, & fidos legerent.

Sextum. Vexillarios duos seligunt, grauiam enim signa erant, vnum autem erat manipuli signum. Non erat ea dignitas aquiliferis, quæ nunc nostris est vexilliferis: Nam aquilam primus pilus regebat, qui apud Dionysium libr. 10. vocatur etiam præfectus legionis. alio iterum prælio, inquit, in quo Præfectus legionis nostra contigit cadere, & aliquam venire in hostium potestatem, ego pariter pugnans & aquilam seruauit, & præfectum eripuit. qui gratiam mihi auxilij eius referens, ducatum legionis cepit, & aquilam dedit. Imo ipse aquilam reuelabat, & signifero dabat.

Septimum. Censum equestrem consequebantur, qui primum pilum gessissent.

§. 8. Equitum turmæ sunt decem, in singulis tres sunt præfecti, qui primus nominatur toti turmæ præest, cum abest, secundus præest, ita Polybius. Equites similiter in turmas diuiserunt decem. Ex vnaquaque tres sumunt futuros duces. Isti tres adsumunt Vragos, siue Tergiductores. Qui igitur primus electus est, imperat toti turmæ: reliqui duo Decurionum locum tenent, atque adeo omnes Decuriones appellantur. Cum primus autem non adest, secundus præfecti turmæ locum adsumit.

§. 9. Socij pro Tribunis duodecim præfectos habebant. Polyb. Iunctis congregatisque sociis vna cum præfecti. Romanis, horum quidem ordinationem & gubernationem habent à Consulibus constituti Duces, qui Præfecti appellantur, duodecim numero.

A Consulibus constituebantur, vt magis fidos seligerent, & beneficio obligatos tenerent.

Denique in contubernijs erant deni: qui his præerat, Decanus appellabatur.

Ordines non nisi virtuti dandi.

Militia Magistratus inexperitos faciunt.

Vexilliferi.

Equitum præfecti.

☞ (*) ☞

Vvv

CAPVT

CAPUT XXVII.

Alia militia Magistratus.

Duces mili-
tia in omni
Repub.

§. 1. **A** pud vetustissimos Orientis populos erat proxima regibus dignitas Magistri militum, qualis est Genes. 26. qui in paruulis regnis erant, & praefecti pratorio, & castrorum magistratus. Habebat & Assyrius Holofernem militiae ducem; Ioab erat super exercitum David, qui & plurimos duces habuit, vnum in singulis tribubus. Ordinata enim semper in omni Republica fuit militia. Eosdem enim sumptus facit exercitus ordinatus, & inordinatus, imo his maiores, ordinatio autem in magistratu, eorumque officijs cernebatur. Apud Romanos sub Imperatoribus, ut magistratus ciuiles, ita quoque militares paulatim mutati sunt.

Ameralius,
vel Admini-
ralius.

Ameralius ἀμεράλιος ἡγεῖται, inquit Codinus, & ὁ δὲ πάντος imperat toti classi. Heteriarches magnus transfugis suscipiendis praest. Praefectus legionum fere officium habuit, quod olim legati, Vegetius lib. 2. cap. 9. Proprius autem iudex erat praefectus legionis, habens comitiuum primi ordinis dignitatem, qui absente legato, tanquam vicarius ipsius potestatem maximam retinebat. Tribuni vel centuriones, caterique milites, eius praepara seruabant. Vigiliarum suae prosecutionis tessera ab eodem periebatur. Si miles crimen aliquod admisisset, auctoritate praefecti legionis deputabatur à tribuno ad poenam. Arma omnium militum, item equi, vestes & annona, ad curam ipsius pertinebant. Discipline ius & seueritas, exercitatio, non solum peditum, sed etiam equitum legionariorum, praepara eius quotidie curabatur. Ipse autem custos diligens & sobrius legionem sibi creditam assiduè operibus ad omnem deuotionem, ad omnem formabat industriam: sciens ad praefecti laudem subiectorum redundare virtutem.

Praefectus
castrorum.

Praefectus castrorum deinde additus est, de quo Vegetius libr. 2. cap. 10. Erat etiam castrorum praefectus, licet inferior dignitate, occupatus tamen non mediocribus causis: ad quem castrorum positio, valli & fossae destinatio pertinebat. Tabernacula vel castra militum, cum impedimentis omnibus, nutu ipsius curabantur. Praeterea agri contubernales & medici, à quibus curabantur, expense etiam ad eius industriam pertinebant. Vehicula, sagmarum, nec non etiam ferramenta, quibus materies secatur vel caditur, quibus aperuntur fossae, contextitur vallum aqueductus. Item ligna vel stramina, arietes, onagri, balistae, cateraque genera tormentorum, ne deessent aliquando, procurabat. Is post longam probatamque militiam peritissimus omnium legebatur: ut rectè doceret alios, quod ipse cum laude fecisset.

Stratope-
darches.

Tacit. an. 1. Maior erat eorum, quam Tribunorum dignitas. Stratopedarches magnus vniuerso exercitui praefuit, ut cibum instrumentaque curaret. Cantacuz l. 1. c. 17. Stratopedarches τὸν μονοκαβάλλον qui illis praerat qui vno equo merebant.

Stratopedarches Murtatorum, qui iaculatoribus stationarijs. Stratopedarches τὸν δεξιὸν qui hastatis; Stratopedarches τὸν τριγυριῶν qui sagittarijs praerat.

Praefectus
fabrorum.
Magister
militum.

Praefectus fabrorum, omnes fabros, arma, vehicula, cunicularios aliosque habuit.

§. 2. Magna dignitas erat Magistrorum militum, quorum in oriente erant quinque. Qui & Magistri armorum; in Occidente duo erant, aliquando vnus.

Drunga-
rius.

In classe Drungarius soli duci parebat, Comitibus, amiralis, Protocomiti, & inferioris notae Drungarijs imperabat.

Equitum magistratus olim dicti τέμναρχοι, Leon. Const. 3. §. 43. qui & μετερχες, & ἐπαλματας appellat.

Delectibus agendis aliquando creati triumuiui, L. 25 id bello punico secundo, cum magna esset militum inopia.

§. 3. Primipili erant alij, quorum magna erat dignitas, annonam exhibebant, Dionys. l. 9.

Comites rei militaris ducibus prouinciarum & quati sunt. c. 12. de comitibus rei militaris.

Plures illierant, interdum pediti, interdum equitum turmae praerant. Quidam magistris militum pares erant.

Comites scholarum, excubitorumque ad palatina officia pertinebant.

§. 4. Duces dicti limitum praefecti, & militum. Ex his Crispus ducatus & imperia ludebat, quocirca eum Nero in mare mergendum curauit.

Ducibus & Comitibus postea maiores habiti sunt Drungarij. Est autem Δρύνγος τὸν ἐκ τριῶν μοιρῶν συγκείμενον ἄδροςμα. Ex tribus Marj seu partibus catus. Maeros autem seu μοῖρα tres Drungos continebat aliquando. Nam variant nomina.

Multa horum mentio est apud Mauricium, & Codinum. Diaconus l. 23. Drungarium vigiliae nominat.

Praepositi Labari, vel λαβάρων dicebantur, qui illud ferebant per vices, quinquaginta erant, Euseb. lib. 2. de vita Constantini. Clarissimi erant, & confularibus pares. Diac. l. 11.

Praepositi sub Tribunis erant, & certo militum numero praerant, Suet. in Othone.

Tribuni quoque prouinciarum erant, Cassiod. l. 1. Tribuni 12. c. 3. 4. Tribunus Maritumorum. Tribuni cohortum praetorianarum.

Aphoplistae homines priuatos exarmabant, ne caedes facerent, eos sustulit Iustinianus Nouel. 15. Nostrum rubram virgam appellant. Magistratus post bella arcendis latrunculis necessarii.

Latrunculares iidem dici solent. His similes Irenarchae, qui caedes inhibebant.

Metatores, & Menfores locum castris idoneum capiebant.

Audax Hesperids veniam metator in agros.

Iudex castrorum ἡγὴς ποσειδάων, deinde dictus est, inter milites iudicabat, quod olim Tribuni faciebant.

Campidoctores ἐπαλιδισκαλοῖ, singulis in legionibus erant: in gestis Thebaeorum.

§. 5. Inter milites, an inter Magistratus militares censendi sunt euocati, incertum videri posset, sed dignitate centurionibus pares, statu priuati erant. Milites erant ex omni genere praestantissimi, qui stipendia absoluebant, sed in gratiam patriae, aut ducum sponte militabant. Ita Dionys. Erat in his, inquit, L. Siccius, qui cohortem ducebat virorum octingentorum, qui iam supra aetatem militarem erant, nec in militia leges cadebant (vni nec ipse Siccius) honorantes tamen virum, & beneficium pluribus ab eo affecti, euntem ad bellum noluerunt deferere. Atque erat hac manus exercitus totius, suae praeliorum peritia, suae in periculo constantia, longe princeps.

Etiā ex socijs sumebantur, & magno numero. Quinctius tria millia collegit, & vocat Plutarchus σύμμακα, mucronem aciei. Hac parte valebant illi, qui beneficiarios multos habebant. Octavianus ex Campanis patris sui beneficiarijs dena millia collegit, ut Appianus. Hos ut corporis custodes sub vno vexillo habuit. Tacitus vocat vexillum veteranorum.

Immunes operum erant, nisi propulsi hostis, multi spe ordinum ducendorum nomina dabant. Caesar l. 1. ciuili belli. Eos centurionibus aequare videtur, pollicetur quaternam in singulos iugera, pro rata parte centurionibus, Euocatisque.

Dio in Augusto, ait Eos ἐπαλιδες φέρειν, ὅς περ διέκαστον τὰς τάξεις, ferre vires ut centuriones.

§. 6.

§. 6. Corrupta Republica omnia pene officia militaria in dedecus & questum abierunt. Itaque virtutis nulla ratio habita, sed pecunie & vitiorum.

Quæ enim fuerit in castris disciplina, quæ ratio delectus demonstrat Tacitus libr. 4. histor. Iussu Virellii, Bataurorum iuuentus ad delectum vocabatur: quem suapte natura grauem, onerabant ministri auaritia ac luxu, senes aut inualidos conquirendo, quos pretio dimitterent. rursus impuberes sed forma conspicui (& est plerisque proceræ pueritia) ad stuprum trahebantur. Hinc inuidia, & compositi seditionis auctores, perpulere ut delectum abuenerent. Ciuium primores gentes, & promptissimos vulgi, specie epularum, sacrum in nemus vocatos, ubi nocte ac latitia incaluisse videt, à laude gloriaque gentis orsus, iniurias & raptus, & cetera seruitii mala enumerat. Neque enim societatem ut olim, sed tanquam mancipia haberi. Quando legatum graui quidem comitatu & superbo cum imperio, venire. tradi se prefectis centurionibusque. quos ubi spoliis & sanguine expleuerint, mutari, exquirique novos sinus, & varia prædandi vocabula. Instare delectum, quo liberi à parentibus, fratres à fratribus, velut supremum diuidantur. Nunquam magis afflictam rem Romanam, nec aliud in hibernis quam prædam & senes. attollerent tantum oculos, & inania legionum nomina nepauscerent. esse sibi robur perditum equitumque; consanguineos Germanos; Gallias idem cupientes: ne Romanis quidem ingratum id bellum, cuius ambigam fortunam Vespasiano imputaturos: victoria rationem non reddi. Magno cum æsensu auditus, barbaro ritu, & patriis execrationibus, vniuersos adigit.

CAPVT XXVIII.

*Militem internum præstare externo:
nec tamen negligendum ex-
ternum.*

Hæc bella
fere ex cir-
cumstantiis
pendent.

Vita militis
externi.

§. 1. Difficillima non modo tractatu res, sed etiam ipso usu. Auctores quidem video in diuersum ire; quidam omnino suadent *ut* *ut* peregrinum militem; alij domesticum; Principes nunc hos nunc illos sequuntur.

Contra externum militem hæc fere dicuntur.

Primo. Infidos esse, & maiore ex diuerso mercede ius fasque exuere.

Secundo non parere, non iuberi, non regi, idque propinquo discrimine.

Tertio, sine pudore fugere, non fide, non affectu, in principem, aut patriam teneri, mercenarius enim est.

Quarto. Causam non habere, cur alienæ dominationi sanguinem commodent. Epaminondas suos hortabatur, ut in Lacones ferrentur, aliorum his cæsis, nullam fore constantiam.

Quinto. Regionem cui veniunt auxilio externam arbitrari, ideoque cum possunt, eam populari, cui defendendæ conducti sunt.

Sexto. Neque facile vtendum milite externo subsidario, cum enim ab alio stipendia accipiant, non fore fideles illi, pro quo periclitantur, sed à quo aluntur.

Septimo. Qui bella alieno auxilio gerit, est in manu illius à quo adiuuatur. Auxiliares Gothi orientem prædati sunt, occidentem inuasit. Saxones victis Pictis, & Scotis Britannias tenuerunt.

Octauo. Mercenarius miles est inutilis, quia propter exiguum stipendium non exponit vitam. Deinde vel fortis est vel ignauus; si fortis timendus; si ignauus, est proditor. Denique domestico

quod dederis, in regno manet, quod extero, vicinos efficit fortiores.

§. 2. Mihi tamen multa hoc in genere consideranda sunt, & interdum exteri milites domesticis præponendi; neque hic semper quærendum, quid optimum sit absolute, sed quid fieri possit, quidque sit consideratis circumstantiis amplectendum.

§. 3. Itaque optandum quidem est, ut quemadmodum in Republica Romana tempore Romuli, aliorumque Regum omnes ciues milites erant, ita quoque in regnis & urbibus cura belli cum pacis artibus misceatur, ut semper parati sint omnes ciues ad sustinendum, inferendumque bellum; eo finito contenti triumpho ad ciuiles artes reuertantur. Sic Attilius Regulus à Senatu petit, ut sibi prædictis curandis domum redire liceret, quod à colonis negligentius habita essent; alique militum Romanorum cupidissime arma deposuerunt.

Verum eam Rempubliam stabilem esse non putato; quia nulla in hunc usque diem talis apparuit; quæ longo tempore perduraret. Nam Roma quoque cum essent multa ciuium millia, pauci tamen qui in bella scriberentur, fuerunt: quid enim binæ, aut quaternæ legiones ad ducenta, aut trecenta ciuium millia?

§. 4. Qui ampla, & diuersarum nationum regna possident, non modo ex subditis militem cogere, verum ex alijs quoque gentibus conducere possunt. Nam quod hodie in plerisque regnis fieri videmus, causa non est, cur reprehendamus, nisi euidens ratio aliud persuadeat: nec enim probamus, quod Machiavelles putat, nullum regnum, nullam Rempubliam rei bellicæ habere legitimum ordinem aut periciam. Cum igitur imperatori Romano bellum est in Turcas non modo Pannonico & Germano, sed Italo quoque & Franco milite utitur, id ad victoriam mirifice conducere arbitratus ex quaque gente bellicosos in castris exercere. Quin etiam institutum Romanorum fuit, qui ex omnibus prouincijs delectum agebant, sociorum etiam regum auxilia perpetua habuerunt. Raro autem ab illis tumultum sunt orta initia, sed si quid fuit aduersi à legionarijs incepit.

Auxilia omnino rejicit Machiavelles in principio capit. 12. Quia non sit in illis beneuolentia, magno constant, principem euertunt. Carthaginenses fere ab auxilijs oppressi sunt; post bellum Punicum primum, alios adiungit. Philippus Macedo à Thebanis post Epaminonda mortem creatus imperator, parta ex hostibus victoria eorum libertatem sustulit. Mediolanenses, mortuo Philippo principe decreuerunt stipendium contra Venetos Francisco Sfortia, qui ad Carauagium deuictis hostibus adiunxit se illis, ut Mediolanenses suos dominos opprimeret. Eius pater Sfortia cum Ioan. Neapolitanorum regine stipendia mereret, repente illam inermem deseruit, sic ut ne regnum amitteret, in Aragoniorum regis sinum coacta fuerit sese conicere. Si quis obiciat, Venetorum atque Florentinorum imperiū huius armis retroactis Imperatoribus fuisse propugnatum, nec illud eorum præfecti in suam potestatem redegerint: respondeo Florentinos suam quandam fortunam in ea re fœtricem habuisse. Quandoquidem ex eorum ductoribus qui strenui essent, & à quibus sibi metuendum fuisset, nonnulli aduersis præliis sunt vsi, nonnullis fuit repugnatum, reliquos ambitio alio deuoluerat: qui infeliciter bellum administravit, is fuit Ioan. Acutibus: cuius fides amicta victoria, cognosci non potuit: at nemo non fœrebitur si victoriā reportasset, Florentinorum rem suo arbitratu fuisse administraturum. Sfortia perpetuo Brachiani sunt aduersati mutuo sese obseruantes. Franciscum ambitio totum in Galliam Cisalpinam pertraxit: Brachius vero contra sacerdotum Rempubl. atque Neapolitanorum regnum se conuertit.

Verum ad id accedamus, quod nuper contigit. Imperium

VVV 2 belli

Optandum
omnes esse
fortes in
Rep. sed non
sperandum.

Potentes
Monarchæ
varius ex
gentibus
militem
scribunt.

Romanorum
auxilia ra-
to tumultuata.

belli gerendi Florentini detulerunt Paulo Vitellio, viro insigni prudentia, qui ex priuata fortuna conditione, maximum sibi nomen pepererat: si Pisas expugnasset, nemo inficias fuisse iturus, Rempubl. Florentinorum eius imperium fuisse subitum. Nam si in hostium partes stipendia facturus transisset, nullus erat euadendi locus: si vero eum retinuisset, illius iussa capessere cogebantur.

Venerorum si progressus examinentur, facillime quis intelliget, eos tutissime ac felicissime tunc se praestitisse, cum ex Veneta gente collecti eorum exercitus, bella gerebant. Qui mos eis fuit, ansequam ad terrestres expeditiones sua studia conuerterent: quo quidem tempore patritia gentis & vrbana plebis instructi armis, fortissime se gesserunt. At ubi primum terra bellum gerere ceperunt, hanc virtutem neglexerunt, moresque Italicos sunt sequuti: atque in continenti augendi imperii initio, tum quod non ita longe Reipub. fines protulissent: tum etiam quod in magna essent existimatione, non erat quod valde à suis praefectis foret sibi timendum: at propagatis imperii finibus quod Carmignola exercitus imperator factus est, tunc eius erroris specimen ceperunt. Nam cum illum acerrimum ducem cognouissent, postquam eius ductu, Mediolanensium regulum verberassent, illum vero remissiorem in bello gerendo factum cernerent, nullius amplius victoria eo ductore se fore compotes sunt rati. Quare ne quod paruum fuerat totum periret, eum missum facere nec volebant nec poterant. Ut eos itaque ab eo se assererent, eum interfecerunt. Declararunt deinde suarum copiarum imperatorem Bartholomeum Bergomatem, Robertum Seuerinatem, Comitem item Perilianum, & id generis alios: quibus ducibus metuendum erat, ne detrimentum citius quam emolumentum sua Reipublica importarent. Id quod in eo, quod gestum est ad Valam bellum accidit: ubi vnico cum hostibus congressu id totum perit, quod CCC. annis tot laboribus fuerat quaesitum. His enim armis lenta duntaxat, sere ac exigua sunt rerum accessiones: at subita & repentina erumpunt iactura & calamitates.

Vsum omnium cultum pare non est prudentis.

Verum cum videamus nunc vsum esse vbiq; militis mercenarij, non est existimandum in tanta cupiditate vineendi nullam Rempublicam id sequi, quod consultissimum est. Moderate tamen auxilijs exteris vtendum. Veneti ducem mari & suis praeficiunt, ipsi militi mercenario terrestri per suos stipendia soluant, socios & consilia duci adiungunt, ipsi e curia bella dirigunt, maximeque trahere ea cupiunt, vt sumptu fatigent hostem, non facile in praelij discrimen rem conijciant.

Auxilia à suspecto.

Auxilia quae dantur à potentiore, nisi fides ille sit, perniciofa sunt, vt si Turcam voces auxilio, quod fecere Graeci: at si à fido & cognato, salutaria. Iulianus Secundus Ferdinandum Hispanum, Philippum nunc Ferdinandus aduocat, & contra Venetos vocauit, nec pedem terrae suae per eum amisit. Itaque vbi fides, De i timor, commune commodum, amicitia, affinitas, & cognatio facile in communes vel inimicos, vel suspectos, arma sumunt. Tam enim interest Hispano Bohemiam, quam Italiam defendi.

In seditione exteris vtuntur.

§. 5. Primo, In seditione quidem & ciuili bello plerique extero milite vtuntur. Pompeius Africam barbaros adduxit, Caesar Gallos, & Hispanos: Caesares sibi fidissimos sensere exteros. Nunc quoque in Belgio militant exteri, Germani, Galli, Angli, Scoti, Hyberni, Itali, Epirotae. Heluetij quoque praesidio multis exteris conducuntur. Neque eam ob causam tyrannidis accusari principes debent; cum enim domestici factiones alunt, cum in salutem principis violandam conspirant, externo se tueri praesidio merito ac iure possunt. Nec modo id faciunt Reges, sed ipsae Respublicae, quae libertatem ciuium externo praesidio tueri se dicunt. Batani Gallica, & Britannica praesidia suis ciuib; in officio continendis, per oppida nobilia disponunt; nullo id modo facturi, nisi id contra motus internos, externaq; bella con-

sultum arbitarentur. Neque vero magni momenti sunt, quae à Machiauello alijsque adferuntur. Infandum aiunt esse πᾶν τὸ ξενικόν. omne exterum fluxae fidei. Equidem fateor, multa externae perfidiae exempla recenseri, & Romanum Imperium per Gothos, Alanos, aliosque, qui subsidio venerant, euersum: Verum plura sunt domesticae perfidiae exempla. Vnus Sylla plus detrimenti attulit, quam Alarici tota barbaries infusa vrbis. Imo non tam externa auxilia, quam cum illis ducum perfidia.

Externi minor quam ciuium scelera.

Quocirca non ex omni gente auxilia accersenda, sed ex illa, cui iura, & foedera publice, priuaticumque sancta sunt. Itaque nemo Christianorum principum Turcas, Tartaros, Moscouitas in auxilium vocat; & πονδὸν ἔχουσιν, & cū perituro fefellerunt, apprimē læti. Constantinus in Graciam 10000. Turcarum vocauit, victores excedere recularunt, inde causa multarum calamitatum fluxerunt. Hiero Syracusanus cum mercenarios in solecere videret, vt nec retinere, nec dimittere sine periculo posset, vltis stratagemate, omnes occidit. Crudele hoc & durum, sed meruerant.

Secundo, Parent fere promptius, pugnant fortius externi, vt qui in solā principis beneuolentiā, & victoria spem salutis habent.

Externi fortius.

Tertio. Pudor etiam externos à fuga retrahit, qui videri ignaui exteris, suisque, ad quos inglorijs esset redeundum, nolent.

Quarto. Nescio an facilius inuenturus sis, qui externi principis in alios dominationem asserere, quam sui principis in semet potestate dimicare paratus sit. Ita olim factum, exteri Romanam dominationem firmarunt. Romani cum potentia creuerunt, socios habuerunt, quos simul colligebant, vt ait Polybius. Sub hoc ipsum tempus Consules denunciant magistratibus sociarum in Italia ciuitatum, & quibus auxilia & commilitum habere volunt, significatque iis, & numerum & diem, & locum in quem conuenire debeant quos legent. At vero ciuitates similem facientes iam dicto delectum, itemque iuramentum adigentes, mittunt eos, Praefectum constituentes & Quaestorem. Romani sane cum bello grauissimo Hannibalis premerentur, auxilia mercede, hoc est, Volones conduxerunt. Tom. lib. 2. Μελας δὲ τὰς δὲ, inquit, ἀπὸ καρχηδονίων γαλατάς, ὡς ἀλλοῖς τὸν σὸν συμμαχῶν τινας, ὡς ἰσχυροὶ ἐπὶ μισθοῖς ἀποστέλλονται, μὴ τὰς ἀπὸ τῶν ῥεφόρτων ξενικόν. Deficientes à Carthaginiensibus Gallos, & alios quosdam sociorum, Romani stipendio conduxerunt, non ante peregrinum militem soliti alere.

Romani mercenarij vsi.

Quinto. Facilius praedantur exteri, qui minus affectu patriae, & verecundiā mouentur: peritius tamen ciues locorum, rerumque gnari. Contra auxilium militem itaque quae dicuntur, vana sunt: Paruo enim negotio caueri possunt; et si enim ab alio stipendia capiant, cum tamen ea tui causa accipiant, te magni quoque facient; cauendum autem ne auxilia petas ab suspecto, ne victori fenum imponat. Itaque is fidelissimus σὺν μαχρῶν est, cuius interest, te vincere, maximeque potentem esse.

§. 6. Valde cauendum imperatori, ne plus alieni, quam sui roboris in castris habeant. Expertus Scipio in Hispania, qui Celtiberos pecunia conduxit, sed cum eos hostis corrupisset alia pecuniā, oppressus est.

CAPVT XXIX.

Ordinarios milites quosdam alendos esse.

§. 1. Romani initio, licet ordinē classū Seruius instituerit, militē tā ordinariū non habuerūt, sed

Romani
ordinarii
militem
non habue-
runt initio.

sed cum patria defendenda, vel bellum gerendum esset, delectus agebant. at postea crescente imperio legiones ordinarias, & statas, atque adeo militem prætorianum pro tutela principis habebant. Idque iam olim Græci factitarunt, & suasit Atheniensium orator. Demosthenes enim quatuor perpetuo legiones alendas putabat, orat. 4.

Augustus
militem
perpetuum
constituit.
In Gallia
miles ordi-
narius.

§. 2. Magna cura adhibenda est, ut copia sit militis ordinarii: nam ordinarie subito bella conserunt, & diu durant, itaque opus est celeri remedio, & persequente. Hinc totam imperij molem conspiciat Augustus, ordinarios milites constituit, seuatque; hoc est à successoribus.

De perpetuo milite video variatum admodum in multis regnis, præsertim Franciæ. Gregor. Tolet. libr. 11. de Repub. Sunt multa alia quoque armorum exterorum incommoda, quæ considerans Carolus VII. Rex Franciæ pulsus regno Angliæ, instituit ordinariam militiam quinquaginta millium peditum, qui stipendia continua militari scientia nauarent operam, & ad omnem incursum interim expeditus conuenirent, dum alii interim, si maioribus viribus opus esset, cogerentur: verum iacrociniis tales intenti, fuerunt à Ludouico II. sublatis, qui asciuit in illorum locum sibi laterales Heluetios. Rursus tamen Franciscus I. Rex memor periculorum, quibus exposita fuerat Gallia ob auxiliares extraneos, anno 1534. Legiones restituit quinquaginta millium peditum: & cum ille postea penitus fere fuisset extincta, restituit easdem Henricus II. filius sine tamen magna regni utilitate propter indisciplinatum ordinem.

Non desunt qui iudicant etiã non expedire principibus, uti in bello subditis, eo quod arma, feroces efficiant subditos: & inde ad rebellandum facilius erigant cristas. omnia enim sibi cum robore ensis & armorum pollicentur, ut exempla adhuc extant in Gallia & Flandria.

Ratio ordi-
narii mili-
tis.

§. 3. Ordinatio militi tanquam pro omnium ocio ac quiete sollicito honor habendus est. Hinc olim omnis nobilitas originem habuit. Sed ille alendus, qui præsidio sit, qui que bona disciplina exerceatur, nec quiescere, aut ociosi sinatur; nam mala inde orta, aliunde manarunt.

Totum, inquam, malum ex neglecta disciplina ortum est. Si enim diuersis in locis, aliquo operi detenti, mediocri stipendio alerentur, facile tantum regnum tutarentur; imo inuictum redderent.

§. 4. Continendi certe in officio, alioqui principibus euadunt graues, & subditis intolerabiles; nam arma animos ad inferendam iniuriam faciunt; cum autem de vitâ periclitentur, omnia mereri se putant, si quicquam non extorserunt, hostibus atrociores sunt.

§. 5. Exercendi sunt etiam pacis tempore, alioqui ocio celerrime elanguescunt; itaque præsidia hodierna non sunt tirocinia militum, sed corruptelæ.

Agessilaus in Gymnasio milites exercuit, & virtutis præmia proposuit. Alex. ab Alex. libr. 1. capit. 20. Philippus quoque Macedones exercuit diligenter, cum armis sæpe trecenta stadia conficiebant, arma omnia, comæatam, vasa ad victum ferebant.

Præsidia
diuersis in
locis.

§. 6. Diuersis in locis habendi sunt, tum quia pluribus præsidio, & minus graues sunt, tum vero ne conspirare possint. Vires enim suas nisi coniuncti non vident. Cum agmen fecerunt, terribiles sunt.

§. 7. Consilium etiam prudens est, diuersa ex gente coniungere; sic enim nec commercia facile agitare, nec coniurare possunt.

§. 8. Conuenire tamen vna alterave ala interdum ad ostentandam virtutem, aut peritiam, mutuamque æmulationem conueniense est.

CAPVT XXX.

Romanorum militum diuisionis.

§. 1. Ordinum diuisionem hunc in modum Polybius describit. Tribuni vero Romæ cum sacramento dixerunt diem, & locum cuique legioni denunciante in quem conueniant, idque, sine armis, tunc quidem dimittunt. At ii, cum adfuerint die dictâ, horum iuuenes, & pauperes maxime Tribuni seligunt in velites; istis proximis, in Hastatos; ætate florentissimos, in principes; ætate maximos, in Triarios. Tot enim & talia discrimina apud eos sunt & appellationum, & ætatum, & armorum, in quâq; legione. Diuidunt autem in hunc modum, ut maximi ætate, quos Triarios dicunt, sint sexcenti; Principes mille ducenti, totidem Hastati; reliqui, & ætate minimi velites. Quod si plures quatuor millibus sint, prout diuidunt, exceptis Triariis, quos habent semper numero eodem.

Triarii,
Principes
Hastati,
Velites.

Causa cur eodem numero, quia magna dignitas, & rara pericula Triariorum; ne igitur potissimam militis partem sine operâ in acie tenerent, noluerunt eam augeri, quamvis ceteri ordines augerentur.

Hoc in loco tacitum non possum præterire, id quod ait, legi τὰν ἀνδρῶν τὰς νεωτᾶτας, & τὰς γοῦν τὰς ἐν τῇ νεότητι τῶν νεωτᾶτων, virorum maxime iuuenes, & pauperimos in velites.

Error militie Ro-
mæ.

Hic ætatis ratio, & opum; putat Lipsius pauperes, ætate fortes, & vñ in triarios lectos esse. Sed in valde pauperibus, seu pauperimis id negauero: & consentit ipse; A censu sane legebantur, & id diu perdurauit; Romanis id obijcitur, à censu equitem, à censu peditum legitur. Lilius l. 37. itaque magis hac in parte placeat instituta Laconum, in qua virtutis ratio præcipue ducebatur. Romanæ Reipublicæ id plurimum nocuit. Ex ea; causa ortæ difficultates delectuum, cum ad nomen respondere nollent, militiamque detrectarent.

Quinetiam sententiæ meæ rationē habeo, & probatiorem maximi nominis Imperatorem. Ratio est: quia, quamuis cum stipendiâ darentur, humanæ erat, sextam classem feruari, nisi in magna necessitate & tumultu; magnus erat tamen error in Republ. militiæ studiosa, & inter hostes viuere perpetuos, tantæ multitudini vacatione dari, præsertim cum ipsa ius mandatorum magistratum haberet. Quam multos in illis fuisse credibile est, viros fortes, gnauos, industrios, qui arma, Martemque tremebant: certe pauperum Romæ maximam multitudinem fuisse omnis historia testatur. At nunc pauperissimi velites sunt primi, & leuiter armati obijciuntur hostibus. Hanc ob causam Marius, ut Salustius in Iugurtha scribit, Milites scribere non more maiorum, neque ex classibus, sed ut libido cuiusque erat, capite censos plerisque. Ecce tibi Marium magnum, & periculosisimis bellis imperatorem, morem legendi militem tot annis ambitione diuitum vsitatum immutat, & prætermisiss diuitibus legit capite censos. Sunt vero illi, qui nullo, aut perquam exiguo ære censebantur, Agellius lib. 16. c. 9. Plutarchus id etiam refert. Consul declaratus splendide, statim Dilectum habuit præter legem, & morem, plurimos è pauperibus & seruis genere conscribens: cum antea Duces hos tales non susceperent, sed arma quoque, ut aliud aliquid honestorum, non nisi honestis dignisque darent, cum quisque velut pignus rem familiarem opponere videretur.

Maxima
parti vaca-
tio non
danda.

Marius pau-
peres legit.

Addit libertos, & libertinos. Sociali bello seruatum illud, & factum fuisse operæ precium docet Macrobius Saturn. c. 11. Bello Sociali cohortium duodecim è iberis conscriptarum opera memorabilia virtutis apparuit.

Libertino-
rum cohor-
tes.

Imo postea plerique pauperes ibant militatum, & rem, &

rem, & nomen parabant. Quam rem ipsæ legiones indicant, quæ ab solutis stipendijs agros accipiebant, ne post labores exhaustos in ope senectute consumerentur. Hoc igitur modo melius Republicæ consultum est. Quam ob causam etiam voluntariorum delectus supra magis probauit.

Velites igitur, accensi, rorarij, non erant ex censu hoc modo legendi. Quia fortissimi, & promptissimi futuri in prælio, si negligebantur.

*Hastati in
irritum ha-
stas iacie-
bant.*

§. 2. Hastati ita dicti, quod antiquitus hastis pugnabant, postea pilis & gladijs: grauis ea militia, nec magno usu, cum enim duo pila in vanum emissa, vel clypeis excepta essent, statim ad gladios ventum est. Hastati iuuenes erant, Lilius l. 8. vocat florem iuuenum pubescentiū. at principes viri erant, robustiorem ætatem vocat Lilius; unde colligas, diuites etiam tiro-nes inter velites non fuisse.

*Triarii ra-
ropugna-
bant.*

§. 3. Triarii dicti quod in tertio ordine, seu acie subsiderent, seu ut Varro loquitur, *extremis subsidio deponerentur*, ætate graues erant, & fortitudine. Sedebant pressò altero genu, Pilani olim dicti, numero erant sexcenti, apud eos aquila, & Imperator, selecti & extraordinarij, atque etiam euocati. Video nostris ducibus aliud placuisse, nam in prima acie atque oportunitis locis fortissimum quemque collocant, apud Romanos fortissimi raro pugnabant; nam interdum velites, sæpe hastati, ordinarie principes profligebant hostem, summum periculum denunciabatur, cum res ad Triarios rediisset. Tutelæ igitur suæ magis hoc in ordine, quam bono publico diuites cōsulebant, & pauperum ac iuniorum pericula esse volebant. Hoc tamen commodierat, ut rarissime tota acies fugaretur, in iunioribus enim cæsis aut fugientibus, persistebant Triarii, robore & animis, qui si principio eladem acceperant, solo metu celeri diffugissent; Facilius est enim habere militem, qui fortiter pugnet, quam, qui clade visâ non fugiat.

Legio.

Tota vero hæc multitudo apte composita legio Romanis dicebatur, in qua velites, hastati, principes 1200. Triarii 600. Numerus vniuersorum 4200. si maior esset legio, manebat status Triariorum numerus, cæteri proportionem æquali augebantur, ut dictum est. Romuli legio triam millium fuit, velites non habuit seiunctos.

§. 4. Altera diuisio est horum militum in manipulos, & cohortes. Polybius in hunc modum. *Post hæc vna cum ordinum ductoribus diuidunt ætates singulas sine genera, quamque in decem partes, exceptis Velitibus. Ipsos Velites, vti multitudo est, æqualiter distribuit in omnes partes. Atque vnamquamque harum partium appellant ordinem, & manipulum, & signum. Manipuli sunt triginta, quilibet genera sunt in manipulos diuisa.*

*Inde patres centum denos secrevit in orbes,
Romulus hastatos instituitque decem.
Et totidem princeps, totidem Pilani habebat
Corpora, legitimo quique mercede equo.*

Manipulus.

Per hos æqualiter distributi erant Velites in singulis ordinibus quadringenti, in singulis manipulis quadraginta. Manipulus est hominum 120. centuria vero 60. Hoc in hastatis & principibus; nam Triarii numero dimidiato sunt. atque hoc sine additis Velitibus, quos si adiugas in manipulis erunt 160. & in centuria 80.

Cohors.

Cohors constituitur ex tribus manipulis, vno hastatorum, altero principum, tertio Triariorum addito manipulo Velitum, suntque homines 420. quasi parua legio, omnia enim genera legionis habebat. Cohortes à rustica cohorte dictæ sunt; eæ interdum separatae, & in prædijs, vbi integram legionem resistere necesse non erat. *στράτας* Græci appellant, & interdum *ἰκὰς*, quasi dicas alas. Manipuli tamen initio sine distinctione, ac proinde etiam cohortes

fuere. Nam centum homines, quibus pertica manipulum facere præferebant, manipulus dicebatur. Ouid. 3. Fast.

*Pertica suspensus portabat longa manipulos,
Vnde manipulari nomina miles habet.*

Decem igitur in legione cohortes. Romulus trium millium legionem fecit, deinde adicitis Sabinis duplicauit Scipio, Marius, alijque maiores fecerunt.

Equitum trecenti erant diuisi in decem turmas, quarum vnaquæque triginta continebat.

*Equites tre-
centi.
Socii.*

§. 5. Sociorum eundem numerum, si pedites consideremus, habuerunt, equitum duplo maiorem. Illi vtrinq; ad dextram, & sinistram partem fuere. Ex sexcentis Equitibus sociorum tertiam partem extraordinarios vocabant, *ἐκπαιδῆς*. De his Polybius; *Πραεῖσι* primum ex omnibus socijs aptissimos eligunt ad proprium usum Consulium, tam equites, quam pedites, quos vocant extraordinarios. Id valet interpretatum, Electi. Multitudo autem omnis sociorum est, peditem quidem par Romanis legionibus, ut plurimum; equitum dupla. Ex his accipiunt Equitum quidem in extraordinarios partem addidit tertiam: peditem quintam. Reliquos diuidunt in duas partes, appellantque alterum Dextrum, alterum Sinistram cornu. Extraordinariorum pars, qui dicti ab electis, semper cum Imperatore versabantur. Prudenter factum primo, ut socios vtrinq; diuiderent, securitatis causa. Deinde tam ex pedite, quam equite seligerent extraordinarios, hoc est, promptissimum quemque, & aliquid ausurum, ex his ipsis ab electis, qui specie honoris, quasi obfides circa consulem erant.

*Extraordi-
narij.*

Ab electis.

Postea multo maior sociorum erat numerus, & tandem ex Italia, tandemque toto imperio scriptas videmus legiones. Cornua sociorum, & alas appellant, etiam cum de pedite loquuntur.

CAPVT XXXI.

*Ad victoriam equitem plus facere quam
peditem.*

§. 1. **G**eneratim res illa consideranda est; nam quibusdam in bellis vix usus est equitis, in alijs eques omnia conficit; cum vrbes in montanis obsidentur, aut ad flumina, & maria, cum operibus agitur, non est equitis magnus usus. De bello igitur agimus, & prælio, quo affirmo eum, qui equitatu abundat, facile superiorem euadere.

*Equitis in-
terdum sum-
mus, inter-
dum nullus
usus.*

Causæ multæ sunt. Prima qui equitatu præpollet, & suam & hostium ditionem in manu habet. Commeatus libere conuehit, omnes hostium excursiones, pabulationesque inhihet, eumque quasi in laxâ custodia tenet. Otomanidæ omnem spem regni in Timariothis repositam habent, qui eorum est equitatus, maximeque hosti nocere potest, cum magno numero, cui nemo resistere valet, in terram inimicam irruat, & vno impetu iusti belli cladem efficiat. Eodem Tartari, & olim Hunni plurimum valuerunt. Neque ad rem facit, quod in equitem graues sumptus impendiant; nam minorum potius peditem numerus legendus est, & impensas celeritate belli compensant. Minui etiam sumptus potest, si ex hostico viuere consuecant, quod est facile illis, qui superiores sunt.

*Eques ex
hostico fa-
cile ali-
quod rest.*

In oppugnationibus urbium, alijsque statarijs prælijs, etiam descendere ab equis, & pedites pugnare solebant; quod nunc hac licentia militari haud facile lux assequetur. At in prælio cum procella equestris immittebatur, cito fugam hostis capiebat. In ipsis prælijs cum equites cedere coguntur, pedites quasi destituti solam fugam spectant.

CAPVT

CAPVT XXXII.

Castra composita more veterum.

§.1. **C**ASTRORVM Romanorum ordinem pulcherrimum fuisse inter omnes constat, describit eum accuratissime Lipsius lib. 5. de militia Romana, cuius hic est schematicus, in quo breuiter ista noto.

1. Prætorium commodissimum locum aspectui & imperio obtinet, estq; in medio ducum. Locum Imperatori capiunt quadratum, cuius latera ducentorum pedum.

Hic contubernales Imperatoris, impedimenta, aliaque metabantur. circa eum Quæstor, legati, Tribuni;

2. Quæstorium ad dextrum erat, longum ducentos, latum centum pedes.

3. Ad sinistram Prætorij legati constituti sunt, iunctis tentorijs, cuius longitudo centum, latitudo quinquaginta pedum.

4. Tribuni & præfecti socium recta pone prætorium tendebant, singuli discretis tabernaculis, ut omnes suam legionem in conspectu haberent. Præfecti sociorum ad latera Lipsius locat, & causas reddit probas, sine interuallistamen esse putat.

Euocati equites ad præfectos sociorum, & pedites illis vicini. Extraordinarij equites, & pedites ante spacium ad vallum collocantur. Prudentissime hoc Lipsius. En custodiam primarij Ducis, & Ducum, committere socijs voluerunt: quid nisi ut fide sic habitamagis adstringerent eorum fidem: sed & causa occultior altera, quod præceptos sociorum circa se & in ore atque oculis habebant, ne quid clam consulerent, aut innovarent? Etiã autem isti vndiq; cingunt Imperatorem & in custodia habent; non tamen ita ut non sit præsidium aliquod ciuile, si opus. Nam & Euocati utrimq; sunt, veterani milites: sunt in contubernio eius centeni. Aliquot homines: addident cum suis Quæstor & Legati: præsidet Tribuni, ad quos ei semper receptus, & per eos in medias legiones. Consideratio altera, quod loca hic magna & vacua. quare? vel quia decori ibi, vel quia vtiliter. Decorè, ut Forum utrumq;: vbi si quid lites aut iniuriæ, in propinquo qui soluant, aut vlciscantur. vtiliter, ut Quintana illa magna; quia si opus instruere exercitum in castris, ibi & in Foro utroq; facillimè fiat. Item si educendus; sublati Extraordinarij & in latus sepositis, grande spatium ad ordinandum. Reliqua distributio clara est conspectui, Velites Lipsius ad vallum collocat, cuius & hic potissimum valde notandus, sed non ad nostraria castra. *Podismos appello, inquit, Pedaturas siue mansiones pedales.* Sed cum pes duplex sit, simplex & magnus: utriusq; nobis usus erit. illius in mensuris longitudinis aut latitudinis; huius in utriusque. Nam pes magnus Varroni est, qui alijs planus aut constrictus, & vulgo nostro Quadratus aut superficialis. Qui à Pyrrho hanc rationem Romanos accepisse tradunt, errare mihi videntur; nam ante bellum quod cum Pyrrho gesserunt, castra, vallum, omniaq; lego. Id certum Perlas seu Parthos potius à Romanis multa mutuatos; adeo autem excelluerunt, ut saccos vacuos secum ferrent, quos in locis sabulosis arena plenos pro vallo opponerent.

§.2. Nostrorum castra omnino melius disponuntur, & summam locorum rationem habent, qui ea metantur. Bernardinus Mendoza parte 1. cap. 36. tantam inter legiones distantiam requirit, ut alij milites si necesse sit, induci possint. Castra vero ita collocat, ut certo spacio vexilla distent, quo quisque suum facile inueniat, deinde maiora spacia facit a fronte & late-

ribus, quâ fuerint apud veteres c. 36. Excubias octoginta pedes separat à vexillo. Regem in medio collocat. Circuitores nunc quoq; sunt certi, utuntur tamè, & aliorum opera: qui generales sunt, & tota castra obeunt, linguas nationum cognoscere debent, quæ in excubijs versantur.

Magister machinarum prope Ducem habitat, atq; illi qui machinis destinati sunt. Forum etiam rerum venalium, nec procul à principe, nec Iudice rerum capitalium abesse debet, quod ibi multæ cōtrouersiae oriuntur. Secundum nationes fere coniunguntur, ita ut singulæ nationes loca separata teneant. Equitatum idem diuidi iubet, ut cataphracti, & leues equites se iuncti sint. facile alioqui turbæ oriuntur.

Munitiones quas Mendoza describit, nō multum cedunt præcis. primum enim fossam deprimi iubet, cui consentaneum est addi etiam ex terra egesta vallum, interiorem fossæ partem curribus munire iubet, quæ munitione veteribus vallis fortior est; nam vallum manibus rescindere poterant, currus nequaquam; deinde curribus tormenta imponi, oneraq; possunt, quæ sunt offendendo & defendendo; mirorque eos qui omnia vetera mirantur, non intelligere curruum fortiores esse & commodiores munitiones, quam fuerint veteres, non modo quia fortiores, sed quia mobiles, & in itinere vtilis. Custodiendus vero inter omnia maximè puluis pyreus, nec à bombardarijs, qui fomitem semper egent, sed hastatis, bipenniferisq;.

Portarum magna cura habetur, ut integris ordinibus milites egredi possint, viam etiã quæ ad aquationem ducit, latam esse oportet, ne euntes, redeuntesue sibi obstant. Si per castra amnis fluat, id magnopere vtile est, sed tamen id agitur, ut loco inferiore, vel extra castra pecora ad aquentur, superior pars munda ad usus militum seruetur.

Excubiarum magna etiam ratio habetur, sub vesperum ad Ducem veniunt, quorum hoc officii est, imo plerique Chiliarchæ & Centuriones. Noctu ferè grauis armatura excubat, quia maior custodia necessaria est.

Apud prudētes & cordatos Imperatores ordo excubiarum valde ad securitatem, & sanitatē commodus est. Quarta pars castrorum vigilat, tres quiescunt. si igitur vicena millia sint in castris, quina millia excubant, quia autem inter eos sunt cataphracti, & veterani, ad subitos impetus satis magna manus est. Nec vlli graue quarto die cæterorum quieti suo labore consulere.

Vesperis Excubiæ deducuntur, ne hostis cognoscat, quo loco procubitores consistant. Triginta passus à fossis valloque abesse solent excubiæ, ab his procubitores tanto spacio, ut in conspectu sint.

Circumquaq; equitum Excubiæ funduntur, adeo ut nemo castra intrare aut exire clam possit. Tessera procubitoribus non, nisi cum suis locis consistunt, datur.

Quia vero castra non eodem modo ordinantur semper, sed habetur ratio collium, fluminum, viarum, sylvarum, alia ratione prospectus est, ne erretur in viis, aut inueniendo prætorio, aliisque locis opportunis, locatis enim per contubernia cohortibus, Tribuni centuriones, decuriones continuo animaduertunt, ut vias illas obeant, atq; obseruent, deinde milites alij, quod expeditisime peragitur, cum vexilla exponantur, nec sit magna varietas castrorum.

Hoc magnopere agendum, ut non modo locus bonus pro castris, sed optimus capiatur, nam cum sit tu præterieris, hostis capiet, atque ita illo inferior eris, ut cui occasionem contra te dederis.

Circuitores.

Machina.
Forum.Munitio ca-
strorum no-
strorum.

Porta, via.

Adaquatio.

Excubia.

Procubito-
res.Via castrorum
noscentia.Castra no-
stra bene
disposita.

CAPVT XXXIII.

Castrorum munitiones necessariae.

§.1. **N**OSTRIS Ducibus saepe visum est indignum, Castra fouere & Fidere vallo.

Exercitus
muniendus.

Itaque maximos exercitus sine villo munimine aperto interdum campo collocant; non ita Romani, de quibus Polybius. nam omnia instar oppidorum ordinata, & munita erant. Verba Polybij: *Hic ita constitutus, tota figura castrorum sit quadrata, aequilatera. Partes autem eius & in strigiarum sectione, & in alio ordine, vrbis similem locationem habent. Vallum vero ipsum adiungunt à tentorijs quaquaversus pedes ducentos. Id vacuum multas & speculabiles utilitates habet. quoniam & ad egressus ingressusq; copiarum conuenit (singuli enim iuxta strigas suas in hoc vacuum exeunt, nec confusi proterunt se & conculantur): & pecudes adductas aut pradas ex hostico captas huc agunt feruntq; & noctibus seruant. Precipuum vero quod in nocturnis assultibus, neq; ignis, neque telum ad eos peruenit, praeter pauca: eaq; ipsa innoxia fere sunt, tum ob interualli spatium, tum ob tentoria circumposita.*

Fosse vero ac valli struendi duo latera incumbunt socijs, ad quae vtrumque eorum cornu metatur: duo alia Romanis, cuique legioni vnum. Diuiso autem latere vnoquoque per manipulos, curam partium Centuriones gerunt, hisque assistunt: vniuersi autem operis habent probationem duo Tribunorum. Omnia hic munita vides, ducentos pedes ab sunt à vallo, ipsum vallum & fossa spatium habet, ut omnino tuti sint.

§.2. Duo latera socij, duo legiones faciebant, centuriones decempedis metiebantur. Tribuni circumcunt, nec abeunt donec totum opus sit perfectum. Valli opus tale erat, fossam exterius praeducebant.

Fossa.

Tibullus, Quo deceat tutam castris praeducere fossam. Deprimebant autem eam, ut esset octo pedum latera, totidemque alta, ut si hostis insiliret totus sub terra esset, latitudo erat, ut nemo posset transilire. Cum maior vis metuebatur, latior & profundior efficiebatur. Veg. l.3. c.8. ita ut interdum esset pedum nouendecim, non tamen tum par altitudo.

Vallum.

Fossa additur interius vallum, quod è sudibus & cespite, seu terra aggelitia, eius altitudo ternum aut quaternum pedum. Cespitis mensura, ut altus semissem, latus pedem, longus pedem, & semissem.

Vallus.

Verum in periculo, & credo in hybernis multo altior agger, idq; natura consequebatur, si fossa maior esset, ex ea enim agger crescebat. l.3. belli ciui. Erat eo loco fossa pedum quindecim, & vallus contra hostem in altitudinem pedum decem, tantumdemq; eius valli agger in latitudinem patebat. Vallus ramosus, & acuminatus erat, ne facile posset reuelli, vel transiri. itaque castra ponebantur, per modum mucronis præcutis sudibus fixis. Hanc firmandorum castrorum ratione hodie quoq; resumi vtilissimum esset, aut parem aliam retinere: nam milites tuto conquiescit, nec ad strepitum turbatur, securus loci munitione, quod plurimum ad robur & valetudinem prodest. Deinde cum facile castra defendi possint, liberum erit, et cum vicinus est hostis, aliò pro occasione dimittere, ut facit apud Liuium Claudius Nero, qui relicto castris praesidio, longo itinere obuia Adrubali vadit, vincit, redit in castra. Quod facere non posset, nisi ea munita. Tertio multo pauciores excubij attendantur milites.

Castra se-
per muni-
enda.

§.3. Porta in singulis lateribus singulae, praetoria, quae post praetorium, & tendebat in hostem, per quam educebatur exercitus in aciem. Deinde duae principales, quia principijs respondebant. Deniq; decumana, quia ibi decimae cohortes tendebant. Nec contenti hoc munimento, turres etiam addebant aliquando. Hist. l.8. bell. Gall. Portis fores altioresq; turres im-

positae sunt. Ioseph. l.3. bell. Jud. per ambitum turres dispositas ait; & Scipio ad Numantiam per singula iugera centenos pedes posuit. Deniq; saepe duplex vallum, & duplex fossa.

§.4. Opera illa non erant difficilia, ob eorum, qui muniabant, multitudinem, latus vnum castrorum erat 2050. pedum, huic si legio integra muniendo constitueretur, in vnum pedem duo milites erunt, si pauci immunes. Nam centuriones, equites, euocati, exactorati, voluntarij munerum vacationem habuerunt. Verum horum in partem venisse lixas, calones, seruitia, & iniuisse non est dubium; cur enim seruos suos domini labore fatigati ociosos sinerent? Florus l.2. c.18. Seruilia vocat opera. Caesar bello Alexandrino. Cum more operis quotidiani magnam illam seruatorum multitudinem, quae aggerem portabat, militum esse credidisset. Trebonius etiam l.2. bello ciuili ad ea opera ex provincia homines euocat. Itaq; celeriter praeducebatur fossa.

Multitudo
muniendi
facilem effi-
ciebat labo-
rem.

§.5. An vero rectius Lycurgus, qui rotunda, an alij, qui quadrata, aut quadrangula? Eum rotunda probasse ait Xenoph. de rep. Laced. Dicam etiam quo pacto castrametandum esse Lycurgus censuerit. Nam quoniam quadrati agminis angulos inutiles esse duceret, in orbem castra ponebant, nisi aut monte tuti essent aut murum, aut fluvium post se haberent. Causam reddit, quia angulicrant inutiles. Verum ut sint quadrata vel quadrangula, commodius est ad defensionem, ex vno enim angulo duo latera videri & defendi possunt, deinde ad omnem in edificandi rationem commodior est quadrata figura, quam rotunda vel oblonga. si tamen res vniuersim consideretur, nihil melius, quam situm loci perpendere, ut si fluuius, lacus, mons, vallis; murus, palus, sylua, aut aliud est, quod naturale munimentum praetendit, eo in compendium laboris vtantur. ad flumina in longum extendi expedit, ob commoditatem aquandi.

Quadrata
meliora.

§.6. In Romana militia munitio desijt ob varias causas. prima fuit Imperatorum indulgentia, cum multos beneficio suo facerent immunes; hinc consequebatur, ut illi qui munifices essent, magis premerentur, imò opprimerentur. Alterum genus militiae, dum per oppida dispositi castrorum laborum inscui redderentur. Tacit. an.13. Satis constitit fuisse in eo exercitu veteranos, qui non stationem, non vigiliis insistent: vallum, fossamq; quasi noua & mira viserent: siue galeas, siue loricae, nitidi & quaestuosi, militia per oppida expleta. Vtraque ex causa Praetoriani ad summum ignaviae deuenerunt; cum enim Didius Iulianus eos in campum educere vellet, & exercere, vicarios operum mercede conduxerunt. Improbius etiam Aegyptij, qui cum fossa & vallo castra munire iuberentur, luculamabant; ut id publico sumptu faciendum locaretur. Tertia causa fuit auaritia & saeuitia centurionum, qui coegebant emere remissionem munerum. Tac. hist.1. Flagitatum, ut vacationes praestari centurionibus solita remitterentur. Namq; gregarius miles, ut tributum annum pedebat. Pars municipis, pars per commercium, aut in ipsis castris vaga, dum mercedem centurioni exsolueret, neq; modum oneris quisquam, neque genus questus pensi habebat. per latrocinia & raptus, aut seruilibus ministerijs, militare otium redimebant. Tum locupletissimus quisq; miles, labore ac saeuitia fatigari, donec vacationem emeret. Vbi sumptibus exhaustus, socordia miser elangueret, inops pro locupletate, & iners pro strenuo, in manipulum redibat. ac rursus altus atq; alius, eadem egestate ac licentia corrupti, ad seditionem & discordias, & ad extremum bella ciuilia ruebant. Postea ex publico solum centurionibus, donec tandem castra munire desierunt. Vegetii tempore, qui sub Valentiniano iuniore vixit, iam defierat ea scientia. Huius rei, inquit, scientia prorsus intercidit, nemo enim iam diu ductis fossis, fixisq; sudibus castra constituit. Reuocatum tamen à multis per interualla.

Munitio in
Romana
desijt.

Munitio ca-
strorum me-
liora.

§.7. Castra munire, l.1. c.21. & sequentibus docet Vegetius: Castrorum, inquit, quoque munitionem debet tiro con-

discere:

discere: nihil enim, neq. tam salutare, neque tam necessarium inuenitur in bello: quippe si recte constituta sunt castra, ita intra vallum securi milites dies noctesq. peragunt, etiam si hostis obsideat, quasi muratam civitatem videantur secum ubique portare. sed huius rei scientia prorsus interdicat: nemo enim iam diu ductu fossi, praefixusq. sudibus castra constituit. sic diurno vel nocturno interuentu equitum barbarorum, multos secum frequenter afflictos. Non solum autem confidentes sine castris ista patiuntur, sed cum in acie casu aliquo caperint cedere, munimenta castrorum, quod se recipiant, non habent, & more animalium inulti cadunt. Nec prius moriendi finis sit, quam hostibus voluntas defuerit persequendi. Castra etiam inter summa pericula muniabant, Veget. l. 1. c. 25. Sed facile est absentibus aduersariis castra munire: verum si hostis incumbar, tunc omnes equites, & media pars peditum, ad propulsandum impetum ordinantur in acie, reliqui post ipsos ductu fossi muniunt castra: & per praconem indicatur, quae tentoria prima, quae secunda, quae tertia, donec opus omne impleretur. post hoc à centurionibus fossa inspicitur, ac mensuratur, & vindicatur in eos, qui negligentius fuerint operati. Ad hunc ergo vsu instituentus est tiro, vt cum necessitas postulauerit, sine perturbacione, & celeriter, & caute possit castra munire. Bello Africano pars aciei in campo stabat, alia opus faciebat. Bello Hispanienfi contra Afranium, tertia acies opus occulte faciens fefellit hostes.

§. 8. Aliam & celerem muniendorum castrorum rationem tradit Mendoza, p. 1. c. 52. Trabeculas vertebis deuinxit, & breuissimo tempore, pegma quadratum, triginta pedes Geometricis altum, sexaginta latum crexit, talia quatuor nō modo tuendis, sed etiam toto campo infestando sufficiunt; si idoneis locis collocentur, compleri enim mos querariis, aliisq. militibus possunt. Ligna nō maiora requirit, quam vt collecta equis vel mulis vehi possint; super ea nihilominus specula alta quinquaginta pedes collocari potest. Hoc celeriter fieri potest; addenda tamen alia; nam machinis facile illa pegmata deicij possunt.

§. 9. Muniendis castris, & cingendis hostibus, quaedam olim quasi barbarica fuere, quae vtilitate exigua habuerunt, alia necessariae tutelae profuerunt. Vtile omnino opus fuit, quod Caesar l. 1. bell. Gall. fecit. Cum vna enim legio quam secum habebat, militibusque qui ex provinciis conuenerant, à lacu Lemano ad motem Turam, millia passuum nondecim, murum in altitudinem pedum sedecim, fossamq. perduxit. Eo opere perfecto, praefidia disponit, castra communit, quod facilius, si se inuito transire conarentur, prohibere posset. Sic Heluetios terruit, vt consilium & spem erumpendi abijcerent. Spacium erat quinq. milliariorum nostratum, quod castellis munitum Caesar infedit. Verum si Heluetij ausu illo territi nō fuissent, non difficile fuerat murum aliqua in parte perumpere & fossam complere. Idem Caesar nō magno milite, cum Alesiam obsideret, contra multa millia hominū, quae in vrbe erant, & ducenta quadraginta millia peditum, & octo millia equitum, munitus urbem cepit. Primo, in circuitu munitionem fecit; per vndecim millia passuum, fossam viginti pedū. ea recedens quadringentos pedes alias munitiones fecit. Ea erant, duae, fossae quindecim pedes latae, eadem altitudine: quarum anteriorem aqua ex flumine deriuata impleuit. post istas, aggregem & vallum pedum duodecim exstruxit: siue loricae pinnaeque adiecit, grandibus ceruis eminentibus, qui aduersum hostium tardarent. Et turres toto opere circumdedit, quae pedes octoginta inter se distarent. Contra eos qui auxilio obsessis veniebant, alias munitiones similes exstruxit, quatuordecim millia passuum complexus. Barbarum & ad ostentationem, quod Pompeium muto qui ducēta, & mille stadia habuit, claudere conatus est, quod circiter 150. milliariū spacium, nostratum milliariū 37. Nec enim Magno oberat tātis machinationibus, & quam facile perumpere ista poterat Pompeius militari manu? Lucanus hunc in modum describit:

Franguntur montes planumq. per ardua Caesar
Ducit opus: pandit fossas, turrita q. summis
Disponit castella iugū, magnosq. recessus
Amplexus fines, saltus, nemorosaq. resqua,
Et sylvas, vastaq. feras indagine claudit.
Non desunt campi, non desunt pabula Magno,
Castrag. Caesareo circumdatus, aggere mutat.
Flumina tot cursus illic exorta fatigant,
Illic mersa suos: operumq. vt summa reuissat,
Defessus Caesar, medijs intermanet agris.
Nunc verus Iliacos attollat fabula muros,
Adscribatq. Deis: fragili circumdata castra
Moenia mirentur refugii Babylonia Parthi:
En quantum Tigris, quantum celer, amabit Orontes,
Assyriū quantum populos telluris Eoa
Sufficit in regnum, subitum bellig. cumultu
Raptum clausit opus, quanti perire labores!

Crassus contra Spartacum fossam 300. stadiorum, latitudine & altitudine pedum quindecim struxit, super fossam vero vallum struxit, altitudinis, & firmitatis admirandae. Plutarchus in Crasso. Haec ad munimenta pertinent, quae nunc alia ratione fiunt, ob bellica tormenta, sed in castris negliguntur.

§. 10. In castris ipsis erant tentoria, quae firma fuisse videntur, quia vt ait Polybius, etiam tela arcebant. In hybernis & statiuis forte ex tabulis, stipitibus, contextu sepimenti, alioqui e corio erant, & funibus tendebantur, poterantq. hoc modo tela viribus defecta morari. Isidorus tabulas & cortinas addit, cortinae e lino facile resisteant telis imbellibus, imo fortiter vibratis, maxime pendule, Pellibus sane superiora tegebant. Tac. de Phrisiis. Tributum iis Drusus modicum iusserat pro angustia rerum, vt in vsus castris coria bouum penderent. Caesaris milites in bello Africano, alij ex vestimentis, arundinibus, Storeisq. tentoria faciebant. Belisarius ex tabulis habet apud Procopium l. 2. belli Persici. Herodes apud Trebellium sigillata tentoria, & auratos papilionēs. Ea vero erat magnitudo, vt omnes facile caperet, imo etiam aduenarū aliqua multitudo recipi posset. Si plures legiones, castra ampliora erant, si duo consules, singuli praetorium, ordinēq. duplicato spacio tenebant, vt tradit Polybius. Castra maiora & minora in Cannensi pugna legimus, iusto intervallo distincta, sine dubio iusta de causa, quamuis explicata non sit.

CAPVT XXXIV.

Castrorum veterum leges & consuetudines.

SUMMA est in castris disciplina, summus ordo. 1. Duo manipuli curam habent loci, qui est ante Tribunos, sumuntur ex hastatis & principibus. Locutus ille est principia, vbi conuentus, omniaq. transiguntur.

2. Tabernaculum Tribuni tres manipuli statuunt. Vegetius l. 3. c. 8.

3. Ex his & binæ excubiae, alia ante, alia post tentorium.

4. Apparitorum loco illi erant; Alexander Seuerus apparitores nullos esse passus; Tribunis aut ductibus nisi milites, anteire noluit.

5. Triarii equitibus, vt dignioribus ciuium excubiam praebant. Polybius. Equos curabant, obseruabant:

6. Imperatori vnus in diem manipulus excubabat.

7. Ad portas stationes erant, integrā namque cohortes, & equitum turmae excubabant. Interdū procul castris, & cohortes plures. Eas stationes agrarias vocabant. Plures sane erant, & capitale erat cessisse,

Melior Craf-
firmus.

Tentoria
firma.

Tentoria.

Ordo castra-
rum tenen-
dus.

Excubia.

Apparito-
res.

Equites.

Excubia

Imperato-
ris.

Stationes,
Stationes
agrariae.

Mira Ca-
sari opera.

Ingenia
castra.

Inutilia Ce-
sari mu-
nitiones.

*A statione
cessisse ca-
pitale.*

cessisse nisi magnâ vi abriperentur. Ita Polybius, Suidas. Et Suetonius in Aug. Centuriones statione deferta, iudem vt manipulares capitali animaduersione puniunt. Caput erat tessellarum cauta distributio.

*Tessera ma-
gna.*

8. Quanta cura sit habenda tessera Pammenes docuit. Postquam enim cum paucis conclusus, euadere non posset, è castris hostium per transfugam tesseram cognouit, eaque fiduciâ, per media castra suos duxit, multique hostium caesis euasit.

9. Tessellarum ratio vetus diuersa à nostra est, tabella signabatur, & ante tenebras referebatur; interdum vtilia mandata eo ordine nunciabantur, nunc tantum enunciantur signa, Tribuni à duce, tesserae à Tribunis accipiebant.

10. Manipulus ad pratorium noctu excubabat, tres vigiliæ deinde, ad quæstorem vna, ad Tribunos binæ instituuntur noctu.

11. Velites vallum complent, paræ quoque vigilibus tesserae dantur.

*Circum-
tiones seu-
ra.*

12. Nihil seuerius circuitionibus. Equites circumibant noctu, interdum in periculo Tribuni, & ipse Imperator. Vigiliæ aliquando sine intermedio spacio constitutæ sunt, postea circumierunt & centuriones. Tadem proprium officium fuit eorum qui circutores vocati. Qui primus in Turma decurio erat, hoc munus obibat.

His scripto designabat Tribunus, quotam vigiliam, & quot obire oporteret. Cum amicis circumit, delinquenti in nocturnis excubijs militi, aut circutori, fustuarium pœna est.

13. Diligens cura excubiarum, tintinnabulis certo ordine, eodem tempore pulsatis exigitur. Alcibiades cum suorum negligentiam in excubijs timeret, imperauit, vt cum ex arce lumen ipse ostensurus esset, omnes lumina attollerent, pœnas daturum, qui neglexisset, dum ergo ad hoc signum intenti vigilantes, periculum vitarunt.

14. Paulus Æmilius vt diligentius peruigilaret, inermes excubare iussit. Plutarchus in Paulo.

15. Omnes aduenæ interrogandi, vt de exploratoribus constet.

16. Vigilia nostra prima est à solis ortu ad meridiem; secunda ad occasum; Tertia ad mediam noctem; quarta ad ortum, his obeunt ordinarie eas magistri excubiarum, interdum duces, & quibus illi committunt.

17. Si noctu hostis inuadat, classicum canunt excubitores, & indicant vnde veniat; Excubitores se iungunt, & hostem expectant. In ducis deinde custodia classicum canitur.

18. Crebra admonitione assuefaciendus exercitus, vt nulla res, nulla voce audita moueatur, nisi à ducib⁹, præfectisq⁹, pificetur. Id vero vel maxime noctu cauedû, quia illud repus maxime terrorib⁹ obnoxius est.

CAPVT XXXV.

Iter militare.

§.1. **V**ETERVM iter militare duplex fuit, vt monet Polybius. E castris suis discedit hunc in modum. Cum primum signum datum est, tabernacula sua dereliquit, & sarcinas composuit omnes. Sed nec detrahare, nec constituere cuiquam tabernaculû fas, priusquâ Tribunorum & Imperatoris erigatur, deponaturue. Cû vero secundum signum sonuit, imponit sarcinas iumentis. Cû tertium, procedere oportet primos & mouere tota castra. Ad primum aut agmen plerumq⁹ ponunt Extraordinarios. his succedit sociorum cornu dextrum. Post istos sequuntur iumenta prædictorum. Horum agmini succedit & consequitur Romana prima legio, à tergo habens vala sua & impedimenta: tû secunda legio, quâ subsequuntur iumenta sua, & sociorum item impedimenta, qui ad tergum locati sunt. Vl-

timum enim in agmine est sociorum cornu sinistrum. Equites porro interdum à tergo sunt, quisq⁹ suæ parti, interdum ad latera iumentis ad equitat⁹, continentes & coercentes ea & securitatē item præstantes. Cû aut suspicio à tergo est, reliqua quidem eodem modo atq⁹ ordine manent, ipsi tantum Extraordinarij fronte tergum curant, eoque traduntur: alternis aut diebus altera legio, & alterum cornu præcedunt, eademq⁹ rursus sequuntur. Vt cōmodi scilicet quod ex aequatione aut pabulatione integrâ & illibata euenit, æqualiter omnes participes fiant, mutantes semper ordinem, vt alternatim primi incedant. Vtuntur & alio genere agminis temporibus intutis, cum patentes habent locos. Ducunt n. triplicem phalangem siue aciem æquidistantem, Hastatorû, principum, Triariorum, iumenta primorum manipulorum omnibus præponentes; post aut primos manipulos, iumenta secundorum; post secundos, tertiorum: atq⁹ hoc modo semper alternatim iumenta collocantes. Ita agmine constituto, si quid hostile incidit, aliâ ad scutum inclinantes, aliâ ad hastam, producunt manipulos ex iumentis & impedimentis in hostium aspectû. Ceterum breui tempore armorum corpus accipit pugne ordinē: nisi q⁹ euoluere Hastatos oporteat, & iumenta, ac subsequenter ijs multitudinē habere conuenientem locum ad discrimen. Cum verò appropinquauerint vbi castra ponenda, præeunt Tribunus & Centurionum illi, qui ad hoc munus semper electi sunt. Crebro ista mutata, occasione locorum, hostium, auxiliorum. Joseph. l. 5. belli Iud progredientem in hostilem terram Titû præbant regia auxilia & omnes sociales copiae: ac post eorum armatos ipse Titus, cum alios selectos, tum lancearios (siue speculatores) habens, post ipsum equites legionum, qui machinas anteibant: & post has, vnâ cû selectis Tribuni & cohortium præfecti, secundum istos, circa Aquilâ signa, & ante eam, Eneatores, post istos ipsa phalanx (siue legionum agmen) senum virorum ordinibus dilatata, seruitia autem & Calones cuiusq⁹ legionis retro eam, & ante ipsa iumenta. Vltimi vero omnium, Mercenarij, eorumq⁹ custodes, Vragi, siue agminis coactores.

Exercitum in duas partes fere hodie diuidit, priorem vocant vltimo iam vocabulo, Auangardi, posteriorem Retroguardi, cum maior est multitudo addunt mediam, quam appellant Bataillon; ita peditatus diuiditur, equites alio modo partiuntur periti duces. Quâuis aut eodem modo fere semper castra ponerent, tñ habuerunt, qui præirent, quia postea metatores dicti, Sili⁹: *Bolanus sustinuit cōmoda querere castra.* Nostorum in itinere omnia melius constituta sunt, maxime ob curuum multitudinem.

Loco ignoto ducibus, transfugis, & interdum vinctis utebantur: nota erat eos rectâ ducere, si consentientia loquerentur.

§.2. Itinerum, cum in propinquo est hostis, maiora sunt, quam aciei, pericula. Hoc igitur agendû, vt perfectio aciei sit quam similima. In acie oēs animis, corporeq⁹ armati sunt, locus cognit⁹, hostis ante oculos: contrarium in itinere contingit, quocirca ita instituendum est, vt cautissime omnia caueantur.

Primum igitur est itinerarium omnium regionum, inquit Veg. l. 3. c. 6. Miserandi olim Franci, qui contra Fredegundem ducebant, vt ne in proprio quidem regno vias explorarent; Fredegunda n. triplicem frondium ordinem exercitui præmisit, cum tintinnabulis, vt hostis in syluam, & pascuentia iumenta incidere se arbitratetur, lux enim adhuc maligna erat. alio modo Graecus suos attenuos esse coegit. Vigilantiam enim Diocles insigni artificio excitauit; nam cum sine ordine incederent, tesseram saepe commutauit, itaq⁹ adesse hostem suspicati, instructa acie proficiscebantur.

§.3. Ratio itineris fere est, quæ aliarum rerum bellicarum,

*Triplex ag-
men.*

*Locorum
exploratio.*

Itinerariū.

*Iter igno-
rum.*

licarum, ut aliud faciat, aliud hosti facturus videatur. Agesilaus cum Thebani in angustiis exercitū impediri viderentur, ad mētia Thebana duxit, illi soliti abscedunt, Agesilaus nullo obstante per angustias euadit. Egrege Pericles intra abruptos montes compulsus, cum duo exitus essent, ab altera parte fossam ingentem duxit, velut hostes auersurus, ad alteram militem egit, tanquam perrupturus, ad quam partem cum hostes vniuersi conuenissent, arbitrati eam fossam non transiturum; ipse proiectis pontibus quos fecerat, fossam quietus transiit. Summa est: necesse est hostem facienda nescire. Alexander scalas in Olsā effecit, & cum Thessali angustias tenerent isthac transcendit. Pompilius arenā tritas vias obruebat aut suffodiebat, nouas parabat.

Nō adeum-
daterra
hosti nisi de
receptu sit
prospectū.

§. 4. Cum prouincia quāpiā inuaditur, omni modo agendum, ut initio locus aliquis occupetur, & muniat, ut in eo pedem firmare, & ad alia se extendere possit. Hoc nō modo vtile, sed caput rei quōdammodo est. Nam in illum locum agri, commeatus, praeda deponi possunt; deinde si supplementa mittantur, habent quo se recipiant. Tertio hosti damnum infertur, & auctoritas minuitur, putantq; se captiuos, dum munito aliquo loco se tuerent. Deniq; si praelio vincatur, tutum receptum habet. Ante annos quindecim cum subito Rhenum Ambrosius Spinola traieciisset, cum nihil pacati haberet in ea prouincia, & Bercam hostis muniuisset, quod obsidionem expectarent, Rhenum ponte iunxit; & munitiones temporarias excitauit, ut in omnia paratus esset, quare hosti ut inopina, ita tristissima fuit. Spinolæ vero cōmoda; nātūro sic a flumine recedens Lingam aliaque vrbes celeriter occupauit, postea cum Bercam in potestate haberet, munitiones priores diruit, potēque dissoluit. Nec alia mente Comes Bucquius in Bohemia tāta industria, & fortitudine Budeuicium tenuit, ut si maiore exercitu totam Bohemiam occupasset, haud maiorem gloriam cōsecutus esset. Quin ipse Spinola postquam Wesaliā occupauit, eam operibus praelioq; muniuit, plurimū in eo positum arbitrat, quod fedē belli, Rheno Lupiēq; cōtinendo cōmodam haberet. Curruum vsus est in itinere & praelio, sed ut iungatur & valli instar sint, per trabes & catenas ne tū solēt, eis si bombardæ minores, quas vsus militaris falconetas appellat, imponantur, hostem arcent, tutissime tergum & latera claudunt, a duobus equis trahi possunt. Vsus est magno cōmodo in Belgio Albanus, & Turcæ semper vtitur. id vtilissimum putat, si plures eiusmodi currus sequeantur, & latera tegerent, quorū quisq; octona, vel dena tormenta veheret, q̄ duplo maiora essent mosquetis, haberentq; magistros eodem in curru, his enim nulla armatura resisteret, & multitudine hostem arcerent.

Curruum
usus.

Equites in-
itia.

§. 5. Equites si praeant magnam partem, sunt veluti exploratores, ita tamen ut etiam in postremo agmine sint nonnulli. Equites etiam initio collocat Vegetius, recto consilio, quia facile recipere, & agmini se iungere possunt.

§. 6. Interdum coguntur in itinere ut pugnent, cum euadere alio modo nō possunt. Agesilaus cum videret socios tergiversari per angustias profectus Lacones praire iussit, socios sequi, eos hostis inuasit, & fortiter pugnare coegit; dubia sine dubio alea illa fuit; quid enim si socii se hosti iunxissent? Polyæn. l. 2. Eodem modo etiam sanguinis sociorum largus fecit Leucon. Heracleotis namque egrediētibz ē naui cum armatis opposuisset, eos qui erant in subsidio, iussit occidere socios, nisi hostem egressu arcuissent. Cum hostis insequitur obstruenda arte via est, donec in tutum euadas. Pompeius omnes vias ad portum Brundisium ferentes obstruxit, deinde dispositis sagittariis exercitum deduxit ad naues, sagittarij per itinera

Via hosti
obstruenda.

nota secuti scaphis ad nauigarunt ad classem.

§. 7. Per aestu osam regionem iturus Iphicrates noctu proficiscebatur, iussis militibus capere aquam in duos dies.

§. 8. Mihi omnia consideranti militia hodierna accuratior videtur, & ad cauendum circūspectior. Hac enim ratio itineris seruatur. Qui expeditionem suscipit, dum cum exercitu proficiscitur, alium colligere debet. si enim vincat, facile victoriam persequetur, aut recens lectum militem dimitteret, si vincatur, federatos, subditosque in officio continebit, & fructum praelij victori eripiet. Nunc peculiariis magistratus; qui ductorum & cursorum, atq; eorum qui viam, locaq; circum explorant, curam gerit. Magister machinarum tormenta, atq; ad illa pertinentia ordinat, cui subsunt cunicularij, aequādis viis, ubi ita vsus est. Praepositus supremus cōmeatus curam habet, proprium est illi vexillum, ut inueniri facile queat. Iter ita fere suscipiunt, ut exploratis viis, missisq; praecursoribus, procedat prius agmen, cui in periculo quādam tormenta campestria adduntur. Deinde tormenta sequuntur hoc ordine. Antecedunt curus onusti, palis, sarculis, ligonibus, omnibusque fossorum instrumentis. deinde minora maioraq; tormenta sequeuntur, & pari modo fabrorum instrumenta; post quæ plumbum, & puluis, funes, & horū quasi praesidia lancearū, & bombardarij equites, quos claudunt curus, quibz globi vehuntur. Curus demū Magistri machinarū, omniaq; ad machinas pertinentia, & cōmeatus, & ut vocant hospitale, agros etiam & faucios curibus deuehunt. Ducis deinde curus & impedimenta vehuntur. Denique milites reliqui ordine, quo pericula & locorum situs requirit. Dux autem in medio collocatur, tum ut tutior sit, tum ut facilius ad oēs partes discurrere, & mādāta mittere possit. Inter primos tamen aliquando ducem esse necesse est, ut narrat se vidisse Mendoza; cum enim sciret dux se queri, & hostem praemanibus esse, festinauit, & locum pugne idoneum delegit, & ante quam vltima pars aduenisset sese cōmuniuit, atq; aciem disposuit, vicitq;.

Cura profi-
cientis.

Explorato-
res.

Praecurso-
res.
Ordo ag-
minis.

Machina.

Commea-
tus.
Hospitale.

Medio Dux
agmine.

Interdum
initio.

Equitum
numerus
cognoscen-
dus.

Custodia
viarum.
Transitus
fluminum.
In more non
ponenda ca-
stra.

Pagi.

Castra pos-
ter.

Excubia.

Equitatus cum se diffudit, attendendum an sub pedibus tenebre, an lux sit; si tenebrae sunt, profunda est acies, si lux, sola frons est. si ex altiore loco conspiciatur, facile de toto numero coniectura erit. Cum in itinere viae diuersae occurrunt, custodiri solent, donec impedimenta transferant. si syluam transeant, eam praemis sclopetariis inident, ut iter tutum sit. Vix hodie flumina transire possunt, nisi stratagemate, & furtim, nam bombardis vii in flumine vix possunt. In montibus castra ponere consilium nō est, quia facile cōmeatus impeditur, in campo fere amnis, aut sylua, aut collis, aut palus cōmodo est. Prouerbiū militare est. Nullam esse opportunitatem, ubi est alia melior, praecipua ergo inquirenda est. Locus castrorum metandorum est cōmodissimus, ad quem difficilis est accessus, facilis discessus. Equitatum ita collocant, ut non videantur munitiones, donec opus perfectum sit; si pagi intra castra sunt, non oportet in aedibus habitare milites, facile enim clam inuaduntur, & incēduntur. Verum huic rei facile attenditur. Cura castrorum ingens est, cū ea ingrediuntur, cōsistunt primi agminis oēs in ordine, donec mediū agmen ingreditur, medium agmen cōsistit donec impedimenta omnia intrarint, tum omnes ad corporis curam vertuntur, exceptis excubiis. Excubiae disponuntur, quae putatur, vel vi vel dolo hosti accessus esse. si ad syluam vel dumeta castra sunt, multi procubitores collocandi sunt, ut remotiores moneant alios per ordinem, omnia Duci indicentur. Excubiaram hodie lex est ut consistant, donec vi pellantur, non pugnent, etsi fortiores, si impugnentur se tueantur, & suis omnia indicent, si in feriores se videant, seruatis ordinibus retro cedant.

Cum

Pabulato-
res.

In periculo
excubia.

Explorato-
res.

Cū multis locis inuadere hostis potest, multae for-
tesq; excubiae constitui debent. Hinc apparet, quā ca-
stra munita esse oporteat. Pabulatoribus praemitti so-
lent equites, qui eos tueantur. Cum periculum est tertia
pars exercitus excubat, & in extremo discrimine dimi-
dia; inter ordinarias excubias, etiam extra ordina-
rias collocant, quas paruas vocant, & duplices procu-
bitores ordinant, ut vndiq; securitati sit prospectum.

Interdum prope hostium castra collocant equitū
excubias, quas ob periculum vocant perditas. Noctu
emitti solent exploratores, illis tessera non datur, ne
si capiatur aliquis, hosti indicare cogatur; si noctu re-
deundum est, miles vnus praemittitur ad procubitores,
qui excubitorum praefecto id indicat, redire ex-
ploratores, ille duci indicat, ingressurus in castra co-
mes additur ex eis, qui tessera nouit, ut inmittatur.
Idē seruari solet inter diu, cum redeunt peregre equi-
tes, ita ut maior sit cura iam excubiarum, quā olim; &
fane dum oīa cōsidere, quae quilibet inter milites no-
tare pōt, valde video prudētā bellicā indies creuisse.

§ 9. Id magnopere notandum: Errare qui regionē
aliquā ita fluminibus, syluis, montibus, aliisq; reb. mu-
nitam putant, ut hostis intrare nequeat. Moses per
serpētib. inuias arenas, ductu ibidem exercitū egit.
Hannibal acetō fregit Alpes, nū-
per obfessa, & negata via in Bohemiam pertulerunt.
Bohemia nostra itaque testis est, vno anno toties via
ad aperta est ad eam infestandam. Itaq; venienti ho-
sti resistendum est armis; cetera eum transmittunt.

§ 10. Tueri sese oppositis ad tela captiuis olim fre-
quens fuit. Aemilius Paulus, cum in Lucanos exerci-
tum duceret, atq; a Tarentina classe scorpionibus pe-
teretur, latera suorum captiuis prae texuit. Idem ex
Phrygia veniens Agesilaus Lacon fecit.

CAPVT XXXVI.

Fluminum transitus.

§ 1. QVATVOR modis flumina transeunt exerci-
tus. Ponte, naui, deducēdo in riuos flumine,
natatu. Nā si vado transire licet, noua arte nihil opus
est. Tū solūmodo aduertēdum est, ne tenuem riuum
noctū hostis obstruxerit, ut intumescēte vnda me-
abilis nō sit, q; in obsidione Ostēdana Batavi praesidia-
rij fecēre. alterum periculum est, si murices proijciāt,
qui facile turbata aqua fallunt.

§ 2. In fluminibus itaq; grauis est molestia, Veg. l. 3.
c. 7. Difficile est, in quā, cum hostis est in propinquo;
nam pontem facere maioris est laboris; Naues facile
repelluntur, tormentis, fixis sudibus, nando transire
hodie vix licet; quamuis Catolo 5 Albim quidā Hi-
spani transauerint. Verum occasionem illis dedit
pauor hostilis, si enim vel quini equites ad ripam su-
issent, repellere venientes poterant.

Flumina
disimula-
tione trans-
eunt.

§ 3. Tota igitur ars in eo consistit, ut alio transito-
res se simulent, alio transeant. Labienus in transgres-
su fluminis vno in loco remis strepitum fecit, ut per-
transire videretur, dumq; hostis sese cōparat, alio loco
transiit; id quoq; fecit Sinan Bassa an. 1594. cum enim
pluribus locis se Danubium transitorium simulasset, v-
no in loco transiit, remoto à castris Christianorū, &
simul partem impedimentorū illis eripuit. stolide o-
mnino Tartari. an. 1594. Danubium transierunt vna
manu caudam equi tenentes, altera gladium, sed caeli
sunt cum transissent; periculo sū illud est; quia equi fa-
cile grauantur, & si periculum sentiant, calcitrant.

Imperum
fluminis si-
stere.

§ 4. Imperum fluminis equis, vel elephantis sistere
solebat. Caesar equites supra in frag; disposuit, ut im-
perum fluminis frangeret. l. 1. belli ciuilis. Reliquas legi-
ones expeditas educit. magnosq; numero iumentorum in flumi-
nem supra atq; infra constituto, transducit exercitum. Hanni-
bal in Pado elephantos disposuit.

Glaciem ho-
nes expeditas
ne supra atq;
infra constituto,
transducit exercitum.
Hannibal in Pado
elephantos disposuit.

§ 5. Glaciem transire caute oportet, paleam super

ipsam sparge, aquam affunde ut concresecat, ne in lu-
brico iumentis aut milites cadant; sic Julius Secundus
Eridanum transiit. Tartari Istrum congelatum transi-
re formidabant, itaq; botum multitudinē cum taber-
naculis reliquerunt, & quasi metuentes redierūt, Vn-
gari qui ex altera parte erant armenta transduxerunt; q;
vbi didicissent illi, cognito exercitum transire posse,
secuti sunt, & Vngariam vastarunt. Fulg. l. 7.

§ 6. Datames curribus imposuit curius, ad cantos
vero tabulas affixit, ne nimium limo mergerentur, vi-
ros valentissimos cum iumentis tranare iussit, qui
eos traherent, atque hoc modo exercitum traduxit.
Faciliori tamen modo rates compingi possunt. Ponti
disturbando incensas naues immittere solent, cuius
rei nunc est summa occasio, egregie ad Antuerpiam
ea arte vsi sunt, nec duabus in castrum cedentibus, de-
sierunt, Tertia ingens damnum dedit.

Curribus
impositi cur-
rus.

Necessitas
artis est ma-
ior.

§ 7. Quia difficillimū est flumina transire, id cisco
plurima in eo labore stratagemata inuenta sunt. Auto-
phradates dum Pisida angustias incolae custodiunt,
alio loco traiectionē molitur, quo cum illi occurrūt,
noctu occupatis angustis exercitū traducit. Pompei
exercitum pduxit, & reduxit sepius in castra, quo fa-
cto cū hostis se ludificari putaret, negligēs factus est,
& Pompeius subito impetu transiit. Alexander, Xeno-
phon, alio loco traiectionē simulant, alio transiuerūt.
Iucūdo stratagemate Lacones per dispositā Cartha-
ginensium clasē Syraculas nauigarunt; decem naues
Punicas habebāt captiuas, eas veluti victrices, primas
agi, à latere iunctis, ac puppe religatis alis, qua specie,
deceptis Pœnis, transierunt. Operosus transitus Sertorii
fuit; nā vallum per modū lunae cauā duxit, materiaq;
cōpleuit, & incēdit, sicq; hostes excludit, sed opus fuit
multa materia, ne disiectis ignib. hostis inuadat. nunc
facilius arceri possūt, ob pericula pulueris nitratu in-
cendendi. Idem quoq; Pelopidas Thebanus fecit. Et
inter duos mōtes Herculeius Sertorii legatus. Hanno
clausus locum eruptioni cōmodum aggestis leuib.
materiis incēdit, hoste ad ceteros exitus auocato per
flammas exiit, ora scutis, crura veste militibus tectis.
Q. Lutatius Catulus cum fluminis ripam hostis oc-
cuparet, nec transire posset, finxit se castra colloca-
tū, q; verum credentes Cimbri, ipsi quoq; idē fece-
runt, quibus lignatū ac pabulatū pteclis transiit, & ca-
stra eorū infestauit. Crassus cū Halim transire nō pos-
set, fossā post tergū exercitū duxit, eo flumiū deriuauit.

Deriuare
flumen.

§ 8. Necessitas multa saepe adinuenit. Metellus cū
naues ad transportandos in Siciliam elephātos deef-
sent, iunxit dolia, & tabulamentis construxit. Hanni-
bal elephantū sub aurem à milite vulnerari iussit, eūq;
flumiū tranare, quem vindicta cupida bellua est in-
tecuta, reliquis idem audēdi exemplum fecit. alioqui
vi nulla poterant cogi elephantes ut transirent.

Dolia iun-
gere.

§ 9. Hoc quidem generale est, ut quā non expecta-
tur, irrupant; verum egregia est hac in re & necessaria,
industria. Scipio apud Carthaginē irrupit secutus æ-
stum maris Deum ducem sequi se significans. Ab aliis
exemplū cape, ut flumina transeas, nā quicquid solo
fit minus est, eo q; per vndas transigitur. Marius per
montem confragosum milites in castellum immisit.
Tu per vortices tentabis, Josue positus in insidiis ad urbē
Hai, cū fugerent milites, urbem per eos qui in insidiis
collocati erāt, occupauit. Id multis in oppidis Lucius
Corneli⁹ imitatus est in Sardinia, Cato in Lacetanis,
Lucius Scipio in Sardinia. Hannibal ad Hymeran &
Saguntum Himilco ad Agrigentum. Viniatus ad Se-
gobrigā. Barca ad Lilybæū, Scordisci ad Heracleam.
Alia parte classicū canunt, alia inuadunt; sic Alcibia-
des Cyzicum, Pericles Peloponnesiorum castellum,
Thraſybulus Milesios, Antiochus Ephesū occupauit.
Omnia ad flumina, portus, paludes, maiorem & ne-
cessitatem, & occasionem praebent. Fases alii de can-
nis &

Per insidia
eundem.

Cuppa col-
ligatis tra-
sunt.

nis & vlua fecerunt, ut illis arma imponerent equi-
res, ipsi natando transibant. De cuppis Appianus l. 8.
Sed magna lignorum ac nauigiorum penuria, qui-
bus inter se iunctis pontem fabricaretur: nuncia-
runt quidam esse permultas in agris illis de-
sertis inanes cippas, forma rotunda, quibus incolae
essent ad nauium similitudinem concauae, deuinctae
mox inter sese, scapharum more innatae videban-
tur. Etenim ite pessum vinctis inter se constrictae, ac
viminibus insuper injectis, & pulvere multo fabura-
tae, non poterant, quod vbi factum est, facile milites
in vltiorem ripam transgressi. Et Lucanus libr. 4.

noua furta per aquor

Exquisita fuge, neq. enim de more carinas

Extendunt, puppes, leuant: sed firma gerendis

Molibus in solito contextunt robora ductu.

Namq. ratem vacua sustentant vndiq. cuppe:

Quarum porrectis series constricta catenis,

Ordinibus geminis obliquas excipit alnos.

Pontes etiam faciebant ex vtribus, ne interdum ne-
cessario in itinere exercitus fluuiorum (quod ple-
rumque euenit) cursus impediatur, remedium ad hanc
rem, & compendio facile, & vbi praeipuum reperit
ingeniosa necessitas, quod tali ratione componitur.
Vitulinis pellibus Arabica arte mollitis: est enim apud eos pra-
cipua confectionis cura, propter aquam de puteis follibus hau-
riendam: his igitur, ut dictum est, diligenter sutis, ut
res in magnitudinem trium semis pedum, ita ut cum
idem vtres spiritu inflati tumuerint, non extollant
vtrum, sed aequalitate quadam plenitudo ipsa vtrius
spatia plana perficiat, ex quorum lateribus, loris sub-
ter annexis, inuicem colligantur. Desuper autem vna
parte circuli extantibus, & ex altera immittuntur
vincini. Erit in formam pontis ad sociata partib. ex-
plicatur integritas. Sed hoc idem opus obliquo flu-
uio, propter impetum meatus, facilius vsque ad alter-
ram explicabitur ripam, q. fixis in vtraque ripa ferreis
palis & funib. validis in medio quidem sub ipsis vtri-
bus, propter incedentium sustentendum pondus, in
marginibus autem firmitatis gratia desuper extensis,
transseundi per fluuium nouo quodam, & peregrino
itinere apparatu, intra breue temporis spatium, pra-
bebit liberam facultatem. Admonendi praeterea su-
mus, quod super vtrum compaginationem cilicia
sunt incedentium subternenda velligijs, ne lubrica pel-
lium confectio insistenti deneger firmitatem. In v-
traq. tamen ripa erunt manubalistae dispositae, ne ho-
stilis manus pontem operantibus impedimento con-
sistat. Mithridatico bello sic Cyzicum seruauit Lu-
cullus. Flor. l. 3. Sed fiduciam, oppidanis resistendum
fecit. Docens aduentare Lucullum, qui horribile dictu, per me-
dias hostium naues vire suspensus, & pedib. iter ad gubernans,
videntibus procul, quasi marina pistrix euaserat. Quin &
Cajus Caesar innixus vtribus sapè nuncios de se pra-
uenit. Lusitanos ait Caesar sine vtribus ad bellum non
ire, l. 1. bell. ciuil. & Liuius de Hispanis, l. 30. qui et-
jam in vtres vestimenta conieciabant. Scutis alij vte-
bantur. Lycij sub aquis per Xanthum nando clam in
vrbem redibant. Brutus eos retribus excepit. Tutior
modus est monoxyla facere seu lintres ex vno ligno.
Caesar in Britannia & Hispania vsus, Liu. l. 30. Amm.
l. 14. & 24. Scaphas etiam secum vehabant, ita Julia-
nus in Perside, Ammianus l. 14. Semiramis solutiles
naues habet, & camelis vexit, Diodor. l. 3. Monoxylis
etiam pontem imposuit Alexander Imperator, cum
Rhenum transiret. Naues Caesar contra Sextum
Pompeium ex cratribus salignis fecit & pellibus
boum. Maxime oriri solent in transitu praelia. Cae-
sar libr. 2. de bell. Gall. Acriter in eo loco pugnatum
est, hostes impeditos nostri in flumine aggressi, ma-
gnum eorum numerum occiderunt. Per eorum cor-

pora reliquos audacissime transire conantes multi-
tudo telorum repulerunt. Primos qui transierant
equitatu circumuentos interfecerunt. Industria
quoque fugabant hostem praeci. Diodorus libro 29.
το ἄριστον ἀσπίδων, ὅδε δὲ σπῆλαι, καὶ ἀμύνοντες, φαίβονται
ἐν τοῖς ποταμοῖς, εἰς τὴν λίμνην. ὅτι δὲ τῶν Πικαδίων
ταῖς ἀπὸ τοῦ ποταμοῦ, οἷον μὲν ἔχοντες ἀποσπασμένους
πολεῖν καὶ πηλὰς, εἰς δὲ ποταμὸν τὸν ποταμὸν, τὰς ποτα-
μολογίας ἐν τῇ περὶ τὴν Βιόσταν πολυμύτιαν ἀμύ-
νεται.

Fortiter & iucunde Liburni cum vadosa loca ob-
fediissent, capitibus tantum eminentibus, fidem hosti
fecerunt altimaris, ac triremem, quae eos inteq.ueba-
tur, implicatam vado ceperunt. Portus, & ostia
fluminum obstrui solent. Transitus quocunque
modo obstruere didicerunt noistates. Hamburgi
catenis Albim obstruxit Waldemarus Dux Sleswi-
censis. Ponte Dantisci Stephanus Rex Polonia. Ve-
rum hic fluuij & loca circumstantia consideranda
sunt.

Egregium in
mari strata
ragema.

CAPVT XXXVII.

Acies instituenda.

S. I. ROMANA acies antiqua, vni mihi videtur fa-
ne haud omnino commodè instituta fuit.
Liuius libr. 8. bellum inter Latinos & Romanos de-
scribens, indicat initio pugnasse iuniores, & infir-
miores. Fuit enim ciuili maxime bello pugna similis, adeo
nihil apud Latinos dissonum ab Romana Republica, praeter
animos, erat. Primos hastatos in pugna statacia pu-
gnasse vult Lipsius, atque ita factum est; nam leues
milites praecurrerant: Velitum enim ratio non du-
cebatur. Causa cur non rectè institutam aciem pu-
tem, est; quia in prima acie fortissimi quique collo-
candi sunt, ut primo impetu hostem sternant aut ter-
reant. Duo enim incommoda sunt huius aciei, pri-
mum, quod ciuium juniorum male armatorum cla-
de bellum inchoatur, illi enim victi, retro cedebant,
nec sine clade vincebantur, nec sine summa necessi-
tate locum deferere, & recipere seie poterant; cum
deserenti locum, mors poena esset. Alterum incommo-
dum, quod hosti animus cresceret, cum velites
hastatosque profligasset, eo fortius insisteret. Certo
bello Latino, vbi vtrunque eadem acies, apparuit
potuisse facile eos vinci, si fortes initio oppositi fuisset
infirmiss. Nam cum Manlius accensos procur-
rere iussisset, Latini suspicati, Triarios esse, eo quod
post Triarios locati essent, ipsi quoque suos excita-
runt, qui atroci pugna dum vincunt Romanos, pel-
luntque, fatigati sunt, hastis fractis aut hebetatis, in
quos demum Triarios immisit Manlius, vicitque.
Quod si cum accensis eos emisisset, multos ciuium
seruasset, quos eousque occidi, & vinci permisit,
dum hostis fatigatus, integris opportunus esset.
Quanta verò caedes facta sit, non falso narrat Numi-
sius Latinorum Imperator, afflicta, communem ve-
rò Martem belli, vtramque aciem paricade prostrasse, victo-
riaq. nomen tantum penes Romanos esse, ceteram pro victis
fortunam & illos gerere: funesta duo Consulium praetoria, al-
terum parricidio filii, alterum Consulibus deuoti caede truci-
dum exercitum omnem: casus hastatos, Principesque, stragem
& ante signa, & post signa facta: Triarios postremo rem re-
stituisse.

Romana a-
cies in parte
vitirosa.Romana a-
cies non op-
tima.Multo san-
guine vin-
cebant Ro-
mani.

Quod si initio rotis viribus obnixi essent, iuuen-
tutemque seruassent, Latini de bello reparando ne-
quaquam cogitassent: sed quod supra moui vi-
lem populum habuere Procures, nec exhaustum pau-
perum multitudinem per bella aegre faciebant. Eo-
dem

Causa aciei
Romanae.

dem modo nunc Turcus in urbium expugnatione, & praelijs agit, imbellem enim turbam hostibus lacerandam objicit, donec fessis cadendo Janizaros immittat.

Graci optimos in prima acie collocarunt. Meam sententiam etiam antiquitas probavit; Homerus in media acie infirmos collocat, in prima & extrema fortes, optimo consilio, ut primo impetu frangatur hostis, ut medij inciderentur à primis, cogantur ab ultimis & fugere nequeant. Homerum autem ex prisca temporis usu loqui non est dubitandum, at ille fortes in principio ponit.

Ἰππῆες μὲν πρῶτα οὖν ἵπποι, ὅς τις φησὶ
Πέδης δὲ ἐξῆς ἔσθ' ὅππῃ ἐν πολέμῳ καὶ ἐοχλῆς
Ἐρμῶν ἔμῳ πολέμῳ. κακὸς δ' ἐς μέσῳ ἐλασθεν.

Equites, & currus in principio.

Equites quidem posuit cum equis & curribus in principio. Pedites à tergo multos, & fortes murum belli, infirmos in medium coniecit. Sanè equites, & curruum agitatores belli præcipua pars erat. Deinde ita olim apud Romanos fuit, ut ditissimi, qui iidem optime erant armati in prima acie versarentur, pauperissimi in postremis. Lipsius l. 4. de militia Rom. dial. 2. Nam de primâ cum censum & arma edidisset subiunxit: *χωρεῖν δὲ κατ' ἑκὸν ἐν τοῖς πολέμοις τὴν περὶ ἀγῶνις ὀμνύειν τῆς φάλαγγος ὅλης*: locum verò in bellis habuit primum, & ante reliquam totam copiam. Iterum de secunda: *ἐκὸς μὲν οὖν ἐν τοῖς ἀγῶνι, καὶ τὸς περὶ μάχης*: ordinabatur in acie post primos pugnatōres. De tertia pariter, *καὶ ἐν τῇς τέτῳ ἐν ταῖς μάχαις καὶ τὸς ἐφεσώτας*. τοῖς περὶ μάχης: locus horum & statio in pugnis inexta eos, qui post Principes. De quarta denique: *ἐν τῇ ἐξῆς ἐν τοῖς ἀγῶνι, τὴν ὁσά τῶν*: locum in certaminibus ultimum habet.

Quid ergo Quinta Dionysii? τῇ τοῖς, inquit, ἐξ ὧν ταῖς ἐξ ὧν στρατεύονται: hos extra ordinem militare. Eadem & totidem ferè verbis, postea iterat in iudicio Coriolani. Quæ ego adduxi fusi, ut semel de origine & ordine militia prisca constet, & quomodo is paulatim mutaret. Ergo Sernij instituto, ditissimi quiq; in primâ acie, & hoc est, quod Varro Principes deducebat, & olim à principio gladijs pugnasse adseuerabat. Sequerebantur ordine opum alij, & in extremo denique ij viliores & pauperes, & qui leuibus telis pugnabant. Sed q. isti extra ordinem Quintiani? Accensi ex Liu. & qui iusti etiam miles non erat. Olim hæc ita. sed cum multa in eo ordine damnanda usus & ratio docuissent, tempore mutarunt. Quæ enim ratio, optimos ditissimosque omnes exponere periculis in primâ acie objectis? noluerunt, & Principes secundo loco statuerunt. Mihi fas sit cum veteribus sentire, atq; à Lipsio dissentire; non quod probem ordinem Sernianum, sed quod in prima acie fortiter pugnatores, non autem morituros esse locandos putem. In fine autem subsidium firmum in omnes velim casus reponi. Velites tamen sagittarios, funditores illis adderem, sed quos fortes illi in stataria pugna defendant. Posteriores Principes & hastatos mutarunt, Vegetius libr. 2. c. 20. In prima acie pugnant Principes, in secunda hastati. Et lib. 1. cap. 15. Prima acies principum, secunda hastatorum. Lipsius hoc sub Traiano aut Adriano cepisse vult. Optime sanè; jam enim ex aquo & bopo, non patritiorum libidine acies disponebatur, ordo verò ille quem historia exhibet post Reges ejectos fuit. Nunc qualiter instituenda sit acies, si pugna imminet, declaratur vnus legionis exemplo: quod si vlus exegerit, transferri possit ad plures. Equites locantur in cornibus. Acies peditum à primâ cohorte incipit ordinari in cornu dextro. Huic cohors secunda coniungitur. Tertia cohors in mediâ acie collocatur. Huic annectitur Quarta. Quinta verò (cohors) sinistrum excipit cornu. Sed ante si-

Cæsares mutarunt aciem.

Ordo aciei veteris.

gna, & citra signa, nec non etiam in primâ acie dimittentes, Principes vocantur, hoc est, ordinarij, cæteri que principales. Hæc erat gratis armatura, qui habebant cassides, cataphractas, ocreas, scuta; gladios majores, quos spathas vocant, & alij minores, quos semispathas nominant, plumbatas quas positas in scutis, quas primo impetu jaciunt. Item bina missilia, vnum majus, ferro triangulo, vnciarum nouem, hastili pedum quinque (&c) semis, quod pilum vocabant, nunc spiculum dicitur, ad cuius jaculum exercebantur præcipue milites, quod arte & virtute directum, & scutatos pedites, & loricatorum equites sæpè transfuerbat; aliud minus, ferro triangulo vnciarum quinque, hastili trium pedum (&c) semis, quod tunc verticulum, nunc verutum dicitur. Prima acies principum: Secunda hastatorum, armis talibus docebatur instructa. Post hos erant ferentarij, & leuis armatura, quos nunc auxiliares, & armaturæ dicimus; scutati qui plumbatis, gladijs, & missilibus accincti, sicut nunc propè omnes milites videntur armati. Erant item sagittarij cum cassidibus, cataphractis, & gladijs, sagittis, & arcubus. Erant funditores, qui ad fundas, vel fustibales lapides jaciebant. Erant tragularij, qui manubalistas, vel arcubalistas dirigebant sagittas. Secunda acies humiliter armabatur: in qua consistentes milites, hastati vocabantur. Sed in secunda acie, dextro cornu, cohors sexta ponebatur: cui jungebatur septima. Octaua cohors mediâ aciem tenebat, nona comitante. Decima cohors in secunda acie sinistrum semper obtinebat cornu. Docet hoc Scipio insignis Imperator, cui & Lipsius consentit lib. 4. dial. 6. Scipio vsurpauit in Hispania, qui cum aliquot diebus obseruasset, sic structuram hostium aciem, ut optimi in medio essent, infirmiores in alis, ipse contra instruxit, & auxilia in medio posuit; ciues, & quod roboris erat, in alis. Denique quanti referat in prima acie fortes esse, duo summi Imperatores, Cæsar & Pompeius docuerunt. Cæsar in acie Pharsalica fortissimas legiones in principio constituit, ita ipse Cæsar superius institutum seruans, decimam legionem in dextro cornu, nonam in sinistro collocauerat, tametsi erat Dyrachinis prælijs vehementer attenuata, huic sic iunxit octauam, ut pæne vnam è duabus efficeret, atque alteram alteri præsidio esse iussit. Cohortes in acie habebat octoginta, quæ summa erat XXII. Sinistro cornu Antonium, dextro P. Sullam, mediâ acie Cn. Domitium præferat, ipse contra Pompejum constitit. Simul his rebus animaduertis quas demonstrauimus, timens ne à multitudine equitum dextrum cornu circumueheretur, celeriter externâ acie singulas cohortes detraxit, atque ex his quartam instituit. Et Pompeius eodem modo libr. 3. bell. ciuili. Cæsar cum Pompeij castris appropinquasset, ad hunc modum aciem ejus instructam animaduertit. Erant in sinistro cornu legiones duæ, traditæ à Cæsare ex Senatuconsulto initio dissensionis, quarum vna prima, altera tertia appellabatur, in eo loco ipse erat Pompejus. Mediâ aciem Scipio cum legionibus Syriacis tenebat. Ciliciensis legio conjuncta cum cohortibus Hispanis, quas traductas ab Afranio docuimus, in dextro cornu erant collocatæ. Has firmissimas se habere Pompejus existimabat. Reliquas inter mediâ cornuque interjecerat, numeroque cohortes centum decem expleuerat, hæc erant millia quinquaginta quinque. Euocato eorum circiter duo millia, quæ totâ acie disperferat. Frontinus lib. 2. cap. ait Pompejum secundum virtutem tujsque in cornibus, & in medio legiones collocasse, spacia interposita tironibus suppleuisse. Fortissimos itaque primos esse voluit.

Pugnandi arma.

Cæsar fortis in prima acie.

In legione
centum se-
mul pu-
gnant.Duplex
acies.Quadrata
plex acies.Quadrata
acies.

§. 2. Considerandum id, in primis paucos esse, q in magno prælio pugnent, in legione centum duntaxat simul, nisi quod cum primi hastas jecissent, genua submitterent, alij jacularentur. Id quod maxime faciendum cum hostis numero superat, qui facile à paucis vinci potest, cum in locis angustis aut confragosis agitur. Quocirca paucos illos fortes esse oportet, ut cladem inferant. Acies verò Romana tum à multis, tum verò à Lipsio accuratè exhibetur. Acies, ut Lipsius non varia admodum apud Romanos: & fuit ferè aut Duplex, aut Triplex. Duplex cum tota acies in cornua duo secta, Dextrum ac læuum. Ea sepius obtinuit in exercitu Consulari: cum duæ legiones, & singulis sua auxilia adjuncta. Hanc sectionem certum est veterem esse, & alijs quoque gentibus usurpatam. Polyænus quidem eam refert ad Pana auctorem. Διωνύσιος, inquit, ἔραθη ὁ νόμος, ἔτι ὁ πρῶτος τῶν ὁρέων ἀνόμενος Φάλαγξ, κέραις, ἐπὶ δὲ δεξιῶν, καὶ λαῶν. ταύτη τοι ἄρα κεραιφόρον ἴον πάντα διημερεύει: Dionysij siue Bacchi Dux fuit in militia Pan. Is primum reperit ordinem, nominavit phalangem, cornu instituit dextrum & læuum. Ex quo cornutum etiam Pana vulgò designant. Exempla aliquot ejus locationis apud Romanos quætere, & ponere, sit stillicidiū de situlā sumere: sexcenta sunt. Triplex est, cum præter cornua, alia etiam media exsurgit. Id quoque crebrum: non solum ubi plures legiones, sed & cum duæ: istis scilicet in medio positis, socijs ad vtrumque cornu. Res per se clara, & obuia exempla. Sed est & aliaratio Duplicis Triplicisq; aciei: cum præter simplicem illam divisionem, à tergo etiam sectio fit, & discrimen. Ut si quatuor legiones habeam, duas in fronte cum socijs suis pono; totidem à tergo, velut in subsidjs suppono. Idem in duabus quoque factum, & aut Ala vtraq; sociorum (siue cornu maius) præposita, subjunctis legionibus, aut contra. In Lilio rem vide, pugna in Annibalem Marcelli: Pugnatum amplius duabus horis est, cedere inde ab Romanis dextera Ala & Extram ordinarij cepere, quod ubi Marcellus vidit, duodevicesimam legionem in primam aciem inducit. Dum alij trepidè cedunt, alij segnitè subeunt, turbata tota acies est. Iterum alio prælio idem Marcellus: Dni pugna neutro inclinata stetit, prima legioni tertia, dextera Ala sinistra subiit. Sed & de legionibus ipsis sic dispositis, exempla. In Lilio: Prætoris legiones in prima acie fuerunt, Cornelius suas in subsidjs tenuit. Alibi: In primam aciem suas legiones Sempronius induxit; in subsidjs locata P. Licinii legiones. Et plura. Has autem secundarias aut tertiarias legiones situe copias; subsidia aut subsidarias etiam vocabant. Idem Lilius: Cedenti duodecima legioni, qua in lauo cornu erat tertiā decimā legionem ex subsidjs in primam aciem firmamentum ducit. Sallustius: ibi commutatis ordinibus, in dextro latere quod proximum hostibus erat, triplicibus subsidjs aciem instruxit. Nectotæ semper legiones, sed cohortes aliquot sic substituit. Lilius: subsidarias cohortes, quæ integræ ad longioris pugnae casus reservabantur, in primam aciem exemplo emisit. Ad has posituras Tibulli isti versus faciunt ad Messallam: Seu sit opus, quadratum acies consistat in agmen. Rectus ut aquatis decurrat frontibus ordo: Seu libeat duplicem, seu iunctam cernere Martem, Dextraq; ut læuum teneat, dextrumq; sinistra Miles, sitq; duplex gemini victoria casus.

Facit variam pugnae faciem, ut appellat. Primo, Quadratam simplicem, fronte recta: Secundo, duplicem utroque cornu: Tertiò, junctam, quam capiebam Triplicem, aliā scilicet ad duas juncta, nam sic fiebat quod hic dicitur, ut dextra sua miles, qui in læuo est, sinistram medij aspiciat, sinistra sua, qui in dextro ejusdem medij dextram. Inspice, intelliges, sed remota

ratur aut potius reuocat, quod sequitur, sitque duplex gemini victoria casus. Ita enim non duplex, sed triplex è triplici acie victoria sit & casus. An junctam igitur intelligit, subjunctam & duplicatam de qua diximus: ut acies aciei sit supposita? Hoc opinor, & utrobique sanè dexterā suā sinistram appoliti cornu aspiciat, & contra. Nec mihi displiceat etiam scribi: duplicem sejunctam cernere Martem, ut duas modò posituras nominet, Quadratam simplicem, indiuisam: & hanc abjunctam, in duo cornua: facili ita sententia. Hæ præcipuæ sunt & receptæ Romanis instructiones: quas tamen leuiter variabant promouendo aut retrahendo. Quid velim, exempla docebunt. Plerumque enim æqualiter utroque cornu & simul concurrebant, quod Cato apud Festum dixit, Recta fronte: Tibullus in citatis versibus, æquatis frontibus. Et de eare Vegetius: una depugnatio est fronte longa, quadrato exercitu, sicut etiam nunc & propè semper solet prælium fieri.

Altera depugnatio obliqua, cum cornu ante cornu promouetur. Græci Ταξις: λόξῃ Φάλαγγι, ἢ τὸ μὲν κέραις ἑτέρον, ὁ δὲ ἑτέρον ἀντιπαραστήται, πάλσιον ἴων πολεμίων ἔχοντα, καὶ ἐν αὐτῷ τὸ ἀγῶνα ποιημένῃ. τὸ δὲ ἑτέρον ἐν δεξιῇ καὶ ἐν ἀριστερῇ ἔχοντα. Obliqua phalanx, qua alterum cornu, vtrumcunque prædictum fuerit, iuxta hostes magis admovent, & eo prælium facit, alterum autem adiungit. Vegetius de hoc genere: Secunda depugnatio est Obliqua, plurimum melior. Hujus talis est modus, cum instructæ acies ad congressum veniunt, tum tu sinistram alam tuam (cornu intelligit, & mox ita vocat) à dextra aduersarij longius separabis, ne vel missilia ad eam vel sagittæ pertuerant: dextram autem alam tuam sinistræ illius alæ junge, & ibi primum inchoa prælium. Sed ipse à Dextera modò committi vult prælium, non æquè à sinistra, & damnat idèò, quòd, tunc, inquit, quasi mācus est impetus, & aperti cum difficultate aggrediuntur hostes. Benè monet, pro armatura veteri. Nam si cornu sinistram tuam promoues aduersus hostile dextrum, profectò latus nudum objicis hosti, qui missilibus aut sagittis à sinistro suo tuto petet. Hoc est quod ait, apertos aggredi tunc hostem: quia scuta nempe in sinistris. Qui aliam causam quaesivit, & ad infirmitatem sinistrarum partium retulit, nā ille Vegetium aut rem non cepit. Pro hac ratione Cæsar in Ariouistum pugnavit, & cum triplicem aciem instruxisset, tamen à dextro cornu (ejus verba sunt) quòd eam partem hostium minimè firmam esse animaduertat, prælium commisit. Tercium genus, cum in triplici acie, tertiam & mediam amoues ab hoste, & cornua modò impingitis. Seneca tangit: Quemadmodum idem exercitus modò latius panditur, modò in angustum toarctatur, & aut in cornua sinuta media parte curuatur, aut recta fronte explicatur. Scipio usurpauit in Hispania, qui cum aliquot diebus obseruasset, sic structam hostium aciem, ut optimi in medio essent, infirmiores in alis: ipse contra instruxit, & auxilia in medio posuit; ciues & quod roboris erat, in alis. Vbi igitur (ait Lilius) jam incipiendæ pugnae tempus erat, Hispanos (ea media acies erat) presso gradu incedere jubet, ipse è dextro cornu nuntium ad Silanum & Martium mittit, ut cornu extenderent in sinistra parte, quemadmodum se tendentem à dextra vidissent, & cum expeditis pedum equitumque prius pugnam confererent, quam coire inter se mediæ acies possent. Ita diductis cornibus sinus in medio erat, quia segnius Hispanorum signa incedebant. Hæc prouisio & instructio certam victoriam dedit, cum firmissimi cum infirmis concurrerent, & alij dum suum hostem expectant, in medio manent, otiosi denique

alienâ fugâ, & clade consternati. Quartum genus, huic aduersum, cum scilicet ipsa media acies prominet & incurrit prima in hostem. Græci ἐπικαμπῆς, flexum dicunt, huc etiam *κέρων* gibberum. Aelianus: *Ἐπικαμπῆς ὁ ἀγρῶν, ἐπὶ τῇ μέσῃ τοῖς πολεμικοῖς ποταμῶν, ἢ τῇ μέσῃ ἐν τῶν ὀπίσσω μετὰ ὀφθαλμοῖς ἐπὶ τῇ μέσῃ τῇ ἀγρῶν*. Flexa instructio dicitur, cum media hostibus incidunt, cornua autem retrò recta habet collocata. Hac Annibal in pugnâ Cannensifcissimè est usus: sed cum eâ quoque arte, vt cornua robustissima haberet, & integra seruetur, & medijs deniq; pulsis, sinu facto immitteret ea vtrinq; legionibus, victoriæ suæ certam causam. Quàm vtiliter talia nostri Duces meditentur & vsurpent? & paullatim credo facturos, vt ingenia & institutionem quorundam video, qui succrescunt.

§. 3. Hæc acies ergo in cornua diuidi solita fuit, cum essent duæ legiones, & auxilia, quæ cornua obtinebant extrema.

§. 4. Aliquando duæ legiones in fronte cum fortijs, dum à tergo positæ, ita Lilius lib. 27.

§. 5. Aliquando est acies lunata cornibus prominentibus vtrinq; quibus illa Scipionis.

Hac in acie obliquatio probatur à Vegetio, vt sinistrum cornu prius depugnet, sic enim fortius insurget, & minus apertum erit.

§. 6. Huic aduersa cum cornua auersa sunt, & media procurrunt.

Hannibal ita Romanos vicit ad Cannas, sed cum ante equestri prælio vicisset. Lili. l. 22. Sub equestris finè certaminis coorta est peditū pugna, primo & viribus & animis cōstabant ordines Gallis, Hispanisq; ; tandem Romani diu, ac sæpè consilio agitabant, qua fronte acieq; densa impellerent hostium cuneum nimis tenuem, eoque parum validum, à cæteris prominentem acie, impulsis deinde ac trepidè referentibus pedem insistere ac tenore vno per præceps pauore fugientium agmen in mediam primum aciem illati, postremò nullo resistente ad subsidia Astorum peruenierunt: qui vtrinq; reductis alis constiterant, medijsq; Galli, Hispanique steterunt, aliquantum pminente acie: qui cuneus, vt pulsus æquauit frontem primum, deinde nitendo etiam sinum in medio dedit, Asti circa jam cornua fecerant: irruentibusq; incautè in medium Romanis circumdedit alas: mox cornua extendendo, clausere & ab tergo hostes. Hinc Romani defuncti ne quicq; prælio vno, amissis Gallis Hispanisque, quorum terga ceciderant, etiam aduersus Astos integram pugnam ineunt; non tantum eo inquam, quod inclusi aduersus circumfusus, sed etiam quod fessi cum recentibus à Vegetis pugnabant.

§. 7. Subsidiorum olim magna ratio fuit. Vegetius lib. 3. c. 17. Sed optima ratio est, & ad victoriam plurimum confert, vt lectissimos de peditibus, & equitibus, cum vicariis, comitibus, tribunisq; vacantibus, habeat Dux post aciem (in subsidio) preparamos: alios circa cornua, alios circa medium, & sicubi hostis vehementius insitit, ne rumpatur acies, prouolent subito, & suppleant loca: additq; virtute inimicorum audaciam frangant. Hoc primi Lacones inueniunt: imitati sunt Carthaginenses; Romani postea ubiq; seruauerunt. Hac dispositione nulla melior inuenitur. Nam directæ acies hoc solum agere debet, si potest, vt hostem repellat, aut fundat. Si cuneus sit agendus, aut forfex, superfluos habere debes post aciem, de quibus cuneum aut forficem facias. Si ducenda sit terra, item ex abundantibus ducetur: nam si de loco suo ordinatum militem transferre cæperis, vniuersa turbabis. Si globus hostium separatus, aut alam tuam, aut partem aliquam vrgere cæperit, nisi superfluos habeas, quos contra globum posui opponere, siue pedites, siue equites de acie tuleris, dum alia vis defendere, alia periculosius denudabis. Quod si

bellatorum tibi copia non abundat, melius est aciem habere breuiorem, dummodò in subsidio colloces plurimos. Nam circa media partes campi, ex peditibus bene armatis debes habere lectissimos, de quibus cuneum facias, & statim aciem hostium rumpas. Circa cornua autem, de contatis, loricatisque equitibus ad hoc seruatis & leui armatura peditum, alas hostium circumuenire te conuenit. Galli initio impetus pliusquàm viriles, deinde languentes, minùs quàm fœminarum habebant, quia sine ordine & disciplina, totum in primum conatum contulere, quo destituti animis cecidere. Imò plerique hostium; bella impetu valida per moras euanescent.

§. 8. Acie instruenda summa cura esse debet, nam vt lapides temerè congesti aquam non continent, nec murum efficiunt, ita nec viri fortissimi sustinere impetum hostilem queunt, nisi optimè ordinentur. Itaq; prudentissimus Græcorum Nestor aciem ordinat, Iliad. 4. Pyrrhus ea arte excelluit; Scipioni primas Hannibal tribuit. Hinc Reges dicti *ἀνὸν κομήτοες* ordinatores.

§. 9. Priorem instrui aciem iubent. Quia plus animi videtur, & quia commodius potes. Ego cum castra munita sunt, aut cum ad pugnam cogi non potes, aliter sentio. Vt posterior instruas. Nam hostilem ordinem vides, quod magnum est commodum, & cile armatus te expectare cogitur. Animos tuis addes, si putent te prudenter instituire, etiam quod hostis sequatur, si lætus sis; attendendum an aduersarius celer, & temerarius sit, tum enim facile vincuntur, quod minus ille potest, qui prior in acie stat. Qui prior in acie consistit, cum regredi facile non possit, alium expectare cogitur, Haldubal cum ieiunum exercitum eduxisset, Scipio suis præcepit, vt quiescerent, cibum caperent; hora septima cum hostis incedia, siti, fatigatione castra repeteret, copias eduxit, & vicit.

§. 10. Multum refert, quâ parte pugnam aggrediari. Scipio cum in dextro cornu Hispanos, Hanno in sinistro Africanos; cornu sinistrum aggressus est, victisque Afris, Hispanos pro aliena dominatione pugnantes in deditioem accepit. Philippus cum Illyriorum frontem robustam, cornua infirma vidisset, ea aggressus, profligauit. Periculosus Permenes Thebanus, qui cum in dextro Persarum cornu fortissimos videret, ipse in suo opposito sinistro infirmos posuit, & fugere iussit, dextro autem suo cornu inuasit sinistrum hostium, & vicit; nam qui in suo sinistro erant, iussit in loca contragosa se conferre. Qui autem secundo loco struit aciem; eligit, qua parte oppugnet, & quos quibus opponat. Acie itaque ratio constitui non potest, multò minus eadem semper spacia; sed ex usu, & eo quod hostis facit, aut commodo suo facere potest, disponenda. Scipio cum videret Hannibali esse octoginta Elephantos, ordines raros constituit, & magnis intervallis, vt belluas excipere sine noxâ, & frustrari posset. Sulla, cum curribus abundaret Archelaus, palos defixit, vt hærent. Ordines laxos fecit, & pereos equites emisit, qui aciem turbarent.

§. 11. Interdum præstat ordinare aciem primo loco, vt terror injiciatur, sed id locum non habet, nisi contra insuetos, ita Turcæ cum classe contra Joannem Austriacum essent militaturi, persuadebant sibi, Christianos mox ubi viderent classem, fugituros, alioqui optimum est videre, quid hostis agat, vt obstacula ponas. Eodem modo Metellus Pius, cum æstuante die Herculeius vallo ejus militem admo- uisset, suos ad sextam vsque continuit, deinde fatigatos æstu vicit.

Stratagemata pugnantium.

§. i. **Q**uia licita negant, nimium antiquè & superbe sapiunt. Vfus Stratagemate est Josue, David, alijque non modo magni Imperatores, sed viri etiam sancti. Nimium simplices, qui censent, *ἔδειξεν ἀντὶ τοῦ ψυχρὰ ὁ ἀποστολὴ λατρεῖν ἡνείκα τοὶ ἐχθροὶν*. Nullus bona mentis clam hostem publicum occidere fas putat. Improbior potius quam magnifica vox est. *Non furari victoriam*: Sandum est & magnificum hoc furtum, quo ciues seruantur, quo gloria vana pro salute publica contemnitur. Venator validus feras dolo capit. optime Augustinus super 4. Iosue 9. 10. *cum iusto bellū suscipitur, vt aperte pugnet quis, aut ex insidiis nihil ad iustitiam interest*. Imò si bono dolo seu stratagemate quæri victoria potest, non est viandum, quia sine causa periculum adiretur; Laudandaque est bellicosissima ciuitatis indultitia, quæ pro euenta victoriâ Gallum; pro ingeniosa, bouem immolari iussit. Quin & illud cogitandum; paratissimo contra imbecilles non semper successus esse, minimâ re victoriam conuerti. Exemplo est, quæ contigit, in Perusina vrbe, pugna inter nobiles & æmulas familias Odonum & Balionum, rem narrat Machiauellus lib. 3. de Repub. c. 14. Nam cum ea ciuitas ciuilibus discordijs laboraret, totaq; in duas factiones Odonum & Balionum diuisa esset, quorum hi potentiores facti, illos in exilium expulerant: Oddi exules amicorum opera exercitum collegerant, & nocte quadam Petrusiam ingressi, clanculum ad occupandum forum contendebant, sed quia singulæ plateæ catenis transuersis præmunitæ in ea vrbe, equitibus transitum impediunt, præcebat eis quidam cum malleo ferro, qui feras catenarum effringebat: jam quæ præfixæ erant catenæ omnes, præter eam solam, quæ ingressum in ipsum forum claudabat: quæ eundem frangere conaretur magno conatu, & quo minus satis attollere malleum posset, impediretur ab ijs, qui sequebantur a tergo, & jam ad arma conclamauerant: Retrocedite, inquit, ad eos (vt liberius videlicet effringere catenam posset) sed hæc vox veluti Echo, à primis ad posteriores, atque ab his ad alios emissâ, sensum vique ad vltimos peruenit: causâque fuit, vt vltimi, qui non intelligebant, quæ de causâ emissâ esset, effugerent magno cum impetu: quos reliqui sensum secuti, institutum deseruerunt & causâ ipsi exiterunt interitus sui: ex tam leui fortuitoque casu commoti. Salua fide, & dignitate omnia stratagemata licita sunt; omnia abominanda sunt, quæ perfidiam habent. Pompeius Mithridatem in Armenia vicit iusto equitatu suo cedere, donec ad locum insidiarum peruentum esset. Cassius eodem modo in insidiis Parthum peraxit, cum equitem ostendisset à fronte, peditem oculuifer. Eodè modo Ventidius eos afflixit, vt excedere provincia cogerentur. Sic Pharnabazum vicit & interfecit. Cæsar contra Afranium colles præoccupauit. Iuba Curiorem in campum eliciuit, & equitatum circumdatum fudit. Hannibal nunquam non insidijs vltus est, Fuluius paucos milites per nebulam obiecit, & aduersam castrorum partem inuasit, contra Minutium in montibus pedites celauit, deleuissertque Minutium, ni Fabius succurrisset. Ad Trebiam insigni arte Hannibal Sempronio ita imposuit; & jejunium vt exercitum magno frigore fluminis transitu affligeret. Ad Trasymenum Romanos in montem euocaret, nec ante Flaminius insidias sensit, quam à fron-

Insignis ca-
sus belli.

Stratagemata cautè agenda.

*Amicos ha-
bere in pro-
uincia qu.
oppugnas.*

Induciæ si-
mulatæ.

Induciæ si-
mulatæ.

*Multi fœde-
rati in sin-
gulis vin-
cuntur.*

*Multi fœde-
rati in sin-
gulis vin-
cuntur.*

superstitio
lonea stra-
gematis.

§. 8. Cum fuga simulatur, vel totius exercitus, vel partis, magna cura adhibenda, ne aliqui militum arbitrentur veram fugam esse, trepidatioque oriatur. Romani aliquando cum validum hostem cernerent,

ut inchoato praelio ad principia se reciperent velites, & hastati iusserunt, deinde in consilio feruore sequentes occiderunt. Hannibal bouum cornibus faeces & fœnum imposuit, eosq; per sylvas agens, cum attoniti aduerterent nocturni ignis discursum Romani, ipse alia via euasit. Violentius etiam Hispani stratagemate Pœnos perculerunt, nam currus accensos bubus tractos in Amilcaris exercitum immiserunt, ordinesq; turbauerunt.

§. 9. Scipio cum videret in acie media Asdrubalis esse robur exercitus, in ipsa acie hoc egit, ut oculos illi essent, nam cornua celerius, mediam aciem tardius procedere iussit, ut victis cornibus his quoq; animus caderet. Justinianus Tiberij Imperatoris Præfectus, dum expectat, donec Persæ pharetras exhaustissent, vicit, nam cum ad gladios ventum est, inferiores eos inuenit.

§. 10. Optimum stratagema est, ut caueantur aduersa stratagemata. Ignarus insidiarum Archelaidas, suos tamen instructos ire iussit, esse enim insidias, & reuera erant, itaq; eos facile dissipauit. Alioqui & illi qui inciderunt, & qui subsidio veniunt, pari in periculo sunt. Sertorius Pompei milites in insidias coniecit, & legionem, quæ subsidio venerat, ipso spectante trucidauit, dena millia occisa sunt. Astutè subsidia alio vertuntur, q̃ magis hostem terreat. Parmeno, cum videret Tyrios egressos, cedere Macedones, & preminon adiuuare illos, sed urbem inuasit. Polian. l. 5.

§. 11. Si quis inter montes & flumina aut hostium præsidia conclusus euadere se posse desperat, omnia ostendet, quasi per auiam euasurus, interim omnia clam, q̃ ad pontes, & tranandum flumen pertinent, peragat, atq; alia parte minatur, alia fugiat. Iphicrates errorem suum dexterrime correxit: cum n. Sicyonem pergens insidias præterisset, ex urbe quidam proclamauit; Jam pœnas dabis; suspicatus non esse inanes minas, alia via celeriter recessit, & insidiatores oppressit.

§. 12. Insigne etiam stratagema Titij Didij, qui cum sciret legionem interceptandam, simulauit se pugnare velle, productoque exercitu, hostem à cura legionis interceptæ auertit.

§. 13. Cum castra castris opposita sunt, multum proderit, si copias hostium distrahās, cui rei plurimum proderit, castra quam munitissima habere, ut multi hinc inde dimitti queant.

§. 14. Spargere quædam subito ad animandos milites terrendosq; hostes interdum solent. Ut duces hostium cecidisse; Quintius cum cerneret alterum cornu cedere, proclamauit, alterum vicisse, atq; ita suis alacritatem, hostibus metum addidit. Visitata illa via est, etiam hostes terrendi. Eduardus Anglus Philippum Pulchrum fraude ab oppugnando Belgio retraxit, fororin eius persuasit, Galliæ Principes conspirasse, ut eum in acie desererent. Memnon Rhodius hostibus persuasit, seditione suum militem laborare, atq; ita in campos elicit. Plus simulationis in Antigono Hierace, is victus recepto in tuta exercitu mortuum se simulauit, missi quasi à militibus, q̃ corpus occisi peterent, & deditioem facerent, ad q̃ acceptandam cum quatuor millia missa essent, ea Antigonus interfecit.

§. 15. Indigna est Imperatori ista mendaciolis nixa fraudulentia. Ingenij & prudentiæ ex naturæ consideratione fuit stratagema Cræsi, qui camelis equos opposuit, quorum illi odorem ferre non possunt. Pyrrhus quoq; elephantos equitatu è regione locauit, ut belluarum terrore, equos equitesque compleret.

§. 16. Crudele & temerarium factum Sertorij, cui cum in prelio ducis cuiusdam mors nunciaretur, eum q̃ indicauerat, occidit, ne res emanaret, crudele, inq̃, & temerarium; quia iam alij nouerant, neq; soli Sertorio nuncius retulerat. Ita itaq; & terror inde natus auertere aciem poterat.

§. 17. Lucatius Consul, cum insequentibus Cimbris, flumen trajiciendum esset, pugnaturum esse se simulauit, castra munit, pabulariores emittit, deinde cum idem Cimabri facerent flumen quiete transiuit. Qui plures in acie habet, cautiissime ut pugnet est monendus, quia cum is, q̃ infirmior est omnia tentet, monitione non eget, magnæ vires superbiam, securitatem, negligentiam, cladem gignunt. Infirmior itaq; hostis timendus est, q̃a inexpectato ictu feriet. Multa a præsidia ad stratagemata fortior habet, potest aciem excedere subito, potest multos in insidijs seorsum ponere à latere, à tergo quasi bouum agmen immittere, ad oppugnanda castra in medio actu pugna dimittere, hæc cum aliqua, aut omnia usurpabit, non quasi timens hostem, sed ut cito, & paruo damno debelleret.

§. 18. Continua in meditatione stratagematum versetur Imperator, cum præliandum est, id enim optime agitur, q̃ hostis non expectat. Epaminondas cum expectationem equestris certaminis fecisset, ingenti puluere concitato, subito in hostium inopinantium terga inuasit.

§. 19. Cladem tegere, & dissimulare prudenter, victoriæ nomen attulit. Titus Licinius suos humauit, hostes cum altero die multo plures ex suis casus viderent, continuo fugerunt, perfectam itaq; victoriæ cadauerum nocturna sepultura attulit.

§. 20. Interdum hostis fallitur, dum sibi consili putat. Milites Eumenis impedimenta hostium direpturi cum magno periculo erant, quib. cum persuadere non posset, ut consilium mutarent, hostes monuit, ut melius custodirent.

§. 21. Cum hostis imminens, ad aliq̃, q̃ necessitas exigit, cogere te conatur, nec euadere necessitate potes; sponte illud aggredere, & magno animo piculū subi, si c. ordinate, sine turbā, & metu facies, & hoste magnanimitatis & audaciæ opinione prærefacies. Periculosū est agros exurere, sponte p̃ beneficio concede. Timotheus regionis partē hostib. pmisit, veruq; flamma aut ferro grassari. Chares Atheniensis cum timeret, ne despectu paucitatis castra oppugnarentur, noctu clam multos emisit, ut redeuntes mane, quā hostes conspicui essent, auxiliorum speciem sberent. Prolomæus cum prægressus cum exercitu, omni pecudū generi carpenta alligauit, & agi p̃ eques iussit, excitato puluere maximo speciem ingentis exercitus sberuit. Cajus Marius, & Sulpitius Calones impositos iumentis inter pugnādū è mote apparere, & specie alteri exercitū sberere iussit, qua re hostiū acie turbauit.

§. 22. Imperum in hostem facere an sustinere melius sit; queritur inter Duces. Decius hostem inuasit, Fabius impetū sustinuit, animosior est miles, q̃ inuadit, prudentior, q̃ hostem excipit. Si spacia longiuscula sunt, p̃tat excipere, anhel⁹ n. hostis aduenit. Si hostis timidior, inuadendus: Si audax sustinendus, primo n. impetu fatigabitur. Verum nunc bombardæ vsum belli mutarunt. Qui, cum ad telij actum ventum est, prior paratus est, damnum adfert, & aliquos nocituros occidit: sed pendet id ex alijs, tum ex loco.

§. 23. Locorū n. natura sæpè plus, pdest, q̃ virtus pugnantium, aut vet⁹ Imperator. Locus sanè ad re plurimū momenti habet, Marcus Curius Pyrrhum vicit, Phalangem ad angustias trahendo. Ferè id agunt, ut ex edito pugnent, ita Pompejus Mithridatem, Cæsar Pharnacē, Lucull. Mithridatē & Tigranē vicit. Themistocles Xerxē in angustijs vicit, paucis multis. Datames paucos milites semper vicit, q̃ nunq̃ acie cōflicxit, quin locorū angustijs clausū hostem teneret. Ita Æmil. Probus. Sertorius Romanorū copias vclitationibus attriuit. Hannibal ab vno latere vias præruptas objecit, & Marcellum vicit, ad Cannas, amine Volturno p̃ munimento vs⁹ est. Hoc imitat⁹ est Romanus Hannibal Cæsar, l. 3. belli ciuili. Dextrū cornu ejus

Fortior ip̃ periculi est, quia infirmior stratagemate pugnat.

Clades tegenda.

Ex necessitate virtutem.

Interdum inuadendus interdum sustinendus est hostis.

Loci adiumentum.

Spargere famam.

Mendacia absint.

Absint & crudelitates.

ejus riuus quidam impeditis ripis muniebat, quam ob causam cunctum Equitatum, sagittarios, funditoresq; omnes in sinistro cornu obiecerat.

Locum pugnandi. §. 24. Locum aptum multi arte fecerunt. Cleomenes Lacedamoni⁹ planitiem arborib. impediuit, in qua cum Equitatu Hippie erat pugnatur⁹ eamq; inuiam equiti fecit. Xantippus Carthaginensium exercitum equis & elephantis validum in planitiem adduxit, Romanosq; vicit. Clearchus hostium equitatum foueis excepit, derepente factis, Q. Sertorius scrobib⁹ factis equitatum hostilem afflixit. Rotis currum humi depressis, catenis, vallo, muricib⁹ castra munienda sunt, miles junctus sit, Germani dum diverso loco castra metantur in Gallia à Guisjs caesi sunt. Ventum etiam ad Cannas Hannibal expectauit, & ea re vicit. Cimbri etiam in campo Caudio contra Marium eodem stratagemate pugarunt. Cimbri quoq; solis auxilio vsi sunt, vt percussu radiorum oculos hostium perfringerent, verum id paruum p⁹sidium. Luna quoq; occidente Romani bello Pontico sunt ad iuri, cum n. illa à tergo Romanorum jam propè occasum longas umbras Romanorum jaceret, in eas errore magno Pontici tela consumpsere. Eumenes cum equitatu valeret occupatione locorum hoc effecit, vt in plana seduceret hostem. Ita Hannibal, sed cautè, vt vtrinq; equestrum p⁹iorum rationem haberet. Nam etiam finitrum cornu Romanorum stratagemate vicit.

§. 25. Quemadmodum igitur castra ad locorum commoditatem, sic aciem disponendam iudico. Soler a. distribui generatim in varias formas. 1. vt sit oblonga. 2. lata. 3. Lunam referens ad aequalem, lunaris aequalis cornib. nam cetera ferè visitata non sunt, cum integra acie pugnatur. Extraordinaria tamen acies semper habenda est.

Subsidia educere. §. 26. Insigne documentum est Bernardi Mendoza⁹, p. 1. c. 44. Vtile, inquit, stratagemata in praelio habetur, si ex dextro latere agminis cohors aliqua lanceariorum, & bombardariorum educatur, etiam si quinta pars agminis sit, q⁹ feruente pugna à latere hostem impetiat, ita vt si contra cohortem d⁹ veritat⁹ latus nudum p⁹beat agmini, si sese agmini opponat, nudet latus cohortis, q⁹ stratagemata magno adiumento est ad victoriam, nescio sane an inter pedites visitatum fuerit, mihi magno vsui fuit in equitatu, cum leuem armaturam ad hoc ordinarem, & animaduerti magno damno sic hostem affectum, etiam si in vna cohorte tantum 25 fuerint, atq; plurima agmina diuino auxilio diuici, & milites insignes victorias Regi nostro Tuae Maiestatis Patri obtinui. Huic consilio lancearios comodissimos esse docet; Nam turma centum lanceariorum, aut centum & viginti, potest turmam quadringentorum & quingentorum bombardariorum equitum dissipare, si in turmas minores se diuidant, & impetuose plurib. locis inuadant, nam bombardae eo modo inuiles redduntur, nec expediti possunt. In subsidij non modo constituunt nostrates certos ordines; sed habent ad vsu, etiam inter initia agmina aliqua, q⁹ vocant volatica, q⁹ interdum lacesunt hostem, interdum subueniunt pressis, decernant etiam, si aciem hostis prior ordinant, donec acies alia ordinata sit.

CAPVT XXXIX.

Alia forma acierum.

Cunei, globi, turres, ferrea. §. 1. Omnes ferè praestantes Imperatores; quia sine opportunitate non pugnant, in acie ordinanda noui aliquid inueniunt. Hinc cunei, globi, forfices, turres, ferrae. Cuneum vocant, cum trigona est acies, Veget. l. 1. c. 26. Graeci *ἐκκορυ* vocant, tempore Anniani caput porcinum. Suidas ex Anglia interprete Lipsio. Erat in forma aciei velut in rostrum. Littera

enim Δ. assimilabatur. Et anterior pars quā in acutum designebat, recta & densa erat, quia scutis vndiq; muniebat. Dixeris caput eos porci structum à eā efformasse. Crura a. vtrinq; secundum ordines & cohortes in profundum composita, & pleraq; parte in obliquum extensa, coibant paulatim & diuungebantur, donec in maximam latitudinem pgressa desinerent: ita vt medius locus vacuus relinqueretur, & erga militum nuda per ordinem conspiceretur. Franci & Romani vsi, cum perirumpere aciem volunt. At tum vtendum, cū necessario via facienda est; nam piculosa omnino res est. Deinde tantum cum ordines hostium rati sunt, alioqui impingent solido. Tertio nunq; cum pugnatur contra peritos; illis enim facile est, aut densam aciem opponere, aut ordines soluere, vt in medio claudant. Cuneus aliquando de phalange macedonica, aliaq; forma aciei dicitur, vt docet Lipsius.

Cuneus periculosus.

§. 2. Cuneus inuersus est forceps vel forfex; Cuneus eā acie excipitur vel atteritur. Turris q⁹ dicitur, & laterculum, non differunt à prioribus. Cum identidem acceditur & receditur. Legio Polybiana habuit in fronte centum viros, in latere introsum triginta quatuor, triarij legionis dimidium. Olim tres pedes quaque versum miles habebat, vt arma commode tractare posset, idq; minimum. Polybius ita recenset, sed Vegetius l. 3. c. 14. aliter. Singuli autem armati in directum ternos pedes inter se occupare consueverunt, hoc est, in mille passibus mille sexcenti sexaginta sex pedes ordinantur in longum: vt nec acies interluceat, & spaciū sit arma tractandi. Inter ordinem autem & ordinem à tergo in latum sex pedes distare voluerunt, vt haberent pugnautes spaciū accedendi & recedendi: vehementius enim cum saltu cursuq; tela mittuntur. In his duobus Ordinibus, & acie maturi, & vsu confidentes, & muniti etiam grauioribus armis collocantur. Hi enim ad vicem muri, nec cedere, nec sequi alium cogendi sunt, ne ordines turbent; sed venientes aduersarios excipere, & stando pugnandoq; repellere vel fugare. Tertius ordo disponitur de armaturis velocissimis, de sagittariis iuuenibus, de bonis iaculatoribus, quos antea ferentarios nominabant. Quartus item ordo constituitur de scutatis expeditissimis, de sagittariis iunioribus, de his qui alacriter verius martio barbulis (quas plumbatas nominant) dimicant, qui dicebantur levis armatura. Sciendum ergo est, stantibus duobus primis ordinibus, tertium, & quartum Ordinem ad producendum, cum missilibus, & sagittis primo loco semper exire. Quis hostes in fugam vertere potuerint, ipsi cum equitibus persequuntur. Sin vero ab hostibus pulsati fuerint, redeunt ad primam & secundam aciem, & inter ipsas recipiunt se ad loca sua. Prima autem & secunda acies, cum ad spatias, & ad pila (vt dicitur) ventum fuerit, totum sustinet bellum. In quinta acie ponebantur interdum carroballista, manubalistarii, fundibulatores, funditores. Fundibulatores sunt, qui sustibilibus lapides iaciunt. Fundibulus fustis est longus pedibus quatuor, cui per medium ligatur funda de corio: & vtraq; manu impulsus, propè ad instar onagri dirigit saxa. Funditores sunt, qui fundis (ex) lino vel setis factis (has enim dicunt esse meliores) contorto circa caput brachio dirigunt saxa. Quibus deerant, siue lapidibus manu iactis, siue missilibus in hoc ordine dimicabant, (quos accensos, tanquam iuniores, & postea additos nominabant.) Sextus ordo post omnes à firmis, & scutatis, & omni genere armorum munitis bellatoribus tenebatur, quos antiqui Triarios appellabant. Hi, vt requirerent, & integri aciem innaderent hostes, post ultimas acies sedere consueverant. Si quid enim primis ordinibus accidisset, de horum viribus reparationis spes tota pendebat. Et cap. 15. Explorato autem qualiter debeant acies instrui, nunc possumus, mensuramq; ipsius ordinationis exponam. In mille passibus campi, vna acies mille sexcentos sexaginta sex suscipit pedes: propterea, quia singuli pugnatore ternos occupant pedes. Quod si sex acies in mille passibus campi volueris ordinare, novem milia nongenti nonaginta. Sex pedes sunt necessarij. Si a. in ternos ordines hunc numerum volueris tendere, duo milia passuum comprehendes. Sed melius est plures acies facere, quā milia

Ordo legionum.

spargere. Senos autem pedes à tergo inter singulas acies in latum diximus interpatere debere; & ipsi bellatores stantes singulos obtinent pedes. Ideoq; si sex acies ordinaveris, quadraginta duos pedes in latum, & mille passus in longum decem millium hominum tenebit exercitus. (Si autem in ternos ordinare volueris 21. pedes in latum, & duo milli passuum in longum, 10000. tenebit exercitus.) Ad hanc rationem siue 20000. siue 30000. peditum fuerint iuxta mensuram potissimum, sine aliqua dubitatione difficultatis poterunt ordinari, nec Dux fallitur cum sciat, qui locus quantos capere possit armatos. Deniq; si angustior locus sit, vel multitudo sufficiat, inde etiam novem, vel amplius acies ordinari (conuenit) Magis enim expedit, ut conferti pugnent, quam longius separati. Nam si nimium fuerit acies attenuata, citò ab aduersariis facta impressione pertumescit, & nullum postea potest esse remedium. Qui autem numeri in dextro cornu, qui in sinistro, qui in medio debeant ordinari, vel iuxta dignitates eorum, seruatur ex more, vel certe pro qualitate hostium commutatur.

Aciei forma
pro nationi-
bus di-
uersa.

§. 3. Forma aciei, nunc ex opportunitate locorum statuitur, & procul hostis suam instituit; habetur etiam ratio nationum, quarum alia ad alias formas magis affecta sunt, ideoq; si ea fiat, pugnant peritius & fidentius. Cum lata frons est, volunt tertiâ parte superare profunditatem, cum acies est profundior, quam latior, eandem proportionem requirunt, quod tamen ita intelligi, ut variari debeat, si hostium acies requirat, aut sitis locorum. Lateralis verò incingunt alâ bombardariorum. Leuis armaturâ equitatus turmatim pugnat, ordines magis seruant cataphracti. Aciei corpori humano comparat Mendoza, bombardarios similes ait manibus, & pedibus, equitatum leuem cruribus, & brachijs, cataphractos coxendicibus, legiones peditum pectori, ducem capiti, impedimenta ventri. Qui hostem aggreditur, dextram manum profert, si luctandum omnibus simul viribus nititur. Cum lancearii, & equites bombardarii sunt, hi acies obtinent, & paulo citius pugnam inceptant, quam lancearii, turbatos illi deiciunt. Hæc etiam in paucorum conflictibus vsurpant. Lancearios incommode jungi nonnulli putant, quod nihil minus contingere queant; Sed juncti equitibus longas bombardas gerentes, & peditibus, quos vocant, molestarijs viles sunt. Itaq; nullo modo negligendi sunt.

CAPVT XL.

Exempla acierum varia.

Varia acies
pro oppor-
tunitate.

§. 1. CRASSVS contra Parthos quadratam fecit, ut singula latera duodecim cohortes tenebant, & ad quamque cohortem turma equitum. Verum id trepide, & stupenti similis; Nam diuiso equitatu omnes partes infirmas reddidit, cum Parthi equitatu præualerent.

§. 2. Triballi apud Stob. sermon. 52. aliter disponunt. Prima pars infirmos habet, qui lacescant ad pugnam. Altera fortissimos; Tertia Equites; Quarta feminas.

Artificiofa Xantippi acies fuit; auxiliariis enim leuis armaturâ præcepit, ut hostem lacescerent ac cederent, quem deinde fortissimi exciperent, dum inter hos fit prælium, à cornibus iterum illi erumpere.

Cyrus consilio Cræsi in regnum Tomiris processit, aliâs regnum perditurus. Herod. libr. 1. ibiq; no- uam aciem instituit, qua & vicit.

§. 3. Quibus currus, & elephanti; in prima acie eos collocant. Nam hostium ordines facillime turbant; & si in media acie sunt; id quod obuium est, poterunt.

§. 4. Acies Vngarorum contra Turcas à Toroneo instituta, equites, & pedites permixtos habuit, ne posset circumueniri; ordines enim sic dilatauit, ut magnæ multitudini par esset.

Nunc probant aliam rationem, quæ vsitata est. Contra lunatam enim Turcæ aciem in tres partes diuidendus exercitus, ut duæ contra cornua pugnent, media acies steter immota, donec jungatur hostibus, & pugnet.

§. 5. Alexander ad Arbela aliam quoque aciem instituit. Front. lib. 2. c. 3. Alexander ad Arbela, cum hostium multitudinem vereretur, virtuti autem suorum fideret, aciem in omnem partem spectantem ordinauit, ut circumueniri, vndeque, pugnare possent.

§. 6. Vegetius plura genera proponit lib. 3. c. 20. Septem depugnationum septem sunt genera vel modi, cum infesta ex- nera acie- vtrâq; parte singula configunt. Vna depugnatio est fronteloni- rum. ga quadrato exercitu, sicut etiam nunc & propè semper solet prælium fieri: sed hoc genus depugnationis peritii armorum non optimum iudicant, quia cum in prolixo spacio tenditur acies, non equalis semper campus occurrit, & cum in eius parte sinus, aut curuatur a sit, in eo loco acies frequenter interrumpitur. Præterea si multitudine aduersarius antecedit, à lateribus aut dextram, aut sinistram alam circumuenit: in quo periculum magnum est, nisi supernumerarios habeas, qui procurrant, hostemq; sustineant. Hoc genere solus debet configere, qui & plures & fortes habuerit bellatores, ut ex vtroq; cornu hostem circumueniat, & quasi sinum sui concludat exercitus. Secunda depugnatio est obliqua, qua plurimis melior: in qua si paucos strenuos loco idoneo ordinaueris, etiam si multitudine hostium & virtute turberis, tamen poteris reportare victoriam. Huius talis est modus: Cum instructa acies ad congressum veniunt, dunctu sinistram alam tuam à dextrâ aduersarii longius separabis, ne vel misilia ad eam, vel sagittæ perueniant: dextram autem alam tuam sinistrâ alâ illius iunge, & ibi primum inchoa prælium: ita ut cum equitibus optimis, & probatissimis peditibus sinistram partem illius, ad quam te iunxeris, aggrediaris atq; circumueas, & detrudendo atque supercurrendo ad hostium terga peruenias. Quod si semel aduersarios exinde pellere ceperis, ac cedentibus tuis indubitatam victoriam consequeris, & pars exercitus tui, quam ab hoste submoueris, securâ durabit. Ad similitudinem autem Aliterâ vel libellæ fabrilis, acies in hoc dimicandi genere constituitur. Quod si prior aduersarius hoc fecerit, illos quos post aciem supernumerarios diximus debere poni, tam equites, quam pedites, ad sinistram tuam colliges cornu, & sic aduersario resistes magnis viribus, ne ardeat. Tertia depugnatio est similis secunda: sed in hac deterior, quod à sinistro cornu tuo cum illius incipis dextro configere. Nam quasi mancus impetus est eorum, & aperti cum difficultate aggrediuntur hostes, qui in sinistro dimicant cornu. Quod apertius (ut sit) explanabo. Si quando alam sinistram longè habueris meliorem, cum ea fortissimos equites, peditesq; coniunge, & in congressu ipsam primam applica ad alam hostium dextram, & quantum potest, aduersarii dextram partem pellere & circumuenire festina. Tu autem aliam exercitus partem, in qua deteriores bellatores habere te nosti, à sinistrâ illius longissimè separa, ne vel gladiis, inuadatur, vel ad eam tela perueniant. In hoc (genere) cauendum est, ne inimicorum cuneis transuersa tua acies elidatur. Hoc autem modo, nullo casu vtiliter pugnabitur, si aduersarius infirmus dextrum cornu habuerit, & tu longè fortius sinistram. Quarta depugnatio talis est: Cum ordinaueris aciem, ante quadringentos, vel quingentos passus, quam ad hostem peruenias, non sperante, eo subito ambas alas tuas incitare te conuenit: ut ex vtroq; cornu improvisos hostes vertas in fugam, & celerius victoriam consequaris. Sed hoc genus certaminis, licet citò superet, si exercitatos fortissimosq; produxerit, tamen periculosum est: quia mediam aciem suam, qui sic dimicant, nudare compellitur, & in duas partes exercitum separatur. Quod si primo impetu victus non fuerit inimicus, habet (postea) occasionem, quâ inuadat & diuisa cornua, & mediam aciem destruat. Quinta depugnatio est quarta similis: sed hoc

Signa
inere
sem.

hoc vnum amplius habet, quod leuem armaturam & sagittarios ante mediam aciem ponit; ut illis residentibus, non possit irrumpi. Nam sic de dextro cornu suo, illius sinistrum: & de sinistro cornu suo illius dextrum aggreditur. Quod si fugare potuerit, statim vincit: sin minus, media acies illius non laborat: quia à leui armatura, sagittariisq; defenditur. Sexta depugnatio optima est, prope similis secundae: quâ reuntur, qui de numero suorum, & de virtute desperant. Et si bene ordinauerint, quamvis cum paucioribus, sæpe victoriam consequuntur. Nam cum instructa acies ad hostem accedit, dextram alam tuam sinistra ala hostium iunge, & ibi per equites probatissimos, & velocissimos pedes incipe praelium. Reliquam autem partem exercitus tui, longissime à dextra parte aduersariorum remoue, & in directum porrige, quasi verum. Nam cum partem sinistram illius, & à lateribus, & à tergo coeperis cadere, sine dubio vertes in fugam. Aduersarius autem nec de dextra parte sua, nec de media acie potest suis laborantibus subuenire, quia acies tua extenditur, & totam porrigit ad similitudinem I. litteræ longissimèq; recedit ab hostibus. (Quo genere in itineribus sæpe configuratur.) Septima depugnatio est, quæ loci beneficio adiuvat dimicantem. In hac quoque, & cum paucioribus, & cum minus fortibus poteris aduersarium sustinere, hoc est, si montem, aut mare, aut flumen, aut lacum, aut ciuitatem, aut paludes, aut abrupta in in vna parte habeam, ex quâ hostis non possit accedere, & reliquam exercitum tuum directâ acie ordines. Sed in illa (ala) quâ munitionem non habet, omnes equites & ferentarios ponas. Tum securus pro tuo arbitrio, cum hoste confluges; quia ab vna parte loci natura te munit, ab alia duplex prope ponitur equitatus. Illud tamen obseruandum est, quo nihil melius inuenitur, ut siue solo dextro cornu pugnare volueris, ibi fortissimos ponas: siue sinistro, ibi strenuissimos colloces: siue in medio cuneos facere volueris, per quos acies hostium rumpas, in cuneo exercitatisimos ordines bellatores. Victoria enim per paucos fieri consuevit. Tantum est, ut electi à Duce sapientissimo, in his locis, in quibus ratio & utilitas postulat, ordinentur.

§. 7. Archelai & Sullæ acies à communi valde recedunt. Frontinus libr. 2. cap. 3. Archelaus aduersus L. Syllam, in fronte ad perturbandum hostem fulcatas quadrigas locauit; in secunda acie phalangem Macedonicam; in tertia, Romanorum more, armatos auxiliares, mixtis fugitiua Italica gentis, quorum perniciatî plurimum fidebat, leuem armaturam in ultimo statuit. In vtroq; deinde latere equitatum, cuius amplum numerum habebat; circumuendi hostis causa posuit. Contra hæc Sylla fossas amplæ latitudinis in vtroq; latere duxit, & capitibus earum castella communiuit: quâ ratione, ne circumuenirentur ab hoste, & pedum numero, & maxime equitatu superante, consecutus est. Triplicem deinde pedum aciem ordinauit, relictis intervallis, per leuem armaturam, & equitatum, quem in notissimo collocauerat, ut cum res exegisset emitteret eum: tum profiganis, qui in secunda acie erant, ut densos numerosq; palos firme in terram defigerent; intrag, eos, appropinquantibus quadrigis, ante signa nostram aciem recepit: tum demum sublato vniuersorum clamore velites & leuem armaturam ingerere tela iussit: quibus factis quadrigæ hostium aut implicitæ palis, aut exterrita clamore teliq; in suos conuersæ sunt, turbaueruntq; Macedonum instructionem: quæ cedente cum Sylla staret, & Archelaus equitem opposuisset, Romani equites subito emisit, auerterunt eos, consummaruntq; victoriam.

CAP V T XLI.

Horatio militaris, & responsa exercitus.

Signa con-
uincere ho-
stem.
§. 1. EXERCITVS consternatus, vel pudore, vel metu ad pugnandum impellitur. Pudore; ut cum Imperator signum in hostem conicit; Quod Seruius Tullius adolefcens sub Tarquinio fecit, imitati sunt Furius Agrippa, T. Quintius Capitolinus, M. Furius Camillus, Saluius Pelignus. Vel cum Im-

perator in aciem primam præuolat, sic Lucius, cum legiones Mithridatico exercitui cederent, stricto gladio in primam aciem emicuit, & dixit militibus, si quis quæreret, vbi Imperatorem reliquissent? responderent: In Bæotia. Julius etiam ad Mündam in primam aciem pedes profiliit, atque ita milites dum deserere eum erubescunt, vicere.

Metu fugientes tenuit Q. Furius minatus neminem se castris recepturum nisi victorem. Scipio ad Numantiam, fugientes sibi pro hoste futuros. Idem M. Atilius, & Philippus Macedo fecerunt. Priscus dictator, & Cossus Cornelius signiferum cunctantem interfecerunt.

§. 2. Efficax est breuis in periculo adhortatio. Iphicrates victoriam promissit, si vbi signum dedisset, vnum gradum processissent, idq; dedit cum res in inclinatione esset, & vicit. Epaminondas quoque eodem exhortationis genere vsus est. Alexander suos videns inclinare; adhuc semel, viri Macedones, adhuc semel accedamus; atque ita hostem impulerunt. Cum itaque inclinatur acies, retine cedentes, si redeant, vicerunt. Cæsar sanè

ipse manu subicit gladios ac tela ministrat
Promouet ipse acies impellit terga suorum
Verbere conuersæ cessantes excitat hasta.

§. 3. Plus est in timore exercitus periculi, quâ quidem in re agendum est, ut insigni aliqua fiducia excitetur, quod ferè aliter fieri non potest, quam ut occultum subsidium, & stratagema esse arbitrentur. Fuluius nobilior contra Samnitas victores pugnaturus suis animum addidit, cum diceret; vnam hostium legionem à sepècunia corruptam ad prodicionem, imperauitque Tribunis, Centurionibus, & primis ordinibus, ut quod aut argentique haberent, conferrent ad representandam proditoribus mercedem: Hinc alacritas & victoria. Hortari itaque non modo aperte, quod interdum est diffidentis, sed per cuniculos oportet, ut animus crescat. Lucullus edito ex loco viso Tigranis exercitu; Vicinus milites, vicinus, inquit. Cataphractorum crura & femora gladijs figebat, hastas gladijs concidebant.

Fiducia
militis vi-
ctoria est.

§. 4. Vtile est emulationem excitare: Cæsar contra Ariouistum se cum decimâ legione pugnaturum ad victoriam. Illa gratias de iudicio agit, cæteri pudore accensi sunt ad praelium.

Emulatio
ad victo-
riam.

§. 5. M. Fabius & Cn. Manlius militem deterrantem praelium propter seditiones cunctatione accenderunt, cum hostium contumelias ferre non possent. L. Sulla operibus milites fatigauit, donec poscerent praelium, pro exhortatione itaque labor fuit. Agesilaus Lacedæmonius cum preciosissima milites Orchomeni deposuissent, oppidanis præcepit, ne quicquam reciperent, ut exercitus ardentius pro rebus suis depugnaret, hic auaritia in praelium adegit. Terror hosti vna voce interdum incutitur, animusque excutitur. Leotychedas cum dubij essent Jones sparsit famam, Perlas ad Plataeas esse victos, quo patet eos animauit.

Vna sæpe
vox hostem
terret.

Pan Bacchi Dux cum canum montem in vicino esse intellexisset, noctu clamorem tolli iussit, qui percussu duplicatus hosti terrorem incussit. Aristomenes cum videt mistas triremes, & aciem ancipitem iussit suos milites clamare: sinite fugere. Hostes verè putantes suos fugere, fugerunt & ipsi.

§. 6. Vltatum olim fuit, ut hostium superbia, iniquitateque exposta ad praelium hortarentur; ita Fabius cum legati Carthagine condiciones iniquissimas ferrent, indignationis exercitum impleuit. Epaminondas pronunciauit Lacedæmonijs constitutum; si vicissent, omnes virilis sexus occidere, vxores & liberos in seruitutem adducere, Thebas delere, tantum gerat at dorignantium, ut primo impetu aduersarios fugarent.

Nimium

Nimium jam hujus imposturae experimentum est, ut subditos contra Principes commoueat, omnia facta, atque infecta comminiscantur. Verum horum apud imperitos usus est, & si recte instituantur tota res in derisum abit. Quid enim facilius, quam vanissima eludere? Habet idem Frontinus libro 1. cap. 12. exempla multorum, qui omnia eluserunt.

*Superstitio
in praelio
periculosa.*

Facile autem in auctores recidit si superstitione obnoxium militem habeant. Caesar cum sciret legem esse Germanis non pugnare decrescente luna, impeditos religione acie vicit.

Impostura licet nunquam vsurpanda sint, interdum tamen stolidos militum animos exerunt. Sic Archidamus noctu clam aram statuit, ornauit, & equos circum egit, ut Castor, & Pollux adfuisse putarentur.

Epaminondas noctu per artificem curauit, ut statua Palladis manu scutum teneret, quod initio ante pedes positum erat; Bæoti in crasso aëre nati, Ducem sumpsisse scutum, & protectricem fore rati fortiter pugnarunt. Idem quoque vatem Trophonium produxit. Alexander quoque superstitione suorum abusus est. Aruspices enim manum literis, quæ viatoriam portenderent inscripsit, qui tenens exta notas impressit. Hoc etiam accuratius fecit contra Gallos Attalus, Polyæn. libr. 4.

CAPVT XLII.

Antiquam aciem nostro tempore seruari non posse.

*Non arma,
nec acies
priscæ resti-
tuenda.*

§. 1. **M**ACHIAVELLVS eam reduci vellet, verum nullo id Reipublicæ bono, militiæ damno ingenti. In eo quidem recte sentit, quod ita ordinandos censet exercitus, ne in paucorum timore, vel fuga omnes periclitentur. Quod verò antiquum Romanorum morem viget, præter rem facit. Ratio enim pugnandi, qua nunc vtimur, multo melior est, multoq; firmitior. Romanæ aciei ars erat prima, ut fessis, aut victi velites se in ordines hastatarum, hi in Principum interualla reciperent: nunc vero receptus ille non probatur; sed in locum fessorum alij, atque alij submituntur. Multoque prudentius id egisset Romani, si ita statuissent, ut si premi vidissent hastatos, submitterent Principes, his Triarios. Nam quod turbas, & ordinum conuulsionem arbitratu orituram ex pro cursu eorum, qui in secunda, tertiaque acie versantur, non satis attendit grauiorem oriendi ordinum turbationem ex recessu, & quasi fuga cedentium, aut pulsorum, quam pro cursu pugnatium, & succurrentium; plus enim rationis & animi est, in pugnatibus, quam in fugientibus, & antrorsum procedunt illi, fugientes retrorsum. Quin ad animos erigendos, acuendamque audaciam plus valet, stanti & pugnant, quam cedenti succurrere. Hosti etiam confidentia tollitur nostro præliandi modo, veterum ordinum augetur: cedentibus enim acrior incumbit, & tantum timer.

*Melius suc-
curretur,
fessis, quam
cedentes re-
cipiuntur.*

§. 2. Quin & illud obseruandum tormentorum nostrorum rationem alium ordinem aciei requirere. Ante aciem enim ducenda sunt, & magna cura disponenda, atque etiam vitanda. Hoc sanè constat, si in dirigendis tormentis industria adhibeatur victoriam esse pronam, de quo supradictam loco; nunc satis est, si intelligatur non posse veterem aciem institui. Fortissimi enim milium nunc sclopi vtuntur, illis præcipue quas Mosquetas appellant, & raro cominus pugnatur, nisi cum altera pars fugit. Itaque iaculatores sunt nunc præcipui, & corpus aciei

Prius autem natura est, ut eminus quam cominus pugnetur, hic machinæ & mosquetæ, quæ sunt grauissimæ armaturæ initio disploduntur.

§. 3. Olim interdum sagittas illudebant celesti pro cursu, id nunc fieri non potest, scutis enim & loriceis non impediuntur bombardæ.

Ventidius aduersus Parthos non ante exercitum eduxit, quam cum quingentis passibus abessent, & subita pro cursione sagittas eludit, & fiducia speicie barbaros debellauit. Hoc nunc tentare insani est.

§. 4. Nunc tormentorum usus ad latera aliam aciem requirit. Cum timetur ne hostis circumdet aciem, extendendæ sunt frontes & ad latera ponenda tormenta, inter pugnandum verò contrahendæ, & emittenda iacula improuisa. Olim equitatus diffundebatur: nunc continetur, & cautissime emittitur.

CAPVT XLIII.

*Præcepta generalia aciei instruendæ,
& prælii.*

§. 1. **N**ON facile certandum, nisi necessitas cogat, aut videas victoriam te in manibus habere. Exercitus pugnandi audis sed impar, suauitate retinendus, ut animus maneat fortis, alacerrque, & tamen prudentiæ Imperatoris se committat. Sertorius Lusitanos Barbaros exemplo docuit, Romanos non simul vinci, sed per partes atteri debere. Cum deinde cum clade pugnaturos cerneret, turmam equitum misit, quæ hostem prouocaret, laborantique submisit subsidia, & omnes recepit, ostenditque quis exitus pugnae fuisset, si omnibus signis collatis fortunam tentassent.

*Non nisi
magno co-
modo vel
magna ne-
cessitate
præliandi.*

§. 2. Prælium haud facile committendum, Vegetius libro 3. cap. 9. Idem omnia ante cogitanda sunt, ante tentanda, ante faciendæ, quam ad vltimum veniatur abruptum. Boni enim Duces non aperto Marte prælium, in quo est commune periculum, sed ex occulto semper attentant, ut integri suis, quantos possint hostes interimant, certe vel terreat: in quâ parte, quæ necessaria admodum sunt, ab antiquis reperta perscribam. Paulus Æmilius, perraro nimis bonum Imperatorem signis collatis decertare, nisi summa necessitudo, aut summa ei occasio data esset.

§. 3. Magnus itaque Imperator est, qui conuitia, & nomina cunctatoris æquo animo ferre potest, ne ante tempus, aut non suo loco & tempore dimittet. Potuit ferre Fabius, non potuit Pompejus, itaque Fabius consensu aliorum, Pompejus suo malè pugnavit. Nam Fabium Collega traxit. Pompejum imperiti flexerunt. Contra omnia inuictus Pericles stetit. Pericles hosti impar, sed à suis pugnantibus cupidus, ad prælium etiam conuictio vocatus, respondit: cæsas arbores facillimè renasci, interemptos homines difficillimè reparari. Plutarchus in Pericle.

§. 4. Probum consilium Cn. Sulpitij Dictatoris, cum ut ait Liuius libro 7. bellum traheret, nolens se fortunæ committere aduersus hostem, quem tempus deteriorum indies & locus alienus faceret. Quod putat Machiauellus, si hostis omnino prælium inire velit, non posse illud evitari, verum est, sed id si velit, prælium inibit prudens Imperator suo commodo, & certa victoria; quemadmodum enim qui omnino cupiditate emendi prolapsus fundum alienum emere gessit, tanti, quanti eum venditor indicat, emere tenetur, ita qui temerariè in prælium prope-

*Hostis prælii
cupidi fa-
cile est vinci
cere.*

*Timor
lis, me-
animi
ad fra-
conue-*

*Sine
pericu-
ris pug-
tur.*

properat, ad alterius voluntatem tempus & locum acceptare cogitur, quod est periculosum, accipere ab hoste condiciones pugnandi.

Carolus Quintus cum Germanis pugnare noluit, quod non dubitaret exercitum eorum, breui dissipatum iri, nam in fœdere videbat civitates, quæ nervum suppeditabant, contemni, & merito queri, quare putabat à fœdere discessuras, quod fecerunt.

§. 5. Necessitas pugnandi virget, si loco cedendum est, propinquo hoste. Qui enim sublaris impedimentis proficisci cogitur, si hostis sequatur, vix sine pugna euadit, hostis enim sequitur, & loca sibi opportuna occupando ad iniquam pugnam coget.

Pugnandum est cum commeatibus, aut stipendia defutura videntur. Multo magis si agrum hostis vaſtet. Alias hand est indecorum cum saluti necessarium est, mœnia tueri, nec in aciem procedere; Cum Spartam Thebani obsiderent, omnes exire ad pugnam auerent, moratus est Ageſilaus, quod diceret: Athenienses etiam quandoq; à Lacedæmonis in urbem fuisse conclusos.

§. 6. Nec reprehendero, si ad tempus cedat, si enim fuga stratagematica, laudabilis est, quæ mox convertitur in hostem securum, cur non & illa, quæ ad hebdomadas, aut menses durat? Metellus cum alacrem vidisset hostem, exercitum reduxit. Ageſilaus quoq; cum eum videret ordinem & vires Atheniensium, ut vincere non posset, recessit. Polyæn. l. 2. Nec timendus contemptus, sed amandus. Quicumque enim hostem contemnit, ad pugnam imparatus est. Pugnandi auiditas in milite laenda est, providentia victoriæ duci conuenit.

Nec facile bellum in exercitatus sumendum est. Cræsum bella contra Insulanos molientem Bias dehortabatur, q; diceret, Insulanos magnum numerum eorum contra eum parare. Cræsus irridens, vrinam, inquit, eos in continente capiam: Tum Bias. Et illi optant Cræsum in mari capere. Tamen difficile Cræso prælium maritimum, quàm Insularibus terrestre.

§. 8. Non est pugnandum, si merus est amittendi regni; Dux Albanus cum Guisio in regno Neapolitano pugnare noluit; nam Galli victi duntaxat exercitum, Hispani regnum perdidissent.

§. 8. Interdum tamen prælium suaserim, si hostis titonum habet exercitum, qui visu sit melior, tu veteranum, si hostis timeret.

Timor viri-
lis, modo ne
animum
ad fraudem
converterat.

Qui infirmior est, terreat, qui fortior, securum reddat. Pars victoriæ est hostem terri. Qui metuit, dimidiu viuit. Suspicio periculi tam prodest victoriæ, quàm ipsum periculum.

Leo rotarum strepitu, galli cantu, igne terretur, fugit hostis si laruam timoris obiecetis.

Qui veteranum & victorem exercitum habet, ut Hannibal, ut Cæsar, facile ad prælium pgeri potest, sed ne hosti sollicitudinem ingerat Imperatoris est timere videri velle, Thraſonis timeri. Itaq; par nunquam cum pare nisi commodo suo pugnabit.

CAPVT XLIV.

*Hostem domi non expectandum, sed
in suo inſeſtandum eſſe.*

Sine regni
periculo
pugna-
tur.

§. 1. Si omnino bellum decretum sit, viresq; pates, Saut majores putentur, non est consultum exercitum in pacato detinere, sed protinus ducendus est in hostem, multa enim commoda eorum sunt, qui foris pugnant.

Nam animus magnus, & fiducia virium in eo formidabilis est, qui vitro laeſſit.

Deinde ad existimationem auctoritatemque, quæ bellantibus necessaria est, plurimum valet, tantum polle, ut non modo tua defendere, sed aliena etiam vindicare possis.

Terrio pericula propria in hostem sic transferre potes. Nam si domi bellum geratur, intra viscera hostis accipitur, omnia aguntur, feruntur, vruntur, miles amicus & hostilis ex æquo grauis est; hinc animi dejecti, querelæ, seditiones, tumultus, quæ omnia traducto milite in hostem transferuntur.

Pericula in
hoste ſūt.

Hinc videamus Romanum populum domi laborantem, nec Hispanias neglexisse, & in Africam belli terrorem tranſtulisse, atque hoc demum modo Annibalem ex Italia auocasse potius, quàm pepulisse. Neque dubium est, si Hispanias omiſſissent Romani, quin Italiam suam defendere non potuerint, Carthaginenses enim quietam Hispaniarum possessionem adepti, ejus nationis viribus, opibusque facile Romanos vincere poterant.

§. 2. Exercitu veterano timenti, non est pugna permittenda. Quia certa causâ se videt infirmiores. Timidus ne sit, alacer, ipsi dicent, etiam inuiti. Pallor & tremor timentem producit. Assensu probabant, si manus extollerent, si clamorem ederent, scuta genibus illiderent, Luc. l. 1.

*Hic cunctæ simul assensore cohortes,
Et atq; alæ, quæcunq; ad bella vocaret
Promissere manus. it tantus ad æthera clamor.*

Discrimina vocum indicat Ammian. Nemo post hac finit a reuicuit: sed militares omnes horrendo fragore scuta genibus illidentes (quod est prosperitatis indicium plenum: nam contra quum hastæ chely feruntur, ira documentum est & doloris) immane quo quantoq; gaudio præter paucos Augusti probauere indicium.

CAPVT XLV.

*Non esse boni Imperatoris pugnandi
necessitatem imponere.*

§. 1. **I**NTER cetera perdenda Reipublicæ documenta, etiam necessitatem pugnandi adferendam putat Machiauellus lib. 3. c. 12. Verba ejus sunt. Oſendimus alio loco quam vtilis sit Necessitas ad humanas actiones expediendas: simulq; monſtrauimus, necessitate coactos homines sæpe res geſſiſſe, quibus ad gloriam singularem sint euecti. Morales quoq; Philosophi prodidiſſe, linguam & manus, quamuis per se nobiliſſima ſint instrumenta: nunquam tamen res humanas ad eam, in qua nunc ſunt, perfectionem dignitatemq; promouere ac producere potuiſſe: ni necessitas quadam ipſas coeſſet. Quæ res antiquis Imperatoribus, cum ignota non eſſet, q; facile intelligerent, animos militum necessitate coactos, ad dimicandum, fortes & obſtinatos fieri: in id maxime incumbabant, ut ſua necessitatem pugna, captata quauis occasione, imponerent: hostibus verò eandem de industria adimerent. In quem vtiq; finem, per ſæpe tranſiitum hostibus per ea itinera aperuerunt, quæ custodiri facile potuiſſent: & ſuis iter clauserunt, quod facile potuiſſent aperire. Quicumq; ergo cupit, ſive ciues vrbiſ alicuius fortes, audaces, & obſtinatos ad ſui deſenſionem efficere: ſive alium exercitum fortem & pertinacem ad pugnandum in prælio reddere: is ſummo ſtudio in id incumbere debet, ut necessitatem huius rei ipſi imponat, aut certe, ut eorum animi perſuaſi ſint, talem ſibi necessitatem incumbere.

Mala & periculosa doctrina: ſummi periculi ad- Periculi ne-
eundi ſibi necessitatem imponere non eſt prudentis, ceſſitas non
neque boni viri. Qui verò id fecerunt vel temerarij ſuſcipien-
fuerunt, vel ante necessitate premebantur; nec in da.
nouam ipſi ſe necessitatem coniecerunt, ſed eam
in

in quam coniecerant, ostenderunt. Quis enim ad eod vacors est, ut eo se demittat, ut ex hostium voluntate, & arbitrio rem gerere cogatur, at qui ad pugnam cogitur, is jam est in hostium potestate. Quis probabit Juliani temeritatem stolido consilio sibi, & toti imperio noxio, naues exurentis, ut miles captivus fortius pugnaret? Statimque, ait Ammianus libr. 23. transgressus, pontem auelli praecepit, ne qua militum ab agminibus propriis, revertendi fiducia remaneret. Et deinde. Flumine laeva relicto, insausis ductoribus praeviis mediterraneas vias arripere cito proposuit gradu, & tanquam funesta face Bellona subiectis ignibus exuri cunctas iusserat naues praeter minores duodecim, quas profuturas pangendis pontibus disposuit vehi carpentis: idq. putabat vtiliter ordinasse, ne relicta classis vsus hostibus foret, aut certe, ut ab expeditionis primordio factum est, armorum fere, viginti milia intrahendis occuparentur isdem navibus & regendis: Deincum metuens sibi quisq. mussaret, monstraretq. perspicua veritas, quod repulsus forsitan ariditate vel altitudine montium ad aquas redire non poterit miles, tortiq. persugae aperte faterentur se sefellisse, concursu maximo extingui iussa sunt flammae. Et quoniam ignis auctus immaniter plerq. consumpsit, duodecim tantummodo potuerunt intacta seruari, quae ut possint custodiri, discreta sunt.

Hæciple exercitus, & Julianus culparunt, mæstitia enim pro fortitudine incescit omnes.

In hoc ergo periculum nemo prudens se coniecit, hoc potius agendum est cuique, ut suo commodo dimicare possit.

Quanto prudentius Hannibal cum Marcellum timeret, non coniecit se in necessitatem absolutam, ut victor nihil nisi mors superesset, sed aciem ita disposuit, ut in loca munita posset habere receptum.

Addo & illud: victum te esse, si hostis callidus in pugnandi necessitate te constitutum putet, si enim non nisi suo commodo pugnare velit, sine dubio vicit.

CAPUT XLVI.

Stratagemata obsidentium.

§. 1. **A**D occupandas vrbes celeritas maximum momentum habet, nec enim obsessi parare necessaria possunt, & omnia trepidè faciunt. Cato iter quadridui duobus diebus clam perfecit, & oppidum in Hispania firmum occupavit. Nulla ciuitas inopinato obsessa diu vim sustineret, quia necesse est aliquid necessariorum deesse. Nulla tam infirma est, quæ non difficulter vincatur, si fatum suum prauidit, si parauit vires, si obstinavit repugnare. Sic tamen parati, nunquam securi esse possunt.

§. 2. Lucenses sanè à Domitio Caluino nimium facile decepti sunt, cum enim frequenter cum exercitu muros circumiret absque oppugnatione, putarunt id eum exercitationis gratia facere, cumq. non cauerent, subito mœnia occupauit: Semper itaque aliquid Dux agat, quo in errorem eos inducat: & si non credent, varia tamen suspicabuntur.

§. 3. Hannibal Romanorum habitu multos praemittens Latine scientes cepit vrbes. Antiochus sic castellum Suendam in potestatem redegit; frumentatoribus enim occisis milites suos eorum vestibus induit, & cum frumento remisit. Thymarcas Aetolus occisi Charmadis chlamyde & galero vsus pro eo in Samiorum portum receptus est. Arcades castellum Messenorum obsidebant, audito ventura alia praedia, arma habitumque similem illis sumserunt, atque ut admissi omnia occuparunt.

Si incenderis aliqua in vicino, ciuesque ad restinguendum effundantur, ea in trepidatione vrbs capi

poterit. Sic Cariae vrbe luco & fano Diana incenso Cymon Atheniensis occupauit. Nunc ideò prouisum, ut pars ad incendia pars ad arma concurrat.

Milites alieno habitu vrbi immittere jam olim fuit vsitatum; Epaminondas in Arcadia cū die festo mulieres circa vrbe vagarentur, muliebri veste milites suos immiscuit, qui sub noctem recepti in vrbe, occuparunt portas, suisque aperuerunt.

Capere solent quoque vrbes, militibus negotiatorum habitu mistis. Aristippus Lacedaemonius sic Tegeam occupauit, cum iumenta cum saccis frumentarijs mitteret.

Thebani Sycioniarum portum occuparunt, clausis in naui militib⁹, cum supra tabulata merces essent.

Mainius Diepam cepit per simulatos transfugas. Alanfonius egressum simulans, cum seruatorum quidam crus se fregisse clamaret, equitesque ac pedites subsisterent, regressus pene Antuerpiam occupauit, sed ciuium viribus tandem pulsus excessit. Nimis propere rem tantam aggressus est.

Vrbe per aves domesticas etiam incendunt: de Haddingo narrat Ranzouius libro 4. cap. 2. *Quin Aues incendunt & huiusmodi dolo vrbs capi poterit: Si aues, quae vrbi obsessa familiares ac domesticae sunt, inque illius domibus nidificent, per aucupes capiantur, & pedibus pennisque istarum fungi igni appendantur, & sic dimittantur. Ista enim ad domorum consueta hospitia reuersa vrbe passim incendunt. Ceterum incendium non solum ingentem vrbi cladem afferet: verum etiam oppidanos coget, ut ad restinguendum ignem vndique accurrentes, Stationes suas pro muris ac portis suis defendendis, relinquunt: quae propugnatoribus suis destituta tum expugnari poterunt. Hoc artificio Haddingus Grami Regis Daniae filius, Dunam vrbe expugnauit. Cum enim ob altissima valla ac mœnia potiri ipsa non posset: diuersi generis aues loci illius domicilijs affuerat per aucupios peritos prehendi earumque pennas accensos igne fungos suffigicurauit: quae nidos suos repetentes incendio vrbe compleuerunt. Huius exstinguendi gratia concurrentibus oppidanis, vacuas defensoribus portas Haddingus expugnauit, adeoque totam vrbe cepit.*

Hæc quæ sine perfidia perjurioque fiunt, utique proditio v. imitari in tempore potest Imperator. At per fraudes, perjurioque grassari impium est, & detestabile. Et eiusmodi tamen plura sunt, quam iusti stratagematis exempla.

Milo Tarentum pactus salutem prodidit, Sofistratus Marcello Syracusas, Tarquinius patri Gabios, Eoneus Hannibali Tarentum, Mandro Pirata Ephesum Lyfimacho, Zopyrus Babylonem Cyro, historia gentiliū habent infinita exempla.

Fame ad deditionem munitissimæ vrbes compulsa sunt, quæ aucta est stratagemate. Fabius tempore sementis à Campania recessit, ut plus frumenti in sationes conferrent, deinde rediens sata contriuit, sic Antigonos quoque Athenienses afflixit. Alii permiscere multos in vrbes obsidendas confugere, ut frumentum citius absumeretur. Sic Alexander Leucadiam cepit.

Dolomalo per speciem pacis Dionysius Rheginos & Himeraeos per famem domuit, pactus enim foedus dataque pace, ut exercitui necessaria ministrarent, exhausto frumento eos ad deditionem coegit.

Phalaris argutiore nequitia loca quadam munita cepit; nam inita per simulationem pace, cum ad pigros, & fiduciam amicitiae sua apud eos frumenta collocaret, effecit, ut propria frumenta oppidani absumerent, venderentque; Tyrannus autem data opera tectorum cameras aperiri iusserat, ut suum frumentum corrumperetur; itaq. initio æstatis obsedit, & mox cepit.

Nihil

Inopinata
obsidio fe-
lix.

Semper a-
liquandū ten-
randū est.

Varia bel-
lorū frau-
des.

Incendia e-
licunt ci-
uos.

Nihil vrbes æque conturbat, quam timor longæ obsidionis, neque enim fere animus defendendi superest, nisi cum breui hostem abscessurum, vel subsidia ventura sperant. Hinc Clearchus Lacedæmonius cum sciret Thracas se ea spe tueri, quod obsidenti alimenta defore arbitrarentur, captiuum in legatorum aspectu occidi, & carnes eius per cōubernia quasi ad escam distribui iussit; quare aduersâ se dediderunt.

Cum firmiore præsidio oppida tenentur, quam ut occupari queant, agendum est ut illa detrahantur, quod varie effici potest. Primo si timorem & desperationem simulans discedas, ita vrbes in Africa per Masinissam, & Numidas in potestatem Scipio redegit, ciues enim cum vix in summo periculo præsidium accipiant, discedere perfuncti, ut eo leuentur, optant.

Deinde si vnam urbem multi focij defendunt, si eorum agros populetur exercitus, aut terrorem inferat, mox ad propria defendenda dilabuntur. Eo modo Delminium Scipio occupauit, simulata enim eius oppidi capiendi desperatione, & ad alia se accingi, effecit, ut omnes qui consensu id propugnabant, euocarentur, & ipse vacuam defensoribus urbem ingressus est. Eadem arte Illyriorum caput Pyrrhus cepit, & Com. Rufinus Crotonam, nisi quod hic perfugæ perituro simul vsus est.

Fabius Maximus cum Etruscis, Vmbri, Samnitibus, Gallis pugnaturus, Fuluium & Posthumium iussit ire ad Sittium, ita ad sua defendenda Vmbros & Etruscos auocauit.

§. 4. Obsidentium concordia tenenda, vitandæ suspiciones.

Dominicus Michael Venetorum dux, cum in Tyri obsidione suspectus esset, carinarū tabulas ad Varmundum in castra misit, ut se ostenderet de navigatione non cogitare.

§. 5. Scitum quoque est suum pro alieno subsidium inducere. Iphicrates cum intelligeret Corinthum noctu inducendum præsidium Laconicum ad portas expectans cum ultimis ingressus est, eosque cecidit.

§. 6. Si frustra vrbs obsideatur cautissime recedendum est.

Philippus cum frustra Carras obsideret, nec facile tormenta reducere posset, iussit ea dissolui, sed eo sono, quo solebant compingi, Carrenses arbitrati muros verberandos acrius se muniebant, interim ille discessit.

§. 7. Dura necessitas cum villæ propriæ oppidaque incenduntur, ne iuuent hostem: Persis id vstitutū fuit, Biturigibus id adeo persuasit Vercingetorix apud Cæsarem lib. 1. ut vno die viginti amplius oppida exusta fuerint. Idem apud Ammian. l. 24.

§. 8. Nec minor querela cum infirmi dimittuntur, aliquando tamen necessario fit, Galli id faciunt, valitudine & ætate imbecilles exire iubent. Cæsar l. 7. itemq; l. 8. simul omnia impedimenta dimittunt.

§. 9. Aquæ penuria multis in locis dedere ciuitates inuictas compulsi, Ita Betulia in extremum discrimē venit, vnius fœminæ prudenti pietate seruata.

Puteos Scipio Hispaniensi bello fodit, ut refert Appianus, sed falsa aqua crebro reperta est, Aquas inuenire docet Vitruuius l. 8. c. 1. Cassiodorus l. 3.

Miserum est, sed tamen vstitutum aquam ad mensuram dare. Joseph. l. 3. belli id fecit.

§. 10. Munitiones præcipuum est præsidium. Muros non directos sed angulosos faciunt. Veg. lib. 4. c. 2. Ambitum muri directum veteres duci noluerunt, ne aditus arietum esset dispositus, sed sinuosis anfractibus, tactu funicamentis claudere vrbes; crebrioresq; turres in ipsis angulis eiderunt propterea: quia si quis ad murum tali ordinatione constructum, vel scalas vel machinas voluerit ad mouere, non

solum à fronte, sed etiam à lateribus, & prope à tergo, veluti in sinum circumclusus opprimitur.

Nunc munitiones & propugnacula procurentia efficiunt, & longiore spacio seiungunt, quia tormenta attingunt facilius eos, qui intermedia occupare volent.

Munitiones olim iniunctæ multæ, nunc vix vllæ. Natura, aut arte, vel utroque munitio constat. Vegetius lib. 4. cap. 1. Vrbes atque castella aut natura muniuntur aut manu; aut utroque, quod firmitus ducitur. Natura aut loco edito vel abrupto, circumfuso mari sive paludibus, vel fluminibus. Manu, fossis, ac muris. In illo naturali beneficio, turisimul eligentis consilium; in plano quaritur fundantis industria. Videmus antiquissimas ciuitates ita in campis patentibus constitutas, ut deficiente auxilio locorum, arte tamen & opere redderentur iniunctæ.

In obsidione urbium fere hoc seruatur, ut omnes aditus & egressus claudantur, & præcipua sit in castris firmitas, sicut enim interdum minore milite magnam multitudinem concludere possunt.

Per fossas adire mœnia solent, quia nulla arma possunt hosti resistere, si tormentis in subeuntes detoneat.

Cum muri verberantur continuo id faciunt, ut vno die plus deiciant, quam duobus diebus reparare possint. Noctu etiam interdum eiulantur, ut munientes impedian.

Cum oppugnatur ciuitas, omnes in ordine constiunt, ut si repellantur aliqui mature noui succedant. Dato signo oppugnandi, minoribus tormentis tam diu verberantur ruinae deiectioni muri, donec ad manus ventum sit, cumque pauci simul pugnare possint, si præsidium animosum est, vix capere urbem, nisi fatigatione obsessorum valent.

Quod ad malleolos attinet, nihil est, si cum globis pyreis comparentur. In lasu latrunculorum, quocunque modo incipiat, nunquam eodem modo finitur; Ita quoque in bello contingit & obsidione.

§. 11. Metu solo multa oppida capiuntur; Philippus ad Castellum Trinassum terram aggeri iussit, illi suffossos se cuniculis arbitrati, manus dederunt.

Pelopidas Thebanus Magnetum duo oppida obsidens, ab vno coronatos equites, captiuorumque habitu venire iussit, qui alterum captum affinharent, itaque illud, quod obsidebat timore se falso, alterum vero, se dedit.

Metu solo etiam obsidio soluitur. Cato cum Vergetibus auxilia nec mittere posset, nec negare vellet, militum tertiam partem naues ascendere iussit, & causati ventum, redireque, sola fama auxiliorum socios liberauit. Tynnichus Theudoliam urbem tubarum sono liberauit, cum magnam classem aduentare hostis credidisset.

§. 12. Vegetius libro quarto, cap. vigesimo quarto. vsum cuniculorum magnum ostendit. Aliud genus oppugnationis est subterraneum, atque secretum, quod cuniculum vocant: à leporibus, qui cauernas sub terrâ fodiunt, Cuniculi ibique conduntur. Adhibita ergo multitudine ad speciem metallorum, in quibus auri argentique venas Bessorum rimatur industria, magno labore terra defoditur, cauatoque specu in exitum ciuitatis, inferna quaritur via. Quæ fraus duplicibus operatur insidiis. Aut enim penetrat urbem, & noctu non sentientibus oppidanis egrediuntur per cuniculum, referatisque portis suorum agmen ducunt; hostesque in ipsis domibus perimunt ignorantes: aut certe cum ad murorum fundamenta peruenerint, suffodiunt eorum maximam partem, & appositis siccoribus lignis ruinam muri tumultuario opere suspendunt. Sarmenia insuper iungunt, aliaque fomenta flammaram. Tunc preparatis bellatoribus subter ignem immittitur, combustisque columnis ligneis atque tabulatis muro subito corruente irruptione aditus referatur.

Y y

Galli

Galli scientissimi cuniculorum fuere, quod apud eos araria sectura sint, Cæsar l. 3.

Alexander cuniculis Gazam cepit; Fidenas & Veios sic oppugnarunt Romani. Fiebant cuniculi, ut ad interiora clam peruenirent. Sic à Castris in arcem Fidenarum itum est. Liuius libro quarto. Cuniculi ad Veios acti magno labore steterunt. Liuius libro quinto. Inde ad Veios exercitus ductus, densioraque castella facta: & à procuratoribus, quæ multa temere inter murum ac vallum fiebant, edicto ne quis iniussu pugnaret, ad opus militestradducti, operum fuit omnium longe maximum ac laboriosissimum cuniculus in arcem hostium agi captus, quod ne intermitteretur opus, neu sub terra continuus labor eosdem conficeret, in partes sex munitorum numerum diuisit, sena hora in orbem operi attributa sunt nocte ac die, nunquam ante omisum, quam in arcem viam facerent.

Hoc fere seruiatur, ut cum cunicularij erupturi essent, alibi minas ostentarent, ut ad vana intenti vera pericula non sentirent.

Interdum murum solum suffodiebant & trabibus fulciebant, quibus exaltis concidebant mœnia. Nostro tempore mœnia, curres, propugnacula suffossa in altum ciaculantur.

Interdum cuniculos simulant, cum effici non possunt. Carolus Neapolitanus Matronianæ arcis praesidio imposuit, cum enim cuniculos agere se simulasset, rudera aliunde aduehi curauit, & in conspectu eorum proijci, illi ex muri fundamentis esse arbitrati sese dederunt. Fulgof. libro septimo, capite quarto.

Cuniculos
irritos facere.

§. 13. Cuniculos contrariis fossis inutiles reddunt. Interdum faxis & pice ingensa militem impediunt. Cæsar libro septimo belli Gallici. Trypho Alexandrinus in Apolloniæ obsidione vasis æneis suspensis explorauit, quæ hostes essent ingressuri, sonant enim ad fodientium ictus, eos vero aqua, stercoreque feruefacto occidit, Temiscyrani viros & apum examina cuniculis immiserunt. Cognouisse autem cuniculum vicisse est. Ateum vas sonat, si subterfodias, sic faber ararius in Batcæ obsidione agnouit cuniculum, pelues & tympana nostra satis si pisum imponas loca illa indicant.

Flumina alio
deriuare.

§. 14. Cuniculis affinis fluminum in alia loca auersio. Alexander, quod ante Semiramis fecerat, & de Cyro alij narrant, auerso Euphrate Babylonem cepit, id ne aduerterent agi hostes, Alexander aggerem struxit, cuius causa terram egeri Babylonij existimarunt.

P. Seruilius Isaurum auerso flumine ad deditio- nem coëgit; Cæsar Cadurcorum ciuitatem fonte per cuniculos siccato, & fluminis usu per sagittarios intercepit.

Clithenes improbius, cum enim aquæ ductum Criseorum intercidisset, affectis siti restituit, sed vndam helleboro venenauit, eosque profluvio ventris occidit.

§. 15. Aliæ ignibus & fumo circumfuso captæ sunt. Turca Famagustam occupauit, magnum aceruum tædæ accensæ congesterunt, quæ facillime ardet, & fumum pestiferum fetidumque exhalat, additi fasciculi, & tigna, dumque quatuor dies ardet, nec extinguere potest, cuniculos interim agunt, & ad conditiones compellunt.

§. 16. Alexandrini Cuniculos quos Fredericus foderat ingressi milites eius occidunt: Pueros alij contra cuniculos fodiunt.

✱ * ✱

✱

§. 1. **D**VAS obsidendi species Veget. l. 4. c. 7. recenset. Multa, inquit, defensionum, oppugnationumque sunt genera, quæ locis competentibus inferemus. Nunc sciendum est, obsidendi duas esse species. Vnam cum aduersarius opportunis locis praesidijs ordinatis continuis insulsi- bus impugnat obfessos. Alteram cum vel aqua prohibet inclusos, vel deditio- nem sperat à fame, quando omnes prohibuerit comestus. Hoc enim consilio ipse ociosus ac tutus fatigat inimicum. Ad quos casus, possessores, quantum leui suspitione pulsati omnem alimoniam victus intra muros debent studiosissime collocare, ut ipsi exuberet substantia, aduersarios inopia cogat abscedere. Non solum autem porcinam, sed & omne animalium genus, quod inclusum seruari non potest, deputari oportet ad lardum, ut adminiculo carni frumenta sufficiant. Aues autem cohortales, & sine impensa in ciuitatibus nutriuntur, & propter agrotantes sunt necessariae. Pabula equi sunt præcipue cogerenda, & quæ apportari nequiverint exurenda. Vini, acetæ, ceterarumque frugum, vel pomorum congerenda sunt copia, nihilque quod vti proficiat, hostibus relinquendum. Nam ut hortorum cura in viridarijs domorum vel arvis exerceatur, vtilitatis & voluptatis ratio persuadet. Parum autem proficiit plurimum collegisse, nisi ab exordio dimissione salubri per idoneos procuratores erogatio temperetur. Nunquam periclitati sunt fame, qui frugalitatem inter copiam seruare ceperunt. Imbellis quoque, atque acis propter necessitatem victus portis frequenter exclusa est: ne penuria premeret armatos, à quibus menta seruabatur.

Comestus,
& parcia.

Celeritas quoque ad omnia utilis est; quia vero in viribus utcumque firmis solent esse plures, quam excubiis occupentur, necesse est, ut omnem lapidem moueant, opera noua magna exsternant, omnia præparent. Nulla ætas, nullus sexus à labore excipitur.

Lacena bello Epirotico abscedere à viis noluerunt, sed pulchrum esse dicebant, Lacenis cum viris viuere, aut mori, itaque fossas ducebant, vulneratos fouebant, omniaque seruitia pugnantibus exhibebant.

§. 2. Cum vi ciuitas oppugnatur, ad primos impetust resistendum, sic enim facile crescit audacia obfessis. Veget. l. 4. c. 12.

Multis nunc opus est obfessis, puluere, ceterisque ad machinas pertinentibus, de quibus alio dixi loco.

§. 3. Quæ sint obfessis paranda monet Veg. l. 4. c. 8. Bitumen, sulphur, picem liquidam, oleum, quod incendiarium vocant, ad exurendas hostium machinas conuenit preparare: ad arma faciendâ ferrum virtusque temperatura & carbones seruantur in conditis: ligna quoque, hastilibus, sagittis, necessaria reponuntur. Saxa rotunda de fluminis, quia pro soliditate grauiora sunt, & aptiora mittentibus, diligentissime colliguntur; ex quibus muri replentur & turres. Minima fundis suæ iustitialis vel manibus iacienda. Maiora per onagros diriguntur. Maxima vero pondere formaque, volubili in propugnaculis digeruntur, ut dimissa per præceps non solum obruant subeuntes, sed etiam machinamenta confringant. Rota quoque, delignis viridibus ingentissima fabricantur, vel inter cetera validissimis arboribus cylindri, (quas taleas vocant) ut sint volubiles lauiantur: quæ per pronum labentia subito impetu bellatores sternunt, equosque solent deterere. Trabes quoque, & tabulata, vel diuersa magnitudinis clauos ferreos esse oportet in promptu. Nam oppugnantium machinis per alias machinas consuevit obfisti, præcipue cum subitis operibus addenda sit muris vel propugnaculis altitudo, ne aduersariorum mobiles turres super emineant, & ciuitatem capiant.

Necessaria
obfessis.

§. 4. Ciuitates eruptionibus opportunis maxime seruari possunt, quæ cum non possunt paribus viribus fieri, arte iuuanda sunt; Plerumque enim obfessi aut numero, aut viribus inferiores sunt. Cum itaque erupturi sunt, id agere oportet, ut minime erupturi videantur, Romani cum Panormum tene-

tenerent, raras in muris defensores ostenderunt, & Afrubalem incaute subeuntem ceciderunt. Eadem arte Afulani Pompeium fugarunt, & Popilium Lænatem Numantini. Apolloniates à Philippo Macedonum rege obfessi, noctu præsidium Romanum introrulerunt, & totum diem sequentem quieverunt, securis deinde hostibus noctu superuenerunt. Liuius lib. 33.

Catarrhæ nunc quodq; visitata sunt.
§. 5. Catarrhactas ante portas ponere penfiles olim etiam visitatum fuit. Veget. l. 4. c. 4. *Cauetur prater ea, ne porta subiectis ignibus exurantur. propter quod sunt corijs & ferro regenda. Sed amplius prodest, quod inuenit antiquitas, vt ante portam addatur propugnaculum, in cuius ingressu ponitur catarracta, quæ annulis ferreis ac funibus pendet, vt si hostes intrauerint demissa eadem extinguantur incelsi. Ita tamen supra portam murus est ordinandus, vt accipiat foramina, per quæ de superiore parte effusa aqua subiectum resinguat incendium. Liuius de Salapianis. Porta catarrhacta deiecta clauserat, eam parum vectibus leuant: partim funibus subducunt in tantum altitudinis, vt subire recti possent. Vix dum satis patebat iter, cum persuga certatim ruunt per portam: & cum sexcenti ferme intrassent, remisso fune, quo suspensa erat catarrhacta magno sonitu secidit. Salapiani alij persugas negligenter extiterunt suspensa humeris, vt inter pacatos, gerentes arma invadunt: alij è turribus porta murisque saxis, sudibus, pilis absterrent hostem.*

Facile obfessi quocunq; loco, si primo quiescant, deinde subita audacia erumpant, possunt liberari. Furius Consul primo obfessus dum timere putatur, decumana porta erumpens hostem incautum cecidit. Liuius libro tertio. & Cæsar (libro quinto. belli Gall.) cum adeo contemneretur, vt vallum manu scindere, fossas complere inciperent, omnibus portis pedites equitesque emisit, & in fugam hostes dedit. Sic à Labieno Induciomarus fugatus, sic in Africa Pompeiani. Marius etiam Cimbrorum petulantiam diu sustinuit, donec milites assuefecit eos non timere.

Defensores optimus murus.
Cum murus ruptus est, facilis est nihilominus defensio, sit modo animus. Pluribus modis sese defendunt, maxime armis, quo circa cum fortes sunt propugnatores, parum est ostium aperuisse, si ferro obseptum est. Aliquando subito obturant interualla saccis lanae plenis, doliis terra aut fimo plenis, trabibus, cistis, sportis terra plenis, palis ferreis, circumposito stramine vdo ac terra. Sarcinae proiciunt & incendunt, murices iaciunt, & loco muricum asseres plenos clauis, quibus se oppugnantes induant, machinam rotatilem dimittunt, & retrahunt, interdum catarrhactas erigunt. Optimum in vicino fodere, ne ex muro descendere in urbem possint, & ad latera disiecti muri propugnacula edificare; omnia vero ante oppugnationem comparanda sunt, vt in summa festinatione sint in promptu. Lapides etiam omnisque generis ignea fomenta iaciunt, qua in re mulieres etiam puerique auxilio esse possunt.

Conon obfessus duas celoces misit, quæ cursum diuersum tenerent, quæ vesperi, cum ad littus plurimi hostium accessissent, euaserunt.

Hippodamas obfessus cum nuncium admittere non posset, stanti foris acclamauit, sceminam in æde Chalcioeci ligatam sibi molestam esse; Ea famis erat effigies, hostes etiam audirent, rem tamen non intellexerunt. Prodidit scortum Diognetum Naxium impetrata venia, vt fratribus bellatorum aliquid mittere posset, placentæ laminam plumbeam indidit, cui inscriptum erat, Milesios vino sepultos noctu inuaderent: Nuncio autem mandarat, dicefet fratribus, vt ipsi placentam ederent. Harum ostes Lacedæmonius cum bidui cibaria haberet, & præco Sparta missus ante mœnia dicere iuberetur, ab Atheniensibus

obsidentibus, quæ in mandatis haberet; Dixit; Ephoros iubere magno animo vt esset, subsidio venturos, Respondit ille: Ne festinare, quinque mensium cibaria habemus, quo mendacio delusi Athenienses, cum hyems instaret obsidionem soluerunt. Polyar. l. 2.

§. 6. Neque minor industria in ostentando commeatu copia, ne hostis speret fame ciuitatem capturi. Athenienses & Romani triticum iactarunt. Catarrhactas, cum Hannibal locum urbi vicinum, ne herbas peterent exarsset, semen eo iecerunt, vt ad messem usque frumentum habere viderentur. Reliquiæ Variarum captiuos tota nocte circum horrea duxerunt.

Segebergenfes cum à Waldemaro obsiderentur, & frumento carerent, molaria tamen saxa exasperabant atque agebant, vt hostes eos abundare putarent.

Monasteriensis anno 1535. ne destitui cibariis viderentur, arare suburbanum agrum ceperunt, quasi ad messem toleraturi obsidionem. Alij horrea inania arcte custodiri iusserunt.

Lucius Antonius crudelius egit, nam seruis carceres impleuit, & fame confecit, quod nollet in eos cibos impendere, nec dimittere, atque illa est Perusina fames.

Franciscus Barbarus Brixiam tenuit, donec Vicecomitum obsidio solueretur, quod mulos arena onustos inducens, speciem frumenti allati præberet, atque ita multitudinem animabat.

§. 7. Famem diutissime sustinuerunt multi. Petilini in fame parentes & liberos eiecerunt, corijs, folijs, omni animalium genere vitam tolerarent. Casilinares eodem modo, & Numantini. Sed fortiores Cyziceni, qui captiuorum morte ad deditonem percelli non potuerunt, vt nec Aginenses, qui spectare pignorum supplicia maluerunt, quam à Romanis deficere. Cæsar sibi consilium esse dicebat, quod medicis, fame potius quam ferro vincendi.

§. 8. Commeatum inuehere variis artibus instituerunt. Casilinum Primo dolia farina plena: Secundo Vulturno, deinde nuces sparsere Romani, cum dolia excepta per catenam essent. Hircius Mutinensibus per Minturnum pecora misit.

Jacundum spectaculū inducendis in urbem portis, Agmen porcorum cum obfessi in urbem inducere non possent, vno arrepto præcurrerunt, ad cuius grunitum tota cohors impetu sequebatur.

CAPUT XLVIII.

Fugere interdum licitum est, & quæ in fuga obseruanda.

§. 1. **FUGA** aut stratagematica est, aut vera; de hac agimus, quæ duplex est, vel totius exercitus, vel partis. De toto genere rem paucis propositionibus explicabo.

Propositio I. Cum toti exercitus periculum imminet in bello iusto melius est heroica fortitudine præliari quam fugere, quia in fuga est magnum decus. Exemplo est Judas Macchab. l. c. 9. a. v. 6. Et viderunt multitudinem exercitus, quia multi sunt & timuerunt valde: & multi subtraxerunt se de castris, & non manserunt ex eis nisi octingenti viri. Et vidit Judas, quod defluxit exercitus suus, & bellum perurgebat eum, & confectus est corde: quia non habebat tempus congregandi eos, & dissolutus est. Et dixit hi, qui residui erant: Surgamus & eamus ad aduersarios nostros: si poterimus pugnare aduersus eos. Et auertebant eum dicentes: Non poterimus, sed liberemus animas nostras modo, & reuertamur ad fratres nostros, & tunc pugnabi-

Commeatus ubi abest simulatur.

Præstat præliari quam fugere.

Iudas cum
paucis se dat
in periculis

gnabimus aduersus eos: nos autem pauci sumus. Et ait Iudas, Abstine istam rem facere ut fugiamus ab eis: & si appropiauit tempus nostrum, moriamur in virtute propter fratres nostros, & non inferamus crimen gloriae nostrae. Fortissime Judas, quem optime defendit vir doctus iuxta ac pius Nicolaus Serarius. Sed quaeritur, an recte, tam paucos cum habuerit tantum in discrimen se coniecerit? Respondeo recte, cum heroica fortitudinis opus ediderit, ad quod recte aggredebatur, quia diuino auxilio à paucis magnas hostium copias saepe fufas sciebat, reque ipsa expertus fuerat. Hostilibus enim viribus ut obuiam irent, Abraham, Gedeon, Ionathas, Dauid, alij, quantos ipsi exercitus eduxerunt? Heroica fortitudo non communem tritamque fortitudinis viam, sed arduam magis, difficilioremque Deipotius quam suo ipsius robori confidens ingreditur. Ideoque supra 2. Machab. vltim. vers. 7. Machabeus autem semper confidebat cum omni spe, auxilium sibi à Domino affuturum. Et ibidem vers. 19. allocutus est eos de lege & prophetis, admonens etiam certamina quae fecerunt prius, siue ut in graeco adhuc sonantius est, *αὐτοὶ ποιοῦντες αὐτοῖς καὶ τὸν ὁδὸν καὶ τὸν δόξαν*, redigens ipsis in memoriam etiam certamina illa grauissima, quae perfecerant. Sibi ergo etiam ipse eadem omnia haec in memoriam reuocans, simulque magnifica illa, quae in lege & prophetis promissa sunt, de quibus Deuter. 28. & hoc libro supra capite tertio, vers. decimo octauo, & decimo nono, capite 4. vers. 8. sicque in hostes heros fortissimus irruit. Maluit Judas mori in praelio, quam pugnam detrectasse videri, ne videretur de Deo parum sperasse. Et gloria ipsius ad gloriam Dei quoque spectabat.

Propos. II. Haec fortitudo quamuis laudatissima sit, poterit tamen prudens imperator negare pugnandi copiam, etiam copias infirmiores subducere, ne impar hosti congregiatur. Minus enim reip. nocet, illa cautione, quam praecipiti praelio. Nec prudenter periculum subitur, cum victoriae parua spes est. Faciendum itaque, quod faciebat Antigonus, qui inani gloriae utilitatem praeponebat, cedens enim dicebat: se victoriam retro positam quaerere. Honestius quidem sit detrectando praelium, sed si subducipote sit sine periculo exercitus, etiam in ipso praelio fieri potest.

Haec de vera fuga, nam simulata laudabilis est, ut cum timorem simulauit Paulus Aemilius, donec Ligures castra adorti improvide caesi sunt; Fimbria ad eo timere visus est Mithridatis filio, ut equitibus intra angustias munimētorum progressis, sex millia se occidenda praebuerint. Velius ab Asdrubale petiuit, ut sibi incolumi abire liceret, ea simulatione hostem ad securitatem perduxit, & cecidit. Caesar cum duabus legionibus auxilio Ciceroni veniens, metum simulans, militemque continens effecit, ut Galli securi ad castra accederent, itaque inordinatos occidit.

Fuga aristocrata.

Egregium factum Aristida Eleata fuit; Dionysius Cauloniam oppugnabat, Aristides duodecim triremibus subsidium ostentabat, sed cum Dionysius quindecim opponeret, quasi metuens recessit, & noctu facies incendit, quas Dionysiana classis sequebatur; ille sensim alias faces suberibus magnis adaptatas in mare demisit, seque per obliquum subducens Cauloniam appulit Dionysio faces seque.

Si totus exercitus vere fugit, colligatur quam citissime, firmetur, muniatque; & insidiae parentur hosti. Si pars fugata est, altera vicit, Victoriam sibi vindicet, omniaque provideat, ut insidias fruiere possit. Tunc enim opportunus est & securus.

Solutis ordinibus non est fugiendum.

Propos. III. Nunquam conuenit statuere principem, ut dissolutis ordinibus effusa fuga exercitus se proripiat. Nam in pugna pauci, in fuga plerique omnes pereunt. Nobilis fuit inter Campsonem & Selymū pugna: utrinque cecidere, sed fuga plures quam praelium abstulit.

Propos. IV. Militi fugere non licet quam diu ordines manent, aut signum, aut dux, aut centurio consistit, etiam si videat se in praesentissimo mortis peri-

culo. Nam iureiurando id promissit, Periturus igitur est, si fugit. Deinde bono publico fidem obligauit, fuga Rempubicam prodit, pugnando & moriendo seruat.

Propos. V. Si signa capta sint, si exercitus magna pars fugiat, nec in resistendo spes villa est, potest milites fugere. Quia nulla publica utilitate moreretur, cum tamen vir fugiens iterum pugnare possit. *αὐτὸς δὲ φεύγων πάλιν μάχησεται.*

§. 2. Prouerbio dici solet, maiorem esse artem fugiendi quam pugnandi; verum ingeniose fugere, atque alibi se qui victoriam laudis est.

Fuga stratagematum non est ignauiae, sed industriae, ut dixi.

Fugae itaque consilia, cum eam necessitas facit, salubria sunt. Tryphon aurum sparsit, ut milites moreretur. Sertorius & Viriatus spargi milites voluerunt, & in locum conditum conuenire. Multi hoc modo seruantur; nam si hostis quoque spargat suos, cum periculo id faciet, & ubi milites conuenerint, facile disperso nocere poterunt. Nunquam autem persequentes sparguntur, nisi victoriam amittere velint. Cononem Callicratides triremibus sequebatur, cum vero ille distractam classem cerneret, sublato signo persequentes inuasit & vicit.

Fuga expectata venocat hostis.

Afranius Caesarem fugiens, cum euadere non posset, castra muniuit, id cum Caesar faceret, & pabulatum misisset, itineri se dedit. Magna dexteritas, eoque clarior, quod Caesarem fessellit.

Antonius cum mane à Parthis infestaretur, usque ad horam quintam moratus est, Parthi iam fessi, cum mansurum ea die putarent, retrocesserunt ad curanda corpora, ille iustum iter reliquo die sine interpellatione confecit.

Philippus in Epiro victus inducias sepeliēdis mortuis petijt, & sic euasit, simulatione pietatis ad salutem viuientium abusus.

Pæni classe victi simularunt in vado hærere se, omniaque fecerunt, quae solent hæreres, Romani vadosa loca rati flexerunt, & spacium fugientibus dederunt. Quod enim fugientibus saluberrimum erat, hostes evitabant loca, per quae ipsi fugiebant.

Titus Vastus simulachrum in lecto deposuit, & fugit, custodibus simulachrum seruantibus. Poly. l. 8.

Nicon hostem fessellit, cum suam nauem eodem modo quo illi texisset. *Assuetudine.*

Multi autem eo modo vsi sunt, ut hostium insignia vestireque sibi adaptarent.

Demetrius Phalereus in curram stramine plenum se abdens euasit. Miserrimum, sed in rebus pessimis salubre effugium.

In via angusta Idem cum hostes tergum inuaderent, omnes currus opposuit, & incendit, hostesque moratus est, donec euaderet. Polyan. l. 4. Artemisia duo signa habebat, Barbarum & Graecum, quorum alterum ut opportunum erat, sustulit. Polyan. lib. 8. Cum in periculo esset, ne à Graecis caperetur Persica signa detrahi iussit, & in nauem Persicam impressionem fecit, atque hac ratione in Cariam abnauigauit.

Aegyptus cum se quaeri sciret, atque adeo in naue esse inhiatores; Naclero dixit, iret & Aegyptum quaerere, iam soluendum esse. Hoc audito inhiatores in vibem eum quaesitum irruunt, ille refecto fune nauigauit. Polyan. l. 6.

Themistocles cum Ioniam delatus esset, Naclero se aperuit, minatus, nisi abnauigaret, dicturum se, pecunia conductum, ut se aucheret. Timore itaque calumniar hostem patriae in tutum auxit.

Diotimus cum decem nauibus velocioribus fugeret, viginti Lacedaemonias puppibus in eas aliquanto inuectus demergebat. Polyan. libro primo. Ete o-

nicus

Fuga inuit.

nicus Lacon cum obsideretur ab Atheniensibus, & audisset, suos ad Arginus victos, quasi laeto nuncio sacrificauit, coronatos nuncios ire iussit, itaque consternati Athenienses quieuerunt. Ille effugit, exercitumque deduxit. Tanti est mature nuncios mittere. Si prior Callicratides Atheniensium dux rem percepisset, utroque loco debellatum fuisset, errorem hostibus iniecit, atque ita euasit.

Brasidas aliisque cum vallo includerentur, expectarunt, donec fere conclusus esset agger, atque ita in angusto à latere & tergo securi pugnauerunt.

§. 3. Hostes ne fugientes persequantur, vario stratagemate effectum est. Cræsus flamma Cyrum à persequendo retardauit: Polyæn. lib. 7. Mithridates fugiens cuiusdam vrbs suppellectilem in publico posuit, quæ persequentes tardauit, adeo, ut nollet decibus parere.

Froto Danorum rex victus ab Anglis, sparsa pecuniâ, victorem remoratus est. Galli curtus serico aliisque oneratos reliquere, & Cæsarianis de præda contententibus cladem intulerunt. Antigonus sic Gallos quoque decepit olim: valde enim cladibus est obnoxia auaritia.

Magna dignus laude Comminius Atrebas, cum enim victus Iulii fugeret, ad naues venit, quæ in sicco stabant, ventus secundus erat, ætus contrarius, itaque pandi vela iubet, quæ Iulius ex longinquo speculatus, cum prospero cursu abire Comminium arbitraretur, recessit.

Iphicrates à tergo fossam fecit, ne fugere milites possent; At credo potius ne à tergo possent circumueniri, nam parua manu contra magnam multitudinem pugnabat; fossam enim transire adeo arduum non fuit.

§. 4. Tutela fugientium est, celare cladem. Artabazus cladem celauit, cum Thessaliam transiret, Nonnulli hostem igne ludificati sunt.

Ammianus Marcellinus cum fugere & latere non posset, equum, cui lumen imposuit per planiciem ad dextram misit, cum sequentibus Persis, ipse ad lauam in montes cum suis euasit.

Calliditatis etiam bellicæ fuit dare signum fugæ publicum, interim priuatim monere, ut agmen extremum subsistat.

Cum à Thracibus Philippus fugaretur, iussit ad signum fugæ extremum agmen consistere, ut alij viam præoccuparent. In tenui spe audacia tutissima est.

Eumenes cum fugiens Gallos lætica portaretur in collem se poni iussit, illi insidias suspicati à persequendo desisterunt.

§. 5. Ignobilis quorundam sed callida tamen fuga est visa.

Seleucus à Cilicia fugiens armigeri habitum sumpsit, & officium hoc Amyctioni duci præstitit. Nicolaus Picininus sacco inclusus à Todeschino satelrite ferebatur per medios hostium, & rogantibus, respondebatur; panem ferri. Fulgof. libro septimo. cap. 3.

Lachares fugiendo felix fuit, Thebis captis in cloacâ delituit, Sesto cum mulieribus mortuum lugentibus egressus est, Athenis veste seruilis & faciem atratus, calathum sterquilinio repletum ferens egressus est, Deinde equum conscendit & iactis Daricis persecutores moratus est. Boëmundus per Alexij inimici ditiones transiens in loculo velut mortuum se ferri curauit.

§. 6. Cum recedendum est ab hoste quia fortior est, id primo agendum, ne timore putet fieri, sed prudentia, alioqui milites fugiunt. Deinde omnia facienda sunt, ne hostis discedere animaduertat. Hinc equites solent initio ponere, noctu ignes accendere,

pugnam simulare. Qui vero tantum recessit, ut syluam, montes, fluuium transierit, facile reliquum iter conficit; nam posito præsidio morari hostem potest, donec ad locum destinatum venerit. Graeci, qui cum Cyro minore in Persidem profecti erant, cum hostis insequeretur, atque adeo noctu recederet, longiusque castra poneret, ne per tenebras inuaderentur, ipsi noctu profecti sunt, adeoque prægressi, ut quarta primum die eos assecuti sint Persæ.

§. 7. Finis autem fugæ, ut victoriam recipiant: cuius insigne exemplum est Antigonus. Nemo facile inuentus est, qui victoriam tam genere se receperit, sicut is, de quo dixi, Antigonus. Rem describit Polianus libro quarto. Antigonus naues habebat centum & triginta, quibus præerat Nicanor. His aduersus Polychosti classem nauale prælum committebat, quam ducebat Clytus. In Hellesponto pugna conferebatur. Nicanor suis ob imperitiam in aduersos fluctus coactis, septuaginta naues perdidit. Cum victoriam palam hostes in manibus haberent, sub vesperam Antigonus aduenit, neque acceptam cladem metuuit: sed eos qui in reliquis essent sexaginta nauib, paratos & instructos ad pugnam naualem iterum sub noctem esse iubet: & ex satellitibus fortissimum quemque ad nauigia constituit, hisq; dat præceptum, ut minentur, se mortem omnibus allaturos, qui non in pugnam prodissent. Et cum Byzantium in propinquo sitam ciuitatem societate & amicitia coniunctam haberet, inde confestim ad moderandos remos mitti imperat scutatos, & leuis armatura milites, milleg, sagittarios, qui in hostium naues soluentes iacula sagittasq; conicerent. Hac per vnam noctem administrata sunt. Incipiente vero diluculo, cum infesta pile spiculaq; illi mitterent, hostes autem tum somno nondum soluti, tum recens excitati, sine cautione vulnera acciperent, alii funes abrumpere, alii consensorios asseres retrahere, alii anchoras leuare: breuiter omnes vociferationem ac tumultum ciere. Antigonus sexaginta quoque nauib signum dat, ut appellerent, cumque furore & impetu impressionem facerent. Sic statim accidit ut alii à litore iaculantibus, alii naues infestas adducuntibus, victores à victis superarentur. Huic par est illud Sertorij. Cum in vrbe Castulone statura haberet Q. Sertorius sub Didio prætoris tribunus militum, atque per noctem Castulonenses in vrbem Gyrissenos hostes accepissent, vna in Sertorianos inuehit, atq; eos occidere ceperunt. Sertorius ex auditu clamore clam cum paucis ab vrbe egressus, haud longe à porta constitit, & fugientes suos colligere, atque in aciem ordinare cepit. Cum autem iam satis magnam manum collectam videret, eadem porta, qua hostes inuehit, in vrbem regressus, hostes inuenit in diuersa loca sparsos, vni præda imitos: itaque paruo temporis spacio eos fudit, atq; ipsorum arma induit. Instructa per hunc modum acie, sub Gyrissenorum specie, Gyrissam contendit, ubi à nihil tale suspicantibus, cum suis esse, qui redirent, arbitrantur, portarum fores aperta sunt. Sic vrbem cepit, totamq; diripuit, ut hostibus quod Castulone malum dederant, cumulare referret. Fulg. l. 7. c. 4.

§. 8. Ignis interdum alio dirigunt, qui nauigant, ipsi sine lucetna alio cursum tenent. Fridericus Marabotus Guelfus, cum fugeret Auriam, iamque euadere posse desperaret, noctu suas triremes monuit, quo esset nauigaturus, lucernam deinde scuto apposuit, quæ in litus eiecta est, quæ hostis persecutus copiam effugiendi dedit. Fulg. l. 7. c. 4.

CAPVT XLIX.

Fugam hosti non facile intercludendam.

§. 1. **P**RYDENTER Scipio fugientibus viam muniendam dicebat, Themistocles etiam Xerxem de fuga admonuit, ne ratam barbaria multitudinem inter viscera Græciæ contineret. Eadem Alphonsus mens, qui fugienti pontem argenteum esse sternendum censébat. Iphicrates etiam sensim secutus est fugientes, nec ad flumina virgebat, ne desperarent; Vryy 3 be ca-

Nihil speciosius duci, quam videre hostem fugientem.

Summum
cum inclu-
sis periculū.

be capta, cum in foro concurrerent, iussit aperiri portas, ut effusi sine periculo caderentur. Causa est, quia necessitas cum peritos & fortes premit, omnia penetrat; durum telum, & raro victi sunt, qui extrema necessitate pugnarunt. Desperatio rabidos facit, qui nihil metuunt, aut vincunt, aut magna clade vincuntur. Moner illud Pontius Samnitum imperator, cum nec deditioe noxiorum, nec vllaratione Romanis satisfacere possent. Insignis prudentia legatorum Romanorum, dum Thuscis viam aperiunt. Liu. l. 2. Manlius quoque, ad restituendam aciem se ipse coram offert, duorum consulum cognita dra accendunt militum animos, simul & vana iam erat hostium acies, dum, abundante multitudine freti, subtrahit subsidia, mittunt ad castra oppugnanda. in qua haud magno certamine impetu facto, dum praeda magis quam pugna memores tererent tempus: triarii Romani, qui primam irruptionem sustinere non potuerant, missis ad consules nunciis, quo loco res essent, conglobati ad pratorium redeunt. & sua sponte praelium ipsi renouant: & Manlius consul in castra reuectus ad omnes portas milite opposito hostibus viam clauserat, ea desperatio Tuscis rabiem magis quam audaciam accendit, nam cum incurstantes, quacunque exitum ostenderet spes, vano aliquoties impetuiissent: globus iuuenum vnus in ipsum consulem insignem armis inuadit, prima excepta à circumstantibus tela: sustineri deinde vis nequit. Consul mortifero vulnere ictus cedit, fusi que circa omnes Tusci crescit audacia. Romanos terror per tota castra trepidos agit, & ad extrema ventum foret, nil legati rapto consuli corpore patefecissent, vna porta hostibus viam, ea erumpunt, conseruatoque agmine abeuntes in victorem alterum incidunt consulem, ibi iterum caesi fusi que passim.

Et lib. 4. cum Volsci circumuerti in orbem se voluerent, Mellius eos adhortatus eduxit, ingentemque cladem attulit Romanis. Hic praebituri, ait, vos telis hostium estis indefensi, inulti? quid igitur arma habetis? aut quid vltro bellum intulistis? in otio tumultuosi, in bello segnes: quid hic stantibus spei est? an Deum aliquem protecturum vos, rapturumque hinc putatis? ferro via facienda est. Huc, quia me pregressum videritis, agite, qui visuri domos, parentes, coniuges liberos estis, ite mecum: non murus, non vallum, sed armati armatis obstant: virtute pares, necessitate, quae vltimum ac maximum telum est, superiores estis. Hac locutum exequentemque dicta, redintegrato clamore secuti, dant impressionem, qua Postumius Albus cohortes obiecit: & mouerunt victorem, donec dictator pedem iam referentibus suis aduenit: eoque omne praelium versum est. Vni viro Messio fortuna hostium innititur, multa vrimus, vulnera, multa passim cades est. Iam nec duces quidem Romani incruenti pugnant. Vnus Postumius ictus saxo praefecto capite acie excessit. Non dictator est, humerus vulneratus, non Fabium prope affixum, equo semur, non brachium abscissum consulem tam ancipiti praelio submouit. Messium impetus per stratos cede hostes cum globo fortissimorum iuuenum extulit ad castra Volcorum, quae nondum capta erant. eodem omnis acies inclinatur. Consul effusus ad vallum vsque persecutus, ipsa castra vallumque aggreditur, eodem & dictator alia parte copias admoet: non segnior oppugnatio est, quae pugna fuerat. Consulem signum quoque, intra vallum iniecisse ferunt, quo milites acris subirent: repetendoque signo primam impressionem factam. Si fugae occasionem praeuissent circumuentis sine vulnere delere hostem potuissent, nunc grauius quam initio praelium renouatur. Nam vnus desperatione ira; rabidus & mortem cum cruciatu timens plus valet, quam tres, quibus nulla pugnandi necessitas incumbit.

§. 2. Fugientibus ergo caute instandum est, ne ex necessitate resistat, ut postea facilius fugiat, ratus non ad perniciem fugientibus instaturos victores, nam ancipitimo oppressi memorabile tamē praelium edunt, ignauiam quoque necessitas acuit, & saepe desperationis spei causa est. Curt. lib. 4. docuit. Exemplo suo animosus miles Sempronius Gracchus in infidias praecipitatus hoc agit, ne inulti cadant. Liuius

l. 34. Non esse includendum hostem Romani etiam Senatus prudentia nos satis docuit, Gallos nauigia desideranter transuchendos & comitatibus iuuenidos censuerunt. Gallis etiam per agrum Pomptinum data est fugiendi potestas. L. Martius Pœnis desperatione repugnantibus cum essent circumuenti, fugae spacium dedit, & fugientes sine periculo concidit, sic Caesar Germanos, & Hannibal ad Trasymenum fecit. Antigonus Aetolos erumpentes fugere permittit, deinde auerios cecidit. Sic Agesilaus Thebanos emittit, Xerxes Themistocles. Pyrrhi praeceptum fuit, non esse fortiter instandum fugientibus, ut alias facilius fugerent. Libenter enim cupit commori, qui se sine dubio scit moriturum. Vna salus victis, nullam sperare salutem. Lucullum etiam superauit eo modo Damates, de quo Front. l. 2. c. 7. Datames dux Persarum, aduersus Authophradatem in Cappadocia, cum partem equitum suorum transfugere comperisset, ceteros omnes venire secum iussit affectusque transfugas collaudauit, quod eum alacriter praecessissent, hortatusque est etiam eos, ut fortiter hostem adirentur: pudor transfugas attulit penitentiam; & consilium suum (quia non putabant deprehensum) mutauerunt. Dum enim desperat ob transfugia suorum vitam, victoriam adeptus est. Catonis sane insigne factum, cum enim Ambraciam Aetoli oppugnarent, lembo aduectus, voce, manu, gestu, vilis est suorum naues aduenientes vocare, ab oppugnatione itaque Aetoli destiterunt. Lycurgi leges erant, hostes fugientes non occidere. Seuarunt itaque hoc optimi militum Spartiatum, ut fugientem, quam resistentem videre mallerent.

CAPVT L.

Naualis belliratio.

§. 1. THEMISTOCLES olim fuit & deinde Pompeij Clasiū summum confilium, ut Clasiū peculiariis ratio haberetur: Omnia enim ab eo possideri, qui mare teneat. potentia.

Hinc Romani classem magnam semper, aut classes potius habuerunt, Veget. lib. 5. c. 1. Romanus autem populus pro decore & utilitate magnitudinis suae, non propter necessitatem tumultus alicuius classem parabat ex tempore: sed ne quando necessitatem sustineret, semper habuit praeparatam. Nemo enim bello laceffere, aut facere audet iniuriam ei regno, vel populo, quem expeditum & promptum ad resistendum, vindicandumque cognoscit. Apud Misenum ergo & Rauennam singulae legiones cum clasis stabant, ne longius à tutela urbis abscederent: & cum ratio postulasset sine mora, sine circuitu ad omnes mundi partes nauigio peruenirent. Nam Misenum classem, Galliam, Hispanias, Mauritaniam, Africam, Aegyptum, Sardiniam atque Siciliam habebat in proximo. Clasiū autem Rauennatum Epirum, Macedoniam, Achaiam, Propontidem, Pontum Orientem, Cretam Cyprum petere directā nauigatione consueuerat. Maris ergo dominium plurimum ad potentiam facit, Hispani aiunt, Regnum sine portu, esse sicut furnū sine igne. Et sane apparuit in Lusitaniam haud magno regno, quomodo maris dominio Indias occuparint, hodieque teneantur. Lipsius plures numerat classes, de magnitudine Romana l. r. c. 5. Quatuor in mari, tres in fluminibus esse arbitrat.

§. 2. Vegetius curam nauium faciendarum maximam requirit, quia maius est periculum nauem esse vitiosam, quam domum. Ex cypro ergo, inquit l. 5. c. 4. & pinu domestica siluestri larice, & abiete praecipue Liburnia contextur, vtilius ereu clauis quam ferreis configenda. Quilibet enim gratior aliquanto videatur expensa, tamen, quia amplius durat, lucrum probatur asferre. Nam ferreos clauos tempore & humore celeriter rubigo consumit; aei autem etiam in fluctibus propriam substantiam seruant. Materia caedenda à decima quinta luna vsque ad vigesima tertiam; Post solstitium æstiuum ad Ianuariū vsque; caedi pot. Naues variae olim, maximae fenorum ordinum vel vltra remigum fuerunt, ut ait Veget. sed de ordinario nauium modo loquitur. nam ab ea, qui vno remigum ordine

Clasiū summum

Clasiū Romanorum.

Cura nauium faciendarum magna est habenda.

Nauium magnitudo.

ordine trahitur, vsq; ad quindecim & sedecim remigum ordines peruentum est, sed vsitate sunt biremes, triremes, quadriremes; quæ tot habet ordines remorum, remigum & sedilium in quolibet ordiné. Romani quidem cum primo rem maritimam attingerent, difficilem putarunt, quinqueremium ædificationem; At postea Antonius, Augustusque alia nauium propingnacula extruxerunt; Antonius vero etiam *deuigens* dicere, vt habet Dion. Alexander Magnus duodecim ordines habuit, vt auctor est Plinius. Ptolomæus Philadelphus duas naues habuit ordinum triginta, vnam viginti; quatuor, tredecim; duas, duodecim; quatuordecim, vndecim ordinum; triginta hepteres, Hexeres quinque, quinqueremes decem & septem. Magna fuit & oppidi instar nauis, Ptolomæi Philopatoris, quadraginta ordines habuit, longitudo eius ducentorum octoginta cubitorum, altitudo triginta octo, nauæ erant in ea quadringenti, remigum quater mille, milites pene ter mille, rostra septem, gubernacula quatuor. Quæ tamen omnia magis ad ostentationem quam ad vsum fuere. Tanta enim multitudo nec viuere commode, nec administrare officia potuit.

Monstrofa
nauis.

Magnarum
nauium vsus.

§. 3. Pleriq; naues minores agilesq; magis probat, quia & minores vento agitur, & tam facile in Syrtis non impingunt. Turcicæ naues in conflictu contra Austriacum innoxia telamiserunt, q; prore earum multo altiores essent; Sed tamen si verum fateri volumus, Augustus contra Sextum Pompeium, & Antonius alitis nauium vsus est propugnaculis. Et victoriam Christianis contra Turcas sex magnæ Christianorum naues, quæ ante Semilunâ nostræ classis hostilem classem lacerarunt, magna ex parte reportarunt. Prælagia tempestatum obseruare, & obsequi illis omnino necessarium, plures enim classes tempestate, quam prælio perierunt: Cum omnia prouideris in media aqua sui pereundum est. Itaque & de aqua prospiciendū est. In mari pugnaturus prim^o in aciem progredi poteris; nam etiam parati milites quiescere cibumq; sumere poterunt. Nec fatigantur vt in terrestri prælio, non tamen pugnare nisi hostis accedat. Timotheus dux Athenienium in hostem velocissimas viginti naues eos ludificatum misit, quæ hostes lassarunt, lassatos deinde ipse cecidit.

§. 4. Nautici exercitus ingenti cura exercendi sunt, vt remos ducere, clauū moderari, ancoras iacere, & reducere, fines collocare, vela pandere, contrahere, naues cōuertere, obliquare vela, malum cōscendere è carchesio speculati cōsuecant. Deniq; vt ad omnia pericula sint interriti: nam præter cōmunia belli mala, æquora ipsa & belluæ satis ad terrorem faciūt. Deinde ventorū pugna, breuia, Eurypi, vortices, æstus, finus, promontoria, scopuli, syrtis & quæ spectantib; maxime grata est, quies maris, seu ipsa malacia. Noctu facilius sibi omnia ignibus significant. Ignē semper præfert prætoriam & vice prætoriam, sed cum hæc ad est, binos exhibet prætoriam, hoc omnes imitantur, ne vicinitate impingat. Cum turbo exoritur, bis magno tormento signum datur, opes non esse, vt sequantur naues prætoriam. Scipro autem consignata habent mandata, quo in loco, si dispersi sint, conuenire oporteat. Si hostes noctu appareant, nauis quæ eos animaduertit, signum dat. Nauium etiam tellera magna eura datur. Ad occasum Solis simulq; ortum naues omnes veniunt salutatum ducent in prætoriam; accipiunt autem vesperi telleram, q; si tempestate impediuntur, habet quisque nauarchus scriptas totius hebdomadæ telleras, quas distribuunt. Nihil periculosius est pugna maritima, nam ipsum mare inimicum est, naues facile perforantur & incenduntur, in naues inimicas insiliendum est, ibique pugnandum. Naues ipsæ interdum inter se implicantur seque in-

pediunt, & victa victicem trahit. Ordo naualis pugnae fere est, vt prætoriam sit in medio, illique iungantur maiores naues, alas obtineant minores, quod ita intelligo, nisi hostis firmiores habeat in lateribus; id magnopere curandum, vt fortes sint illæ quæ primæ ventum excipiunt; nam fortissimæ possunt impressionem facere. Aequali ordine procedunt, quæ leuioribus sunt ita vela temperant, ne velocius terantur, quam grauioribus. Duobus modis maxime hostis læditur, tormentis & harpagonibus, quibus nauigia coniunguntur. Olim tormenta, quibus nauigia lacerarent, non habebant, concitatis rostris in latera impingebant, nunc alia ratio est, nam qui celerrime dexterrimeque naues hostiles fulminant, qui malum, antennas aut gubernaculum tangere possunt, fere victores euadunt. Olim igne pugnabant quam maxime, Cassius onerarias accensas in hostium classem immisit, & accendit. Cn. Scipio amphoras pice & tæda plenas in naues hostium iaculabatur. Hannibal viperas. Contra bombardas minores se mununt crassissimis asseribus, & interdum duplici funium sepiamento, quorum distantia vnius pedis est. Interim magnis incommodis conflictantur, siue dum iunctis & connexis nauibus depugnant, siue dum ignes aduersariorum nauis iniiciunt, simul enim & ipsi periclitantur, ne simul exurantur. Imbellis omnis turba ad reparandas naues & curandos vulneratos adhibetur. Periculum ex eo augetur, quod cum ad manus ventum, vna nauis vnam, aut vnam duæ aggrediuntur, simul itaque tot acies, quot naues.

Acies na-
ualis.

Periculosa
in mari pu-
gna.

§. 5. Classis lentius eodem vento, et cum eadem naues sunt, procedit, quam naues singulae seorsum. Itaque cum est proficiscendum, ad longius iter se præparabit Imperator, quam negotiator.

Classis len-
tior est, quā
singulares
naues.
Signa pu-
gna.

Cum maritimus cōflictus habendus est, vexillum è prætoriam proponitur: si aliunde nauis appareat, ea nauis quæ proxima est, vexillum suspendit, si duæ duo, monetque præfectum classis.

Nauis ex-
ploratoria.

Cum exploratoria naues indicat a se videri quippiam, si velit præfectus eas progredi, meliusque explorare, vexillum in prora suspendit; Et sane in mari multa per vexilla demonstrantur, quod longissime per æquor se visus protendat, qui in campis, dumeris, alijsque rebus impeditur.

Syrtis.

Cum allisit nauis, aut hæret in Syrtibus, ter tormentum explodit, & è carchesio quispiam vibrato vexillo auxilium postulat. Si hostilis nauis in classem speculandi gratia irreat, eiusque rei sit suspicio, certi aut varijs coloris vexillum, quale omnes naves habent è prætoriam extollitur, quod cum speculatoria nauis facere nequeat, mox deprehenditur; latere tamen possit, si ante de genere istorum vexillorum instructa fuisset.

§. 6. Classi multo plura defunt, quam exercitui terrestri; ita enim comparanda sunt classium arma, vt terra etiam dimicare, & obsidere vrbes possint. In classe Hispanica multa fuisse recenset Ranzouius. Hæc, inquit, classis c. 8. l. i. collecta fuit ex 130. nauibus, & pondera suæ (quod dicunt) lastas vexit 57868. Classiariorum milites 19295. Nautas ac Remiges 8052. Tormenta maiora 2441. Pilas sue glandes tormentarias 123090. Pulueris nitrati centenarios 5175. Plumbi centenarios 1238. Fomitum igniariorum centenarios 1151. Ingentem præterea copiam aqua dulcis, patinarum ilignearum, lucernarum, maiorum ac minorum lampadum, Clauorum item & cori bubuli lini stupæ, magnam vim, ad nauium hiscentium & perforatarū obstructionē & instauratiōē: nec non scuta, cerea cōplura, candelas sebaceas, saccos logiusculos. Insuper aderāt omnia ea, quæ ad tot mētā grandiora promouēda faciunt, vt 40. muli, vehicula humiliora, rotæ aliæque id genus: ac inter cetera, quæ sufficerent 20. currulibus illis maioribus tormentis, quos cartanæ appellant, in litus exponendis: quibus cum vehabantur

Multa ad
classem re-
quiruntur.

Yyy 4 adhuc

Noctu ignes
accendant.

Tellera du-
plex in clas-
se.

ad huc 21. alterius generis, quæ ab usu, quem potissimum in campo aperto præstant, dicuntur Campestres serpentina seu Colubrina, & quibus hæc onerentur 3500. globi. Iam vero quod ad arma minora attinet, iis abunde classis erat instructa. In promptu erat bombardæ manuariæ longiores 7000. furcata & ad capulum incurvata cum requisitis suis 1000. Hastilia oblonga 10000. Gesta ac bipennes 1000. Hasta breuiores 6000. aliæq. complura prout de comparata, quibus cum fides ferret, terrestri prælium aduersus hostem iniuri, oppidaque obsideri atque capi possent. Assuere simul 700. Cunicularii, apparatus suo, quo in cuniculis agenda præteritur, plus satis instructi.

Omnium autem personarum, quibus de comæatu prospexit, erant, cuius generis fuere stipendiarii milites audaculi, Sclopetarii, Medici, Chirurghi, Sacrificuli, Monachi, Nobiles, & Ministri ceteri summi Classis præfecti, Ludices, Nauta, Remiges, coqui & similes ad Classis apparatus necessarii fuerint numerus 30693. Ad horum sustentationem semestrem hic comæatus habebatur. Panis bis cocti Centenarii 11000. Vini amphora 21255. Carnis salis centenarii 6000. Cascorum centenarii 3433. Salsamentorum centenarii 8000. Oryza centenarii 3000 Fabarum ac Eruiorum centenarii 6320. Olei mensura, quas vocant Bath. 11398. Aceti eiusdem mensura 13687. Fistula aqua potabilis plena 11870. Illud quoque ab Hispaniis, quos Angeli ceperunt, cognitum est: singulis diebus classi alenda 12000. ducatos fuisse impensos & magnam præterea auri & argenti vim in belli subsidium per naues pratorias aduectam: in ipsam autem classem ab hostili Anglica decies milites tormenta fuisse exonerata. In classe Danica apparatus navis prætorie hunc tradit. Bombardarii (c. 8. l. 1.) periti tormentorum maiorum onerandorum & dispendiorum 100. Nauta 500. Milites Classarii 700. Integra & dimidiata cartæ 20. Serpentina seu Colubrina integra 14. Serpentina doctæ 14. Serpentina dimidiata 4. Falcones 15. Aenei pyroboli 2. Turrisfraga seu Phalarica muralis 8. Arietes pyrii 8. Harpagones siue hama 8. Machinas, quas vocant Wærstien. 68. Machina vincata 100. Pulueris nitrati pondera siue lastæ 10. Præter plumbum, globulos, Ellychnia, siue fomites igniarios, magno numero. Comæatus in eandem nauim prætoriam fuit destinatus ad semestrem victum: Succidia 7400. Frustra carniū bubularum 3143. Carnium ouillarū quarta 6248. Anseres fumo durati 6248. Butyri pondera siue lastæ 30. Halæcum conditarum lastæ 60. Asellorum minorum lastæ 60. Salparum siue Merlucarum vehicula 1480. Esocis saliti lastæ 4. Anguilla saliti lastæ 4. Albica Marina 4000. Pectines seu passeris marini soleficati 8000. Asellorum longorum fasses 8. Asellorum maiorum siue capitonum fasses 8. Avena humano cibo preparata lastæ 24. Eruiorum lastæ 24. Panis lastæ 402. Cereuisia lastæ 700. Salis Lunaburgensis lastæ 4. Salis grasi peregrini lastæ 10. Aceti lastæ 4.

Cum naues defunct, vñtatum est, negotiatorum nauigia detinere, soluto uestitionis precio. Quod Reges Hispaniarum Daniæque solent, qua in re ita agendum, vt iustitia in omnibus seruetur.

Comæatum tamen cura prima sit.

Ὁὐδὲ τοι εὐχρηστὲς αἱ γαστρίων ἡμεῶν ἀνάγκαι
ἐπὶ τοῖς, ἢ τ' ἐκείνων ἐπὶ τῶν ἡμεῶν ἀνάγκαι
καὶ μάλ' ἀπορροῦν, καὶ ἐπὶ τοῖς πένδοις ἐργασίαι.

Non est improbo ventre damnosius aliud, qui necessario sui memoriam exigit, etiam si quis tristis sit & luctum mente voluat.

In exercitu id grauius malum est, quia ille ad vitiosos cibos & obscenos impulsus, pestilentiam alioque morbos contrahit, & quia languet, spiritus deficiunt, timidusque efficitur.

Vt comæatus habeatur, commodum fuerit, non modo pecuniam imperare, quæ per manus Harpyiarum transiens accidit, sed frumentum, succidiam, caseos, butyrum, oleum, pisces, aliæque, libentius enim hæc inferunt subditi, & vilius seruantur.

Comæatus
classis
Hispanica.

Prætorie
Danica
classis.

Comæatus
his.

CAPVT LI.

Exploratoribus vtendum esse.

§.1. Hostium nosse consilia, sua celare summum ad victoriam momentum habet. Nec quicquam fere bello victus est, nisi qui propositum hostium ignorauit. Tomombeius fortissimum exercitum amisit, & regno exutus est, eam fere ob causam, quod omnia eius consilia proderentur.

Hostium consilia nouisse, est pene vicisse, Fuluius nobilior hostes intelligit extremum agmen carpturos, fortissimam legionem primo loco ire, impedimenta se qui iubet, hostes inuitati occasione sarcinas diripiunt. At Fuluius legionis quinque cohortes ad dextram, quinque ad sinistram viæ direxit, quæ hostem occupatum conciderunt. Idem non dissimili modo Iphicrates fecit. Epaminondas nihil magis in Duce laudabile esse, quam nosse hostium consilia.

§.2. Germanicus etiam in tumultu & cæde militari, apud Germanos exploratores habuit. Tac. l. 1. ann. Dilecta longiore via, cetera adcelerantur, etenim attulerant exploratores systam eam Germani noctem, ac sollennibus epulis ludicram.

§.3. Magni interdum Reges suo periculo varia loca adeunt, vt hostium apparatus cognoscant. Salladinus Christianorum apparatus audiens; Germaniam, Gallias & Hispaniam peragravit. Egnat. lib. 9. cap. 8. Prudentior hoc in genere Mennon, qui cum legato alium misit, nempe citharædum nobilem, ad quem multitudo confluebat. Polyæn. lib. 5.

§.4. Multo minus proprii exercitus fatum est ignorandum, quod quandoque exitio fuit. Interdum sane ignorant in eodem exercitu partium fortunam Brutus victor erat, in suo cornu victus Cassius, qui cum Brutum quoque victum putaret, mortem sibi conscivit. Rex Galliarum Heluetios in Insurbia uicisset, integri quidam Heluetiorum ordines suos victores putauerunt, & prope ob eum errorem totus exercitus interierat.

§.5. Exploratores semper, sed caute mittendi, ne intercepti, & torti consilia tua indicent. Heraclides specie transfugæ naualia Rhodiorum incendit.

§.6. Omni modo & nouis interdum stratagematis vtendum, vt exploratores noscantur. Cum in exercitu Charetis exploratores essent, iussit vnum quemque proximum apprehendere, & interrogare ordinem, vexillum, manipulum, contubernium, ad quæ cum respondere non possent, deprehensi sunt. Theognis cum iuberet omnes suis armis indui, exploratores deprehendit, sed cum inter lixas & negotiatores latent, illi quoque sunt examinandi, nam fere ab aliquo noscuntur.

§.7. Literarum occultæ notæ, siue in baiuli corpore, siue alio modo scribantur, iam fere deprehenduntur. Tutissimum est, antequam se iungantur de notis conuenire. Olim Carthagenensis in tabella, quæ cera obducta erat, secreta Romanorum perscribebat in Patriam, & Demaratus Græcus de expeditione Xerxis monuit: Cell. 17. c. 9. attolis nouacula capillis inscriptas vertici literas iisdem renatis testas ad amicos missas ait.

Scytala Laconica insigni artificio fit, vterque lignum eiusdem modi ac magnitudinis habet, charta oblonga instar lori circumligatur, deinde inscribitur, eam qui accipit suo ligno circumligat, & reddet eandem literarum coniunctionem, quæ in priore ligno erat, nec hostis explicari potest illud sensum, nisi magnitudinem lignorum cognouerit.

Callidissimus Regum Philippus literas Antipatro

Nota sunt
hostium
consilia.
Omnis ars
duci, si
at hostis,
noxia est.

Fortunam
propriæ
exercitus
nosce
seopus est.

Exploratores
explo-
randi.

Litteræ
explorato-
ribus.

Scytala.

tro scripsit, Thracias rebellasse, veniret omnis omnibus, quas cum Athenienses interceptissent, arcana Macedonia accepisse rati & securitatem abducunt. Philippi duces transeunt, nullo obstante. Magna sane occasio hostis eludendi, si ficta imperia ad duces mittantur, quæ tamen cognoscere, & distinguere vera à fictis non erit difficile, adiecto aliquo signo inter eos solos noto. Refert Mendoza in obsidione duobus datam chartam plumbo inclusam, quod deglutierunt, chartam autem ita scriptam, ut ipsi ignorarent, nec tormentis affecti dicere possent, specie autem transfugarum ad hostem venerunt. Nec modo literas interceptiunt, ad socios mittunt, sed hostium quoque ad hostes dirigunt, effingendo sigillum & characteras, ut aliquo errore eos afficiant. Transfugis puniendis solent literas scribere, quæ interceptiantur, ut fidem abrogent apud hostes, & ut exploratores videantur. Conon relictus à locis transfugas misit, qui indicaret eos fugere, illi cum insidiantes præstent redierunt.

§. 8. Ad explorationem, omnis nunciorum literarumque ratio pertinet. Nunciorum emittendum & reddendum literarum varios modos excogitavit necessitas. Pontius Cominus per Tarpeiam rupem se demisit, & transnato Tyberi Veios peruenit, deinde incolumis capitolio se reddidit. Campanorum miles baltheo inclusam epistolam ad Pænos attulit. Et vaginarum interiori parti includunt. Cleonymus nullis per sagittas literis captiuisque persuadet, se ad liberandam Rempublicam Troezeniorum venire, eaque ratione dissidentibus superuenit.

Cæsaris nuncius literas in castra iaculatus est, sed timendum ne non aduertatur, itaque melius per subornatos mittuntur, per eos, qui fecum stramen, poma, similiæque castris inferunt. Perignotos & viles facile deferuntur literæ. Ericus Sueciæ Rex Angliæ reginam literis baculo inclusis ambijt, sed eas interceptit Dani præfectus. Harpagus lepori inferuit.

§. 9. Explorandi insignem rationem Scipio secutus est, nam cum Lælio ad Syphacem legato servorum loco lectissimos tribunos & centuriones misit, qui equum dimissum consecrati per castra, omnia munimenta viderunt, & Scipioni facilem victoriam pepererunt. Carthaginienses Hamilcarem ad Alexandrum exilis specie ire iusserunt, & eius ad se consiliari referre. Id quoque cum Romanis factum. Caro ex hostibus unum exceptum tortumque interrogavit de hostium consiliis; quod anceps est, cum pauci illa cognoscere soleant.

Verum hac in re summa opus est sagacitate, summaque prudentia, Paulus Æmylius cum magnam avium multitudinem simul à Sybea euolare vidisset, esse ibi insidias Hetruscorum non vane arbitratus est. Quo etiam signo Tyamenus Horestis filius iugum ab hostibus infestum esse cognovit. Mihi omnium expeditissime Carthaginienses ex longinquo significasse videntur; Nam signum dare poterant, ut quid deesset, Carthagine videretur. Duas clepsydras æquali magnitudine fecerant, circulos etiam æqualiter constituerant, illis vero inscripserant varia, quibus egeret aliquando poterant, verbi gratia, Machinis, auto, frumento, equite, pedite. Quod si igitur earum rerum aliquas peterent, cum ad circulum cui res illa inscripta erat, aqua descenderet, ignem excitabant, quo viso, inspectaque sua clepsydra subsidium mittebatur Carthagine. Hac in re duo diligenter observanda erant, primo ut clepsydram vertendarum diligens ratio haberetur, Alterum, ut ignis certo modo locoque fieret, ne si in vic-

no fortuitum aut hostile incendium esset, subsidia peti senatus putaret.

Cum per columbas literæ mittuntur, cavendum, ne in hostem incidat, quod Sultano contigit, Prolo-maidem obsidentibus Christianis. Cum ignibus signum datur, contrarij ignes excitandi sunt, ut dubitent hostes, quorum illi sint. Ita Platæenses, cum à Lacedæmoniis obsiderentur fecerunt. Mutandis signis maxime hostis fallitur. Arabes cum fumo interdum, noctu ignes adesse hostes significarent, id continuos dies fecerunt, sed cum hostis adesset, consulto signa omiserunt, quod illis signum erat, hostes latere se arbitrati omnia securius egerunt.

CAPVT LII.

Proditores quomodo tolerandi.

§. 1. Proditionem plerique amant, proditores oderunt.

Proditores eos appello, qui patriam, principem, exercitum, secreta, aliave hosti clam tradunt, aut in eorum perniciem, quibus fidelitatem debent, consilia cum hostibus communicant. Itaque qui portas aperiunt, qui aliquid hosti opportunum efficiunt, hoc nomine vocantur. Qui vero ab hoste veniunt, sese clam insinuant, & fraude utuntur, proditores non sunt. Imo in bello iusto stratagema est non proditio. Tales sunt qui rusticano habitu alijsque rebus occulte hostium loca subeunt, exploratores potius, quam proditores.

§. 2. Proditione simulata crebro utuntur, ut in exitum pertrahant eos, quos sollicitare norunt militum animos, itaque nec proditoribus quidem facile creditur. Alcibiades vsus perfuga Syracusanis persuasit, ut vrbe exirent, quam mox ipse cepit. Catana habebat exercitum, asseuerat perfuga Catanaenses velle Græcos opprimere, & posse, si à Syracusanis subsidia habeant, illi uniuersis viribus Catanam eunt, Syracusas indefensas capit Alcibiades.

Nimium creduli Romani, qui cum ad Pisonem in turri obsessum liberandum irent, audita ex perfuga fama, quam callide Mago sparserat, Pisonem captum terribi abscesserunt.

Guido Forciulij obsessus effecit, ut ciues nonnulli simulata proditione hostium quosdam inducerent, in urbem ipse alia porta egressus, eos qui foris erant imparatos cecidit, deinde rediens eos qui per urbem palabundi intenti prædis erant occidit aut cepit.

§. 3. Fredericus Aragoniæ Rex, cum nesciret, quo loco Robertus Neapolitanus Sicilia inuasurus esset, ciuibz quibusdam Drepanitanis imperauit, ut illi persuaderent, Drepanum obsideret, in quod forte ipse præsidium imposuit, & totam æstatem ibi hærere cœgit, atque etiam aduentante hyeme pacem facere.

Mentor Hermij victi sigillo literas mittens ciuitates multas occupauit. Fredericus comes ferrati Varrucalensi præfecto literas Sigismundi manum imitatus misit; quæsiuitque an præsidio egeret, quo annuente, suum misit.

§. 4. Variâ ratione curandum est, ut fides transfugis abrogetur; nam & transfugia inhiat, & hostis tua consilia ignorabit, & proditores puniet. Hannibal fidem transfugis detraxit: cum enim sciret in castris exploratores esse Romanorum, suos milites, qui transfugerant ad Romanos publice negauit transfugas vocandos, qui solertissimi milites hostium

Proditor est
amicus est.

In insidiis
deducere.

hostium consilia excipere ut su o iussu. Creditum est Hannibali, & veritatis ueritate pro exploratoribus habiti abscessis manibus remissum sunt. Nec modo hoste, sed proprium etiam militem celare & decipere boni Imperatoris est. M. Licinius Cassius querenti, quo tempore esset castra moturus, respondit: Veretis ne tubam non exaudias? Pari consilio Furius in locum iniquum coniectus spem vultu simulat, & agmen circumduxit, insciosque periculo exemit. Cl. Nero nix audax & tum quoque anticeps facinus, qui Hannibalem tam diu celauit, donec Asdrubalem occidisset. Mithridates Pompeium praeter eius castra vadens latuit. Hamilcar cum Siciliam peteret, tabellas dedit, non legendas nisi a praetoria aberrarent.

Proditor tantum occultandis consiliis faceret.

Proditor utendum.

§. 5. Interim proditoribus quoque uti ad celanda Consilia, atque in suum usum conuertere induitij est ducis. Ventidius, inquit Frontinus libr. 1. c. 1. Parthico bello aduersus Pacorum Regem, non ignarus Pharnenum quandam natione Cyrestem, ex his, qui socii videbantur, omnia quae apud ipsos agebantur, nunciare Parthi; perfidiam Barbari ad utilitates suas conuertit. Nam quae maxime fieri cupiebant, ea vereri se ne acciderent: quae timebat, ea, ut euenirent optare se simulabat. Solicitus itaque ne Parthi ante transirent Euphratem, quam sibi superuenirent legiones, quas in Capadocia trans Taurum habebat studiose cum proditore egit, ut solenni perfidia Parthi suaderet, per Zeugma traicerent exercitum, quae & breuissimum iter est, & omisso alueo Euphrates decurrit. Namque si illac uenirent, assue-rabat se opportunitate collum vsurum ad eludendos sagittarios. Omnia autem vereri, si patientes campos processissent. Inducti hac affirmatione Barbari inferiore itinere per circuitum adduxerunt exercitum: dumque suscitatos ripas, & ob hoc operosiores pontes iungunt, instrumenta quoque moluntur, quadraginta amplius dies impenderunt: quo spacio Ventidius ad contrahendas est vsus copias: eisque eriduo antequam Parthi adueniret receptis, acie commissa, vicit Parthos, & interfecit.

Nunquam deest illa occasio, maxime cum inter vicinos bella sunt, itaque aliud atque aliud instituire, ut hostes fallat, debet imperator, nec dubium, quin relaturi sint, qui praemium ex diuerso petunt. Prudens etiam T. Didij factum, is paucitati suorum diffidens, cum in aduentum earum legionum, quas expectabat, traheret bellum, & occurrere eis hostem reperisset, concinne aduocata aptari iussit milites ad pugnam, ac de industria negligenter custodiendi captiuos: ex quibus pauci, qui profugere, nuntiauerunt suis pugnam imminere. At illi suspitione praeterea deducere vires, omiserunt occurrere eis, quibus insidiabantur: legiones tutissime, nullo excipiente ad Didium peruenierunt. Front. libr. 1. cap. 8.

CAPVT LIII.

Stipendia moderata & certa constituenda.

Sine stipendio militum. §. 1. Romani trecentos prope annos stipendium militi suo non dederunt, diuites enim in praelio mittebant, qui suo sumptu militiam tolerabant. Nec mirum ita fuisse, nam Reges eorum cum domi essent, varijs operibus eos mancipiorum instar attrituere, ut in cloacis, vijs, muris, fanis extruendis, adeo ut multi sponte mortem obirent. Optabile erat tam misere viuentibus bello oppetere, & pulchram per vulnera mortem adipisci.

Iustus Lipsius libr. 5. de militia Romana, aliquid tributum militi etiam ante arbitrat. Probat ex Dionysio. 5. & Liuius 1. 9. Sed publicum id fuisse putat in bellis sumptus. Addo interdum pro praemio militum haec exigere, vel in necessitate a ciuibz conferri solere.

§. 2. Pestea cum nimium grauis esset militia, si de

suo quisque militaret, bello Veienti stipendia constituta sunt, quae *ἐξουσία* vocantur, quod pro obsequio emendo darentur. Polybius stipendium pedites duos obolos accipiunt singulis diebus, duces ordinum duplum, equites drachmam. Ex calculo Iusti Lipsij erant in mensem deni denarii, hoc est, Philippaeus. Paruum nunc stipendium, eo tempore magnum, & quia nonum, etiam valde gratum in vulgus, ideo etiam diu mansit. Quod si rerum vilitatem spectemus, precium illud haud exiguum fuisse inueniemus.

§. 3. Tale fere stipendium apud Graecos erat. Lacedaemonij Daricum militi, duplum centurioni, quaduplum ductori *εξαπλῶς* promittunt. Xenoph. 1. 7. *ἐναβάρων*. Athenienses in diem soluebant, drachma, quod largius erat, nam Daricus est viginti drachmarum.

§. 4. Omnino agendum, ut quemadmodum olim frumentum, ita nunc panis detur. Olim sane probrosum erat frumentum vendere, panem emere, At nunc cum nec frumentum detur, nec panis, pecunia facile absumitur, tum ad rapinas vertuntur.

Militi Romano dabatur modij quaterni in mensem, seruiorum hoc demensum erat, qui tamen aliquando & quinq; modios acceperunt. Senec. Ep. 71. Equitibus triplum dabatur, hoc est, duodecim modij, ut seruos duos alere possent. Equites sociorum modios octo, quia teruis paucioribus erant contenti, accipiebant.

§. 5. Interim aurea consuetudo fuit, ad signa pecuniam deponere, ne facile absumerent eas milites, atq; ut signa non facile desererent, de qua Veg. 1. 2. c. 20. Illud vero ab antiquis diuinitus institutum est, ut ex donatiuo quod milites consequuntur dimidia pars sequestraretur apud signa, & ibidem ipsis militibus seruaretur, ne per luxum aut inanum rerum comparationem a contubernaliibus possit absumi. Plerique enim homines, & praecipue pauperes tantum erogant quantum habere potuerint. Sepositio autem ista pecunia primum ipsis contubernaliibus docetur accommodari: (nam cum publica sustententur annona ex omnibus donatiuis augetur eorum pro medietate castrense peculium) Miles deinde qui sui sumptus apud signa depositos, de deferendo nihil cogitat, magis diligit signa: pro illis in acie fortius dimicat, more humani ingenii, ut pro illis habeat maximam curam, in quibus suam videt positam esse substantiam. Deniq; decem folles, hoc est, decem sacci, per cohortes singulas ponebantur, in quibus hac ratio condebatur. Addebatur etiam saccus vndecimus, in quem tota legio aliquam particulam conferebat, sepultura scilicet causa, ut si quis ex contubernaliibus defecisset, de illo vndecimo sacco ad sepulturam ipsius promeretur expensa. Hac ratio apud signiferos (ut nunc dicunt) in cophino seruabatur. Et ideo signiferi non solum fideles, sed etiam literati homines deligebantur, qui & seruare deposita, & scirent singulis reddere rationem. Ingens saepe ad signa pecunia. Suet. in Domit. Geminari legionum castra prohibuit, nec plus mille nummos a quoquam ad signa deponi, quod L. Antonius apud duarum legionum hiberna, res nouas moliens, fiduciam cepisse ex depositorum summa videretur.

§. 6. Praeter ista dabant legumina, pila, lentem, falem. Plutarchus in Crasso, mali ominis rem putat, initio cum necessaria emerentur, datam lentem & falem, quod ista funebria haberentur. Caro Imperatoris, inquit Synesius *τὸ δέσπον ἢ, πρὶς τοῦ ἐσθλὸν ἔπος, ἢ ἐπὶ τῷ ἐμψύχῳ ἅττα τὰ πρὶν κρεῖον εἶναι*. Cena erat & pilis pridianum pulmentum, & in ipsa frusta aliquot sanctae suillae carnis. Spartianus inter cibos castris recenset, Latidum, caseum, poscam.

Coctam carnem vendere Metellus vetuit, ipsi assabant aut elixabant. Hinc milium veru, & olla in suppellectile. Panem milites ipsi coquebant, inuili labore, cum facile a pistoiibus coquantur pro ingenti multitudine.

Prima stipendia obsonia.

Daricus Graecorum stipendium.

Cibus dandus non tantum pecunia.

Demensum militum.

Pecunia ad signa deponenda.

Potentia committenda.

Legumina data.

Pecunia stipendia.

§. 7.

Sociorum
stipendia.

§. 7. Hinc ita dabantur, ut tamen de stipendio aliquid detraheretur, certum scilicet pretium, sociis vero donabantur, credo eos minus stipendium à suis viribus accepisse.

§. 8. Actuarij eum militibus pacificebantur, pecuniam annonamque mutuum dabant pro singulis solidis semissem accipere poterant, nec quicquam amplius, in omne tempus dilata solutionis. I. quicunque e de apochis publicis. I. iubemus c. de erogatione.

Frustrari
stipendia
militum
varia arte
sunt.

§. 9. Magnae seditiones ob stipendia non soluta in exercitibus frequenter exorta sunt. Multa etiam inuenta ad pacandum militem. Interdum arte mala vsi sunt. Iphicrates cum ob stipendia miles concione peteret, peritos linguae Persicae, & eo habitu subornauit, qui dicerent, aduenire stipendia, se praemissos, sic intermissa concio est. Demetrius cum stipendio careret, duplicem numerum militum conscripsit, ut hostis citius victos stipendia soluere coegeret. Antigonus victor, cum ante cuique Gallo se autem esse daturum promississet, illique pro pueris & mulieribus etiam flagitare, quod dictum esset; Vnicuique Gallo; minarenturque obidibus mortem; Antigonus daturum dixit, iussitque venire qui acciperent, at illos detinuit, donec obides redderentur. Polyæn. l. 4.

§. 10. Optimum cum fides est Reip. integra ex parabili materia, in necessitate nummos cadere. Perdicca stannum numum cudit, & pro eo suae regionis frumenta dedit. Veneti ad Tyrum pecunia scortea vii sunt, publicam fide postea praestante fenatu. Cum externus miles est, & fides principis sublecta, illa ratio magis exasperat quam pacat exercitum.

CAPVT LIV.

*Commeatus & stipendiorum ratio.*Commeatus
ante o-
mnia com-
parandus.

§. 1. AD stipendia seu obsonia pertinet commeatus militaris, si ultra enim omnia sunt, si miles eluitur. Verum quia hic opus est immenso sumptu & cura, ut detur tempori, & ne corrumpatur commeatus, separatim ea de re dicere malui.

§. 2. Monarchae alicuius potentia ex commeatu multitudine & facilitate aestimanda est. Arte bellica Turca pollet, atque haec fere obseruat. Primo ut semper copias paratas habeat. 2. Ut praeuertat hostem. 3. Ut foedera cum hostium vicinis feriat. 4. Ut sensim regionem occupet. 5. Vtiles expeditiones capiat. 6. Quod maxime obstat regnantibus, ut fidem non feruet. Ea enim causa quos oblidet ad extrema sese defendunt. Qui de eius potentia scribitur, vires eius supra modum attollunt. Ad bellicos apparatus quod attinet, aiunt, habet sane ingentes ac pene incredibiles. Tormenta habet innumera. Et tota Hungaria quinque millia abduxit; quingenta de Cypro; EGuletio non multo pauciora. Tam immani magnitudine apud Turcas sunt machinae, ut strepitu non solum tantum muros demoliantur. Cum Rege Hispaniarum nunquam totis viribus contasse constat, quauis vires ex praelio metiri non oporteat. Ego vero hanc potentiam quadruplo maiorem fore affirmo, si commeatum, hoc est, agriculturam rationem ducat, nunc enim saepe destituitur, cum tamen ex sola Aegypto possit ducenta vel trecenta militum millia alere. Sed noluit Deus tam saeuum Tyrannum omnibus rebus pollentem esse. Tam saeuam beluam pabulum minuit.

Potentia in
commeatu.

§. 3. Hoc igitur agendum, ut militum mendicitas prohibeatur, cibum habeant, ceteraque quibus humana natura doleat negatis. Sed paruo contenta sint castra. Persae pane & aqua & interdum nauturcio victricabant, nunc mendici cum pennam Galero affixerunt, insolentissime delicias quarunt. Auidius Calfius Imperator Laridum & Buccellatum tantum feri-

re permisit. Volcatius in Auidio. Scipio, ut Appianus ait, frumentationes magna industria faciebat, locum circumdabat, quem demessurus erat, ipse cum delectis turmis circum equitabat, qua ratione insidiatores Afros eludit. Annonam interdum à militibus Tribuni accipiebant, quod Theodos. vetuit. I. septem. c. de erogatione annonae militaris. Alexander capitali supplicio Tribunos affecit, qui id facerent, qui per stellaturas aliquid abstulissent. Iustiniani quoque; lex est l. secunda §. pro limitaneis c. de officio Praep. africar.

Messum
ibant legio-
nes.

§. 4. Hostem fame vincere optimum Caesar iudicauit. Corbulo dolabrâ; Quod n. sudore effici potest, ad hoc sanguine non est opus. Caesar diligentissime semper egit, ut inopia hoste ad pugnam coegeret. Marius semper sibi prospexit, ne inopia commeatus ad pugnam inuitus cogi posset.

§. 5. Huc etiam refertur cura chirurgorum & vulneratorum, ut quam plurimi sint in castris, ut ægri foueantur. Cura sanitatis magna habenda, quod arte habitares facillime pestem vulgunt, itaque aer, aqua, terra, frigora, calores, vestes, exercitia omnia eo referenda, ut miles sanus vegetusque persistat.

Sanitas con-
seruanda.

§. 6. Belli sumptus si quis considerare velit, quamuis indies augeantur, ex Catalogo Ranzouiano paradigma capere poterit. l. i. c. 7. Duci vnius legionis ad sui sustentationem singulis mensibus dati 400 flor. Pro comitatu ac ministris eiusdem, qui sunt: Satellitum octo pratorianorum, Equitatus totidem Equitum, Curru vnicuique, tympanista, Tubicen, Concionator, Scriba, interpres, Eques emissarius, praenuntius & c. dati 200 flor. Pratori militari 40 flor. Praefectorum capitalium 40 flor. Praefecto vigili 40 flor. Designatori diuersorum 40 flor. Scribae legionario 40 flor. Administratori iudicii 32 flor. Scribae iudiciali 32 flor. Decem ductoribus ordinum 120 flor. Calorum & luxuriam praefecto 8 flor. Carceris praefecto 12 flor. Sex licitoribus 48 flor. Carnifici 16 flor. Summa 1068 flor. Haec summa data fuit singulis mensibus Duci ac ministris vnius legionis, quae constituit per integrum annum 12816 flor. Pecunia cursoria siue conducticia loco in singulas cohortes accipere capitanei 500 flor. in singulos milites 1 flor. 10. Batziones. Quod ad militum stipendia attinet, idem Imperator (quod & in Romani Imperii decretis, de contributionibus vniuersalibus faciendum, obseruatur), in singulos menses constituit pediti 4 flor. Equiti vero 12. floren. Prærogatiue autem siue extraordinaria stipendia ac honoraria potius in singulos menses ducibus ac praefectis singularum cohortum Equitum, quas vulgo vexilla vocant, constituta sunt: Ductori Equitum 200 flor. Magistro equitum 100 flor. Legato 32 flor. Signifero 50 flor. Summa 382 flor. Porro duodenis equitibus assignatur veredus & quadriga: ex quibus illi simplex soluitur stipendium, huic duplex. Hinc igitur instituta supputatione colligere aliquo modo possumus, quantam summa pecunia ad mensuram aut ad annua stipendia, magni aut parui exercitus requiratur. Nam ponamus exempli loco, Regem quandam decreuisse bellum, ad quod gerendum conscribere velit exercitum. 46200. virorum, inter quos sint 6000. Equites, 40200. pedites: quantum fere exercitum Rex vnus contra alterum verisimiliter educit. Iam consulat cum suis de sumptibus mensuris, atque annuis, quos stipendia tot militum assument. Itaque ex modo positus numerationem huiusmodi instituet.

Sumptus
ingentes.

Pro peditatu 40200. virorum.

Numerus peditum constituit 134. cohortes. Cohors autem vna habet vulgato more 300. milites, inter quos plerumque sunt 96. dupliciarii, nimirum 82. hastati, qui loricati longis hastilibus vtuntur, & 10. Scloperarii ante signani, quos voco eos, qui bombardas grandiores, & horridioris soni furculis impositas disflodant. Quibus dupliciariis (quod & nomen inuit) bina stipendia competunt. Igitur ad adendam vnâ cohortem, praeter capitanei ac ceterorum praefectorum stipendia, singulis requiruntur mensibus 1584. flor. totius anni spatio 19008. flor. Hinc ad 134. cohortes pro mensuris stipendiis numerantur 212256 flor. pro annuis 2547072 flor.

Nunc sti-
pendia au-
ta sunt, ita
multo ma-
iores sum-
ptus.

Pro

Perca sunt
castra.

Pro equitatu.

Equites 6000. cohortes siue vexilla constituunt 20. Singulas cohortes complent 300. Equites. Hinc ita ratiocinabimur: Quoniam vni equiti soluuntur in singulos menses 12. floreni, ideo cohors vna requirit in mensem vnum 3600. flor. in integrum annum 43200. flor. Vniuersus vero equitatus, qui ex 20. constat cohortibus, sibi ad singulos menses vendicat 864000. flor. Ad annum integrum 1036800. flor. Tanta igitur pecunia ad gregarios Equites non considerati ducibus, Chiliarchis, Magistris, Centurionibus, Decurionibus, Mensoribus, Annone Curatoribus, aliisque minorum bellicorum administris, est conquirenda. Quod si iam inuestigare libeat, quanta vis argenti ad totum exercitum requiratur collectis stipendiis Equitatus ac peditatus, modo quodam rudi delineatione positis, efficiuntur pro mense vno 1076256. flor. pro anno in regno 12915072. flor. Porro pro ducibus primariis, & reliquis horum administris, in hunc fere modum stipendiorum calculus procedet. Peditatus 40200. efficit 8. legiones (singulis 5000. assignando) quarum qualibet peculiare suum caput siue ducem, ac ceteros superiores praefectos habet, ad quas, ut ex superioribus patet, mensuris sumptus sunt colligendi 1068. flor. annui 12816. flor. Pro singulis vero singularum cohortium magistratibus, si computetur mensurorum stipendiorum loco 100. floreni: efficietur sumptus, qui ad Duces ac Praefectos inferiores totius peditatus pertinet, mensuris quidem 13400. flor. annuis vero 160800. floreni. His si addantur primariorum ducum ac praefectorum aliorum legionariorum, quae modo posita sunt stipendia: exit summa quae ad superiores pariter ac inferiores peditum Magistratus requiritur, mense vno 14468. flor. Anno integro 173616. flor. Nec minori forte sumptu duces ac praefecti Equitatus seu 20. Cohortium Equestrium alii possunt. Itaque duplicata hac summa dabit stipendia omnium eorum, qui cum Imperio sunt in exercitu 46200. hominum (ipso tamen belli summo Imperatori non assumpto) vno mense 28395. flor. anno integro 347232. floreni.

Huius denique, si adiecta fuerit prior summa, quae stipendia militum, peditum simul ac equitum continet: emerget qualitercunque summa summarum, siue aggregatum totius pecuniae, quae alendo exercitui 46200. virorum est assignanda: in singulos quidem menses 11051912. flor. In annum vertente 13262304. floreni. Huius tamen non includuntur sumptus tormentorum, vehiculorum, quibus pontes nauales, Scale, arietes, aliaque, ad expeditionem & urbium expugnationem necessaria promouentur: neque equorum hac trahentium, pulueris nutriti, pilarum bombardarum, explorationum: quarum summa a perituri rei bellicae non minor aestimatur, quam ea quae ad totum exercitum alendum pertinent. Sin tamen in arctum quam maxime contrahantur rationes, tertiam illius, quam dixi, summam partem superabunt.

TABULAE STIPENDIORUM DECRETORUM exercitui contra Turcam conscribendo.

Anno 1594 Nunc subiiciemus illas tabulas, quae anno proxime elapso, cum de bello Turcico communis inter ordines Imperii in conuentu Ratisbonensi, institueretur deliberatio, fuerunt compositae. Primo propositum est, Turcis opponendum esse exercitum 60000. virorum, Germanorum & Ungarorum, inter quos sint equites Germani vulgares 12000. Equites bombardis longioribus instructi, quos vocant Archibustos 5000. Ungarici equites 12000. Germanorum peditum sex legiones, quae singula harum 4000. militibus, seu 10. signis assignatis faciunt pedite, 24000. Satellites denique, Ungarici 7000. Iam pro stipendiis huius exercitus, & magistratum illius, huiusmodi institutus est calculus. Primum ad mille equites Germanos vulgares (connumerata pecunia quae in Ducem, Magistrum Equitum, Praefectum impedimentorum & decurionum sustentationem, audioramenta item & viaticum siue argentum, quo milites primum conducuntur, est expendenda) decreti sunt in mensurum tempus 17000. flor. Ita 12000. equites singulis mensibus sibi vendicant 204000. flor. Anno vertente 2448000. flor. Porro 100. Equites bombardis oblongum armati necessario requirunt

1400. flor. mensuros, quia ratione 5000. huiusmodi equitum assignandi sunt 70000. flor. mensuris 840000. flor. annui. Terio quoniam Ungarici equitibus quinque floreni singulis mensibus sunt numerandi: Ideo mille equitibus, inclusis simul Chiliarcha demenso, & tribunicum ac satellitum stipendiis duplicatis 6100. flor. mensuris sunt ascribendi. Hinc in 12000. Equites huius generis numerandi 73200. flor. mensuris, 878400. flor. annui. Quarto si legionibus singulis vna cum ducum demensis assignentur in singulos menses 30000. flor. sex illae legiones poscent 180000. flor. mensuros: 2160000. flor. annuos. Denique, Ungarici satellitis mensurum stipendium sunt bini thaleri. Hinc consummato peculiariter calculo, si connumerentur ducum demensa, Decurionum item Signiferorum & Tympanistarum stipendia duplicata, in copias 7000. satellitum deputandi fuerint 20620. flor. mensuris 247200. flor. annui. Iam vero sumptus vniuersi, qui in totum exercitum, quibus illis militum generibus distinctum, sunt erogandi, in vnum aggregatum colligantur, proueniet summa in singulos menses 547820. flor. in annum vertentem 6573840. flor. Praeter has impensas summo belli Imperatori, eius legato, Tribuno, ac ceteris summorum Magistratum administris & praefectis atque speculatoribus: praetera machinis aeneis, & ad harum curam destinatis, aliisque rebus compluribus ad bellum necessariis, suis quoque ascribendis sunt sumptus: qui si quam parcissime computentur, singulis mensibus 10000. flor. anno integro 1200000. aquabunt. Neque tamen omnia quae ad bellicorum tormentorum vsum pertinent, praecedenti calculo comprehenduntur. Sed praefecti solummodo ac curatores istorum, & iumenta trahendistis istis destinata. Sin omnia sumptibus suis vere definiantur, ceteras belli expensas tertia parte assequentur.

§. 7. Commeatum hoc modo describit. In singulos equos dantur pabulo nocturno sex librae feni: & nouenis Equis tantum auena, quantum vulgare illud vas, tonnam vocant, in quo haleces conduntur, capit. In singulos homines quotidie distribuntur. Panis libra 2. Carnis libra 1½. Haleces vnum. Cereuisiae mensura 3. Per integram septimanam lardi libra 2. Casei totidem. Butyri totidem. Per totum mensem salis cyathus vnus. Hinc pro numero hominum instituenda foret annonae supputatio, nam ut, quod diximus, exemplo clarum fiat: proposita sit questio, quantum alimenti mensuris requiratur in vnam militum cohortem, quae vulgato more continet 300. capita. Haec questio per regulam proportionum soluta, commeatus calculum huiusmodi producit.

Trecentis militibus pro victu mensuris competunt Panis libra 18000. id est, 180. cotenarii. Carnis libra 13500. id est, 135. cent. Lardi libra 2400. id est, 24. cent. Casei libra totidem. Butyri totidem. Haleces 9000. Cereuisiae mensura 27000. id est, 306. amphora cum 72. mensuris. Salis Cyathi 300.

§. 8. Commeatus in classem ex eodem supra c. de belli navalis ratione recensui. Tabulae Classis Danicae 1567. fuerunt Succidia 20854. Carnium bubularum fumo duratarum frusta 6040. Carnium ouillarum infumatarum quarta 11560. Anseres fumo durati 29000. Butyri lassa 104 cum 4½. tonnis. Halecium lassa 206½. Asellorum minorum lassa 206½. Salparum siue merlucarum vehicula 5104. Esocis salin lassa 16. Anguillarum salutarum lassa 16. Albica marinae 16000. Pectines seu passeris marini siccati 32000. Asellorum longorum fascies 32. Asellorum maiorum siue Capitonum fascies 32. Avena humano cibo preparata lassa 87. Ernilorum lassa 81½. Panum, cum bis coctis, lassa 1366. Cereuisiae lassa 4741½. Aceri lassa 10. Salis Lunenburgensis lassa 24. Salis grossi peregrini lassa 31.

§. 9. Ut de vna naui, quo opus sit, intelligatur, legatur caput citatur de apparatu praetoriae Danicae.

§. 10. Hoc merito quaeritur, an agendum regibus sit, ut sumptus belli minuantur, an vero augeantur. Ego quidem augeri malim; ne si paruo sumptu gerantur, facilius ac promptius indicantur. Consultum est humane naturae, ut sine magno sumptu occidi homo non possit, ut si non parcat humanitas homini, retrahat saltem auaritia.

CAPVT

CAPVT LV.

Missiones militum Romanorum non probanda principi.

Tempus stipendiorum.

Odiosa militaria Romana.

Multi Romanis imbelli.

Seditiones ex diuturna militia.

Sumptus in commoda militum.

Missionum auaritia.

§.1. **L**egitima stipendia erant peditibus anni viginti, equitibus decem, intra illud tempus si quis militia se subduceret, aut mortis reus erat, aut cælus vanibat: Ita Marienus desertor exercitus virgis diu cælus festerio nummo vanijt. Prætorianorum stipendia reuocata sunt ad annum decimum sextum, nauticorum dilata in vigesimū quintum. Hæc temporis longitudo, quæ multis vitæ est stabilis militiam Romanam, magno detrimento fuit. Nam odiosam eam quam maxime efficiebat, multiq; viris fortibus, vt se ab ea redimerent, occasionem præbebat. Præterquam enim quod laboriosum erat & periculosum, viginti ipsos annos aut viginti quinque, varijs obijci hostibus; ne iustum quidem esse poterat tot centenis millibus domi in theatro sedentibus, aut in agris suis secure agentibus, paucos perpetua militia affligi. Loquor de eis, qui nō volones sed coacti & ex lege nomina sua dabant. Illa in æqualitas Reip. male constitutam exhibebat. Quid enim ipsos viginti annos ad Rhenum vel Istrum ciues relegati, à suis abesse, dum interim domi aluntur in ocio vrbani adolescentes? Verum neq; vile erat Reip. dum enim alij tanto tempore bellis detinentur, ceteros imbelles euadere necesse est. Viris itaq; fortibus Respubl. destituebatur. Imo cum multi vicenis aut tricenis prælijs interessent, ciuitates oppugnarent, velitationibus dimicarent, fame, peste, fugâ minuerentur, pauci omnino emeriti erant, quiq; ad vicena stipendia peruenirent. Multo minus ad vicena quina; cum in classe plures moriantur. Illi autem etsi domū redirent, laboribus fracti, aut mutili pauperesque, & rei domesticæ ignari, parum præstare Reip. poterant. Hinc ab illis seditiones non raro. Suet. c. 49. Quidquid autem vbiq; militum esset, ad certam stipendiorum præmiorumq; formulam astrinxit definita pro gradu cuiusque, & temporibus militia & commodis missionum: ne aut etate, aut inopia post missionem sollicitari ad res nouas possent. Vtq; perpetuo ac sine difficultate sumptus ad tuendos eos prosequendosque suppeteret, æriarium militare cum veltigalibus nouis constituit. Et quo celerius ac sub manu annuuntari cognoscique posset, quid in provincia quaq; gereretur, iuuenes primo modici interuallis per militares vias, de hinc vehicula disposuit Commodius id visum est, vt qui à loco eidem perferret litteras, interrogari quoq; si quid res exigerent, possent. Quis dubitet pessime consultum vrbis & regno, in quo illi, qui vicenos annos militiam grauissimam tolerarunt inopia periclitantur.

§.2. Hinc commoda inuenta, vt in colonias ducerentur, & agri darentur, & simul pecunia. Verum graue est quoq; Reip. milites quos viginti annos stipendio aluisset, missos ditare. Statuamus enim singulis annis 4000. Veteranorum mitti singulis dari quina iugera, instrumentum rusticum, seruulum, duplum in Centuriones, triplum in equites conficiuntur 25000. iugerum, quæ si multis annis donentur, necesse est intra breue tempus omne solum ad milites redire. Nec vlla Respubl. potest sine aliorum iniuria tantas largitiones facere. Hoc adeo experientia docuit, cum enim præmia illa repræsentare Respubl. non posset exauctorabantur, & sub vexillis tenebantur, omnium immunes præterquam pugna in hostem. Tiberius auarus imperator ratissimas fecit missiones, ex senio mortem, ex morte compedium expectans. Hinc iusta apud Tacitum querela: quod tricena aut quadragena stipendia senes tolerent. Nec possunt esse fortes, qui tam inuito dolentique animo militiam sequuntur.

§.3. Hinc factum, vt milites, cum se solos laborare, & in se vires imperij esse intelligerent, ceteros vrbis tantum, ius nominandi Imperatoris ipsi arrogarent, atque ad se fere opes omnium rapuerint. Vnde & illud: *Cole milites, ceteros contemne.*

Multo igitur æquius, tutiusq; Volones accipere, aut stipendiorum tempus minuire.

CAPVT LVI.

Inducias interponi & seruari oportere.

§.1. **I**nduciæ pax est castrensis, vt Varro definit, & Gellius l. i. c. 25. *Induciæ non sunt pax: bellum n. manet, pax cessat, & induciæ in de arbitramur dictas, quasi inde vti iam. Pactum induciarum n. huiusmodi est, vt in diem certum non pugnetur, nihilque incommodi decur, sed ex eo die postea vti iam omnia belli iure agantur.* atq; Aurelius Opilius in l. librorum, quos Musarum inscripsit inducias definiuit, cum hostes inter se vtrinq; vtroq; alteri ad alteros, impune & sine pugna ineunt, vt nomen factum videatur quasi intus & introitus. A pace differunt, quia pax perpetua censetur; Induciæ quamuis longæ certo tempore definitæ sunt. Veientes à Romulo centum annorum impetrarunt, postea quadraginta. Liuius lib. 2. Idigerdes quoque Persæ tutor Theodosij Iunioris constitutus inducias centum annorum pepigit. Niceph. l. 14. c. 1.

§.2. Induciæ dolosæ ne fiant, vt necessitatem euadatur alter qui in periculo est, sed alia via salus quaeratur. Lyfander perfide Thasiorum eos, qui Atheniensibus fauerant, cum impunitatem promississet, occidit. Polyæn. l. 1.

Improbe Corcyraei, & more gentis, cum enim Argiui se iudicio populi Atheniensis submisissent, ita tamen vt fœdus initum fieret, si fregissent, Corcyraei fugam suaserunt, quod timerent, ne nimis leuiter populus Atheniensis iudicaret, itaque quasi fœdifragi Corcyraei dediti, & omnes occisi sunt. Polyæn. l. 6. Luculli insignis in Lusitanos perfidia fuit, cū velut amicos arma deponere persuasisset, tribus locis constitutos occidit. Non satis honeste factum à Sulla, Archelao, Haldrubale, dum per mendacia & simulationem indiciarum euadunt.

§.3. Fiant iustis & æquis conditionibus. Conditiones optimas proposuit Amphipolitanis Brasidas Lacedæmonius, cum enim videret vinci difficulter ciuitatem posse; Atheniensibus abundi facultatem, Amphipolitanis, si cum Lacedæmonijs societatem iniirent, libertatem promissit, Polyæn. l. 1.

Virtute & æqualitate potius ad ineunda pacta pacemque faciendam vtendum est. Scipio virtute Hispanos adduxit, reddita sponsa & pecunia, quæ pro eius redemptione dabatur. Eodem modo Alexander quoque gentes sibi integras adiunxit.

CAPVT LVII.

Premia viris fortibus distribuenda.

§.1. **F**ecere hoc Romani, si vlli vspiam hominum, Polybius. Pulchre autem iuuenes excitant ac prouocant ad pericula sibi erunda. Cum enim occasio se dat, & aliqui eorum fortiter aut animose fecerunt, conuocans Imperator in concionem omnes copias, & circumponens sibi eos, qui auctores egregi facinoris, primum quidem laudes eorum edisserit, & super hoc facto, & si quid aliud in omni vita gesserunt, laude & memoria dignum. Post hæc ei quidem qui hostem percusserrit, hastam donat; qui vero deiecerit & spoliauerit, pediti quidem Phalam, equiti Phaleras, olim autem hastam tantum. Ista vero consequitur non qui iusta acie aut vrbis expugna-

Z z z sione

ditione percussit aut spoliaverit hostem, sed qui in excursione aut velitatione aut talitempore, in quo nulla necessitas fuerit veritum periculi andi, qui tunc inquam se sponte & vltro se ediderint. Similiter & qui cuem aut socium defenderit ac servauerit, eum & Imperator donis honestat, & Tribuni cogunt servatos (nisi id quidem vltro faciant) servatorem suum coronare. Colit autem nunc, qui servatus est, per omnem vitam, vt parentem, & omnia ei conferre ac deferre debet, vt figensisset. Hac tali incitatione porro non solum praesentes & coram audientes prodicant ad certamen & emulationem in periculis, sed & eos, qui domi haerent. Nam qui adepti eiusmodi dona, praeter gloriam in exercitu & domi etiam famam, cum redierint in patriam ludosque pompaesque conficiunt ineunt, quoniam solis hic licet ornamenta hac gestare & imponere, qui ab imperatore virtutis causa, donati sunt. In edibus vero conspectissima earum parve, ponunt spolia, indicia & testimonia suae virtutis. Itaque talicura & diligentia cum curia praemia, tum circa penas in castris, merito etiam successus militia felices & illustres apud eos existunt. Quod in omni Republica valet plurimum, praemium & poena, id in militia pollet vniuersa. In his vero praemij precium est & honos, Haec autem numerantur.

Premia
precium
habent &
honorem.
Laudatio.

Primum præmium. Laudatio publica, impetratoria, stantibus in circuitu ducibus, Tribunis, Centurionibus, totoque exercitu, quæ ratio nunc in desuetudinem abiit, neque enim Christiani & cultiores æque ac rusticæ corda illis encomijs capiuntur. Cum ergo par esset periculum timido & forti, imo maius timido, semper maximum illis periculum est, qui maxime timent, Audacia pro muro. Honos insuper fortēs incitabat.

Hafta.

Secundum. Hasta pura. Polyb. *χαῖρον* vocat *δῆρας* *εὐδιδόνε* erat, Ille vides pura iuuenis qui nititur hasta? Cur autem sine ferro? quia honoris ergo non pugnandi causa dabatur. Hoc præmium eius, qui hostem deiecerat.

Phalera,
phiale.

Tertium. Qui deiecerit & spoliauerit, pedes phiala, eques phaleris donabatur. Lilius pro phiala ῥοῦ armillas legendum suspicatur. Phaleræ & armillæ & torques interdum iungebantur. Fallor, an & olim inde dicti Enacim, seu Torquati.

Vexillum.

Quartum. Vexilla. apud Suidam *ἰσίσματα*, quod
textus etiam alios significare potest. Apud Vopiscum
in Aureliano vexilla quatuor bicolora donata legun-
tur. Augustus Agrippæ post victoriam navalem cæ-
ruleum vexillum donavit. Tantiæ seu insignia adhuc
gestantur à milite, & donantur honoris causa: quæ
sæpe mutata hostem fallunt.

Corona.

Quintum, variae coronæ. Ciuilica, quæ dabatur ei, qui ciuem seruauit, hostem occiderat. Obfidionalis è gramine, cum exercitus obfidione liberatus. Muralis, qui murum, Castrensis, qui castra hostium primus ascenderat, et etiam vallis dicta. Naulis, qui primum nauim hostium inscenderat. Rostrata, qui nauale aliquod magnum decus peperisset. Ciuica è quercu, obfidionalis è gramine, aliz ex auro. Et aliz aureæ crebro dabantur, ob alia facta. Interdum integris manipulis ista data.

Bones.

Quintum boues. Ita Scipio Lælium donat, Corona aurea & triginta bubus.

Militia ho-
nestior.

§. 2. Valebant ea præmia non solum precio, & honore, quâ dabantur, sed in posterum etiam vtilia. Nam primo gradum faciebant ad honestiorem, lucrosioremque militiam. Quod nunc omnino seruatur, nisi vbi militia est corrupta. Præmia erant in promotionibus ingentia. Veget. l. 2. c. 21. Alexander certantibus præmia magna dedit, nempe Chiliarchias. Alex. ab Alex. l. 1. c. 10.

In triumpho praeferbantur, & semper quidem. De Sicinio refert Valerius lib. 3. cap. 2. Nouem triumphales imperatorum currus secutus, totius ciuitatis oculos in

in se numerosa donorum pompa conuertit. Praeferebantur enim aurea corona octo: Ciuica XIV. murale tres. Obsidionalis vna: torques CLXXXIII. armilla CLX. Hasta XVIII. phaleræ XXV. ornata etiam legioni, ne dum militi satis multa.

In equitum
transue-
stione.

Nec in triumpho modo, sed in equitum transfectione. Imo in periculo, vt Manlius Capitolinum facit. Lilius lib. 6. *Decora quoque belli non commemorarunt, sed protulisse etiam conspicienda, spolia hostium castrorum ad XXX. dona imperatorum ad XL. in quibus insignes duas mures coronas, citicas octo, ad heu. feraturs ex hostibus cines produxisset, inter quos C. Serulium Magistram equitum absentem nominatum, & cum ea quoque qua bello gesta essent, pro seipso rerum oratione etiam magnifica facta dictis aquando memorasset: nudasse pectus insigni cicatricibus in bello acceptis: & identidem Capitolium spectans, ionem Deofque alios deouocasse ad auxilium fortunarum iurum (iurum) precatusque esse, vt quam mentem sibi Capitolinam arcem protegenti ad salutem populi Romani dedisset, eam populo Romano in suo discrimine darent: & orasse singulos viuiresque vt Capitolium arcemque intuentes, ad Deos immortales versi de se iudicaret.*

Ad magi-
stratum
aditum
præstabit.

Ad Magistratum quoque aditum faciebant. Liu. lib. 23. Senatus suppletur ex ijs, qui ædiles, Tribuni, quaestoresve fuerant, aut ciuicam coronam acceperant. Denique in ludis publicis conspecti donis suis confidebant.

Nostri non insignia modo dantur, sed ex plebeis equites fiunt, insignibus & nobilitate donantur. Ad præmia pertinet etiam prædæ legitima distributio.

Prædarium
distributio

Præda diuiditur vtilissime æqualiter, vti moris erat apud Romanos. Dionysius l. 7. Scitis omnes quod spolia & præda ex hostibus, quacunque virtute nostra adificimus, eam lex iubet publicam omnem esse. Nec solum gregarius miles aut priuatus aliquis ius in hanc non habet, imo nec ipse imperator. Sed Quæstor eam accipiens diuidendi, & pecuniam in ærarium publicum refert. Quam legem, ex quo vrbem hanc incolimus, nemo non dicam solui, sed nec culpauit. Lycurgus spoliare hostes veruit, ne miles disticeret, & pugnam omitteret. Incommode profus, quia stimulum pugnandi ademit. Et Polyb. l. 10. Est Romanis mos eiusmodi & administratio in expugnationibus oppidorum. Alias enim singulis diebus diuidunt copias iuxta vrbis magnitudinem, alias per manipulos distribuunt. Sed sic, vti nunquam plus dimidia parte ad hanc rem adsumunt. Reliqui in ordinibus suis manentes sunt in subsidii, interdum extra vrbem, interdum in ipsa, vti vti semper tamen se offendant. Copiæ vero plurimum diuisi in duas legiones Romanas, in duas alas sociales (raro enim omnes quattuor legiones simul conueniunt) omnes qui ad prædam & raptus destinati sunt, ferunt quisque ea quæ ceperint ad suas legiones vel alas. Quo facto tribuni æqualiter omnibus diuidunt, non solum in qui in præsidii aut subsidii fuerunt, sed & qui castra seruauerunt: itemque agris, faucis, aut ad minus aliquod alio misis. Quod vero nihil fraudaturus sint aut subducturi è præda, id omnes iurant, cum primum in castra veniunt ituri ad bellum. quæ de re pluribus dictum est à nobis in iis quæ de Reipubl. scripsimus. Caterum cum sic dimidio militum pars ad prædam discurret; dimidia seruatæ ordinibus ius curas & subsidii; nunquam euenit periclitari Romanos de summa rerum. Spes enim luci certa inter omnes, siue maneant, siue prædas agant, nemo locum ordinemque deserit. quæ res sæpe noxæ alius solet esse. Ciues & focij æqua forte prædam partiebantur.

✱ ✱ ✱

CAPVT LVIII.

Pœna militares.

In militia
parvis de-
lictis ma-
gnapœna.

§.1. **I**N militia, hoc est, viris, quos nulla pietas, aut iustitia, à scelere retrahit, coercendis, opus est, magna severitate pœnarum: nisi enim timor adfit, omnia pessum eant necesse est.

Fustes.

Primum genus pœnæ multa erat, & vt daretur, pignoris capiendi potestas erat penes Tribunum. Polyb. Eadem quoque in hodiernis manet; quamvis vix expediat ea vti, quia pessimus quisque egen-
tissimus est.

Lapides.

Secundum. Si vigilias neglexisset fuste cædebatur Polyb. Ea pœna est talis. Fustem capiens Tribunus condemnatum leviter tangit & delibat, quo facto, omnes qui in castris sunt ferientes alius fustibus, alius lapidibus, plerique in castris occidunt. Quod si quis evaserit, nec sic saluaverit, quomodo inimici nec in patriam reditus, nec quisquā è necessariis eum recto receperit. Itaque planissime pereunt, quos ea calamitas attingit.

Gladii.

Tertium gladii obijciebantur, sed illud raro. Tacit. ann. 1. Stabant legiones pro concione districti gladis, reus in suggestu per Tribunum ostendebatur, si nocentem acclamaverant, præceptis datus trucidabatur. & gaudebat cadibus miles, tanquam semet absolvaret. Nunc bombardis commilitonum petuntur, eaque mors honestior existimatur.

Bombardæ.

Militibus vero occidendi traduntur, vt invidia sit penes eos, non Duces. Alexander quos per cruciatus enecari volebat, cohorti tradebat, vt ceteri crudelitate, fidem suam probarent.

Varii cruciatus.

Quartum supplicium. Macedones faxis obruebantur. Curt. l. 6. Omnes à Nicomacho nominati, more patrio, dato signo Saxi obruti sunt.

Securis.

Quintum. Securi percussi, qui reliquerant ordinem. Liuius lib. 2. Appius Consul Centuriones, dupliciarioque qui reliquerant ordinem, virgis cæsos securi percussit. Integra legio, quæ Rhegium occuparat, securi percussa est. Gladio nunc percutiuntur, virgæ vtilitate in militia non sunt.

Virgæ.

Sextum. ad mitigandam pœnam mortis inuenta est sanguinis missio, quæ ignominie causa fieri solita fuit. Agell. l. 10. c. 8. Fuit hæc quoque antiquitus militaris animadversio, iubere ignominie causa militi venam solui, & sanguinem dimitti: Cuius rei ratio in Veteribus literis, quas equidem inuenire potui, non exstat: sed opinor factum hoc primum in militibus stupentis animi, & à naturali habitu declinantis, vt non tam pœna, quam medicina videretur. Postea tamen ob pleraque alia delicta idem factitatum esse credo per consuetudinem, quasi minus sani viderentur, omnes qui delinquerent.

Pœna solutio.

Alia quoque delicta sunt punita. Polyb. de hisce in hunc modum. Oportet attendere & auscultare milites Tribunum, Tribunos Consulibus. Tamen & tribunus ius habet potensque est multandi, pignoris capiendi & verberandi. Idem in socios præfecti. Fuste autem percutitur, & si qui furto aliquid abstulit è castris, & qui falsum testimonium dixit, & qui in flore ætatis, corpore suo deprehenditur abusus, itemque qui ter ob eandem culpam multatus fuerit. Hæc talia vt crimina puniunt: At ignavia & militari probro adscribunt ista. Si qui falso aliquod strenuum factum suum referunt ad Tribunos, honoris præmiique causa. Si qui in presidio aut statione positi, per metum deseruerunt locum. Si quis armorum aliquid abiecerit in ipso discrimine per metum. Eoque fit, vt quidam in presidio certo pereant, pluribus ingruentibus, dum locum verentur deserere metu huius pœnæ. Quidam etiam in ipso conspectu, & excusso scuto aut gladio, aliore ex armis, causa fortuito, iaciunt se ipsi in hostes, certi aut recuperare quod amiserint, aut occumbentes effugere manifestam ignominiam, & opprobria suorum.

Opprobria.

Septimum. Sortito interdum ad pœnam vocan-

tur. Polyb. Quod si plures peccasse contingat, & manipulos aliquot simul locum deserere: omnes quide fuste percutere aut occidere nolunt, modum autem rationemq, repperit, & commodam pariter & terribilem. Exercitum enim aduocans Tribunus, & in medium noxiæ productis, acriter eos incusat, & interdum quing, alias octo aut viginti, & vt semel dicam, ad multitudinem semper respiciens, vt decima fere pars delinquentium sit, hos ex omnibus ignavis sortitur: & in quos ea fors cecidit, sine vlla deprecatione, fuste percutit ad modum iam dictum. Reliqui hordeum pro tritico admetiens iubet extra vallum tendere & tutelam castrorum. Ita periculo & metu à sorte aqualiter omnibus impendente, & exemplo item dati hordei ad omnes perueniente plurimum ex eo more capitur & terroris & correctionis. Decimatio erat illa, Romanis vsitata, quam aliquando in vicefimationem & centesimationem mutabant. Capitolinus in Macrino: Cum sectiones militares pateretur, multo sapius decimauit, aliquando etiam centesimauit, quod verbum proprium ipsius est, quod se clementem diceret, quando eos centesimaret, qui digni essent decimatione.

Decimatio.

Vicesima-
tio.Centesima-
tio.

Octauum. Fuste à centurione percutiebantur seu vite, interdum grauiter, Catilina M. Marium inspe-
ctante populo Romano per totam urbem vicibus cecidit. Nunc quoque fuste percuti mos est, non prius tamen more.

Vitis.

Nonum. Virgis cædebantur, si vel capite punien-
di, aut id meriti, mitiori pœna defungerentur.

Virga absq,
morte.

Decimum. Hordeo pasci; Augustus cohortes, qui loco cessissent decimatos hordeo pascit. Suet. lib. 24. Non est illa in vsu pœna, vt nec decimatio.

Hordeum.

Vndecimum. Ære dirui, aus æs resignari militi dicebatur, cum scilicet stipendiū negaretur, & anni nō procedebant. Val. l. 2. c. 7. Age, quam grauiter senatus tulit, quod Q. Perillium Consulem fortissime aduersus Ligures pugnantem occidere milites passi essent? Legioni enim neg, stipendium anni procedere, neg, ara dari voluit.

Ære dirui.

Duodecimum. Extra vallum tendere. Liuius l. 10. etiam tentorijs destitui eos ostendit. Et Val. lib. 2. c. 7. Decreuerunt ne quis eorum intra castra tenderet, neve locum extra assignatum vallo aut fossa cingeret, neve tentorium ex pellibus haberet. Rursum autē in ad pristinum militia ordinem proposuerunt, si quis bina spolia ex hostibus tulisset.

Extra val-
lum tendere.

Tertium decimum. Discincti stare ante præto-
rium, aut in principio, aut fossam fodere iubebantur, tunica induti ad omnium ludibria. Iulianus Cæsar indutos veste muliebri per castra deduxit, ratus viris eam pœnam morte grauiorem futuram. Charondas qui arma pro patria non cepissent, in foro tres dies in vestibus muliebris sedere iussit.

Discingi.

Vestes mu-
liebres.

Decimum quartum pœnæ genus inter mediocria grauissimum, mutare militiae genus. Equites ad pedes, pedes ad funditores reijciebantur. Liuius l. 25. Val. l. 2. Ammianus l. 24. & 25. & 29. Quod si aliqua in parte officio deessent, ad inferiorem militiam detru-
debantur. Captiui à Pyrrho remissi, eques ad pede-
tem, pedes ad velitem redacti, iussi extra vallum tendere, donec singuli bina hostium spolia tulissent. Postrema pœna in missos sub iugum ab Hannibale vsus est Otacilius. Domitius Corbulo virtute ignominiam redimere iussit.

Decimum quintum. Stantes cœnam capere, nam prandebant semper stantes. Nunc quoq; stare multas horas grauati magnis bombardis coguntur, si quid deliquerint.

Stantes cœ-
nam capere

Decimum sextum. Pœna quoq; militaris erat ha-
stam dare. Festus censio hastaria dicebatur, cum mili-
ti multæ nomine ob delictum militare indicebatur, quod hastas daret.

Hastam
dare.

Decimum septimum. Inter impedimenta iter fa-
cere. Ammian. l. 25. ademptis signis hastisque diffra-
ctis, omnes eos, qui fugisse arguebatur, inter impedi-
menta, & sarcinas & captiuos agere iter imposuit.

Inter impe-
dimenta
ambulare.

Zzz z

Decimum

Extra opi-
da hyber-
nare.
Linguae ab-
scissio.
Manus ab-
scissio.

Decimum octauum. Extra castra etiam & oppida
hibernare cogebantur, Liu. l. 35. Val. l. 2. c. 7.

Decimum nonum. Apud Egyptios lege sancita
lingua illi abscindebatur, qui hostibus secreta confi-
lia prodidisset.

Vicesimum. Manus interdum apud Romanos incidebantur. Ammian. l. 29. Lilius lib. 35. Imo & crura excidebantur. Ammian. l. 23. Signa propria quisq; sequatur sciens, quod si remanserit vltquam exectis cruribus relinquetur.

Сух.

Vicissimum primum. Pœna grauior erat aliquando, vt in crucem tollerentur. Liu. l. 30. Nominis Latini qui erant securi percussi Romani in crucem sublati sunt. Qui ad hostes transfugit, torquetur, & ad bestias damnatur.

Bestia.

Vicesimum secundum. Sepultura etiam priuati aliquando. Val. Max. l. 2. c. 7.

Ignis.

Vicesimum tertium. Desertores exstus ait Am-
mian. lib. 29. Hortarius Tribunus exultus est, quod
quædam hostibus perscripsisset. Ammian. loco cit. &
l. 21. Quæ barbaris prædandi facultatem dedissent,
aut cum ipsis prædam diuisissent viui comburantur.

Fumis.

Vicesimum quartum. Auidius Cassius Imperator
stupi centum & viginti pedes longo à summo vsque
ad unum reos alligabat, alios igne, alios fumo, non-
nullos metu necabat.

Crates

Vicesimum quintum. Sub crate etiam necabantur. *Liuius l. 4.*

Sagitta.

Vicissimum sextum. Sagittis etiam conficiebantur, ut nunc bombardis. Inusitata hæc fuere.

Carpentum

Vicesimum septimum. Macrinus Tribunum, qui excubias deserti passus fuit, carpento rotali super annexum trahi vivum & mortuum iussit.

Arbores.

Vicesimum octauum. Aurelianus militem adul-
terum de vexis duarum arborum capitibus per pedes
alligauit, inde arboribus demissis subito, scissus ille
utrinque pendit. Vopisc. in Aurel.

Bones.

Vicesimum nonum. Macrinus etiam milites duos, qui ancillæ hospitis pudorem violarant, bubus includit, abscissis iumentorum capitibus, vt facilius colloqui possent.

Bonorum
publicatio.

§. 2. Magnæ sepe pœnæ fuêre, etiã ubi non magnæ culpæ finis tamen erat disciplina. Verus est Clearchi dictum : Imperatorem potius, quam hostem metuendum. Miles detrectans pugnam capite punitur. Caius Varienus ne milicaret sinistræ manus digitos abscidit, & bonorum publicatione punitus est. Traiani tempore pater qui filium, bello inhabilem fecit deportatus est. Ammian. l. 15.

Negatus
conspēctus
parentum.

Anidius Cassius iussit in cruce tolli centuriones, qui paucis militibus Sarmatarum tria milia incantius agentia occiderunt, suum iussu, quia dicebat infidias lube esse posse. Atilius Regulus exercitum fugientem caedi iussit. Cato missum relictum, qui soluta classe, tolli perebat, supplicio affecit. Valerio Corvictus exercitus iussus esse hyemem habi tentorijis agere. Titus Scaurus filium, quod loco cessisset in conspectum venire vetuit, is verecundia ignominiae mortem sibi coniunxit.

remitti.

Metellus Macedonius quinque cohortes, quæ hostibus cesserant, testamentum facere iussit, ad locum recuperandum remisit, missus non nisi post victoriam receptum iri. M. Curius legionem, quæ bellum detrectauerat, discinctam stramenta fecare iussit, signa eius nomenque aboluit, & pro supplemento in alias legiones transcripsit. L. Piso præfectum Cohortis cinctu togæ præfeco, soluta tunica, nudis pedibus in principijs stare iussit quotidie, conuiuijs & balneis abstinere. Corbulus Æmilium Rufum equitum præfectum scissa veste stare in principijs iussit.

Stare.

In uniuersum ipsa militia poena erat, cum etiam sine necessitate laborare cogentur. P. Nasica enim

ne in ocio hybernorum miles deflueret, aut corrumpetur, classem ædificari iussit.

C A P V T LIX.

*Vetus militia cum nostra comparata,
quoad arma.*

§. i. **S**citum dignum & vtile est, non modo iucundum, an vetus militia cum nostra comparanda sit? Alij omnia vetera mirantur, nostra contemnant. Alij media via incedunt, nonnulli veterem militiam præ nostra aspernantur. Quinque autem sunt, quæ in militia consideranda sunt. Nempè delectus, Ordo, Arma, Acies, disciplina. De delectu dixi, nostrum expeditiorem, & si cætera accedant optimorum esse militum, quia voluntum. Esti autem ex fœce hominum magna pars militum sit, multi tamen principes, comites, nobiles, diuitesque nomen militiæ dant, efficiuntque vt colluuijs illa vulgi regatur, ordinesque, & disciplinam ferat. De ordine etiam nulla quæstio est; veteres suum; nostri nostrum habent, sed accuratum & ex parte meliorem, qui optimos initio collocant, & pressos non cedere sed à succurrentibus iuvare volunt. De armis igitur quæstio agitur.

Honest
nostra mi
litia.

§.2. Iustus Lipsius prudentissimus harum rerum æstimatur, valde ad præcos inclinat. Nostri bombardis opponit fundas, & iacula. Primo inquit plumbum liquefactum. Lucrer.

— Plumbea vero
Glans etiam longo cursu voluenda liquefcit.

Ovidius. Non secus exarsit, quam cum Balearica plumbum
Fundâ iacit. volat illud, & incandescit eundo,
Et quos non habuit sub nubibus inuenit ignes.

Lucanus. *Inde faces & saxa volant, spatiaq; solutæ
Aëris & calido liquefactæ pondere glandes.*

Statius. ——— *Arifuras coeli per inania glandes.*
Imo idem cum fulmine comparat:

—————*Volucres imitantur fulgura glandes.*

Poëtiū fortasse iudem non habes? Philosophus accedat noster
Senece: Aëra motus extenuat, & extenuatio accendit. Sic li-
quescit excussa glans funda, & attritum aëris velut ignis
desiluit. Et tale in Aristotele alibi scriptum. Nec id tamen
perdit vim teli, sed sic ignem veniebat in corpus.

Virgilius. Et media aduersiliquefacto tempora plumbo
Diffidit, ac multa porrectum extendit arena.

ἢ οὐκ ἔτι ἐκείνῳ ἐκείνῳ. Nec miror de Davide, qui iuuenis ē
 inter funditores hoc telum immansu Goliathum secuti. Atque
 per semel & plenevium eius norū, accipe Diodori Siculi
 ἡστία de Balearibus: βαλάντιος λίθος παλὸς μέγας τῶν ἄλλων,
 ὅστις ἐντόνος, ὥς δοκεῖ τὸ θάψαι αὐτὸν τῶν κατὰ πῆλιν
 φέρεται: laciunt lapides (scenim & hos, nec solum plum-
 bum funda mifum) multo maiores quam alii, ita intente
 & robuste, videretur ictus à catapultā quāpiam deserrī.
 Cum tormento, vt rides, comparat, atque addit: τὰς τε θυ-
 ρὰς, καὶ τὰ χεῖρας, καὶ πᾶν σκελετὸν σφίγγει ὅπλον συντρέψαι.
 Et sulca & galeas, & omne armorum tegumentum perfiri.

gunt. Neco, nego bombardis his nostris maiorem vim
esse posse, fortasse nec tantam: excipio Musquetta, quæ vocant.
Nam partem una certo vincunt fundæ, quod multo longinquius
ferantur & ladan. Quæ nostra bombardæ vltra ducentos
aut trecentos pedes tenorem & vim feruat: languescit, aut ab-
errat, si protendis. At fundæ telum ad sexcentos pedes vim
perituli & permisit, quod ita in Vegetio citæ scriptum.
Sagittarum vel funditoris, inquit, scopas, hoc est fruticum vel
graminum sales pro signo ponebant, ita vi sexcentos pe-
des remouerentur a signo, ut sagittis vel certe lapidibus
ex fistibulo destinatis signum sæpius rangerent. Iun-
git hic cum sagittis, & spiritum verique dat, quod dixi:
at alii

Fundis ma-
ior vis quā
bombardis.

at alii ante sagittas etiam ponunt, & longius volunt permeare. In Strabone leges, μακροβόλον τὴν σφαιδόνν & τὴν: longinquius iacere fundam, quam arcum. In Dione. δι σφαιδόνν τὴν μακροβόλον τὴν τὴν ἰστέον, πάλαι & τὸν καλὰ σφαιδόνν: Funditores longius quam sagittarii iaculantes, omnes etiam cataphractos ladebant. Hoc ille in rebus M. Antonii contra Parthos: quos tamen bene armatos fuisse constat, & eosdem sagittis scientissime vsos. Sed praeualebant tamen iis funda, quod & Xenophon discrete scribit in Gracorum suorum rebus; μακροβόλον τὸν τὸν πόντον τὸν πρὸς τὸν ἰστέον, & τὸν πόντον τὸν ἰστέον: Longius enim Rhodii quā Persae funditores ei aculebantur, atque adeo, quam plerique sagittarios. Longe igitur iaculantur: an & certo? Omnes adfirmant, praesertim de Balearibus, & ab infantia didicisse destinatos istos ictus. Quam etiam in Bibliis sacris lectum: Habitatores Gaba ad septingentos, sic fundis lapides ad certum iecisse, vt capillum quocq; possent percutere.

Fundarum vim extollit; quia plumbum liquefit, quia tempora diuidit, & frangit scuta, galeasque fundae lapis, ictu ad sexcentos pedes perfert. Certus etiam est ictus, Gabaeonitae enim etiam capillum tangere poterant.

Mihi vires illae magnae videntur, sed nequaquam bombardis nostris pares. Nam plumbum liquefcere, aut arundinem ardere, non est indicium summe violentiae, sed magnae; Aestes in auras iaculatur, & ostentio est, quod euenit.

Namq; volans liquidus in nubibus arsit arundo, Signaturq; viam flammis, tenuesq; recessus Consumpta in ventos.

Nec tamen ferebatur arundo illa violentius quam tormēta nostra murifrangibula, quorum globi viam non signant flammis, quamuis interdum adsint, quae vi possint. Sed me, vt verum fatear, dubium res habet, de flamma, de liquefacto plumbo. Motus extenuat aërem calidumque reddit, sed tanta celeritate tam breuiculo tempore, tam vehementem oriri calorem posse, cum duro corpori non illiduntur, difficile est intelligere. Et profecto in contrarium est experientia. Qui funda sagittisq; feriuntur, vulnere non visione laeduntur. At vero si liquefacto plumbo tempora finduntur, necesse est, vt vātur, & nidorem exusta fundant. Si plumbū liquefit, et ferrum cum violentius ē tormēto mittitur, incandescat oportet; maior est n. vis contortae phalaricae, quam glandis ex funda. At ferrum non esse calidum docet experientia; nam scuta, vulneraq; infixū vreret, ingentiq; dolore conficeret faucis, nunc vero nemo de ardore, sed de vulnere queritur. Quin & illi, qui mosquetris vulnerantur, quamuis haeat in visceribus plumbea pestis, non tñ exuruntur, & tamen ardentiores oportebat esse ignivorum tormētorum glandes. Non igitur praeponi veterum debent armaturae, quia tela ignescit; alioquin cum silicis scintillam excutimus, maiorem impetū credere oporteret, quam cum tormentum emittitur. Alia igitur horū causa effectuum querenda est, quae mei instituti non est. Hoc satis est, ignitionem non esse signum summae violentiae. Merito est illius ratio ex illis quae de scutorum fractione dicuntur. Sed nec tamē ex his praeponi nostris tormentis debet. Liquefacto temporaplumbo diuidit, apud Virgilium fortis bellator, Et

Vidimus horrendum membris, animisq; Goliath Inualida cecidisse manu, puerilis in illum Dexterā fundali torsit stridore lapillum, Traiectamq; cauo penetrauit vulnere frontem.

Infixus est lapis in fronte philaei, sed si tormēto vsus fuisset Dauid, totū caput penetrasset ictus, loque euectus alium quocq; vulnerasset obuiū. Et merito, maior vim Mosquetris Lipsius cōcedit. Quod Theodorus Siculus, de Balearibus refert, nō mirum si aërea munimenta, quae contra pila & sagittas fere-

bantur, frangeret, cum essent lapides magni, & tegumenta non admodum munita, interim nego fractis integumentis corpora penetrasse, ictus frangebatur tegumentis: Fundae itaq; corpora mediocriter recta nō penetrabāt, sed percutiebant, atq; ita vt iactus lapidum ladebant, crates & pallia & cortinae tentorium opponebantur. Quod vero ad sexcentos pedes funda iacere dicit Veget. certum est, bombardas longius ictum perferre, & ictū qui penetrat Asseret vnus digiti funda non traiciet, At glans ferrea multos simul tranfibit. Constat autem funditores longius, quam sagittarios iaculati. Nam sagittas non procul perferre ictum satis ostendit Homericus Vlyses:

Διὰ δ' ἀνορτίζω, ὅσον ἐκ ἀλλοσ πρὸς ὀπίσω

Hasta vero iaculor, quantum non alius sagitta.

Certe nemo hastam ita iaculatur, vt tormenti spatium praeteruolet. Scutum & Loricam aliquando pilum trāfibat, aut sagitta, sed crebrius haebar. Vt aut plane cernas, quantū nostrae bombardae sagittis praestent, duo consideranda sunt; primo pila & sagittas in scutis haesisse, adeo vt crebro grauarent ferentem. At scuta illa ex tabellis, ex cratibus, ex corio erant, quae omnia ludibria sunt, si ad nostrā militiam referatur, minimi sclopi palmae magnitudine ista penetrarent. Itaq; duas Romanorum legiones veteranas, ordine dispositas, suo more armatas facile Mosquetariorū duo millia vinceret. Quod si equitem opponere illis libeat, decem millibus seu duabus legionibus mille cataphracti suffecerint, quia bombardarum globos Romana tegumēta nō sustinent, & intra teli iactum venire equites non est necesse. Quanta vires sint bombardarum nostratium, docet Bernard. Méndoz, p. i. c. 52. Praesentatio eo tempore tormentum nōui generis sua Maieftati, ex metallo fusum, cuius precium est quadraginta coronatorum, pondus triginta librarum, glans quam iaculatur est vnus libra, tanta autem violentia fertur, vt murum duos pedes geometricos longū pertranscat, quod admirabile est, cum adeo leue sit instrumentum, & eius proportione globus sit grauis, deinde haud facile incandescit, quod magni faciendum est. Haec tormenta in classe vsui esse possunt, quamuis paruae naues sint, nec vlla nauium latera tam fortia videntur, vt non perforent. Si plura iungantur, etiam muris frangendis vsurpari poterunt. Tanta vis bombardae. Denique quacunq; vifundā glandem in arborem torqueas refilit, omnis bombardae globus figitur: alio signo opus non est. Negantem pro scopo destituere licet. Nihil est violentius Petarto, quod patricos ante annos inuentum est portas enim aufert & perumpit. Et puluis incensus, montes & valla cum propugnaculis proijcit.

§. 3. Hinc & illud conficio, Romana arma nō esse repetenda, aut nostris miscenda, quod quidem contra quosdam scriptores omnium ingenia Ducum praestantia tuentur, qui nec sagittas, nec iacula, nec pila curāt. Nā primo pilū cum videatur, facile vitari pot; deinde vix ultra quadraginta passus iaci possunt pila, occidi ergo possunt pilani, anteq; nocere possint hosti.

§. 4. Romana legio praeterquam quod nocere nō potest, etiam nuda est, si bombardarijs nostris opponatur, nullo ergo modo consistere possunt.

§. 5. In Romana Graecaq; militia robur corporum requirebatur, in nostris plerisq; potius dexteritas, modo enim scite rotare ensē, tractare bombardam norint, cetera facile addiscunt.

§. 6. Scutum vetustae militiae munimentum erat praecipuum, itaq; ἀσπίς & ὑπερασπίς, scuto protegere, Graeco prouerbio ad omnes defensionū species refertur. At vero nunc scutum fieri non potest, qd fidum sit, & glandes ferreas Mosquetarū, aut plumbeas auertat. Cum n. longitudo Scuti sit, vt totum hominem tegat se leuiter inclinante, vt docet Lipsius l. 3. de militia Rom. cum longitudo itaq; sit quatuor pedum,

Si arborem sclopo petas, haeret: si funda, repellitur glans.

Duo millia vincerent dena millia Romanorū.

Vetera arma non re-ducenda.

Funda bombardis im-pares.

Ignitio non est signum summae violentiae.

Funda vi-tes.

Scutum cō-
tra bom-
bardas ni-
mis graue
foret.

pedum, cum maius palmo excedat, Latitudo duorum pedum & semis, non potest tale scutum manu ferre miles hodierno tempore; quia opus est, ut quadruplo crassius sit, quam fuerit olim. Vel enim sit ex salice, ficu, tilia, betula, sambuco, populo, ex quibus scuta olim fiebant: Vel ex lignis duris, quercu, robore, cedro. Si ex mollioribus oportet pedis vnus crassitiei esse, vltra enim glans Mosquetta penetrat, si ex robore grauius illud lignum erit, quam ut commode gestetur, rotetur & defendat. Quod si ex ære, ferrove clypeus fuerit, ea laminam crassitie esse necesse est, quæ vnâ manum nimium grauet, parum verò grassa fuisse veterum scuta ex eo facile colligimus, quod ex vimine sæpe conficiebantur, corijsque tegebantur, & grauius illa censebantur. Theocritus.

Ἀνδρῶν οὐκ ἔστιν ἰσχυρὸς ἰσχυρὸς ἰσχυρὸς ἰσχυρὸς.
Grati brachia scuti vimineis.

At ridiculum fuerit hos opponere armatos nostris bombardis.

Contra bom-
bardas vix
est munio.

§. 7. Milites nostri communiter muniti contra ictus bombardarum nō satis possunt. Veterum n. armatura inutilis est, penetratur n. facile, ea si firmior efficiatur in duplum, aut quadruplum, inutilis erit ob pondus. Hinc visum est, potius expeditos quam immobiles habere milites; Itaq; nostra militia vetere periculosior est, & cum olim totos interdū dies pugnaretur, nunc celerrime praelia absoluntur, quia nudi nudis concurrant. Ideoque opus est animis in ea constantioribus.

§. 8. Hinc facile vincunt, qui plurimos cataphractos & equites habent, quia namque munimentis fiunt, audacissime perterpunt omnia.

Tegimiles
nunc satis
non potest.

§. 9. Deniq; hoc vnicum in nostra militia deplorandum est, q̄ cum olim omnibus armis quibus vita petebatur, arma contraria inuenta fuerint, quibus corpora tegerentur; nunc vero tot annis post inuentas in hominis necem bombardas, nondum inuenta sit lorica aut scutum, q̄ pugnantem & concurrentem tutari possit. Tanto in sui perniciem q̄ salutem est hominū indoles ingeniosior. Quod si in mediocri pondere aliqua metallorum militaria impenetrabile scutum, aut lorica efficiere aliquis regum posset; nē ille vno exercitu facile imperium orbis obtineret.

CAPVT LX.

Comparata disciplina militum nostrorum cum Romanis.

Iniustitia
in castris
veterum.

§. 1. Iustus Lipsius in commendatione disciplinae Romanae apud eos ait. Iustitiam, Castitatem, Innocentiam habuisse in castris. Neq; ego negare possum, multa praeclare apud eos fuisse. Sed nego vsum legum disciplinae; multo fuisse nostrae meliorem; quasdam sunt exempla integritatis, sed plura nequitiae, & vigor ille disciplinae crebro interpolatus est. De Iustitia militum non est quod disputetur; de priscis dictum est: *ibi ius, vbi maxima merces*. Marius negabat in strepitu armorum se leges exaudire potuisse. Castitatem eorum multo minus intelligo, quibus scortationes liberae erant; Mulieres quidem castris arcebantur Romanorum. Et posterius seruat: Frederici primi lex est,

Non erit in nostris nobiscum femina castris,
Qui reus extiterit, spoliis nudatus abibit
Turpiter & naso mutilabitur illa resecto.

Sed tamen grauius crimen apud Gentiles fuit. Scipio ad Numantiam duo millia scortorum e castris eiecit, sed idem Lipsius mulieres fuisse negat. Quorsum attingebat commendare castitatem, quæ nefando crimine sexum deturpabat?

Innocentia alia nequaquam magnopere commendanda, etiam integra Republica, superest.

Impuritas
etiam ma-
ior.

§. 2. Nostra itaque non contemnenda videntur, quæ tot habet milites timentes Deum. Sunt enim plurima historiarum monumenta etiam hodierni temporis. Innocentia hoc argumentum, quod apud Romanos plurimi occisi ab exercitu duces, id apud nostrates vix audiat. Ordo nunc quoque non inferior, etsi forte sumptuosior.

§. 3. Si leges legibus comparamus, non est dubium, quin nostræ sanctiores sint. Si mores moribus, ex legum obseruatione sunt nonnulla, in quibus vincimur, in plerisque vincimus. Quod illi qui laudatores sunt temporis aëti, fastidiosi præsentium ridebunt. At ego, nisi fallor, cum Deo bono probabo.

LEGES IGITUR MILITARES SVNT.

I.

Ne blasphement, blasphemos puniant, iurentq; se ubi deliquerint, multam soluturos, anno 1530.

Verum tota militia Germanica descripta est anno 1570. factaque ab Imperatore & principibus constitutiones, quas ordine articulorum seruato in libri calce producam, ut certo appareat, nobis bonas leges nequaquam deesse, sed interdum legum vsum.

Primum Equites, posteaquam præmissis exercitationibus bene milites suos erudierint, omnesque & singulos quæ succinctijs, manicis, sagis, pectoralibus, chirothecis, galeisq; ad muniendum, tegendumque commodis, quæ binis etiam sclopis minoribus, ad manum expeditis intruxerint, cum iisdem ad recensendum Exercitum eo loco & tempore, quo id à Nobis sacro Imperio indictum, constitutumque fuerit, accedunt, ubi post acceptum pro auctoramento Menstrui dimidium, tribus à delectu proximis mensibus, alijsque deinceps consequentibus, fidelem, constantemque operam suam, quoad Nobis Imperioque fuerit necessaria collocant.

II.

Prinquam Exercitus in expeditionem educatur, in singulis ipsis equos N. & in singulos currus N. Crucigeri dependunt. Suevero professionis exordium pro eo, quo tenentur, sacramento conquisitoribus indicant, & omni quidem die ad quatuor miliaria promouendo, quanto tamen ad nonnullam capeffendam quietem liceat consistere.

III.

Ita prodibunt ad armlustrium, delectum præstolari: qui si differatur longius, quot diebus interim pro equo N. crucigeri, præter impensam curruum, superaddunt.

IV.

Et quo illis expeditio sit expeditior, nulla difficultate implicata, omnium locorum, ad quæ diuerterint, Magistratus tolerabilem taxam publicis hospitibus constituet, ut hi nimirum contenti N. crucigeris pro equite & equo, & N. cruc. pro curru & equis, maius pernoctationis precium, aut non exigant, aut exactionis suæ pœnas dent. non minus interim equites nostros modestiæ volumus ita esse memores, ut supra moderatam, & decentem satis mensam nequid amplius desiderent.

V.

Ad initium professionis Duces Exercitus, equitumque Magister turmatim equitatum distribuunt, singulisq; turmis Decurionem aut certum hominem præficiunt, cuius alterutrius nomen in omnibus locis, quacumq; proficiscuntur, edici & adnotari curabunt, ex quo innotescat, si ob illatam vim ab equitibus, vel noxam indigenis depositæ fuerint querele, in quem, pro genere delicti, vel corporis supplicio, vel stipendij diminutione vindicandum sit, vtili, qui accepit, damnum infectum reddatur.

VI.

Equitibus post habitum delectum, mensis vnus stipen-

stipendium representabitur, nempe & N. floreni, idque in singulos equos delectum probatis. Itemq; pro curru, impedimentis, decuriæ magistro, aliisque necessitatibus, vt ex pactis conuentis constat.

VII.

Vnâ cum delectu protinus mensis meritorius inchoator, triginta dierum decursu complendus: Et, siue breui, siue longo tempore post, quo desinerent esse necessarii, à Nobis sacrae Imperio dimitterentur.

VIII.

A primo delectu, cui quemlibet cum suis paratum interesse volumus, postuenientibus neque secundus concedatur, neq; Nos aut Imperium quicquam debemus, nisi si cui ex illis manifestam moram coniugii impedimenta creauerint: quod si quispiam contempnitorum equitum, plures, quam ipsi præscriptus aut permissus numerus patitur, quos nihilominus æquè atq; alios sustentari vellet, adducturus esset, intelligatis, nullo Nos tibi nomine obstructos, nullo Imperium obligatum fore.

IX.

Si post recensitum exercitum intra vel ante trimestre spatium finitum primo alteroue mense, de quo perinde dies pauciores pluresq; deflexerint, eos tantumquam superuacaneos Nostri aut Imperium dimissuri essemus, trimestre quidem stipendium integrè illis persoluetur, computato tamen decessu: cuius è contrario peculiatris habenda erit ratio, si tertii mensis quolibet tempore missio detur.

X.

Quantum quisque à definito iugaliu equorum numero abfuerit in delectu, tantum ei à commissariis de pecunia detrahetur. Defectum verò in huiusmodi equis omnem ipsorum erit supplere, siue fatiscientes vires deficerent, siue fractos vita relinqueret: ita tamen, qui ab hoste ceciderint, toto mense pro integris sospitibusque censentur, postmodum per alios omni vitio carentes restituendi.

XI.

Si quod belli fatum flagitaret curru equitum, eo præsertim tempore, quo ipsis sine notabili damno cauerent, eos libenter submittendo communi necessitati parento.

XII.

Nemo lustratum opprobriumque cursorium equum curru iungat, nisi necessitas postulet, & in id consensum conficiat Magister præstet, ad quem non nisi permagno rei momento impelletur.

XIII.

Vnusquisq; Magistrorum sub suo vexillo plus minus 300. ducto, pro arbitrio & moderamine conquistorum & Ducum:

XIV.

Magistro Turmæ in mensem pro equo probato per delectum florenus soluetur.

XV.

Singulis quinquagenariis suis præficiatur Decurio, cuius erunt 25. floreni stipendium: Iterum 12. equis vnus adiungatur sarcinarius, & in hunc sex floreni impendantur; Legato autem 32. signifero 24. blinis tubicinibus singulis, sicut & vni scribæ, vni tonfori, vni Mensori, singulis 12. supra stipendium, vni præterea scloporum artificum 12. vni Ephippiorum 6. vni vngularum 12. supra stipendium, etiam duobus satellitibus, si præsto fuerint in delectu, singulis 8. ac tandem vni sacrorum Ministro aut concionatori, si eius copia fuerit, 24. floreni annuerantur.

XVI.

Et si Decanis ideo attribuitur, vt equitatum totum, eiusque Ductores militari disciplina & ordine informant, quia tamen eiusmodi peculium sibi habetenus non nunquam Magistri referuarunt, ac proinde certis decurionibus caruerunt, quos obserua-

rent equites, ad certa loca & stationes emittendi, hinc sapius confusiones & turbæ extiterunt. Quare vt hæc imposterum caueantur, curanto Magistri, vt æqualiter sui vexilli Decurionibus distribuât, eosq; singulos singulis quinquagenariis certis nominibus declarât, vt singulis decuriis costare possit, quæ sequi debeant, quando cunq; ad quæcunq; loca seu stationes mittendæ fuerint. XVII.

Quicquid præterea Principes exercitus, equitumque Magistri acceperint in ordinem Ductores, Equitesque gregarios dispartendum, nominatim, & bona fide distribuunt, secus si egerint, censuram examinis, & pœnam subeunto.

XVIII.

Quilibet Decurio vna cum quinquaginta sibi demandatis ex ordine, quo fuerint in libello delectus adscripti, dum lustratur miles, transeunto.

XIX.

In quibusvis profectioibus, in pabulationibus, aliisque, vbi necessarium fuerit, curiosè Decuriones obseruent, quos suæ curæ & custodiæ commissos habent, vt hac ratione facilius in postulatos reos inquiri, & animaduerti possit.

XX.

Quoniam longè porrectæ series rei militari ex multis causis oneri sunt, & efficiunt, nulli equitum Magistro plures equi, quam 12. nulli Nobili plures, quam 6. aut 8. nulli etiam comiti, aut Domino supra decem duodecimue assignantur, nisi quis ex his opibus & auctoritate potentior, maiori numero bene instructus, & ab omnire paratus ad delectum appareret, cui proinde plures concedere poterunt conquistores.

XXI.

Neque Duces, neque Magistri Equitum ferant, vt plures in vnum ordinem cocuentes prætexto vnus nomine, sed singuli eo loco & ordine, quem in catalogo suis nominibus & cognominibus annotatis, equisque adscriptis tenent, vt in delectu transeant, curanto.

XXII.

Inter hos Equites Dominis, aut Nobilibus, qui quatuor tantum aut tribus merentur equis, nullo liceat famulo vti, iis verò, qui equos quinque vel sex ducunt, vnus tantummodo copia esto, etiam si senariū numerum exceßerint, duodenarium tamen non attingerint, quem si qui perfectè impleuerint, duorum famulorum potestatem habento.

XXIII.

Quiuis aut Herus, aut N. ois, qui sex aut pluribus militat equis, vnum de suis instituit, qui longiori sclopeto instructus illud peritè in hoste agere possit, quippe compertū habemus, huiusmodi sclopetum tam è re militari esse, quam ipsi Equitarii plurimum commodare.

XXIV.

Juxta has constitutiones Princeps exercitus, equitumq; Magistri nullum equitem in numerum conscriptorum, aut in delectum, eiusque libellum venire sinant, si non ipse Dominus præstò in campo adsit, neque equos sub alieno nomine, quod mentiuntur, & persona, ad quam non pertinent, transire permittant.

XXV.

Quandoquidem & his temporibus is incessit mos, vt Nobiles viri quidam, cum suos equos vexillo cuiquam subiecissent, ipsimet vnâ cū vno alteroue cursorio, quem reliquum habere se prætendunt, viuere liberè, & nemini subiecti esse velint, quæ res pro eo, qd huiusmodi homines nulli alteri, quâ animo suo, voluntatiq; morem gerant, inæqualitates parere, & quæ rebellionem, quæ confusione militarè disciplinam, adeoq; ipsa prælia turbare solet. Idcirco Magistri nulli Domino, aut Nobili viro inter suos locū relinquunt, qui non per æquè, atq; alii, catalogo adscriptus, & iisdem obedientia legibus teneatur alligatus.

XXVI.

Magistri, quantum fieri poterit, suos Equites à Nobilibus, non gregariis militibus conquirere & colligere studebunt. Porro ipsi in delectu ne prolixi ordines, nisi forte solum veteranis emeritis, explorataque virtutis militibus, ita eorundem singulariter intercedente Magistro, pauci equi, quot nimirum conquisitori visum fuerit, approbantur.

XXVII.

Singuli Domini, Nobilesque ita suos vestiant, ut à digressu domus & corpora sint à frigore, iniuriisque alijs cœli immunia, & sclopi sua quoque tegumenta habeant.

XXVIII.

Quilibet item Dominus, aut Nobilis ita suos constituit, ut operam suam addicant ad finem vsq; præfiniti temporis locandam, atque adeò Nobis sacro Imperio, quoad vsus postulauerit, obnoxiam. Ne quis verò ex illis, qui stipendiantur, à Domino suo missione, durante adhuc militia, vel exigito vel elcito, siue sub ineuntis anni principium, siue sub circumacti extremum: sed omnes constantes permanento, neque interim, dum manent, auctius stipendium sollicitanto, qui autem desertores militie, inuito Domino, sine missione vel honesta vel causaria discesserint, si deprehensi fuerint, ad supplicium deduntur, si fuga euaserint, publicè periuri proclamantur, quò nomine infames vbique habebuntur, nec vsquam tolerabuntur.

XXIX.

Nemo Domino petulanter insultet, nemo se refractarium exhibeat: eidem verò sclopium gladiumue intentare, res capitis esto.

XXX.

Nemo quempiam militum seu famulorum auertat alteri; quod si quis iniquo animo, vel alicuius delicti manifestus discederet à suo Domino, vel dimitteretur, eundem ne alius Dominus aut Nobilis, qui eandem expeditionem sequitur, suscipito, nisi ratum id fuerit priori Domino.

XXXI.

E contrario etiam hi in tractandis famulis suis & modum custodiant, & æquum colant. Secus si actum fuerit, accensis vtrinque per dissidia & querelas animis, in eam rem Magistri Equitum, aut Ducis exercitus erit, diligenter inquirere, qui si nec ipsi litem componere potuerint, reiicienda ea erit ad arbitrium tribuni Militum, qui audita vtraque parte, & expensa pro veritate & æquitate, causam æstimabit.

XXXII.

Nemo Ductorum, aut Magistrorum vnum, pluresne equites Sacramento absoluat, aut discedendi potestatem faciat, insciente & non volente Archistratego, neque nouos aduenientes equites suscipere, vexillisque submittere audeat.

XXXIII.

Si qui vnus aut plures de equitatu ægrescerent, vel etiam in honestis negocijs Ductoris sui mandato susceptis ab hoste captiui ducerentur, ij quot mensibus, dum campos tenet exercitus, pro lanis & integris habebuntur, sed & eorum equi & armatura quauis lustratione producentur.

XXXIV.

Sicuti de equitibus, equus aut famulus ab hoste ceciderit, vel alio belli manifesto infortunio caducus interierit, is, nisi substituat alium intra vnum, vel summum duos menses, posteaquam rescuerit commissarius, de amisso stipendium deinceps ne expectato.

XXXV.

Nemo, qui & fidem Sacramenti, quo se Nobis & S. Imperio adstrinxit, & suum honorem tueri volent,

vel in armilustratio vel extrailud, vllum equitem, equum, armaturam, aliaque bello necessaria ab altero accipiat, vel alteri det mutuo, verum singuli ex omni parte diligenter se, & sufficienter muniant ipsos, parati prodire & inire vigilias ipsdem armis, quibus cum ad lustrationem comparuerunt. Huius autem constitutionis quicumque improvidus aut negligens fuerit, stipendio multatur.

XXXVI.

Nulli, exemptis Magistris equitum 12. & Signiferi 6. equis, præter hos excubitus immunitas detur.

XXXVII.

Ductores & Magistri equitum diligenti animo & cura serua in id incumbant, in disponendis agminibus, ut equites, iuxta delectus libellum, & equos, & omnem apparatus perfectum, expleantque suis numeris & partibus circum vexilla exhibeant.

XXXVIII.

Ductores & Magistri equitum, quotiescunque ad eos Commissarii venerint, vexilla separatim singula inspecturi, vnum ab altero seorsim proponi, & singulorum numerum initi patiuntur. quod si tum in aliquo vexillo notabilis, aut in numero suspectus occurrerit defectus, anquirendum erit in equites, tum ut reiratio, & origo defectus constet, tum ut impoterum necessaria cura adhibeatur, ne qua fraude facta vel per exiguam imminutionem persoluto à Nobis numero Nos aut Imperium frustreretur. Quocirca & volumus Ductores cum Magistris equitum omnibus lustrationibus interesse, & semper adesse conquisitoribus, qua possunt ope, subsidio, & adiumento, quo non solum illi res sibi mandatas ritè exequantur, sed & Nobis Imperioque fideliterque constanterque seruiantur.

XXXIX.

Dux, & quos subiectos habet, Magistri equitum, Ordinum Ductores, & Equites obseruant Nos imprimis, supremūq; à nobis constitutum Legatum, militumque Tribunal, tum deinde sibi præposita Capita, quorum nutum ad omnes casus euentusque rerum fide debita, & obedientia præstolantur, parati diu noctuque, plenis aut semiplenis vexillis turmisque, quaque vniuersim, quaque sigillatim, prout res ipsa, vel nostrum nostrique Legati mandatum exiger, inferre se campo, locari in præfidiis, agere excubias, pabulationes, deductiones, insuper citra superiorum licentiam neque cum vexillis, turmis, aliterque ex ordine migrent aut castris, neque impedimenta vlla dimittant, neque etiam inuisi gradum cum hoste conferant, verum singuli ibidem persistunt, quò loci ab Archistratego, aut Ductore seu Magistro suo diriguntur, quibus proinde omnibus locis & temporibus, pro eo, quod veros milites decet, quodque ipsi Ducibus & Capitibus suis iure, tum etiam vi harum constitutionum debent, morem gerunt.

XL.

Dictus item Militum Praefectus, eiusque Magistri equitum, ordinum Ductores, atque Equites, quantum curæ gerunt tum de generis sui, ordinisq; Equestris dignitate sustinenda, tum & de fide, qua se Nobis & Imperio adstrinxerunt, reddenda, tantum etiam faciunt, ut antiquis laudatum Equestre ius summo studio & diligentia constituantur, hincetur, proponatur, cui tanquam perfectæ Iustinæ regulæ subijciant se omnes, ac pareant, atque etiam iudicia & pœnas ferant delictorum, iuxta hæc constitutiones, Decreta Cæsarea, & laudabilem ad nos translatam belli consuetudinem.

XLI.

Nos D. G. Romanorum Imperator pro Cæsarea potestate, & Maiestate, tum ex auctoritate officij nostri,

stri, tum consensu electorum Principum, generalium statuum, absentium consiliariorum, Legatorumque volumus ista equestria iura iam inde antiquitus magna cum laude usurpata, in pristinum vigorem restitui, & conservari, confirmantes insuper, & consilio precipientes, ut, quicquid intra fines imperij, vel extra sub exteriorum Dynastarum dominio, ritè legitimeque, iuxta sancitas constitutiones, non solum à Nobis, Imp. Roman. in aula nostra, in expeditionibus & praefidiis nostris, verum etiam per totum imperium, perque omnes ditiones nostras hereditarias ratum, firmum, & perpetuum habeatur, irrefragabiliter prosequendum, perficiendumque.

XLII.

Omnia, quæ pro iudicio equestri ubiq; locorum, quoadusq; datauerit expeditio, tractabuntur & decernentur, libro seu volumini, quò belli Acta referuntur, commendantur, unde, posteaquam bellum sibi finem inuenerit, bina exempla describantur, vel Tribuni militum, si is praesens adfuerit, vel Ducis sigillo munienda.

XLIII.

Et quoniam aliquot abhinc annis in germanicas copias irreperunt inobedientiae, & confusiones variae, atq; liberior quædam effractorq; viuendi agendiq; ratio, quam à Maioribus non hauserunt (quippe qui praeter ceteris nationibus & virtutis & probitatis palmam tulerunt, & disciplinae militaris obseruantia imprimis clari fuerunt) ideo, ut posthac non solum ab his malis praecaveatur, sed & Christiana Pietas, Bonus ordo, Iustitia & obedientia, quibus hominum salus & incolumitas nititur, pristinum vigorem & indies maius incrementum recipiant, Equites omnem deinceps vitæ licentiam freno rationis rectæ coercendo, sed imprimis à blasphemis se, contemptuque diuini verbi abstinendo, neque cuiquam molestiam aut vim inferunt, neque etiam cum impudicis mulieribus se aut castra sequentibus vllum commercium habent; si quæ tamen feminae adfuerint turpis notæ expertes, quarum honesta opera tum ad agrotorum ministerium, tum lotiones, aliaq; citra iacturam honestatis conducitur & usurpatur, eæ cum consensu Ducum tolerari poterunt.

XLIV.

In id etiam Duces, Magistri, Praefectiq; pro ea cura, qua proprium honorem defendere, & fidem datam liberare sollicitantur, diligentissime incumbunt, ut in primis ipsi vitæ piæ christianæque instituendæ studiosi, tum & acres iustitiae, pauperumq; defensores, potius exempla & incitamenta praebant suis equitibus ad imitandum bonum, quam ut ad malum eos moribus suis inuitent.

XLV.

Et Domini & Nobiles quiuissimè cum suis diebus Dominicis, & alias quotiescunq; ad id signum dabitur baccina, vocati in concionem veniunt, diuinoq; officio interfunt. Quod si quis interim in comestationibus, tabernis, aliisq; leuitatis nota suspectis locis deprehenderetur, poena afficitur, eo tamen discrimine, ut seruus compedibus illigatus attineatur carcere, nisi pro ratione delicti videatur alius puniendi modus; Dominus vero si fuerit, postulari à Magistro suo, aut Ductore, dictis acriter castigetur primū, tum deinde, si parum emendationis aut nihil ostenderit, castrorum Praefecto iudici sistatur reus, ad extremum etiam interminando illi equestria iura, quorum vno ac perpetuo tenore, siquidem per manifestam improbitatem sceleribus & flagitiis vitam deinceps impetrurus, esset ad statuendum aliis exemplum ex auctoritate puniendus.

XLVI.

Praeterea vi harum constitutionum nemo Praefectorum anno, dum sacra peraguntur, & cōcio ha-

betur, vinum, cereuisiam, aut simile quid promat, diuendatq;.

XLVII.

Grauis item in publicè blasphemantes animaduersio esto, & omnes, qui sacrum Dei nomen deliberata voluntate violauerint, cum ignominia morte multantur.

XLVIII.

Cum turpis ebriositas apud Germanos, praesertim belli, adeo inualuerit, ut belluino more computandi nihil sibi prius, nihilq; potius ducant, quo proinde vitio gens tota non solum se in contemptum apud alios, & infamiam adducit, sed & parum felices rei militari, victorūq; successus conciliare solent, idcirco Ducibus, Magistris, Praefectis, Dominis, Nobilibus, & Equitibus iuxta constitutiones has nostras seriò demandamus, ut & ipsi hanc animæ labem eluere, ebrietatique modum apponere satagant, & in primis famulos suos huic vitio affines esse ne patiantur.

XLIX.

Si quis ex iis, qui in officiis sunt, ebrietati notatur usque adeò deditus, ut officium suum curare & explere quantum satis est, non possit, ei per castrorum Praefectum, & Ducem suum munus eripitor, & alteri digniori, qui magis sobrius sit, delegator. His autem neq; quisquam sese opponito, sicq; quisquam illius causæ patrocinium defensionemque suscipito, ira vetante hac constitutione, & proprio, cuiusq; quo tenetur, Sacramento.

L.

A castrorum Praefecto, Duce, & Iudicio Equestri in omni delicto, quod à Dominis, Nobilibus, famulis summis seu infimis viris commissum fuerit accusatione dignum, nomen ebrietatis ad facti excusationem, poenæ releuationem nec assertor, nec approbator, imò hoc acrius & grauius iudicium pronunciat, poenaeque duplicata reus condemnator.

LI.

Qui ex ebrietate improvidus, aut temulento sopore profigatus, periculum ab hoste impendens neglexerit, supplicium dato.

LII.

Si qui de equitatu seu equitū famulatio usq; adeò se vino ingurgitarent, ut rationis impotes deprehenderentur, è vestigio carceri & vinculis mancipentur, neque absque consensu Ducis aut Magistri sui soluantur. His verò etiam arbitrium esto, eodem re cognita punire, & poenam refugientes equestri iudicio relinquere.

LIII.

Quicumque castrorum Praefecto, Tribunoue militum manus armatas iniecerint, aut quouis alio modo sese Ducibus suis, Magistris, vigiliarum praefectis, ordinum Ducibus, praesertim in rebus, quas ipsi ex officio iniuncti sunt, opposuerint, iuxta decretum iuris equestris, supplicio corporis, iactura honorum & bonorum luunt.

XIV.

Qui siue contemptu siue contumelioso verbo superiorum auctoritatem contemnerit, equestri iudicio sistetur, pro re ei grauitate puniendus.

LV.

Qui contra Archistrategum aliosque superiores sibi constitutos seditionem concuerit, arcessitus iudicio capitis poenas expendit.

LVI.

In castris, tum quoad conuocationes & denuntiationes, tum quoad indicta & interdicta, omnes se ad iustitiam, & castrensis disciplinae rationes, prout debent, accommodant & fingunt.

LVII.

Nemo iustitiae executoribus, uti Praefectis rerum capitalium, seditionū quaestoribus, eorūq; Administris, aut Adiunctis quocūq; titulo insignitis, vel manum inferat, vel per vim seu imprudentiam aduer-

uerfetur, vel vllum impedimentum obijciat, quo minus suum munus exequantur: quin potius eosdem contra violatores tueri, & ab omni iniuria & vi afferere omnes admittunt, omnia intelligendo sub pœna capitis.

LVIII.

Si quis equitum in castris, aut alibi, quicquam inaudierit, intellexeritque, quod nobis, sacro imperio, militiæ, aut nostris, aut imperij provinciis, populisque damno, aut impedimento esse posset, aut suspectos viderit, scieritque, continuo magistro suo equitum, aut si grauitas negocij ita postulet, duci ipsi indicabit. Quod si vnus, alterue id non fecerint, ille, illiue, re compertâ, vti auctores culpæ, capite aut fortunis, sine veniâ luent.

LIX.

Et ordinum structores, & gregarij Equites diligenter curanto, vt agmina recto & perpetuo ordine proficiantur, nemo ante vexilla volitet aut vageatur, sed imprimis ne quis se impedimentis aut curribus immisceat, aut maturius exiens castris suum anteuertat vexillum. Sic enim bonus eques æstimare debet, qui æqui amans & honesti videri cupit, non solum ad sese, verû etiam ad commilitones suos spectare, vt nō alio loco, quam ad suum, cui est adlectus, vexillum præfens compareat, ac proinde caueat, tum per se, tum per suos famulos vaga equitatione disijci ordinem, a quo nullo modo, nullaue de causa infcio Duce vel Magistro discedendum erit. Secus si fiat, pœna incurratur, pro arbitrio Tribuni, vel penes iudicium equestre.

LX.

Nemo quoque citrà licentiam à Nobis, Legato nostro, eiusque subordinatis Ducibus & officialibus acceptam vno plurisue equis à castris, vexilloue discedat; aut pabulum egressus noctem emanear. Secus qui fecerit, pro iudicio Marischalci & Ducis, atque etiam tenore Juris Equestris multator.

LXI.

Qui stationem suam in campo citrà consensum & veniam Ducis deseruerit, præter equestre iudicium, quod Marischalcus in ipsum tanquam perfugam & desertorem pronuntiabit, liberam quoque omnibus equorum, armorum, rerum denique omnium, quas penes se habuerit, direptionem sustinet.

LXII.

Quisquis ad hostes defecerit, turpi transfugii nota infamis à Marischalco & Equestri iudicio publice proclamator & declarator.

LXIII.

Qui relicto vexillo vel occultam vel apertam fugam molitus fuerit, ignominia & morte multator: si quis vero alius fugientem eodem & loci & temporis vestigio represserit sclopo vel ense, id ei ne crimini detur, quin potius meritiloco habeatur.

LXIV.

Absque Imperatoris Licentia neque Tubicinem ad hostem ableganto, neque ab eo missum recipiunto, neque vlllo siue negotiorum, siue sermonis, siue litterarum commercio cum illo communicanto. Si quis vero ab hoste nuntii vel litterarum aliquid acceperit, rem suam Ductorem Magistrumque ne celato, sed protinus per illum litteras clausas, & rectas, nulloque cognitas ad Imperatorem deferri curato.

LXV.

Nemini, qui hostium partes sequitur, vir sit aut femina, iuuenis aut senex, per excubias siue ingressus in castra, siue egressus inde pateat liber, quin, si notetur, ab excubitoribus interceptatur, & ad quempiam ex Ducibus, aut supremum exercitus Principem adducatur.

LXVI.

Nemo in profectionibus & stationibus, nemo e-

rectis iam & volitantibus bono ordine vexillis, nemo etiam apud collocatas excubias in alterum manus armatas intendito, aut pugnam singularem cum quopiam gerito. Facti reus protinus ab ordinum ductoribus presentibus Marischalco captiuis tradatur, aut carceri mancipetur, mox iudicio sistendus, & capite pœnas daturus.

LXVII.

Nemo quenquam intra extraue castra, sclopo, aliisque lethiferis armis à tergo aggrediatur, inuadatue: nemo alterum ad equestre duellum prouocato, aliaue ratione violato, sub pœna Equestri iure constituta.

LXVIII.

Qui alterum in tentorio suo, vel hospitio petulantia audacia obruerit, & violauerit, summam pœnam, & equestris iudicii rigorem incurrito.

LXIX.

Qui equos aut iumenta diripuerit aratris, quique molendina, furnos, & similia in vsum communem reip. structa, siue amicorum ea fuerint, siue inimicorum, destituerint aut confregerint sine licentia, quique vina, fruges, aut farinam effuderint, perdidierint, aliudue damnum ad libidinem intulerint, corpore multantor.

LXX.

Omnes caueant decrepitâ iam ætatis homines, sacerdotes, concionatores, feminaeque, quando inermes inueniuntur, sicut & infantes neci dare, sub pœna capitis.

LXXI.

Nullus priuatus aduersus alterum, nulla natio qualiscunque aut cohors militum, siue peditum, siue equitum, contra aliam vel conspirato, vel turbas cie-to, vel gentem suam implorato, sub pœna capitis.

LXXII.

Nemo sclopum exonerando, cantus, clamoresque tollendo, aliisque modis excubias inquietas reddat, qui fecerit, impunè ne ferat.

LXXIII.

Nemo simulates antiquas, & inueterata odia gerat tam in campo, quam in presidiiis, neque vltionem attenter, sed si qua ipsi cum alio litigiosa ratio intercedat, eam vel differat, vsque dum militiæ finis imponatur, vel per Marischalcum ad Officiales componi curet, vel iure communi definiri. Secus qui fecerit, pro æquo & iusto puniatur.

LXXIV.

Si qui conceptis iris inter se concurrerent, & certamen capesserent, spectatores, qui præfentes aderunt, turbas compescuato, & animos dissidentes reducta pace committunt: quam deinceps, quoadusque durauerit expeditio, constanter pars vtraque reconciliata, lubenterque tueatur.

LXXV.

Nemo suum officium, & partes in habendis excubiis prætereat, aut agere recuset, neque maturius statione decedat, quam inde ducatur, quin imò, quo statuetur loco, immotus persistat: qui vero legem hanc neglexerit, postulatus ad campi Præfectum, Ducem, Magistrumque suum, nisi de negligentia sua satis purgare se valuerit, equestris iudicii sententiam fert, & sine stipendio, honestaque missione exauctorator, aut alia ratione prout res exiget, punitor.

LXXVI.

Singuli cum armatura & armis sibi lustratione exercitus destinatis ad excubandum prodeunto, neque quisquam, extra singularem coniugii causam, qua diurnis excubiis, qua vigiliis nocturnis equo suo descendito. Secus qui egerit, equum, armaturamque suam campi Reçtori cedet multam, cum Præfecto vigiliarum ex æquo dimidiandam, vltèrius interim re cognita puniendus.

LXXVII.

LXXVII.

In excubiis nemo ad arma sine causa conclamato, sed quisque munus suum excubandi quam diligentissime obito, ut ne quid inde Imperatori, aut exercitui incommodum exsistat: Qui vero quippiam in hoc munere incuria sua neglexerit, coram Marischalco, & Equestri iudicio sese purgato.

LXXVIII.

Qui usque adeo ebrius iniuerit vigilias, ut neque munus vigilandi, quantum satis est, apte sustinere, neque tesseram edere possit, decreto Marischalci, & Ducis sui vel Juris Equestris plectatur.

LXXIX.

Nemo suspectas Personas aut hospitio excipiat, aut secum commorari patiat, sed eosdem pro eo, quo quisque tenetur, Sacramento ad Principem exercitus, vel eius Centuriones deferat.

LXXX.

Si quis modum circumueniendi hostem, aut alienos praeueniendi animaduerneret, vel sicut ratio & consilium siue atterendi hostis, siue damni praecautendi occurreret, is secrete ad Imperatorem, seu Marischalcum, seu Ducem suum refert, magnam inde debitamque gratiam collecturus.

LXXXI.

Nemo incendium offerendo pecunias extorqueat, neque castra aut alia flammis depopuletur, nisi de mandato Imperatoris.

LXXXII.

Si praelio decertandum, aliaue ratione cum hoste confligendum foret, quisque loco suo, quem mandato superiorum occupat, persistat, neque inde citra eorumdem voluntatem decedat sub infamiae periculo: At licet interim commilitones ex alia parte victores existerent, ille tamen, qui huiusmodi obedientia iussa peregerit, in aequali pretio habebitur cum iis, qui alia ratione morem gerentes ad ipsius victoriae patriationem opem suam contulerunt. Id enim spectare debemus, ut obedientia tanquam fundamentum cuiuscunque bonae gubernationis ex omni parte stabilatur, & e contrario inobedientia omnis eliminetur.

LXXXIII.

Quamuis bono Deo victoria ab hoste contingeret, nihilominus nullus absque venia, vel spe praedae, vel persequendi hostis feruore abrepus, ordinem aut vexillum deserit, sed constantes in ordine singuli se ad nutum superiorum accommodant sub periculo vel infamiae contrahenda, vel fidei temeranda, ne qua confusione aut inobedientia partis nostrae versus hostis in totum exercitum damnum aut incommodum refundat.

LXXXIV.

Nemo alteri, quam ipse ceperit, vel iure sibi acquisierit praedam seu per vim, seu alia ratione eripiat: Lites vero & discordias, quae ex illa causa oriuntur, per Ducem aut Magistrum suum, aut à Marischalco, iudicio equestri discerni componique curant.

LXXXV.

Nemo annonae stratores intra extraue castra spoliato, aut manus iis infero, nemo quoque in locum annonae irritato, aut ibidem per vim quicquam deripito. Facti reus carcere constringitur, & per Marischallum seu Jus Equestre, corporis & fortunae bonis, prout delictum exigit, punitur.

LXXXVI.

Nemo castris egressus maturius commeatum coëdendo praeripiat aliis, sed eiusdem liberam in castris venditionem praestolantur.

LXXXVII.

Si quid pecorum, alteriusve commeatus hostibus

adimeretur, totum id sine venia Marischalci aut Ducis sui nemo auertat aliò, sed in ipsis castris tolerabili pretio diuendat; de quo si litigium occideret, ad eundem Marischalcum ut Arbitrum recurrendum erit.

LXXXVIII.

Quisquis ex praedicto iam Equitatu, siue in castris, siue aliis functionibus aduerteret quippiam, quod Nobis, Imperio, reiue militari, vel Nobis, Imperio, ue subiectis dittonibus incommodo impedimento, ne futurum esset, aut sicut de suspectis hominibus constaret, id omne citra moram Magistro Ducie suo, quin imo, si grauius momentum ac pondus res haberet, ipsi exercitus Principi patefaciendum curato. De quocunque vero innotuerit, hoc non fecisse, tanquam author culpae, sine gratia bonis fortunae & ipso corpore punitur.

LXXXIX.

Quod si Nos Romanorum Imperator, aut nostri Dux supremus exercitus, Legatusque, vni pluribusque Personis, Ciuitatibus, oppidis, Pagis, vicis, Domibus, & aliis bonis comitatum, commeatum, saluam guardiam, immunitates donaremus, aliasque gratias impertiremur, nostri Equites neque per se, neque alij eorum nomine priuilegia huiusmodi vlatenus impugnare aut labefactare ne attentanto.

XC.

Nullum ex iis, qui Nobis, Imperio, subditi sunt aut affines, qualescunque, si fuerint, grauanto, nulli tributum, aut exactionem imponunt, neque expilationibus, modisque similibus cuiquam nocento, siue ineunte siue exeunte expeditione sua, siue alias quā transitum habent, vel ubi statua ponunt, contra vero iustissime omnibus & singulis, quod debent, persolunt. Similiter illis publici Hospites aequam in pretiis rerum exigendis vicem exhibent. Cum vero in campis contra hostem & in prociectu futuri sunt, liberalioris eis pabuli copia esto.

XCI.

Si quando imperata suo tempore stipendiaria pecunia, ipsis hospitum & vulgi sumptibus viuendum esset, pro aequo & decoro sese gerunt, hospitibus suis, & tenuioris fortunae hominibus, quantum fieri potest, parcunt, acceptorum diligentem rationem attestationibus per syngraphas factis & datis habent, sibi que tantundem de stipendio detrahi postmodum permittunt.

XCII.

E contrario pauperibus pro damnis ob equitum, peditumque transitus per nostrum, & sacri imperij, quaestorem ordinarium soluerunt.

XCIII.

Castris in regione hostium, si tamen illa fundus imperij foret, metatis, nemo egrediatur ad egenos expilationibus, exactionibus, aliisque iniuriis vexandos, neque hoc quisquam à seruis suis committi patiat, quin potius impensa cura eosdem obseruet, & diligenti circumspeditione curet, non tantum, ut nequid alienum iniqua ratione castris inferant, verum etiam ut, quod ad commeatum pabulumque attinet, taxam, Modum, & ordinationem, quam ipsis castrorum Praefectus & Marechallus omni tempore praescripturi sunt, iuxta praescriptum à se iuramentum sequantur. Et si qua inde querendi causa oriretur, Magistri subditis egentibus damnum restituant pecunia de stipendio illatoribus damni subtrahenda. Insuper & Nobiles Domini famulos suos, ubi cognita causa inuenerint culpae reos, ad restitutionem faciendam adigunt: quin etiam rei in iudicium vocantur, & veluti praedatores puniuntur.

XCIV.

Quod si diuini Numinis praesenti ope, Princeps

ceps hostilis exercitus, aut Ductores ab Equitibus nostris caperentur, eiusmodi Personæ vel Nobis, vel duci nostro præsententur, vel in eius, qui hoc sibi munus commissum geret, manus tradantur, non absque lauti præmij & debiti largitione.

XCIV.

Sin verò præter iam dictas Ducum, Ductorumque personas captivæ fierent aliæ, arbitrium quidem esto ei, qui capitillas, sibi que subijcit, exactionibus, & modis militari usu receptis tractare, tamen etiam de singulis captivis iudicium Archistratego fiat, neque quisquam ex illis sine huius consensu liber dimittatur.

XCVI.

Et si quid civitatum, arcium, vicorum, ditionum & nationum bello devinceretur, totum id una cum suis tormentis bellicis, munitionibus, & collecto cōmeatu, omnino in nostram cedito potestatem, & ad Imperium, non aliò aversum referatur. Deinde huiusmodi civitates devictæ, & arces, vici, regiones gentesque subiugatæ, posteaquam præstito & accepto à nobis homagio in nostram tutelam fuerint receptæ, reliquā omnem earum substantiam, quæ aliòquin militari more præda foret, immunem ab omni iniuria & exactione, volumus, & ut nemo inuolare ausit, præcavimus.

XCVII.

Cum equites peditesque ortu & gente diversi in unum confluant exercitum, ut proinde, quas proclive est tanta varietate oriri & excitari, etiam levis de causis, lites & discordiæ caueantur, nullo pacto nationes peregrinæ se mutuò lacerare verbis, factis, moribus, aut contumeliosis dictis proscindere, aut ad disputandum provocare prodireque attentent; Verum tamen si vni læsæ in alteram iusta competere actio videretur, pro Magistratu ordinatio, & consuetudo Juris Militaris more ea constituenda & persequenda erit.

XCVIII.

Si à quopiam aut pluribus de equitatu contra constitutiones hæc peccaretur, aut alio pacto adversus leges, moreque militares, etiam honorem proprium, fidemque datam committeretur, ij pro iudicio castrorum Præfecti, Ducum, Magistrorumque, vel ex decreto & more Juris Equestris, supplicio corporis, aut infamia, aut bonorum iactura, prout delicti ratio postulaverit, pœnas auferent.

XCIX.

Et si huic equitati deesset ordinarius, aut præsens non adesset Marschallus, ac proinde ab ipso legitimè equestre iudicium agi non posset, occurrentibus tamen causis capitalibus, aliisque facinoribus, quæ culpæ affinia pœnæ moram dilationemque non paterentur, ipse interim Archistrategus vindicandæ iniquitatis partes sibi sumito, convocatisque Magistris equitum, Legatis, vexilliferis, atque etiam, si opus fuerit, aliquot de centurionibus, eorundem interposito iudicio, secundum has constitutiones, & tenore iurium equestrium, non minus ac rem se reis iudicem, vindicæque malefactorum præbeto.

C.

Etiam inter Germanos equites, quamquam pauciora, pluraque vexilla habituri, & certo Marschallo carituri sint, quæsitores nihilominus rerum capitalium constituantur, quos malorum vindices experiantur, siue dum in profectionibus castra sequuntur, siue quum in prædiis collocantur, vi huius constitutionis, quam detrectare nulli ex illis fas esto.

CI.

Si quis vnus aut plures accepto à Magistro Auctoramento in numero, dum miles lustratur, præsentis non essent, sed vel ante vel post lustrationem, non-

dum castrensi ratione constitutæ, vix prehensis recederent armis, aut in alterius militiam adscribi se curarent, ij, pro eo quod æquum est, postulati ad equestre iudicium comparento, factum suum diluunt. Et si quis refractarius emaneret, nihilominus data in ipsum actione, & causâ cognita, tanquam de præsentis iudicium & sententia pronuntiator.

CII.

Si quis tum in hac expeditione, tum in aliis extrâ spatia imperij sub alienis Dynastis, vel error, vel lis honoris causâ suscepta, dum munia militaria obierunt, inter Germanos remansisset, quam iudicio equestri prosequi placeret, veniensque acculator ius contra aduersariam partem in exercitu nostro commorantem peteret, id ipsum ei redditor, & qui accusatur, legitimè in iudicium accessit respondere. Interim & ille, qui causam agit, Marschallo & Principi Militiæ sese obstringit idonea cautela præstandi omnia, quæ oportet, in huiusmodi negotio, donec pertractetur, & iure absolvatur.

CIII.

Per omnia hæc dicti Duces, Magistri, & Equites sese gerunt, prout probatæ virtutis & bonæ fidei milites decet.

CIV.

Præterea iam commemoratus Dux subordinatis sibi Magistris, & equitibus non modo præsens ipse adesse & adherere debet, sed etiam neque legatum constituere suo loco, neque vicarias alteri partes mandare audebit, prout hæc ipsa, seu ordinis equestris persona, dignitatis suæ memor, ritè perficiendi, & de iisdem interrogatus apud respondendi modum tenebit.

CV.

Porro prædictus equitatus in singulos menses, vel quoties id petitur fuerit, lustrationem sui admittito, quam stipendiorum collatio subsequatur, quæ tamen, si imparata pecunia, non semper & continuò exeuntem mensem sequeretur, moræ huiusce patientes, pro eo, quod faciunt iusti milites, partes muneris sui fideliter interim obeant, non intermittendo excubias, non profectiones detrectando.

CVI.

Hæc quoque constitutiones atque hi articuli prima lustratione publicè in patentis campo, sub erectis vexillis gregariis equitibus prælegentur.

CVII.

Hæc etiam constitutionum & legum prælectio ad equites, ut facilius secundum illas recentiore memoria dirigere & tractare sese noverint, quotiescunque deinceps militantium numerus inibitur, semper in circulo iterator.

CVIII.

Pari modo si qui, posteaquam in expedito fuerit exercitus, equites accederent, & auctoramento accepto in militiam eandem adscriberentur, ad easdem has leges observandas tenebuntur, non secus, quam si à principio auctorati contraxissent.

CIX.

In colligendo milite cauti sint & providi Magistri, ne qua levis ingenio, turpi criminis, aut infamiæ notâ insignita persona suis equitibus sese immisceat, tū ut eo longius omne periculum rebellionis, confusionis, & seditionum absit ab exercitu, tum etiam quò milites honesti & ingenui degere quietius, & suis muniis facilius vacare possint. Siqui verò huiusmodi inter vexilla latitantes innotescerent, maleficij nomine, quando id & ubicunque contra fas patrauerint, iudicio equestri sistantur, & pro ratione & modo delicti, vel ab exercitu exterminabuntur, vel alia pœna multabuntur.

CX.

CX.

Si porro inter conscriptos milites deprehenderetur, vel publicus Dei, diuiniq; verbi contemptor & blasphemator, vel notorius virginum fœminarumq; violator, vel qui se iniusti homicidij crimine alligasset, aut perfidi transfugij, alteriusq; facti, quod alienū indignumq; sit viro nobili, dedecore infamasset, is coargutus & cōuictus pro iudicio equestri puniatur.

CXI.

Ad extremum in his articulis si hac vice Nos præterisset aliquid, aut prætermisisset, quod ab equitibus obseruari cum ipse decor recti, tum mos, institutumq; maiorū postulat, ad id perinde, ac si expresse positum foret, sequendum obseruandumq; tenetor omnes, & præuicarios puniuntor.

DE CONSTITVTIONE IVRIS EQVITVM.

I.

Primū omnes Duces, equitum Magistri, ordinū Ducētores, Domini, Nobiles vna cum aliis comitōnib; equitibus, ad explicatas constitutiones, quib; ordine articuli iuris equestris, & disciplinæ militaris à Nobis Rom. Imperatore, ab Electorib; Principib; & generalibus imperij statib; compositi & sanciti comprehenduntur, conscribantur, & suscipiantur.

II.

Cum ergo conuentum fuerit, Archistrategus noster quippe qui Romani Imperatoris imperiūq; exercitum prima cura sibi regendum ducit, omnē equitarum, nisi fortē maior eius multitudo in partes disceda videretur, in vnum cōuocari curato, tum ipse, vna cum Marechalco & iis, qui in maiorib; officiis sunt, eundem in circum adito, præferente interim denudatum ense feciale, vbi dato buccinæ signo, ad equites palam sermonem inprimis gratum, quod in Bonum nostrum, imperiūq; commodum vsque adeo suam operam liberali animo obulerint, tum cætera perbenignum in hanc sententiam habeto.

III.

Quandoquidem obedientia & bona gubernatio tum ipsi Deo perquam grata, tum nobis adeo salutaris sit & utilis, vt sibi Germani Maiores nostri semper in eam vigilantissimo animo incumbendū duxerint, velle proinde se nomine nostro, imperiū, etiā suo monitos omnes, vt disciplinam & obediētiā amplecti, iura & iudicia sequi, Christianam colere charitatem, mores honestos, & nobili dignos induere, hoc est pietatis in Deum studiosos, & vitæ honestatis amantes esse, atq; è contrario facinora, quæ similia sint homini Ethnico rudi, & viro ignobili, quam equiti nobili sanguine claro, & christiana fide imbuto, deuicare & penitus fugere velint.

IV.

Et quod rectius hæc obseruari & certius possint, ipsam Nostros & imperij prælegi volumus constitutiones, quibus articuli antiquissimi & laudatissimi equestris iuris comprehenduntur, quod Nos & Imperium in pristinum vigore reuocari, stabiliri, & in rem gloriāq; nationis Germanicæ exerceri iussimus, atque ita prisco more merebunt.

V.

Nec dubium esse, quin hæc ipsa pro ingenuitate Germanorum equitum æqui boniq; facturi, neq; tantum libenti & læto animo accepturi sint, sed eadem effecta daturi. His ita præmissis articuloꝝ prælectio subiungatur.

VI.

Qua peracta, iteratō Archistrategus eosdē exhortator, vt, qua decet sinceritate, & Principes, & comites, & magnates, & Nobiles gregariiq; equites, cuiuscunq; status & quantacunq; ætate sint, alti seu humiles, ad olescentem reuergenteue, velint, prout debent, omnes prælectis accomodare sese, fideliter obediēterq; parere, atq; in fide manere datā Ducibus suis, Impe-

ratoti Romano, Imperio, Legato nostro, eiusq; subordinatis officialibus, siue late teneant campos, siue in prædiis versentur, tam de nocte, quam die, pro virili quisq; portione sua, & pro more maiorum, ipso etiam periculo fortunarum & capitis sui, prodigi vitæ, negligentes bonorum suorum: neq; hac fide liberari se putent, priusquam isthæc solnatur militia (nisi morte interueniente, aut aliis grauib; & iustis causis intercedentibus) veruntamen animum & mores ingenuo Germano equite dignos gerant, equum rectūque tueantur, rem totam militare feruenti prece præpotenti Numini commendent, ac demum sese omni culpa, flagitio, flagitiiq; poena immunes præstent. Ad extremum hortationis suæ petet ab illis Archistrategus, vt iuxta veterem consuetudinem, hoc sacramentū se obligent, erectisq; omnes manibus in has leges, & in omnia præstada, quæ his legibus continentur, iurare velint.

VII.

Lectis belli legibus & articulis, dictoq; sacramentō, dux belli ordines legionum constituet, & equitibus eos qui præcipuos magistratus habituri sunt, indicabit.

VIII.

Primū de Fecialis manu sumptum ensem Marechalco tradito, eiq; curam Justitiæ, seu Æqui & Recti, ad tuendum bonos & morigeros, è contrario etiam puniendum malos & reos, seriò inculcando, q; communi omnium voce præstitū iuramentum, demandatō.

IX.

Deinde Archistrategus reliquas personas in maioribus aliis officiis constitutas nominato, isq; simul diligentem iuxta ac fidelem munerum suorum curationem, quæ præstito iuramento respondeat, commendatō; Adhæc ipsi equitibus vniuersim inculcato, vt huiusmodi officialibus, omnibus & singulis, quā par est, obediētiā præstent in rebus, quæ ad proprium cuiusq; officium pertinebunt.

X.

Hinc vicissim officiales, posteaquam gratias egerunt, debitam summisionem Archistratego, & Equitibus officium suum pollicentur.

Quibus peractis ad tubarum clangorem circulus dissoluitur.

Quaratione constituendum ius Equitum.

Marechallus virum nobilem vitæ probitate, iudicii maturitate, & rerum experientia insignem, Legatum suum constituit, cui præter cætera Justitiæ, & Juris Equestris curam commendet, adiuncta illi insuper persona, exercitatione benè perita, quæ munus Scribæ sustineat. Is primo equestri iudicio fidem suam publico iuramento obstringit.

Idem ius quomodo obseruandum.

I.

VT ergo ius equestre ritè obseruetur, primum de mandato Marechalci per tubicinem in castra promulgator, aut, si commodius id visum fuerit, ordine ad partes singulas distributi exercitus diuulgator.

II.

Inde Marechallus, quippe cui iustitiæ præcipua cura & oneris commissa est, 3. Equitum Magistros, 3. Legatos, 3. vexilliferos, item totidē decuriones cum vno Hipparcho sumito, quibuscum iudicium ineat & compleat, imò pridie quoq; consilium capiat, si id præmitti & causæ necessarium, & utile videretur.

III.

Si equitatus copiosior fuerit, vt ex multitudine ad id facile homines suppetant, aut si quæ capitis, aliaue honoris causa grauis occurrerit, iudicium duplicator viginti quatuor personas constituendo, eog; plures de vexillis Decuriones adlegendō.

IV.

Hæc iam dictæ personæ, vbi ante vel in conclauē Marechalci conuenerint, quum iam hic ad locum

Aaaa

futura

futuri iudicii prodibit, is à Feciale, vel alio districtum sibiensem præferri, & tubæ occurrunt, tum ad auctoritatem iuri adiiciendam, tum ad tericulum militibus offerendum, præire curat, ille vero continuo ordine binæ subsequuntur gestantes suos etiam gladios humeris reclinatos mucrone in altum surgente (si caula fuerit pænalis) accommodatos verò lateri, (si illa fuerit maleficii.)

V.

Atq; in omni causa iudiciaria, præsertim si pænam exposcat, aut famæ integritatem, rei seu discipline militaris custodia spectet, ipsa persona Marefchalli præfens ius & equum summo studio administrato, & auctoritate defendito. Quod si occurrentibus lenioris momenti ciuilibus causis, ipse interim grauioribus negotiis detineretur, vices suas ab Legato impleri perinde esto.

VI.

Facto tum Marefchalli, tum cæterorum in loco iudicii pleno confesso, ipse primū Marefchallus enssem suum Mēfæ imponito, tū deinde iudices gladios suos (si causa fuerit pænalis) inuertunt mucrone ad terram vergente.

VII.

Item Libellus constitutionum in mēfæ exponitor.

VIII.

Post hæc Marefchallus postularis & constitutis iudicibus primū proponito & mādato, vti nec pecunia, donis & largitionibus corrupti, neq; pro veneno parando, remoto etiā odio, inuidia, & tum amicitia, tum inimicitia nomine iudicare velint, verum iuxta constitutiones & decreta cæsarea causas contentione & defensione disceptatas vtrinq; cognoscant, sententiamque ferant, & pronuntient ea sinceritate iustitiae, qua se iudicandos à iudice Deo in extremo iudicio vortum habent, tum deinde à singulis illorum fidem ad hanc æquitatem seruandam dextra data sancitam accipito.

IX.

Porrò Marefchallus pro more inquirito de iudicio, num homines, penes quos illud est, idonei sint: item an habeatur legitimum tempore, intercedatne aliquod impedimentum, quod Cæsareum Equestre iudicium fieri prohibeat.

X.

Deinde iudices adiurabit, per Deum omnipotentem, omnis iustitiæ fontem, deinde nostro vtpote supremi magistratus, & imperii, & nostri etiā ducis nomine: ne quisquam sine venia, & suo procuratore loquatur, iudicio excedat, ne turba circumstantes eos elidat.

XI.

Inde querito, num ritè litigantibus dictus sit dies, & an citati sint.

XII.

In capitalibus causis, & iis, quæ bonum militaris discipline spectant, quæ sit rerum capitalium, & si ob grauius rei momētum ita Marefchallo visum fuerit, præter ipsum eius quoq; Legatus, in causis tamen ciuilibus, vbi pecuniaria lis infertur, Actor & Defensor prodeuntes vnam personam de iudicio etiam vnam vel alteram ex adiunctis petunt, quorum consilio causam suam agi & pertractari curabunt.

XIII.

In pænalis contentus in Equitum legibus articulus, & ius maleficii Imperatorum rectissima norma est, & regula iudiciorum.

XIV.

Inquisitio dum agitur, Equites sub suo sacramento admonentor, vt quisq; votum suum teneat occultum, & perpetuo silentio inuolutum eodem secum condant sepulcro.

XV.

Ante pronuntiationem iudicii, si maleficii vel honoris causa inter viros graues controuertitur, semper idipsum Marefchallus Archistratego detegito, ad eiq; quoq; animum percipiendum, qui proinde poterit, prout personæ dignitas, tēpotis ratio & rerum circumstantia feret, leuiteratem pœnæ mitigare & lenire.

XVI.

Cum ergo in Pænalibus iudiciis pronuntiat, gladiū Marefchallus manu teneto, sui sum mucrone recto.

XVII.

Cæteri vero ad iudicandum deputati, interim, dum inquisitio fit, & sententiæ feruntur, suorum gladiorum mucrones demittunt, eosq; propalato iam iudicio tum ipsi erigito, tum Marefchallus bacillū suum diffringito. Inde ex iudicio disc editor ad eum locum, vnde venerunt, gerentibus singulis iudicibus gladios humeris reclinatos, aut, si maleficii causa non fuerit, lateribus affixos.

XVIII.

Quicquid demum ubiq; dum militia decurrit, in huiusmodi iudiciis tractatur & concluditur, id omne bono ordine in libro ad id deputato perscribitor & adnotator, cuius, patrato iam bello, bina exemplaria Marefchalli sigillo consignentur, & alterum Nostræ, alterum dilecti Nobis Principis Electoris Mogūri Cancellariæ transmittatur, vt eò quisquis in posterum recurrere possit.

ARTICVLI COPIARVM GERMANARVM.

I.

Copia Germanicæ Nobis Romanorum Imperatori, sacroq; Imperio primū iurabunt, fida se militia Nostris, Imperiisq; tū malis præcanendis, tum comodis promouēdis seruituros, simili se se supremo Legato nostro, Ducibus, suis, capitibus, Legatis, vexilliferis ordinum ductoribus, Mēforibus, alijsq; in superioribus officiis constitutis à Nobis obediētia obstringent, omnes Nobilis, ignobilisq; tum sanguinis, tum status, curandi, se non obnitendo, neq; subterfugiendo, ea oīa, quæ ab illis mādata, aequā militis cōditione, acceperint, cauētes offerre se illis animo mobili & seditioso, manibus violētis, & ore cōtumelioso, contra parati adire & deserere hostē, atq; omni parere necessitati, qualiscunq; illa, an protectionibus, præliis, incurfionibus, excubiis die nocteq; acciderit. Si quis verò inobsequentem se se præbuerit, pro iudicio Ducis secundū iura multator, prout infra scriptis articulis declaratur.

II.

Omnis miles ab omni impietate tū verborum, tum operum quam longissimè abesto, victoriam de hoste à Deo supplice animi prece flagitato, & quotiescunq; circūsonante tympano vocatur, ad concionē venito, quam nisi graui negotio impeditus ne prætermittito. Si quis verò blasphemio ore vel opere Deū sibi offendere non verebitur, is decreto Ducis & Juris corpore & vita punitor. Et si quis sub concione & re diuina in cellis vinariis, in comestationibus, alijsue locis leuitatum & inuetercūdia hospitibus deprehensus fuerit, in eum compediendum, & pro iudicio Ducis multandum ius esto quæsitore. Neq; interim, dū sacra sunt, & concio habetur, quicquam vini, cereuisiæ aut simile à Præfectis annonæ promatur, vendaturque.

III.

Quicūq; hastas & breuiiores gladios gestaturi sunt, bene firmis ad defensionem gladiis, lateralibus vtraq; scilicet manu validis, aut idoneis frameis instructi ad armilustrium comparento, sed in primis sclopetarii fides se & habilibus frameis muniunt. Neq; quisquam arma sua qualiacunq; permutato, sed diligenti custodia, & ratione asseruata non cadendis lignis, non ad alias res abutēdo destruito, vt eadem integra ceu boni milites contra hostes ferre, vbi iam tempus feret, & usurpare possint. Secus egisse qui deprehēdetur, multam ideò dato, præsertim iminuto eius stipendio, cū miles lustrabitur.

IV.

Quiuis item superiora arma, sed in primis sclopetarii maiores sclopos, & ea, quæ ad hos pertinent, in tuto & expedito posita habento, & omnino puluere tormentario, glandibus, & fomentis vacui ne reperiantur cauento. Si quis autem se adeo inermem in expedito

peditionibus & excubiis offerret, ut neq; gladio neq; sclopo cum hoste congregari posset, is corpore pœnas ferto.

Quisque item chlamydatum aut palliolatum amictus esto, quo incursum pluuiarum & vim frigorum sustinere facilius, sed in primis sclopetarij sclopos & pyxidulas cooperire, usq; commodius uti possint.

VI.

Quodlibet vexillum siue coniunctum, siue separatim, siue etiam decurionatim, prout nimirum res tulerit, paratum se & promptum offerro, tum ad expeditiones suscipiendas, tum ad stationes & præsidia agitata parendo præscriptioni nostræ & Ducum nostrorum, ipsique necessitati.

VII.

Et si quando Capitaneus, vel alius, qui cum officio est, aliquid, quod virtuti militari non iniuvum imponeret necessitas, perficiendum vna cum alterius Capitanei signiferis, Ductoribus & militibus mandaret, parendum his erit, perinde ac si proprius Capitaneus missum dedisset.

VIII.

Puerperas, prægnantes mulieres, virgines, homines ætate confectos, sacerdotio initiatos, diuini verbi Præcones, & alios Ecclesiæ Ministros illæcos & indomnes præstanto, nulla iniuria sub pœna capitis afficiunt.

IX.

Sub eadem pœna abstinetur à templis, Monasteriis, Claustris, domibus & hospitalibus, & litterariæ disciplinæ consecratis, ea nullatenus affligendo.

X.

Porrò triginta dierum decursus stipendiarium mensem expleto, pro more recepto, & singulis in singulos menses floreni 4. constantes 15. batziis, aut 60. crucigeris stipendium perfoluunt. Quod si imperata euoluto iam tempore pecunia mora solutionis fieret, ipsi nihilo segnius aut impatientius, tum vices excubiarum obire, tum contra hostem ire, prout milites decet, ne recusanto.

XI.

Quisquis quocumq; tempore & loco vel accepto auctoramento profugus resiliat, vel postmodum absque venia & missione honesta desertor exercitus abiret, is deprehensus indicta causa, nec in iudicium adductus capitis damnatur, eius verò bona direptioni subiiciuntur. Quod si deprehensus aut retractus non fuerit, publica infamiæ notâ inultus omni libertatis, securitatis, & comitatus fide orbatur.

XII.

Nemo in profectionibus discedat ex ordine, nisi graui urgente causa. Quicunq; autem in hoc morem non gesserit, cum Ducem, ordinem Ductores, & publici Ministri per vim in ordinem redigunt, si contra obnitens iussa respuerit, atq; ideo patranda in se necis causam præberet, interfectus in crimine vocetur.

XIII.

Quisquis in expeditionibus & stationibus ab alio Ductore iustas ob causas, eoq; quod contra se gerat, quam addecat militem, increpitus in illum vel conuicta turba stipatus, vel probis cōtumeliosus insurrexerit, is iuxta decretum Ducis, & præscripta iuris multatur.

XIV.

Cum sententiæ rogantur, equites iuramenti & obligationis admonebuntur, ut cuiusq; suffragium ad sepulchrum vsq; tacitum seruetur. promptos se æquè offerunt, parati fide animosa ad eadē tuenda extremam vitam aleam subire, quin imo pro honore suo & præstito iuramento de traditione neq; colloquiū neq; consiliū ineunt.

XV.

Vi quoq; iuramenti sui, imminente ab hoste periculo & necessitate, cum id peter Capitaneus aut Ducum aliquis, ad laborandum & ædificandum se adhiberi recusant.

XVI.

In huiusmodi præsidio collocati et si vno pluribus

ue insultibus ab hoste tentaretur, suo peræquè ordinario stipendio cōtenti viuunt, Nobis aut Imperio nihil hoc amplius debetibus. Atq; in arces, ciuitates, & alia præsidia, quæ sub conditionibus acciperentur, nemo deprædaturus inuolet, aut se per vim ingerat, nisi facta à Duce vel copia, vel præscriptione.

XVII.

Omnes, qui à Nobis securitate donati sunt, vel in fidem nostram iurato venerunt, missos & intētos relinquant, nihil contra eos machinando, sub pœna capitis absq; consensu & venia Archistrategi, vel eius, qui huius vice perfungitur.

XVIII.

Loca quæ salua guardia gaudent, ne diripiant, expilent, vlloue damno afficiant sub pœna capitis.

XIX.

Si quādo Nos, seu Noster, quem constituimus, supremus Legatus secundo aduersus hostem vteremur prælio, aut si qua præcipua munitio valido impetu, quem Deus benè vertat, caperetur, tunc quidem singulorum militum stipendiarium tempus, quomodo cunq; se interim habente mēse, pro completo habebitur, ac denuò incipiet, ut Nos tamen aut imperium ad nihil ultra eis obstricti simus. Et si nondum parata pecunia hostibus amplius detrimentum inferri posse videretur, eundē ad imperium Ducis persequi, & qua possunt ratione deterere ne recusanto. Quicūq; autem repugnauerint, tanquam periuri æstimabuntur, capitaliq; pœna afficiuntur. His tamen in rebus, in regnis & prouinciis hereditariis optimas cōsuetudines, & pacta mutari nolumus, neq; nobis præiudicari, sed omnia perseuerare immota.

XX.

In præliis & incursionibus, eorumq; secundo successu nemo prædæ intentior esto, aut bonis diripiendis audius inhiato.

XXI.

Nemo in scio & inuito suo Capiteano è castris ad prædandum vel alias ob causas egreditor, aut noctem a suo vexillo abesto sub pœna & capitis, & alia p Ducis decreto inferenda.

XXII.

Si quis vnus aut plures in prælio vel aliis in fugam inclinent, eos proximus vel transfodito vel ferito, quin imo si huiusmodi fugam texens interficiatur à quopiam, interfectus non opus criminofum, sed opus singulari gratia persequendum patrarit.

XXIII.

Quisquis verò fuga se abstulerit, eius primū nomine Ducem delato, si deinde apprehensus fuerit, capite, sin minus, publicæ infamiæ notâ perfidiæ suæ pœnas dato.

XXIV.

Caueant vi præstiti à se iuramenti conuentus agere, in scio & inuito Duce, qui egerint, tãquam perfida turba, præcisa omni spe gratiæ, morte multantor.

XXV.

Nemo sub pœna capitis cum hostibus, aut eorum cum tympanistis, & tubicinibus, siue in castris, siue in profectionibus, siue præsidii vllum sermonis, litterarumue commercium habeto, neq; nuntium in castra inimica vel mittito, vel inde accipito, citra Ducis mandatum & licentiā.

XXVI.

Nemini hostium, aut iis adhærentium, cuiuscunq; fuerit sexus, & quantacunq; ætate, homo, permittitor liberè transmittentibus excubiis ingredi & egredi nostra castra, verum quisquis eos deprehenderet, etiam comprehendito, vel ad suum Capiteanum, vel supremum campi Ducem adducito.

XXVII.

Si quis conscius fuerit prodicionis, & aliorum maleficiorum, quæ ab vno pluribusue vel detrimentosa ipsi exercitui, vel eius Principi noxia intēderetur inferrentur, is vel è vestigio vel nomina malefactorū

apud Magistrarum & Quæstorum rerum capitalium in vi sui iuramenti prodendo suam conscientiam exoneret, vel iustaripsum authoris tãquam perfidiæ reus luat.

XXVII.

Si quis viam inueniret ad hostibus incommodandum infestam, ad suis consulendum accommodam, is eam Duci aut supremo Archistratego aperito & demonstrato, magnum huius facti gratiam tracturus.

XXIX.

Omnes insolentia mutua contentionis iurgia diligenter euitanto, sub pœna capitis, pace inter se & sociante animo: tum concordia coniunctissimi.

XXX.

Inter iurgia nemo vi præstiti iuramenti aduersus alterum vsurpet arma lethalia, cuiusmodi sclopi & longiores enses habentur, libero interim vsu lateraliū gladiorū ad vitam casum, punctumue tuendam.

XXXI.

Inueterata odia si quos inter milites fuerint, tantisper iaceant, & dum laudabilis hæc expeditio peragitur, interquiescant, verbis & opere inulta, nisi iure vindicentur: quisquis contra egerit, is in iudicium vocatus, & iudicatus ignominia & morte multator.

XXXII.

Ne quis alios contra alium turbato. Si qua tñlis & discordia forte inter quosdam oriretur, proximi, qui adsunt, pacatos eos reddere studento vtrinq; pacem æquam exoptædo, quam bis terq; expetitam qui rejiceret, ideoque trucidaretur a quopiam, pacis ter a se repulsæ iniuriam hoc modo expiassè censebitur. Et qui paci studentem aut armis nudum percussisset, iudicio sistitor, & iuxta decretum cum ignominia morte multator.

XXXIII.

Quisquis alterum, ante se post pacis compositionem, armis suis peteret, ea vel iaculando, vel proijciendo, corpore punitor.

XXXIV.

Si qui duo aut plures coorto dissidio in verbera tuerent, ne quis factiosa cõcursione alteri tantum parti studeto, sed vt maius incrementū malum non capiat, distrahenda altercationis & pugna dirimenda cause sese interponito. Secus qui egerit, pro arbitrio & decreto Ducis punitor, vel Archistrategi.

XXXV.

Nemo sub pœna capitis sclopiū exoneret eo loco & tempore, cum explosionis periculū est & damnum timetur, siue fiat in castris, siue in ciuitatibus, siue arcibus, præsertim cum excubias dispositæ sunt, & nox est.

XXXVI.

Quicunq; postulatus ad excubias non venerit, iuxta decretum Ducis multator: si tamen valetudinis causa non compareret, absentia suæ & rationem Capitaneo suo per commilitationem indicato, & veniam ab eodem petito.

XXXVII.

Qui cum partes suas excubandi agere debet, sine venia de statione abscederet, præciā omni gratia multator: atq; hoc ipsum commilitones eius indicare vi sui iuramenti tenentor.

XXXVIII.

Nemo inuito & in scio Capitaneo suo vicarium excubitorem dato: vt in primis diligentem curam telleræ, quæ ipsis certa quouis tempore indicabitur, singuli habeto. Hanc enim qui obliuioni dederit, aut alienam ediderit, iudicio sistitor, & cū ignominia morte multator.

XXXIX.

Qui in excubitu somno oppressus inueniretur, vel ante, quā liberetur, discederet, supplicio punitor, extra omnem culpæ pœnæ remittenda gratiam.

XL.

Deductis vigilijs, similiter ad diurnas excubias, &

in ordine neq; in plateis, neq; in hospitijis quisquam cum altero altercator sub pœna capitis.

XLI.

Nemo in amica regione, & nostro imperij; fundo, siue cum itineribus, siue cum castris inuadet, quidquam alteri per vim, aut insoluto pretio adimitto, nemo plebem pauperem exspilaturus inuadito: verum singuli hospitem, apud quem in ciuitatib; aut pagis hospitaturi sunt, equa solutione cõtenti relinquito.

XLII.

Secus qui agens iustæ querelæ causam præbuerit, præter restitutionem, ad quam a Capitaneo suo & Duce adigetur, vita & corpore pœnas recognita dependito.

XLIII.

Sub pœna corporis nemo aduersus peregrinā nationem, si qua in exercitu foret, seditionem atq; discordias concitato, aut turbam commoueto, sed neq; dudum cum ea quisquam committito ob inanis incommodum, cauendum. Verum tamen si qua de re cum illa controuersia oriretur, ad superiores reseruntor, qui ex vtraq; parte iustum & æquum iudicabunt. Et quando comitatus ad exercitum conuehitur, ne qua Præfecti annonæ vi aut molestia afficiantur, nemo comeatum, siue ante, siue postquam inuectus in castra fuerit, inuolet aut dissipet, priusquā aestimatus sit.

XLIV.

Nemo sub eadem pœna coemendæ maturus annonæ causa & castris procurat, sed singuli moram feruntor, quoad usq; in liberam castrorum uitam importata, & ei pretium impositum sit.

XLV.

Præfectum rerum capitalium aut eius Ministros, cum legum & obedientia violatores apprehendunt, nemo impedito, factiose contrarios concurrendo, vel plus æquo capiendis studeto, qui potius tueantur: quicquid vero illis tantum mora & impedimenti attulerit, vt reus eorum manibus subtrahatur, eadem pœna is, ipse reo quæ illa fuisset, perfoluto.

XLVI.

Quisquis in flagrantia timore, manifestus vel bigra cædis parricæ, furti, proditoris & simili deprehenderetur, non continuo quæsitore, aut eius Ministris præsentibus, proximi qui adsunt, rem, quoad ille cum suis aduenit, pro disciplina militaris bono attinento.

XLVII.

Nemo duobus Capitaneis nomen sub calibito, aut bis iustitiam curato, nemo alterius nomine transito, neque alteri sua arma pro certo pollicetor, vel accommodato ad fallendum exercitus recensum. Culpæ reus qui fuerit, in eum supplicium constituitor.

XLVIII.

In recensione singuli præter nomen, quo a sacro baptismatis fonte iustitiam tulerunt, etiam cognomen suum proferunt, quin & ciuitatem patriam, vel ciuitati patriæ vicinam natale solum nominant, vt inscribantur.

XLIX.

Nemo pro fide sacramento præiudicium facito aut fraudem concipito, sed neque quisquam cum vilo auxilia & contilia consociato, & quâ ratione id demum fieri potest, Nobis & Imperio iniustus & illicitis stipendijs impositis oneretur & circumuenti fallamur.

L.

In lustratione Militum tum ipsi Duces & ii qui in officiis sunt, tum & Nobiles omni sua armatura induti comparento.

LI.

Si quando Equitibus & Peditibus simul vnus in castris relinendus esset, & placide vtrinq; coniunctionem istam feruntor, & Pedites Equitibus de spatio, quantum satis est ad equos collocandos, libenter conceduntor.

LII.

LII.

Singuli eo loco, qui ipsis à Menfore contigerit, contenti & pacato animo degunt.

LIII.

Sub pœna corporis nemo aratrum despoliato, nemo molas, furnos, & quicquid ad usum Reip. constructum est, siue id amicorum, siue inimicorum fuerit, absq; licentia vel destruito, vel diffingito: sed neq; quisquam mera libidine vina, frumenta aut farinam effundito, aliaue ratione pessundato.

LIV.

Nemo grandi ætate confectos homines, aut diuini verbi Præcones, aut mulieres, si inermes deprehendantur, sed neq; infantes trucidet, sub pœna capitis.

LV.

Nemo absq; peculiari Archistrategi mandato incendium offerendo exactionem imponat, sed neq; quisquam castrum aut quid aliud incendat sub pœna capitis, præsertim iis locis, præter quæ, vel per quæ nostris copiis est liberum iter, ne quis obex commeatui ponatur.

LVI.

Eum sibi quisq; compotandi modum statuit, ut & ipse sibi à temulentia temperet, & alium ad bibendum importune non urgeat. Et si quis ebrius alteri vel vim vel manus inferet, aut aliam culpam committeret, pœnam non tantum æquæ seueram, atque si sobrius peccauisset, sed & duplo grauiorem sustinet.

LVII.

Sed in primis caueto ebrietatē admittere, cuius erunt partes excubandi: si quis autem ita ebrius in excubiis deprehenderetur, ut vices suas obire, quantum sufficit, non posset, is compedibus mandator, in super iuxta decretum Ducis sui puniendus.

LVIII.

Si præterea quispiam in viis publicis, aut in ipsis protectionibus adeo vino solutus deprehenderetur, ut rationis, sensuum, membrorumque necessario usu destitutus incerto gradu & erranti pede nec stare nec ambulare posset, eum Quæstor aut eius Ministri apprehensum vinculis, & carceri mancipant.

LIX.

Sub pœna capitis nemo nulla necessitate adductus inuito aut inscio Duce ad arma conclamato.

LX.

Cumque conclamatur, singuli quamprimum aream vel locum sibi assignatum corripiant, nemine citra grauem valetudinis causam domi se continente, sub pœna capitis.

LXI.

Qui vino somnoq; pressus periculum ab hoste impendens aut classicum negligeret, capite punitor.

LXII.

Quod sibi quisque in præliis, & incursionibus raptum ab hoste acquisierit, pro iure & more militari possideret, præter tormenta bellica, puluerem tormentarium, munitiones, prouisum commeatum & alia, quæ ad sustentationem oppidi faciunt, præter etiam captiua hostium Magnatum, Principum, campi castrorumque Præfectorumq; capita in Nostram, vel Nostræ Archistrategi Legatiue potestatem & arbitrium ventura, quibus proinde tradi debebunt, interim tamē meritum ei, qui cepit, grata vice iusti præmij compensator. Nemo quoq; liberum vllum dimittit captiuium, sub pœna capitis, absq; Ducis concessione.

LXIII.

Et si quis vel ab hoste vel alia honesta causa læsus, infamaretur, vel etiam Dei Numine incommodam ferret valetudine, suo nihilominus expendio interim gaudet.

LXIV.

Qui pecora aliumue commeatum hostibus aucterint, ea ne aliò abducunt, sed in ipsis castris, quod gregario militi bonum sit atq; commodum, non ar-

rogante sed tolerabili ad Quæstoris aut Ductoris sui arbitrium imposito pretio diuendunt.

LXV.

Nemo, quam alter sibi peperit prædam, per vim ei eripito, vel auferto. Rei culpæ huius ad decretum Ducis puniuntur.

LXVI.

Nemo libertatem carnificum, quam habenti iuris communis, violare attentato, qui violauerit, morte multatur.

LXVII.

Dum protectionis ducitur ordo, nemo inter impedimenta exercitus proficiscatur, nisi qui graui valetudine infirmus sit, & à Capitaneo suo veniam huius indulgentiæ impetrarit.

LXVIII.

Singuli impedimenta sua vel appendiculas impudicarum mulierum, si quibus adherent, verè non coniugibus, cum id mandatum ab Archistratego vel Capitaneo suo in ipso primo delectu, aut postea acceperint, pro fide sacramento præstata, & sub periculo famæ & honoris amittendi dimittunt.

LXIX.

Nullus ex Capitaneis alterius milites, si qui à vexillo suo deficerent, citra Capitanei alterius consentiam & voluntatem suscipito; sed neq; eques, qui Dominum suum in eadem expeditione desereret, à quopiam Peditum numero adlegitor, neq; demum vllus alteri quempiam ex suis auertito.

LXX.

Nemo colludentem aut iore deposito prouocato, neque is, cui præsens est pecunia, ludum producto: quantumcunq; verò lucrum in futurum dandum alteri contigerit, ei tamen nihil alter debet.

LXXI.

Si qui hosce conscriptos articulos non obseruant, si tanquā periuri & criminis rei pœnas pendunt, iuxta decretum iuris, & Archistrategi sententiam. Et si quid in enarratis legibus vel obliuione vel silentio præteritum esset, militari nomine & virtute non alienum, omnia tamen delicta & errata militum Archistrategi iudicio relicta, eiusdem vindice sententia puniuntur.

LXXII.

Porro omnes pedires, qui breui longoue tempore post in exercitu hoc Nobis & Imperio militare & mereri ceperint, nominibusq; datis suis peculium susceperint, licet præsentis in has leges cum iuratum est, non fuerint, earundem nihilominus pari necessitudine & obseruatione tenentur, perinde ac si coram adfuissent.

LXXIII.

Si quibus constitutionum harum obliuio surreperet, si quouis tempore Prætorem castrensem acceduto earundem relectionem & instructionem, quā ipse dare debebit, capturi.

LXXIV.

Ad tres menses iuranto, quos ultra si eorum fuerit opera necessaria, vi harum constitutionum ad omne tempus, quo opus fuerit, conscripti & suscepti nec recusando, nec excusando militanto, omnia intelligendo pro horum codicillorum tenore.

ADNOTATIO ALIQVOT ARTICV-

LORVM SVPERIORIBVS ANNEXORVM.

I.

Quādoquidem Germanis Ducibus, Equitū Magistris, & Capitaneis non solum pro maiorum suorum ad se manibus priuilegiis & traducta libertate, verum etiam iuxta tenorem tum priorum, tum earum, quæ nunc sunt imperij constitutionum, licitum est & liberum, exteris Dynastis germanas adducere copias, & verò cum idem sibi ius hoc tempore alij, qui nati Germani non sunt, arrogare & usurpare velint, non absq; præiudicio & detrimento, quod inde

Aaaa 3 in

in Germanicam nationem redundare posset; idcirco nemini extero deinceps, qui nec imperij, nec regionis fidei & tutelae imperij commissae indigena est, fas esto, Germanas copias, siue equestres siue pedestres eque fuerint, Ducis, Magistri equitum, aut Capitanei more colligere, scribere, & ducere. Quod si contrarium vnus pluresue peregrini Duces & Commissarii in imperio tentarent, omnis illorum conatus tum per generales circulatorum Praefides, tum per Nos ipsos, ubi necessitas postularit, amoliendus erit, & prohibendus. Interim & in illos, si qui contra nostras, & imperij constitutiones nomina sua exteris Ducibus & Commissariis darent, Magistratus eorum, cui subditi sunt, vel interea actione postulatibus vel officio ductus animaduertito & poenam statuito, nunquam in posterum in Germanorum militum numero perferendos.

II.

Germanicae copiae, caeteriq; omnes, qui ab exteris Dynastis conscripti annuo stipendio merebuntur, in literis auctorationis suae nominatim excipiunt, nolle se vnquam contra sacrum Germanorum imperium, & eam sibi patriam, eiusq; quamcunq; nationem arma sumere, siue ad offendendum, siue ad defendendum sumenda fuerint, quin imò ante restant, eiusdem in primis salutis studio & incolumitatis amore militiae se tradere, nullo ei modo repugnatos, quocunq; tandem ab exteris Principibus proponi prescribiq; possit.

III.

Miles Germanus, & qui hunc regunt Ductores & Magistri, dum sub exteris Dynastis militant, ordinem & disciplinam militarem enarratis iam & à Nobis imperioq; constitutis legibus, praeterea iuri Equestri, articulisq; iam positos conformem instituunt & tenent.

IV.

Quod si quispiam ex Ducibus, Magistris equitum, Capitaneis aut aliis, qui in officiis erunt siue inter equites siue pedites, atq; vniuersum loquendo si quisquam militum, dum exteris Principibus militant, contra nostras, & imperij has leges, contraq; iura equitum, & supra positos articulos, recedendo ab ordine & disciplina militari committeret, aliaue ratione famam suam & existimationem labefaceret, tum vero in primis si ordinem Ductores cum subiectis sibi militibus, quae hostium circumuentionibus, quae fraudulentis machinationibus, tum quoad comestum, tum quoad vestitum, vel etiam approbatis indebita arma imponendo, vel quibus id fieri potest modis, stipendio suo, & debita contra hostes tutela fraudando perfidiose & iniquè agerent, eos omnes, et si impuniti inde loci recesserint, Magistratus tamen ordinarius, cui parent, cum primum id rescuerit, vel officio, vel interea alicuius actione ductus iudicio arcessito, & poenis efficit: Et si quo in loco Magistratus deesset, factumq; interim manifestum castigacionem exposceret, Nostrum erit, ut qui summam rerum potestatem gerimus, ex officio, aut quia ad nos querela defertur, causam cognoscere, iuxtaq; Nostras & imperij constitutiones, iura equitum, & articulos, aequam in reum poenam statuere & pronuntiare.

V.

Et quia res omnino ad omnis generis iacturas & detrimenta precauenda bonum ordinem exigere videtur, uti nimirum vexilla instruantur & constent quae exercitativissimis & peritissimis militibus, tum etiam idoneo armorum apparatu, sed in primis insignibus sclopetariis, quorum industria & virtus nostris hisce temporibus, quando praecipue externae Nationes ad hoc militiae genus erudiuntur & exercentur, permagni omnino momenti est; idcirco statutum est, ut sub singulis vexillis quadringenti, & inter hos cetum apprimè armati cum oblongis hastis, quorum singuli breuiore sclopo instructi sint, constituantur, inter quos

centum armati dimidiata parte, ij nimirum, quorum stipendium supra 8. florenos excreuit, plena armatura integrè loricae manibus graues incedit, & insuper 50. de veteranis & probè exercitatis militibus, qui & ipsi suam armaturam tum ad stipandum vexillum, tum ad alium, quae casus offeret, usum circumferant, singuli praeter romphaeas & alia breuiora arma ut bipennes, etiam minorem sclopum scilicet ignipotentem de zona suspensum ferunt. Quinquaginta reliqui simplicem militum, qui hastas gerant, manum cōficiunt. Quae omnia deinceps serio Ducibus & Capitaneis in cōscriptionibus & auctorationibus comendabuntur.

VI.

Ducenti, qui restant, sclopetarii sint galeis oppugnatioris, frameis, & similiter venaticis sclopis, ignario scilicet benè instructi. Porro singulis mensibus exercentur, & applicum ad malas sclopum exonerare edocentur. Omnis autem artificiosa explosionis indocilis, aut ignarus in poenam à sclopo ad hastam ferendam deponatur, & in eius locum, qui ex gregariis militibus idoneus videbitur, substituitur, quo ad arte rectè explosendi discendum, & in mutui sui conspectum progrediendum, illis & alacritas, & animus addatur.

VII.

Et quoniam externae nationes sclopetariis duplicato sclopo formidandis uti assuescunt, singula vexilla ex hoc genere decem constituunt.

VIII.

Ex praedictis sclopetariis memorati cetum 5. quinquaginta 6. quadraginta 7. vel 8. & reliqui decem, qui duplicato sclopo onerantur, 10. florenis in menses sustentantur.

IX.

Sub quolibet vexillo minimum octo, decemque Nobiles, aut alij probatae virtutis, & experientiae singularis milites habeantur, qui ampliore stipendio cōducti equis suis, quos ipsorummet eritalere, Ducis sui aut Capitanei voluntati & necessitati pareant, sed in primis rectionibus sclopetariorum seruiant.

Atq; leges illae sunt militiae Germanicae, quae si accurate, seuerèq; custodiantur, haud sane arma Sultani timerentur; nec prisca Romanorum militia nobis admiranda videretur. Et praeclearè tamen multa obseruantur. Sed crebro inopia stipendij, dissimulatio ducum, auaritia centurionum, militum licentia, ciuilibus praesertim bellis bonas leges non opprimunt modo, sed ne vocem quidem earum exaudiri patitur.

CAPVT LXI.

Victoria serio, iuste, moderate vtendum.

S. I. QVOD Maharbal Hannibali dixit, Non omnia nimirum eidem dii dedere, Vincere scilicet Hannibal, victoria vti nescis, id multis euenit. Tā in momento pendebat uti victoria, quam vincere. Mora eius diei satis creditur saluti fuisse vbi atq; imperio. Sic Romani crediderunt teste Luito: Nec vane, si enim vbi perculsa superuenisset, facile occupare eam potuisset. Victoria multo sanguine comparata facillime corumpitur. Itaq; hoc agendum est, ut debellent, non ut triumphet. Marius victis Teutonibus tota nocte reliquias per patcos suorum terrauit, postridie vicit. Securitati suorum cōsultuit Hermocrates Syracusanus, iniectione metu noui hostis. Front. l. 2. c. 9. Hermocrates Syracusanus, superatis acie Atheniensibus, veritus ne captiui, quorum ingentem manum in potestatem redegerat, parum diligenter custodirentur, quia euentus dimicationis in epulas, & securitatem compellere victores poterant, sinxit proxima nocte equitatum hostile videri: quae exspectatione asecutus est, ut solito attentius vigiliae agerentur. Primam victoriam diligenter vsurpauit L. Martius eques Romanus, Front. l. 2. c. 10. Titus Martius eques Romanus, qui reliquias exercitus duorum Scipionum praesuit, cum in propinquo vna castra Panonij paucis militibus passum

Vtendum
victoria.

Vid
iust

Sup
per
vict

sum distarent, cohortatus milites, proxima castra intempesta nocte adortus est: & cum hostem victoria fiducia incompotitum aggressus, ne nuncios quidem cladis reliquisset, breuissimo tempore milici ad requiem dato, eadem nocte raptim famam rei gesta progressus, altera eorundem castra inuasit. Ita bis simili vsus euentus, deletis vbiq; Pœnis, amissis populo Romano Hispanias restituit.

§.2. Serio igitur victoria vtendum, vrgendique successus, & trepidus instandum: Cum enim in magnis etiam praelijs, vt res nunc agitur, pauci cœdantur, ceteri facile se recolligant, plus plerumq; temporis quam damni est in recenti victoriâ; præsertim si & hosti sint sua funera, & habeat fortuna regressum. Victoria egregie vsi sunt Pisistratus & Conon, Duces Atheniensis. Pisistratus, inquit Front. l. 4. c. 7. Atheniensis, cum exceperisset Megarensem classem, qua illi ad Eleusin noctu applicuerant, vt operatas Ceresis sacro seminas Atheniensium rapere, magnaq; educta cede eorum vltus esset suorum, eadem que ceperat nauigia Atheniensium milite completit, quibusdam matronis habitu captiuarum in conspectu locatis, qua facie decepti Megarenses, tanquam suis, & cum successu renauigantibus esset obui inermesq; rursus oppressi sunt. Conon dux Atheniensium victa classe Persarum apud Insulam Cyprum, milites quos captiuus armis induit, & isdem barbarorum nauibus ad hostem nauigant in Pamphiliam, apud flumen Eurymedonta. Persæ qui & nauigia & habitum superstantium agnoscerent nihil cauerunt: subito itaq; oppressi, eodem die & naualis & pedestri praelio victi sunt.

§.3. Quod ad victum pertinet, ita ille tractandus est, vt aut nolit, aut non possit rebellare; imo vt nec velit, nec possit. Vt nolit benignitate, vt non possit, cautione efficiendum. Romani utroq; modo Imperium stabilierunt. Benignitate initio vsi sunt, Tarrum cum Sabinis victos in urbem receperunt. Albanos et cum opibus urbi intulerunt, atq; ita sibi & victis confulerunt: cum id efficere, vt ex hostibus amicos, ac ciues fidissimos haberent; neque enim postea discedit Sabinorum, Albanorum, aliorumq; fuit, omnes Romani fuere. Captiuum non repugnantem occidere non licet, quia dum capitur, fides datur victæ, alioquin sese defendisset. Seuire in captiuos non licet, vt Pœni fecerunt. Bona tamen captiuorum Victoræ cedunt. Lex est, πάντα τὸν νικῶντων ἀγαθὰ τῶν νικηθέντων εἶναι αὐτῶν. Omnia victorum bona cedere victoribus. Quod si victis imperare obfides, tributa, deletæ operas voluissent, nâ illi haud vrbes nobiles in officio continuissent; vel inter se, vel cum vicinis rebellassent. postea adulta potentia id fecerunt, & in victoria crudeliores fuere.

§.4. Quod si in urbem & iura ciuium admittere non placeat, quod Romani potentiores fecere, socios & subditos faciant, postquam enim socios ciuesq; tot habuerunt, vt aliam nullam Remp. timeret, victos tributarios fecerunt & subditos. Hoc in genere curandū, vt subditi bene habeantur, sic n. cōsequitur victores, vt nō timeant opprimi; hæc vero securitas fideles efficit. Itaq; in ipsa victoria sit clemētia, q̄a iure gentiū deditis parciat. Vt post victoriā hostilitas desinat.

§.5. Victoria quæ iusto bello contra iniuriam obtentā, debet etiam iusta esse. Vt innocentibus grauis nō sit, vt auxilijs grata, finitimis nō onerosa. Tormentis extorquere thesauros, inermes impubesq; cedere, libidinibus omnia scdare iniustum est. Hæc maior cura Imperatoris quam hostium arma vitabit, per hæc enim victoria fructum perdet.

§.6. Moderata sit, ne superbe, crudeliter, intemperanter grassetur. Superbia quidē plurimos in ipsa victoria euerit. Romanos stratagemæ, hoc est, nobilissimā victoriā sine sanguine ad ferculas caudinas Pōtius Samnitū Imperator vicerat; nam indagine cinxerat, cum parens eius vt vel oēs dimitteret illos, at cunctos interficeret, sapienter suasisset, contumelia iu-

ritatos sibi infestiores effecit, sub iugum enim misit. Pari enim modo Scytharum Rex Ægyptiorum insolentia victoriæ orbem offendit, cum Pharios currus regum ceruicibus ageret, cum in regionibus, quas facile occupasset, ad exprobrationem ignauitæ, pudenda muliebria sculpta erigeret. Itaque breui regnum Ægypti concidit. Modestus erit, si sciāt, se sola occasione victorē fuisse, facili occasionis mutatione vincendum. Vere Polybius κατὰ δὲ ἐπὶ πᾶσι τοῖς μὲν τῶν ἀνθρώπων ὁ καὶ δὲ τῶν πολεμικῶν. In omnibus rebus humanis, sed maxime in bellicis pollet occasio. Sæpe plus quam virtus.

§.7. Crudelitas etiam abest. In hostem supplicem ira indecora, clementia diuina est. Seruandi sunt, qui crudeles & immanes non fuerunt. Truculentum consilium Machiaveli l. 3. c. 31. Is enim, quamuis alios modos etiam probat, euersionem tamen liberarum ciuitatum præfert. l. de princip. c. 5. Parte dominationis, si ex veteri consuetudine libera fuerit, & sui iura viuenditatio, in eo vt iustum retineas, triplex affertur modus. Primus vt illum penitus eueras: Alter vt eo ipse demigres ad habendum. Postremus, vt suis legibus & libertate (annuā duntaxat pensionem exigens) sinas illum viā degere. Paucorum item ibi, qui illum dominatum tibi in amicitia conseruatum curent constituas: qui dominatus cum a principe sit ibi locatus, nouit sine eius amicitia & potentia se non posse consistere, obnixeq; omnia propterea sibi agenda existimabit, quo illum illi tueatur. Spartiata atq; Romani exemplo nobis esse possunt, Athenas Spartiata obtinuerunt & Thebas, ibiq; paucorum dominatu constituto, amiserunt tamen. Romani Capnam, Carthaginem, Numantiam censuerunt delendas, non amiserunt. Graciam fere ad Spartiatarū modum reuincere voluerunt, nec abrogatis eius legibus, eorum votis respondit: sic vt ad eam retinendam coacti sint multas in ea provincia vrbes euertere. Quocirca nullum consilium tutius afferri potest, quo secure possideantur, quam euersio. In cuius enim potestatem venit ciuitas, suis legibus qua sit assueta vitā ducere, nec is euerendam putat, illam se eueruram expectet. Sæpe enim desciscendi tempore habet, quo confugiat, ad suos nempe illos priores ordines, qui nec temporis disturnitate, nec beneficiorum collatione vnquam obliuioni traditi possunt, & vt quibus fiat, quicquid prospiciatur (non distractis ac dissipatis habitatoribus) nunquam illud libertatis nomen institutaque ex eorum animis excidunt, & ad omnem rerum euentum statim eo sit reditio: veluti a Pisanis post tot annos a seruitute illa, ad quam Florentini eos adegerant, factum vidimus. Nimis durum est & barbarum occidere, ne aliquando rebellent, cum tot sint rationes rebellionis arcendæ: vt migratio, abductio nobilium, coloniarum inductio, arcium adiunctio, armorum adeemptio. Nec dubium Romanos pessime sibi consuluisse, cum Carthaginem, Numantiam, Corinthum delerent. Præterquam enim quod cum desperantibus magna clade certauerunt, et commoda sua minuerunt: pecunia virisq; quib. vrbes illas deleuerunt, integra regna comparate potuerunt. Nec alia causa quam insatiabile odiū, aut nominis inanie decus famosarum urbium interitu ducibus quaesitū. Nec sicut contra rebelliones securi fuerunt. Moderatio sit, quia vno abictu stetit, vno momēto si prauertisset, tuo iugulo hæsisset hostilis gladius, qui tuū feritum recepit. Pulchre nos poëta gentilis erudit:

Πείρα μὲν γὰρ βριδεί, σὺν δὲ βριδόντα γὰρ ἔπειτα,
Πείρα δὲ ὅτι φιλονικίῃ, καὶ ἰδιῶν ἀντι.
Πείρα δὲ τὸ ἰδιῶν ἀπολεῖν καὶ ἀντιπαρακρίσει.
Σὺν δὲ ἰδιῶν ἀντιπαρακρίσει.
Facile extollit, facile elatum deprimat.
Facile clarum minuit, & ignobilem auget.
Facile corrigit incuriū & superbum in nihilū redigū.
Iupiter altitonans supremas habitans domos.

Romani clemētius aliquando pro ingenio ducis victoriam exerceuerunt. Mitis in victoriā Marcellus. Silius l. 14. sed raro tales imperatores.

Conuersio-
ne ipsissima
vinci potuit
victor.

Cauta be-
nignitate
habendus
victus.

In captiuos
non est sa-
uendum.

Victoria
iusta sit.

Superbia est
perniciosa
victoria.

Victi ad-
modum
varia in
causa.

Ditmarsh ab Holfatis pressi, cum in templum fugissent, & religione se tutos fore sperarent, Holfati admotis ignibus viuos exurere tēbant; at illi eruptione facta impiam victoris crudelitatem vindicarunt, & duodecim Duces & Comites ac duo millia ceciderunt.

§. 8. Nihilominus tamen in hostes immanes & humanitatis ignaros vltio permittitur seuerior. Dauid ferrauit populum Ammonitarum, & circumegit super eos ferrata carpenta, non absque diuino iussu, quia eiusmodi poenas meruerāt. Alioqui valde agendum leniter cum eis, qui subditi principi suo seruī, nec belli causas examinant, nec possunt, imo etiam qui rebellasse videntur. Sthenius Mamertinos ad defectionem sollicitauerat, eos delere Pompeius cogitabat, Tum Sthenius. *Non equum facis Magne, quod propter me vnum noxium tot innoxios occidere paras*: quam animi magnitudinem incolumitate sua & ciuitatis donauit. Quanto truculentius Seuerus, qui omnes, qui ab Albini partibus steterant, nequicquam necessitatem temporis excusantes sine discrimine trucidauit?

Quin aliquando seueritas imperatur. Saul a regno deiectus est, quod peperciisset Agago mortem merito, Achab quia dimisit virum dignum morte, pro illo datus est, & populus eius pro populo Syro.

§. 9. Romanorum in victoria aliquando pacator animus, sed plerumque nimia crudelitas, & fastus fuit. Victos venundari ordinarium fuit, seruati ad triumphum, hoc est, certam mortem, solenne. Multi etiam ad ludum gladiatorum, aut bestias damnabantur, ut mirum non sit, acris illis restitisse gentes. Romani alioqui donec receptui signum datum esset, omnes trucidabant, etiam canes & animalia, ut terrerent; Verum hac causa est fortius resistendi.

§. 10. Victor ne omnia frange, nam est & in clade praesidium, memineris iam tua te perdere.

§. 11. Victori etiam pacem suadeo. Si Hannonem Poeni audissent post Cannensem victoriam, pacem a Romanis impetrassent aequam & honestam. Multo meliorem eā, quam Hannibal a Scipione ante praelium poposcit. Multis contigit, ut pacem quam negarent in aliena calamitate inexorabiles, frustra deinde mutata sorte rogare cogerentur. Periculum semper est, ne potentiori se iungant victi, & nouum bellum concitent.

Miseri sunt victi, sed violentior est vltima virtus, quia pro salute illi, victores pro decore pugnant.

Pax aequa danda est; nam duram, cōtumeliosamque nemo seruabit diutius, quam necesse est. Quis enim Atheniensibus suadeat, ut pacem Minoi seruent, cum iuberentur dare

Septena quot annis

Corporanatorum.

Gratissima pax est, & duratissima, cum praeter opinionem datur commoda, & inexpectata victis. Hac enim facit, ut victi in partes victoris trahantur.

Victores cohibe ne spargantur. Fusa acies sequentes saepe fudit. Prouide ne vincare, deinde ut vincas. Vbi viceris moderare animo, & pacis causa pugnasse te ostende. Pugnant qui fugere non possunt, pacemque negatam extorquebunt, aut suam victori imponent.

CAPVT LXII.

Victo quid agendum.

In clade ma-
gnus ani-
mus victo-
riam spera-
re potest.

§. 1. Pax accipere expedit victori, victo necesse est. Imo vinci interdum prodest, ut fracta ferocia discant pacem pati.

§. 2. Quamuis magna clade percussus sit, animus tamen imo & arma teneat: sub clypeo pax melius conficitur. Romani tribus ingentibus praelijs victi, clade Hispaniensi iuncta, hoc solo imperium tenuere, quod animis non cecidere. Conspirabant post Cannensem pugnam ciues, defecerunt socij, Hannibal tabernas argentarias venundedit. Stetit tamen Romana seu virtus seu metus Punica crudelitatis & perfidia. Cladem fortiter accipiendo, gradum ad victoriam fecerunt. Imitati sunt eam virtutem aliquando barbari. Vercingetorix Auarico expugnato nec animo defecit, nec in occultum se abdidit, sed in oculis ciuium verfatūs auctoritatem laudemque in aduersis tenuit. Caesar l. 7.

§. 3. Animos igitur spiritusque pristinos praefarat; speret meliora, nam tristissima transierunt. Parum vnus horae fortuna profecit, si animus erectus est. Bello victor esse potest, qui praelio saepe victus est.

Veneri grauissimo praelio victi a Francisco Mediolanensem Duce, nam tristissima transierunt. Parum triduum exercitum repararunt, & hostem petere pacem coegerunt; Franciscus Foscarius enim eorum Dux pecunia proiecta in medium monuit, ut suo exemplo omnes conferrent, effecit, ut quid magnitudo animi posset, omnes intelligerent. Egnat. l. 3. c. 2.

§. 4. Victus omni vi, arte, vigilantia annitere, ut victoriae fructum corumpas, concute peccus, & omne genus honesti stratagematis inueni, dabit occasionem victoris securitas. Nec vetera duntaxat sectare. Noua semper inuenienda. Thar. l. 1. *ἡ νίκη παρὰ τὴν μάχην ἐστὶν ἡ ἀνίκητος ἀνίκητος*. Minime bellum ex decretis geri potest, ipsum ex se multa artificiose molitur ad ea quae eueniunt.

§. 5. Si moderata victor imperat, accipiatur conditiones, si graui, potenti se principi committant, tanquam dedititij. Campani a vicinis pressi, Romanis se dedunt, eorum hostes deleti sunt. Florentini cum a Castrucio Senensi opprimerentur, Robertum Regem Neapolitanum acceperunt in vibem. Castrucij, deinde & Senensium vires attrite sunt.

§. 6. Arma etiam exere; Sienim post magnam cladem velitationibus, & paruis damnis victorem securum afficias, auctoritatem recuperas, & famam victoriae laceras. Ignauiam tollat necessitas, cuius irritatae sunt grauissimi morsus. Quacunque potes arte Martē repara in spem pacis. Pompeius victus in Hispania, Italia pulsus, clades illas non aestimauit, In Pharsalia victus Aegyptum petiit, Bellum reparatum est in Africa, Hispania, Philippis, Sicilia; Timuit Antonius, nec bellum reparauit, cum facile Aegyptum, multarumque gentium auxilia contrahere potuisset, sed perire solus maluit.

§. 7. Clades quantum fieri potest, occultanda, ita tamen, ut remedia non differantur. Vires interim opportune occupandae & firmandae, ancipites in officio continendae. Nunquam vires deerunt, si deliberes.

§. 8. Haec omnia eo tendunt, ut aequam & minime suspectam pacem in eas, illa inter eos qui pares videntur, optime conuenire solet.

§. 9. Pacem itaque & Victor concedat, & victus accipiat. Pax enim finis est belli. Tantum est n. ait Aug. l. 19. de Ciuit. c. 11. & 12. *pax bonum, ut etiam in rebus terrenis atque mortalibus nihil gratius soleat audiri, nihil desiderabilius concupisci, nihil postremo possit melius inueniri. De quo si aliquanto diutius loqui voluerimus, non erimus, quantum arbitror, onerosi legentibus, & propter finem ciuitatis huius, de qua nobis sermo est, & propter ipsam dulcedinem pacis, qua omnibus chara est. Quod enim mecum quisquis res humanas, naturamque communem vitamque intuetur, agnoscit, sicut nemo est, qui gaudere nolit, ita nemo est, qui pacem habere nolit. Quandoquidem & ipsi qui bella volunt, nihil aliud quam*

Egregia constantia in aduersis.

Vires cum defuncti vigilantia & ars compensa.

Pace claudendum bellum.

quam vincere volunt: ad gloriosam ergo pacem bellando volunt pervenire. Nam quid est aliud victoria, nisi subiectio repugnantium. Quod cum factum fuerit, pax erit. Pacis igitur intentione geruntur & bella: & his etiam qui virtutem bellicam student exercere imperando atq; pugnando. Vnde pacem constat esse belli operabilem finem. Omnis enim homo etiam belligerando pacem requirit, nemo autem bellum pacificando. Nam & illi, qui pacem in qua sunt, perturbari volunt, non pacem oderunt, sed eam pro arbitrio suo cupiunt commutari. Non ergo ut sit pax nolunt, sed ut ea sit quam volunt. Denique etsi per seditionem se ab aliis separaverint, cum eis ipsis conspiratis vel coniuratis suis nisi qualemcumque pacis speciem teneant, non efficiunt, quod intendunt. Proinde latrones ipsi ut vehementius & tutius infesti sint paci ceterorum, pacem volunt habere sociorum. Sed etsi unus sit tam praevalens viribus, & consocios ita cauens, ut nulli socio se committat, sociisque insidians & praevalens, quibus potuerit oppressis & extinctis praeda agat, cum eis certe quos occidere non potest, & quos

vult latere quod facit, qualemcumq; umbram pacis tenet. Pax illa quamvis firma quaeratur, non erit tamen sine aliquo bello, aut suspitione belli, iniuriarum suspitionesq; vitam humanam, etiam amicorum omnino impleverunt. Sed neq; Sancti, inquit Aug. l. 19. de Civ. Dei. c. 16. & fideles unus veri Dei summiq; cultores ab eorum fallacis & multiformi tentatione securi sunt. In hoc enim loco infirmitatis & diebus malignis etiam ista sollicitudo non est inutilis, ut illa securitas, ubi pax plenissima atq; certissima est, desiderio ferventiore quaeratur.

Ad hanc igitur pacem non modo per bella, sed etiam per pacem humanarum civitatis aspiremus. pacem ordinatissimam & concordissimam societatem fruendi Deo, Pacem ubi nullum bellum, nulla contradictio, pacem securam, perfectam, plenam, pacem, supernae Ierusalem; quam tu DEVS da in virtute tua, cum abundantia in turribus tuis.

FINIS.

INDEX